მარჯორი უორდროპის მოგვიანებით მიკვლეული თარგმანები

შორენა შტოიერი

სადისერტაციო ნაშრომი წარდგენილია ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის
მეცნიერებათა და ხელოვნების ფაკულტეტზე
ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური
ხარისხის მინიჭების მოთხოვნის შესაბამისად

შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის მიმართულება

სამეცნიერო ხელმძღვანელი – ფილოლოგიის დოქტორი,
პროფესორი ბელა წიფურია
თანახელმძღვანელი – ლონდონის უნივერიტეტის პროფესორი
დონალდ რეიფილდი

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თბილისი
2012

სარჩევი

1. ნაშრომის სტრუქტურა 4-8

2. შესავალი 9-22

3. მარჯორი უორდროპის ქართული კოლექციის აქამდე გამოუქვეყნებელი მასალები 23-28

I.ბაბო ბაგრატიონი და მარჯორი უორდროპი 29-49

II.მარიამ საქართველოს უკანასკნელი დედოფალი და მარჯორი უორდროპი 50-61

III.მარჯორი უორდროპის ქართულ ეკლესიასთან დაკავშირებული თარგმანები 62-98

IV.მარჯორის აღმსარებლობასთან დაკავშირებული საკითხი 99-108

V.მარჯორის მიერ დიპლომატიური მიზნით შესრულებული თარგმანები 109-114

VI.ზოგიერთი სიტყვა მარჯორისეული აქამდე გამოუქვეყნებელი მხატვრული ლიტერატურის თარგმანების შესახებ 115-127

VII.ქართული ლიტერატურისა და ენის მკვლევარნი 128-135

VIII. ქართული ეთნოგრაფიის მკვლევარნი 128-129

VIII. ქართული მითოლოგიის მთარგმნელ-მკვლევარნი 130-135

IX. უორდროპები და ქართველი მეგობრები (ოქსფორდში მიკვლეული წერილების მიხედვით) 136-153

X. ერთი უცნობი წერილის გამო და მასთან დაკავშირებული “ვეფხისტყაოსნის” ისტორია. 154-165

XI. მთარგმნელის მიერ შერჩეული თარგმნის სტილი 166-174

XII. ორიოდე სიტყვა მარჯორისეული თარგმანების აქამდე ჩრდილქვეშ ყოფნის მიზეზების გამო 175-180

3 . დასკვნა 181-183

4. დანართები 184-269

5. ბიბლიოგრაფია 269-283
6. ბიბლიოგრაფია მარჯორი უორდროპის ქართული კოლექციის მასალებისათვის 284-290
7.ბიბლიოგრაფია დანართებთისათვის 291-296

1. ნაშრომის სტრუქტურა

სადისერტაციო ნაშრომი უპირველესად მიზნად ისახავს ბოდლის ბიბლიოთეკაში, ოლივერ უორდროპის მიერ დაარსებულ მარჯორი უორდროპის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციაში მიგნებული მასალების წარმოჩენას, მარჯორი უორდროპის მიერ შესრულებული აქამდე უცნობი თარგმანების კვლევასა და ანალიზს.

ძირითად **კვლევის ობიექტს** წარმოადგენს: ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკაში არსებული მარჯორი უორდროპის ქართული ხელნაწერებისა და წიგნების კოლექცია; საქართველოში არსებული საცავები და ამასთან მარჯორი უორდროპთან დაკავშირებული უკვე ცნობილი, დამუშავებული და გამოქვეყნებული ლიტერატურა.

ნაშრომის სტრუქტურა. მოცემული დისერტაცია შედგება შესავლის, ძირითადი ნაწილისა და დასკვნისაგან. ძირითადი ნაწილი დაყოფილია ქვეთავებად. ნაშრომს ახლავს დანართები და ბიბლიოთეკაში მოპოვებული მასალების ფოტოასლები, გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურა და დანართების ბიბლიოგრაფია.

შესავალში დასაბუთებულია არჩეული თემის აქტუალურობა. განსაზღვრულია კვლევის მიზნები და ამოცანები, მათი გადაჭრის მეთოდოლოგიური საფუძველი. ხაზგასმულია ასევე სადისერტაციო ნაშრომის მეცნიერული სიახლე, მისი თეორიული და პრაქტიკული ღირებულება.

ძირითად ნაწილში – ბოდლის ბიბლიოთეკის ქართული საგანძური განხილულია მარჯორი უორდროპის კოლექციაში დაცული და აქამდე უცნობი ლიტერატურა. მასალა დალაგებულია

და გადანაწილებული გარკვეული თანმიმდევრობის მიხედვით, სადაც განხილულია 2008 წელს ოქსფორდის საცავის ხელახალი შესწავლის შედეგად მიკვლეული, აქამდე უცნობი მისი თითოეული თარგმანი. ყოველ ქვეთავს ახლავს შესაბამისი შესავალი და დასკვნა.

ნაშრომის დასკვნით ნაწილში ჩამოყალიბებულია კვლევის შემაჯამებელი თეორიული განზოგადებები.

ნაშრომის მიზანი:

ა. ოქსფორდის ბიბლიოთეკის ქართული კოლექციის ხელახლა შესწავლა;

ბ. ბოდლის ბიბლიოთეკაში მიკვლეული, აქამდე უცნობი, მარჯორი უპრდროპის თარგმანებისა თუ წერილების (მცირე მიმოხილვის, ნაწყვეტების თუ სრული სახით) წარდგენა და მიმოხილვა/ანალიზი;

გ. ბოდლის ბიბლიოთეკაში არსებული მასალებისა თუ უორდროპებთან დაკავშირებული, უკვე გამოქვეყნებული ნაშრომებისა და მონოგრაფიების შესწავლისას მიღებული გადაწყვეტილებებისა და დასკვნების გამოვლენა.

დ. მოგვიანებით აღმოჩენილი თარგმანების ბედის კვლევა, პასუხის გაცემა კითხვაზე, თუ რატომ „დამალა“ მარჯორიმ თარგმნილი ნაწარმოებები, ანუ რატომ არ იცოდა ქართველმა საზოგადოებამ მათ შესახებ, როცა მარჯორის მიერ წამოწყებული ნებისმიერი საქმიანობა ქართველთა საკმაოდ დიდ გამოხმაურებას ჰპოულობდა. ქართველი წარჩინებულები მას ეხმარებოდნენ კიდეც თარგმნაში და მისთვის ბუნდოვან ადგილებს უმარტავდნენ.

ე. მოგვიანებით აღმოჩენილი თარგმანების შერულების სავარაუდო თარიღის დადგენა.

ვ. ინგლისელი მოღვაწის, მარჯორი უორდროპის მიერ ქართული კულტურისადმი გაწეული ღვაწლის შესაბამისად აღწერა, მის

სახელთან დაკავშირებული იმ ინფორმაციის შევსება, რაც წლების მანძილზე უცნობი რჩებოდა ქართველი საზოგადოებისათვისა და სამეცნიერო წრისათვის.

სადისერტაციო ნაშრომის თემა აქტუალურია იმდენად, რამდენადაც ნაკლებად ან საერთოდ არაა შესწავლილი. მარჯორი უორდროპის 1900 – 1909 წლებში შესრულებული თარგმანები თუ საქართველოსთან დაკავშირებული ორიგინალური ნაშრომები არასოდეს გამხდარა ქართველ მეცნიერთა თუ ჟურნალისტთა განხილვის საგანი. უორდროპის ქართულ საცავში დაცული მარჯორისეული თარგმანები მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ შინაარსით, იმდენად რამდენადაც გვაწვდის მრავალმხრივ, მნიშვნელოვან და საინტერესო ახალ ინფორმაციას, არამედ მხატვრული თვალსაზრისითაც. ნაშრომს აქტუალურს ხდის თარგმანებთან დაკავშირებული, კვლევები და დასკვნები.

ნაშრომს აქტუალურობას ანიჭებს ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკის ქართულ საცავში მიკვლეული მარჯორი უორდროპის თარგმანებისა თუ პირადი წერილების ასლები, სრული ტექსტები, რაც მკითხველის წინაშე პირველად წარდგება.

ნაშრომში წარმოდგენილია ქართული სამეცნიერო წრისათვის მეტაკლებად ცნობილი, არა მხოლოდ XIX საუკუნის ადრეული წლების სამეცნიერო ლიტერატურა, არამედ თანამედროვე უცხოელ მეცნიერთა მიერ დამუშავებული კვლევები (2011 წლის სექტემბრის) ქართული ლიტერატურისა და კულტურის შესახებ.

სადისერტაციო ნაშრომის მეცნიერული სიახლის საფუძველი იყო გურამ შარაძის მიერ მიგნებული მარჯორისეული, მანამდე უცნობი თარგმანების მხოლოდ დედანთან შედარება და ამ თარგმანების შეფასება. ამან მიგვიყვანა სწორედ იმ მეცნიერულ სიახლემდე, რაც უორდროპის კოლექციაში იქნა მიკვლეული 2008

წელს. მნიშვნელოვანი ფაქტია ისიც, რომ მარჯორის მიერ შესრულებული აღნიშნული თარგმანები მაღალ მხატვრულ დონეს აღწევს, რაც იმის თქმის საშუალებასაც გვაძლევს, რომ ისინი სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში აქვს მთარგმნელს შესრულებული.

სიახლეს წარმოადგენს თვით მარჯორის მიერ შესრულებული თარგმანები და ორიგინალური ნაშრომები. მისი მიეცნიერული კვლევები და მისი პირადი შეხედულებები თუ დასკვნები. მარჯორის მიერ საქართველოსთან დაკავშირებული საქმიანობა და XIX-XX საუკუნის მიჯნაზე არსებული ინგლისურ-ქართული კონტაქტები სრულიად ახლებური კუთხითაა წარმოდგენილი. შეფასებულია მარჯორის ღვაწლი არა როგორც მხატვრული ლიტერატურის მთარგმნელი ინგლისელი მანდილოსნისა, არამედ აქ პირველად განიხილება მარჯორის დიპლომატიურ საქმიანობასთან დაკავშირებული საკითხები, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის დაცვის მიზნით შესრულებული თარგმანები და მისი აღმსარებლობასთან მიმართების საკითხები. პირველადაა წარდგენილი მარჯორის დამოკიდებულება საქართველოში არსებული პოლიტიკური ვითარების გამო, ასევე მოყვანილია პარალელები მარჯორისა და ისეთ ქართველ მოღვაწეებთან, როგორებიც იყვნენ: კირიონ ეპისკოპოსი, მარიამ საქართველოს უკანასკნელი დედოფალი, ბაბო (ბარბალე) ბაგრატიონი. მოცემულია მის მიერ თარგმნილი მეცხრამეტე საუკუნის ქართული მხატვრული ლიტერატურის თარგმანები და საუბარია ასევე ზოგადად მის მიერ შერჩეულ მთარგმნელობით მეთოდზე. ნაშრომში განხილულია *„მითი ამირანის შესახებ“* უპირველესი ინგლისური თარგმანი. პირველად გამოვლენილია მარჯორისეული ინგლისურიდან ქართულად თარგმნილი სტატია. მიკვლეულია ოქსფორდში დაცული ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერის ისტორია და მოყვანილია მოსაზრება ოლივერის ქართველი შეყვარებულის შესახებ. წარმოდგენილია

მარჯორისეული აქამდე უცნობი თარგმანების ასლები, რისი გადაღებაც თუ ხელით გადაწერაც მოხერხდა ქართულ ხელნაწერთა კვლევის დროს. ნაშრომის ძირითად ნაწილში განხილულია მხოლოდ აქამდე უცნობი, ქართველ მოღვაწეებთან, თუ მათთვის მიწერილი წერილები. დამუშავებულია და ბიბლიოგრაფიაში წარმოდგენილია არა მხოლოდ ქართველ, არამედ უცხოელ მეცნიერთა მიერ საქართველოსთან დაკავშირებული კვლევები, რაც მნიშვნელოვან მასალას წარმოადგენს ზოგადად ქართულ – საზღვარგარეთული კონტაქტების კვლევის დროს.

სადისერტაციო ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა. მიკვლეული და ნაშრომში წარმოდგენილი მასალა, თუ კვლევის შედეგები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს როგორც ინგლისურ - ქართული ლიტერატურული ურთიერთობის, ასევე შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობის, სპეცკურსებსა და სემინარებზე.

2. შესავალი

ქართულ - ბრიტანულ ლიტერატურულ ურთიერთობებსა და ურთიერთმიმართებებს ხანგრძლივი ისტორია აქვს. პირველი წერილობითი დოკუმენტები ბრიტანეთსა და ბრიტანელებზე საქართველოში და ქართველურ მოსახლეობაზე ბრიტანეთში შუა საუკუნეებიდან გვხვდება. X საუკუნის მოღვაწე ექვთიმე ათონელმა მაქსიმე აღმსარებლის თხზულების თარგმანში „ნეტარისა თელასეს მიმართ," სემის შთამომავლებად მოიხსენია ქართველნი, ჰერნი, მეგრელნი, ხოლო იაფეტისა კი „კელტნი..., კელტქართველნი დასავლისანი..., ბრეტანელნი." (ოძელი 1998 : 20)

პირველი ბრიტანული ცნობები საქართველოზე XIII საუკუნეში ჩნდება ინგლისელი ქრონისტების – ბერთლომე ინგლისელის, როჯერ ბეკონისა და მათე პერიელის თხზულებებში. ინგლისის გარკვეული წრეები ანტიკური ლიტერატურის საშუალებით ეცნობოდნენ საქართველოს ისტორიის ეპიზოდებს, გეოგრაფიას, ყოფას. მოგვიანებით მისიონერებმა თუ დიპლომატებმა დიდი წვლილი შეიტანეს საქართველოსთან ურთიერთობის გაღრმავებაში.

ქართული თემატიკა ინგლისურ მწერლობაში დამუშავებულია ნატალია ორლოვსკაიას, (ორლოვსკაია 1987, ორლოვსკაია 1987, Орловская 1986, Орловская 1965) ინესა მერაბიშვილის, (მერაბიშვილი 1991) დუდა გაწერელიას, (გაწერელია 1935) აკაკი გაწერელიას, (გაწერელია 1954) ირაკლი კენჭოშვილის, (კენჭოშვილი 1961) ელგუჯა ხინთიბიძის, (ხინთიბიძე 2008, Khintibidze 1996) მარიკა ოძელის (ოძელი 1998, ოძელი 2001, ქართულ-საზღვ. ლიტ. 2011) და სხვათა მიერ.

ინგლისში ქართველოლოგია, როგორც მეცნიერული დისციპლინა XIX საუკუნეში აღმოცენდა. წარმოშობით შვეიცარიელ სასულიერო პირის სოლომონ ცეზარ მალანს საქართველოთი დაინტერესების შემდეგ შეუსწავლია ქართული ეკლესიის ისტორია და გამოუცია პლატონ იოსელიანის „საქართველოს ეკლესიის ისტორიის“, (Malan 1866) ინგლისური თარგმანი კომენტარებითურთ. მის თარგმანებში შედის ასევე გაბრიელ ეპისკოპოსის „ქადაგებანი“. საქართველოში ყოფნისას მას თავადაც გაუცვნია ავტორი.

მის საქართველოში ჩამოსვლასთან დაკავშირებით საუბრობს მისი ბიოგრაფიის აღმწერი არტურ ნოელ მალანი.

„23-ში, ხუთშაბათს იგი საეპისკოპოსო რეზიდენციაში გაჩერდა, ექვს ოთახიან წარმოუდგენელ სახლში, რომელიც მუხის ხეებით იყო გარშემორტყმული და საიდანაც თვალწარმტაცი ხედი იშლებოდა. გარს ეხვია ქართველი მეგობარი მღვდლები, რომელთა დახმარებით მან წმინდა იოანე (St. John xi.) ქართულად წარიკითხა.“ (Malan 1897: 274)

ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორმა უილიამ რიჩარდ მორფილმა უკვე იცოდა ქართული, როცა 1888 წელს ეწვია საქართველოს. პროფესორ მარიკა ოძელის თქმით მისი ნარკვევი „ქართული ენა და ლიტერატურა“ ინგლისელი მკითხველისთვის ქართული ლიტერატურის ზოგადი სურათის წარმოჩენის პირველი ცდაა.

დასაფასებელია უილიამ მორფილის, (Morfill 1904); სოლომონ ცეზარ მალანის (1812 – 1894), (Malan 1897, Malan 1866); დევიდ მარშალ ლენგის (1924 – 1991), (Lang 1952, Lang 1955, Lang 1959, Lang 1957, Lang 1966, Lang 1976, Lang 1959, Lang 1962, Lang 1970, Lang 1956); უილიამ ედუარდ დევიდ ალენის (1901-1973), (Allen 1932, Allen 1970); მარი ბროსეს (1802-1880) (Historians of the Caucasus 2011) თეოდორ ედუარდ დაულინგის (1837 – 1921), (Dowling 1912) ქეთრინ ვივიანის (Vivian

1981, Vivian 1982); დონალდ რეიფილდის (დაიბადა 1942), (Rayfield 2000); დეივიდ ბარეტის (Barret 1973); ნინო უორდროპის (MS. Wardr.c.31) ჯენიფერ დონკინის (Donnkin 2004); კევინ ტუიტის (დაიბადა 1954), (Tuite 1998, Tuite 1997,Tuite 1994, Tuite 2008, Tuite 1998, Tuite 2010) და სხვა უცხოელ მეცნიერთა როლი ქართული ენის, ლიტერატურისა თუ საქართველოს ისტორიის შესწავლისას.

XIX საუკუნეში ინგლისური ქართველოლოგიის განვითარებასა და ქართულ – ინგლისურ ლიტერატურულ ურთიერთობათა გაღრმავებაში დიდი წვრილი შეიტანეს და-ძმა მარჯორი (1869 - 1909) და ოლივერ (1864 - 1948) უორდროპებმა. უორდროპების ღვაწლი ქართული კულტურის ინგლისურ გარემოსათვის გასაცნობასა და საზღვარგარეთ პოპულარიზაციაში საკმაოდ დიდია. პროფესორი ელგუჯა ხინთიბიძე ქართულ - ევროპული ლიტერტაურული ურთიერთობების მიმოხილვისას ყურადგებას ამახვილებს და-ძმა უორდროპების მიერ საქართველოსათვის გაწეულ ღვაწლზე და დასძენს: "*ინგლისელმა და-ძმა უორდროპებმა განსაკუთრებული როლი შეასრულეს ქართული ლიტერტურის კვლევის საქმეში.*" (Khintibidze 1996)

უორდროპთა ღვაწლზე მიგვითითებს მათზე არსებული არა მხოლოდ უკვე ცნობილი და გამოქვეყნებული მასალები, არამედ ოქსფორდში დაცული და 2008 წლამდე უცნობი თარგმანები, ხელნაწერები, თუ ეპისტოლარული ლიტერატურა.

ოლივერი და მარჯორი იყვნენ თომას უორდროპისა და კამერონ სკოტის უფროსი და უმცროსი შვილები. ოლივერის შვილის, ნინო უორდროპის მონოგრაფიის (MS. Wardr.c.31) მიხედვით მათ ძალიან შეკრული და მოსიყვარულე ოჯახი ჰქონიათ, განშორებისას ოჯახის წევრები მუდმივად სწერდნენ ერთმანეთს და შემდეგ დიდი რუდუნებით ინახავდნენ ეპისტოლარულ მასალას.

არსებული წერილები მარჯორის საქართველოსთან დაკავშირებული მრავალი საკითხის გამოაშკარავების, საქართველოში თუ საზღვარგარეთ ლიტერატურული საქმიანობის თვალყურის დევნების საშუალებას გვაძლევს.

ოლივერ უორდროპი საქართველოს პირველად 1887 წლის აპრილს ესტუმრა. მან თითქმის მთელი საქართველო მოიარა. ბოდლის ბიბლიოთეკაში დღესაც შეიძლება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გადაღებული შუშაზე აღბეჭდილი ფოტოების ნახვა. (MS.Wardr. e. 35-36) (მოცემულია საქართველოში მოგზაურობისას გადაღებული ის ფოტოები, რომლებიც ჯერ არ გამოქვეყნებულა. ზოგი ფირი იმდენად დაზიანებულია, რომ მათი აღდგენაც კი შეუძლებელია. შუშაზე აღბეჭდილი ფირების კოპირება საცავის მკაცრი წესების თანახმად შეუძლებელია.)

ეს მოგზაურობა გახდა სათავე წიგნისა - „საქართველოს სამეფო, მოგზაურობა ღვინის, ქალებისა და სიმღერების ქვეყანაში.“ (Wardrop 1888) ამ ენციკლოპედიურ ნაშრომში ჩართულია თბილისის ხედების სურათები, ქართველი მწერლების პორტრეტები, ოლივერის მიერ შედგენილი საქართველოს რუკა, წიგნი შეიცავს ცნობებს საქართველოს ისტორიაზე, ლიტერატურასა და გეოგრაფიაზე. იგი მკითხველს აცნობს ქართულ ანბანს, უდარებს ინგლისურს და ეხება ქართული ენის წარმოშობის საკითხებს.

1888 წელს ივერიის კორესპონდენტი სახელად სანო აქვეყნებს ინფორმაციას აღნიშნული წიგნის შესახებ და მიუთითებს, რომ: *„მაინც ბ-ნ უორდროპის წიგნი უმთავრესად იმ აზრით არის დაწერილი, რომ ინგლისელ საზოგადოებას გაუღვიძოს სურვილი კავკასიის ნახვისა და შესწავლისა...“* (სანო 1888, გვ. 2) განსაკუთრებულ ყორადღებას ამახვილებს ოლივერის ნათქვამზე, რომ:

„საქართველო სულაც ისე შორს არ არის აქედამ, როგორცა ჰგონია ჩვენს ხალხსა – ლონდონიდამ ტფილისს ხმელეთით ერთს კვირაზე ჩახვალთ... ბოტანიკი იქნება, თუ გეოლოგი, არხეოლოგი, თუ ფილოლოგი, ყველასათვის საქართველოში ზღვის ოდენი მასალაა რომელიც ჯერ ხელუხლებელია თავ-თავიანთის მეცნიერებით." (მარკოზაშვილი 1969, №12)

მაშასადამე, ამ წიგნის მიზანი ქართული კულტურის საზღვარგარეთ პოპულარიზაცია, მისი შესწავლის სურვილის გაღვიძებაა. სწორედ ამ წიგნით გაიცნო უორდროპის გვარი ქართველმა ხალხმა და ამ წიგნის წაკითხვის შემდეგ გადაწყვიტა ოლივერის უმცროსმა დამ, მარჯორიმ, ქართული ენის სწავლა. როგორც ვიცით, მარჯორი სარგებლობდა მარი ბროსეს ქართული ენის თვითმასწავლებლით, სახარების ქართული თარგმანითა და დავით ჩუბინაშვილის ლექსიკონით, რაც გახდა საფუძველი მის მიერ შედგენილი ინგლისურ ქართული ლექსიკონისა: Georgian-English Word-list. (MS. Wardr. c. 1 (10) ორასი სიტყვისაგან შედგენილი ლექსიკონი უპირველესია ინგლისურ-ქართულ ლექსიკონებს შორის.

ქართველი საზოგადოება ყოველთვის ეხმაურებოდა მარჯორის მიერ წამოწყებულ ნებისმიერ ქართველოლოგიურ საქმიანობას, რაც მუდამ ირეკლებოდა ქართულ ჟურნალ - გაზეთებში. მის მიერ ქართულ-ინგლისური ლიტერატურული ურთიერთობის გაღრმავების საქმეში გადადგმული ყოველი ნაბიჯი დეტალურად აღიწერებოდა და ქვეყნდებოდა. პირველი სტატია და-ძმის ქართველოლოგიური მოღვაწეობის შესახებ გვატყობინებს ინფორმაციას ქართული ხალხური ზრაპრებისა და „ვეფხისტყაოსნის" თარგმნის დაწყების შესახებ. (Литературные новости 1894) ამ გაზეთში მოყვანილია ოლივერის მიერ ივანე მაჩაბელთან გაგზავნილი წერილი, რომელიც ამჟამად ხელნაწერთა მოუზეუმშია დაცული. (ლიტ. მუზეუმი №14219-

ბ) იგივე ინფორმაციაა მოცემული ასევე გაზეთ „ივერიაში.“ (ივერია 1894: №11)

„გაზ. „კავკაზს“ ცნობა მოსვლია ინგლისიდგან, რომ საქართველოს ცნობილი მცოდნის ოლივერ უორდროპის დაი ქ-ნი ვარდროპი, თავის ძამასავით, შეუდგა ქართულის ენის შესწავლას, რათა ინგლისის საზოგადოებას გააცნოს საქართველოს ისტორია და ლიტერატურა, რომელსაც დასავლეთ ევროპა, მეტადრე ინგლისი, კარგად ვერ იცნობს... ეს ქალი ისე გულმოდგინედ შრომობს და შედარებით მცირე ხანში იმდენად შეითვისა ქართული ენა, რომელსაც ევროპიელები ადვილად ვერ სწალობენ, რომ უკვე გადათარგმნა ქართულ ენაზედ „ქართული სახალხო არაკები.“ ვ. აღნიაშვილისა, ცალკე წიგნად გამოცემული 1891 წელს.” (ივერია 1894, №11)

ქართველი ჟურნალისტი ვარლამ ჩერქეზიშვილი ლონდონიდან წერს:

„ამ ტანადს, ნარნარს, მოხდენილს, წყნარსა და მორცხვ ყმაწვილ ქალს, დიდი ცოდნა აქვს. საკუთარი შრომითა, სურვილითა და მოწადინებით შეძენილი. წარმოიდგინეთ რამდენი მეცადინეობა და გულმოდგინება უნდა გამოეჩინა, როდესაც მას ახალგაზრდობის საუკეთესო დრო უდგია, როცა გარს ათასი გასართობი, თავშესაქცევი და გასამხიარულებელი ახვევია...“ (ვაზიანი 1894, №162)

ქართველმა საზოგადოებამ კარგად იცოდა მარჯორი უორდროპის მოღვაწეობასთან დაკავშირებული ნებისმიერი სიახლე გაზეთის, ჟურნალისა, თუ პირადი მიმოწერების საშუალებებით.

როგორც მარჯორის ძმისადმი მიწერილი წერილებიდან ვიგებთ, მარჯორის მართლაც დიდი შრომა დასჭირვებია ქართულის შესასწავლად. იგი თავადვე სწერდა ძმას, რომ ქართულის სწავლა ნელა მიიწევს წინ და სიტყვების უმრავლესობა მალე ავიწყდება. ამ ენის შესწავლისათვის დიდი შეუპოვრობაა საჭირო. მან ერთხანს

ქართულის სწავლის შეწყვეტაც კი გადაწყვიტა ჯანმრთელობის გაუარესებისა და მხედველობასთან დაკავშირებული პრობლემების გამო.

1892 წელს ოლივერის ბრიტანეთის ელჩის პირველ მდივნად დანიშვნის შემდეგ, ოჯახი პეტერბურგში გადავიდა და მარჯორისაც შესაძლებლობა მიეცა, რომ ქართულის ცოდნა ალექსანდრე ცაგარელთან გაეღრმავებინა. მას უკვე შეეძლო ქართულიდან ინგლისურად თარგმნა, მაგრამ თარგმნის დროს ხშირად მიმართავდა იგი ქართველ მოძვაწეებს გარკვეული სიტყვებისა თუ ტერმინების განსამარტად. ბოდლის ბიბლიოთეკაში დაცულია ასევე რამოდენიმე თაბახის ფურცელი, სადაც მოცემულია ილიას „განდეგილის“ რუსულად განმარტებული ქართული სიტყვები. (იხილეთ დანართი № 23)

საქართველოში ჩამოსვლისას იგი უკვე საკმაოდ კარგად საუბრობდა ქართულად. აკაკი წერეთელი გაოცებულია ინგლისელი ქალის ქართულით. იგი თავის კრებულში წერს:

“*ამას წინათ ერთი ახალგაზრდა, ცქრიალა, ინგლისელი ქალი გამაცვნეს, რომელიც კარგათ ლაპარაკობდა ქართულათ, მხოლოდ გურულით კი უქცევდა კილოს.*” (კრებული 1898 : 28)

და-ძმის ქართველოლოგიური მიღწევების შესახებ ინფორმაციის მოპოვება შესაძლებელია გაზეთებისა თუ ჟურნალების საშუალებით. 1894 წელს უკვე გაზეთი “ივერია” ქართველ საზოგადოებას ამცნობს, რომ ლონდონში გამოიცა მარჯორის თარგმანი “ქართული ხალხური ზღაპრები” (Wardrop 1894) სადაც შესულია კახური, გურული და მეგრული ზღაპრები და ოცდარვა ანდაზაა მოყვანილი.

წიგნის გამოცემის შემდეგ ანრე კარბელაშვილი და ვარლამ ჩერქეზიშვილი ივერიის ლონდონელი კორესპონდენტი ერთად სტუმრებიან უორდროპებს ლონდონის გარეუბანში, ჩიზლეხოტში.

მარჯორის თავადვე უჩვენებია ოქსფორდის უნივერსიტეტის სლავისტიკისა და ფოლკლორისტიკის პროფესორის მორფილისეული შეფასებები. მან მთარგმნელს წარმატება უსურვა და თარგმანის ენა მოხდენილად ჩათვალა:

“*დაიწყო გრამმის ბიბლიოთეკის სერიის ბეჭდვა და პირველ წიგნად გამოვიდა ქართული ეროვნული ზღაპრების კრებული, მშვენიერია და გულწრფელად ვუსირვებთ კრებულს აღიარებას. ეს ზღაპრები წავიკითხეთ, მათში ჩვენს მეგობრებს ვხედავთ ქართულ, მეგრულ და გურულ ტანსაცმლებში. ინგლისური ენა თარგმანისა დიდად სადაა, უკრიმანჭულო და ძალიან უხდება შინაარსს.*“ (კარბელაშვილი, 1987)

(ბოდლის ბიბლიოთეკის საცავში ვიხილეთ მარჯორის საქართველოში 1895 წელს ვიზიტის დროს ილია ჭყონიას მეუღლის, ანეტა ჭყონიას მიერ ნაჩუქარი ქართული ხალხური ზღაპრების ხელნაწერი. (იხილეთ <u>დანართი №1)</u> ესაა ბოდლის ბიბლიოთეკაში არსებული, კიდევ ერთი გაჩუქებული ქართული საგანძური, ისევე როგორც წმინდა გიორგი მეთორმეტის უძვირფასესი გულსაკიდი, მეჩვიდმეტე საუკუნით დათარიღებული „ვეფხისტყაოსანი,“ 1712 წლით დათარიღებული „ვეფხისტყაოსანი“ და სხვანი.)

ქართული პრესა მუდამ ადევნებდა თვალყურს უორდროპთა მიერ თარგმანზე მუშაობის პროცესს და „ვეფხისტყაოსნის“ 1912 წელს ლონდონში გამოქვეყნების ფაქტსაც დიდი სიხარულით შეხვდა. ქართული ლიტერატურისა და კულტურისადმი დიდი პატივისცემა და სიყვარული ოლივერმა მარჯორის მიერ ნათარგმნ „ვეფხისტყაოსნის“ (Wardrop 1912) შესავალში გამოავლინა. ქართულ ლიტერატურულ ტრადიციებს გაცნობილი ოლივერი მკითხველს უხსნის რუსთაველის მსოფლმხედველობას, ძირითად მოტივებს, აწვდის ინფორმაციის ავტორსა თუ მის სახელთან დაკავშირებულ

ლეგენდებზე, პოემის უძველეს ხელნაწერებსა და მის სალექსო საზომზე. იგი იუწყება:

„ქრისტიანობიდან მოყოლებული, ქართული კარგად-განვითარებული სალიტერატურო ენაა. ისეთი მდიდარი ლექსიკა აქვს, რომ ის მეტაფიზიკური ტექსტების არა მხოლოდ სიტყვასიტყვით არამედ მარცვალ მარცვალ თარგმნის შესაძლებლობასაც იძლევა.“(Rustaveli 2005 : 12)

მარჯორი დაახლოებით თვრამეტი წელი თარგმნიდა პოემას. რამდენჯერმე მიბრუნებია ხელახლა, თვლიდა, რომ თარგმანი ხარვეზებით იყო სავსე და მის გასწორებას კიდევ ათი წელი სჭირდებოდა. ამის მიუხედავად, უორდროპისეული ნაშრომი ინგლისურ თარგმანებში საუკეთესოდ ითვლება. იგი პირველი მეცნიერულად შესწავლილი თარგმანია ოლივერისეული წინასიტყვაობითა და კომენტარებით. მთარგმნელი ტექსტს კრიტიკულად მიუდგა გულდასმით შეისწავლა და სწორი გეზი მისცა ევროპელ მთარგმნელებს პოემის თარგმნის დროს. მან ინგლისურენოვან სამყაროს გააცნო პოემა, შემდეგ შუამავლის როლი ითამაშა მის სხვა ენაზე თარგმნის საქმეში. მარჯორისეული „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანის მარჯორის მიერ ხელნაწერი ვერსიის პირველი გვერდის ფოტოასლი იხილეთ <u>დანართში № 19</u> (MS. Wardr.d. 32)

მარჯორი ორჯერ ესტუმრა საქართველოს. პირველად 1894 წლის დეკემბერს, როდესაც მას თან ახლდა დედა და ძმა – ოლივერი, ხოლო მეორედ – 1896 წელს გაზაფხულს, დედ-მამა და ძმასთან ერთად. საქართველოში მოგზაურობის შთაბეჭდილებანი აღწერილია მარჯორის მიერ დაწერილ ნარკვევებში „შენიშვნები 1894-95წ.წ. საქართველოში მოგზაურობის შესახებ.“ (უორდროპი 1958)

შალვა გოზალიშვილის თქმით „უცხოელ მეგობართა შორის მარჯორი უორდროპი ერთი პირველთაგანი იყო, ვისაც თითქმის

მთელი საქართველო ჰქონდა შემოვლილი... ყველგან სიხარულითა და სახალხო ზეიმით ხვდებოდნენ. საქართველოზე შეყვარებულ ინგლისელ საპატიო სტუმარსა და მეგობარ მწერალს...“ (გოზალიშვილი 1972 : 110)

პირველად სტუმრობის ძირითადი მიზანი ქართველი ხალხის, სათარგმნი დედნის ავტორის გაცნობა და ქართული ენის დახვეწა იყო. ილიას პიროვნებითა და მოღვაწეობით აღფრთოვანებული მარჯორი მისი შემოქმედების ერთ-ერთი პირველი მთარგმნელი გახდა.

ილიამ დიდი როლი ითამაშა ქართულ თარგმანთმცოდნეობის განვითარებაში, იგი იყო პირველი, ვინც უარი თქვა უაზრო თარგმანებზე, გააკრიტიკა კოზლოვის „შეშლილის“ თარგმანი და მთარგმნელებს მიაწოდა ზოგადი პრინციპები, სადაც წამყვანი როლი სათარგმნი დედნის შერჩევას ენიჭებოდა. ილიამ ჩაუყარა საფუძველი ორიგინალიდან თარგმნის პრინციპს. (ხელმძღვანელობდა შექსპირის ქართულად თარგმნას, ვეფხისტყაოსნის სხვადასხვა ენებზე გადატანას.) ქართული კულტურის ინგლისურენოვან სამყაროში გადატანის პირველი ცდებიც სწორედ მასთანაა დაკავშირებული.

ილია პირველი მასპინძელი იყო ყველა უცხოელი მეცნიერისა და მწერლის, რომელიც საქართველოში კეთილი განზრახვით ჩამოდიოდა. „მოვიდოდა თუ არა ჩვენში რომელიმე ევროპელი და ქართველებს ჰკითხავდა, ჰყავთ ქართველებს დიდი ადამიანიო, ყველა ერთსა და იმავე პასუხს აძლევდა: როგორ არა დიდი ილია ჭავჭავაძეო.“ (გოზალიშვილი 1972 : 110)

მარჯორი არასოდეს მალავდა საქართველოში ჩამოსვლის სურვილს. იგი დიდ წყრომას გამოთქვამს თავისი ძმის მიმართ მის გარეშე რომ ესტუმრა საქართველოს:

„გუშინ ნაშუადღევს მივიღე შენი წერილი, 20 ოქტომბრით დათარიღებული, და დღეს ტომმა მოიტანა დეპეშა, სადაც წერია:

„მისამართი ბათუმი, ბრიტანეთის საკონსულო“. ბუნებრივია მე ძალიან ვწუხვარ რომ შენთან ერთად არ ვარ, როდესაც საქართველოში მიემგზავრები. სიბრაზისაგან შემიძლია მხოლოდ ვიტირო, როდესაც ვფიქრობ, რომ მე მხოლოდ საზიზღარი ქალი ვარ, ნაცვლად იმისა, რომ ვიყო მამაკაცი. მე უნდა დავრჩე სახლში და არაფერი ვაკეთო, როდესაც მე შემიძლია ვიცხოვრო, ვისწავლო ვიმუშაო... მენატრება ჩემი სახლი და ჩემს ქართულთან დაბრუნება. ჩემი სამუშაოს გარეშე სრულიად უბედურად ვგრძნობ თავს, ჩემი ქართული ბიბლიოთეკა იზრდება: მე კმაყოფილებით გავაგრძელებდი მუშაობას, რომ შემეძლოს საქართველოში ჩამოსვლა. მე რომ მამაკაცი ვიყო ჩამოვიდოდი. მე სულ შენზე ვფიქრობ და ყოველთვის ჩემს ფიქრებში იქნები. ჩემი ორი სიყვარული ერთადაა უძვირფასესი და საქართველო.“ (გოზალიშვილი 1972 : 216) *„არ ვიცი რატომ არი, რომ მე საქართველოს გარდა, ვერაფერზე ვფიქრობ ან ვლაპარაკობ, ეხ, რა იქნებოდა მეც რომ შენთან ვყოფილიყავი.“* (Nasmith 1998 : 7)

მარჯორიმ, დიდი ხნის სურვილის ასრულების მიზნით, 1894 წელს ილია ჭავჭავაძეს მისწერა წერილი და „განდეგილის“ თაგმნის ნებართვა სთხოვა.

„თავდი ილია ჭავჭავაძე, ტფილისი,
მოწყალეო ხელმწიფევ!

ინგლისურად თარგმანი ვჰქმენ თქვენსა „განდეგილსა“, რომელსა უკეთესისა ლექსისაა თქვენი მშვენიერ ენაში, რომ ვკითხვე და რომელსა ქონება ყველას მწერლობას დიდება უნდა იყოს მე დიდი სურვილი მაქვს გავუზიარო ჩემს თანამემამულეთ ის სიამოვნება, რომელიც ამ ლექსმა მაგრძნობინა. ამისთვის გჰკადრებ თხოვნა თქვენი ეს ჩემი თარგმანი გადმოსაცემად.“ (ვაზიანი 1894, №163)

ის, თუ რა შედეგი მოიტანა ამ წერილმა კარგად ჩანს ოლივერის მიერ დისადმი მიწერილ წერილში:

„ნუ გაგიგკვირდება, როდესაც გაიგებ, რომ ყველაზე ჭკვიანი და ყველაზე ლამაზი ქალის სადღეგრძელო ორჯერ შეისვა უდიდესი აღტაცებით, მე კი სიამაყისა და სხვა ემოციებისაგან უხერხულად ვწითლდებოდი. ჭავჭავაძისადმი შენი წერილის წაკითხვამ, რომელიც აქ ყველამ ზეპირად იცის და არ იღლებიან მისით, ისეთი აპლოდისმენტები გამოიწვია, რომელიც ალბათ მდინარის მეორე მხარეს ისმოდა. შენ წარმოდეგანც კი არ გაქვს როგორი სიყვრული აქვთ ქართველებს შენს მიმართ.“ (ოძელი 1998 : 225)

აქვე აღსანიშნია დავით მიქელაძის მიერ იმ ქართველ ქალთა გასაკრიტიკებლად გამოქვეყნებული სტატია, რომელთაც ქართული სხვა ენებზე ნაკლებად მიაჩნიათ.

„ნეტა ეხლა რაღას იტყვიან ჩვენი ქალები... დიაღ, დაჰბერა ცხოვრების ახალმა სიომ და, როგროც პოეტი ამბობს, „ტკბილი ტაროსი შეგვეცვალა“... ტკბილი ქართული ენა წარიყვნა, ჩვენმა ქალმა სხვა ფრად დაიწყო ჟრურტული, ქართული იუკადრისა, აითვალისწუნა, ივანე „ვანიუხად“ გადაიქცა და მარიამი „მაშინკად.“ (ჩიორა 1894)

მარჯორის წერილთან დაკავშირებულ გამოხმაურებებზე საუბრობს გაზეთ ივერიის უცნობი კორესპონდენტი:

„საგაზაფხულოდ ბატონი ვარდროპი მოელის თავის დას ქ-ნს მარჟორი ვარდროპს, რომელიც თავისს ძმასავით დიდი სიამოვნებითა და გულმოდგინებით სწავლობს ქართულს ენასა და მწერლობას. ჩვენის გაზეთის მკითხველი უეჭველია კარგად იცნობს ამ საპატიო ახალგაზრდა ინგლისელ მწერალ ქალს, რომლის წერილის გამო ამჟამად დიდი კამათობა აქვთ ქართველს ქალებს ატეხილი.“ (ივერია, 1894, №227 გვ. 2)

ილიამ სითბოთი და სიყვარულით აღსავსე წერილით უპასუხა მარჯორის და იგი საქართველოში მოიწვია: *„დარწმუნებული ვარ ჩემს ნაწერს თქვენზე უკეთეს პატრონს ვერ ავუჩენდი.*“ (ივერია 1894:

№108) იგი მოხარულია, რომ მისმა ნაწარმოებებმა მთარგმნელის ყურადღება მიიქცია. „*ინგლისმა ცოტა რამ იცის ჩვენი უბედურის ქვეყნისა და დაობლებულის ერისა, რომელსაც ერთ დროს თავისი სახელოვანი წარსული ჰქონია...*“ (ოძელი 1998 : 215) მას სურს, რომ ინგლისმაც იცოდეს, რომ ამ ჩვენს პატარა ქვეყანაშიც „*საქმობს გონება და იძვრის გული,*“ რომ აქაც აქვთ თავისი ნატვრა და თავისი იმედი, რომ აქაც არის თავისი „*წამება და წვალება უკეთეს დღისთვის.*“ (ოძელი 1998 : 215) ილიას მიზანი უცხო ქვეყნისთვის საკუთარი ტკივილის გაცნობა, გულისცემის, გულითადი ნატვრის, ჭირისა და ლხინის გადატანაა.

მეცნიერებმა 1895 წელს ლონდონში გამოცემულ „განდეგილის“ თარგმანს მაღალი შეფასება მისცეს. თარგმანი განიხილეს ქართველმა მეცნიერებმა: ვ. ურუშაძემ. (ურუშაძე 1945), ც. თოფურიძემ, (თოფურიძე 1957) ლ. ურუშაძემ, (ურუშაძე 1961, ურუშაძე 1965).

იმ დროის ქართული საზოგადოება ეხმიანება “განდეგილის,” გამოცემას, აღწერს მისს უორდროპის ინტერესს ქართული ენის, ლიტერატურისადმი და განიხილავს მის თარგმანს.

“*ინგლისურს ენაზედ დაიბეჭდა და გამოვიდა ილია ჭავჭავაძის პოემა “განდეგილი,” თარგმნილი Miss Marjory Wardrop-ის მიერ, ავტორის სურათით და პატარა წინასიტყვაობით, რომელიც აქვე შემოკლებით მოგყავს:*

მაშინ, როცა მრავალნი ინგლისელნი სპარსულ ლიტერატურას ეტანებიან, ცოტას ნახავთ, რომ ვინმემ ქართული ლიტერატურის არსებობაც იცოდეს. საქართველო სწორედ ყურადღების ღირსია. “ვეფხისტყაოსანი” რუსთველის მე-XII საუკუნის ეპოსის პოეტისა სულაც არ ჩამოუვარდება შაჰნამეს; ხოლო რომელ ეხლანდელ სპარსელ პოეტს შეუძლია შეედაროს ბარათაშვილს?..” (ივერია 1896: №37)

მარჯორიმ საქართველოში ჩამოსვლით უკეთ შეისწავლა ქართული ენა და უფრო მეტად შეიყვარა ქართველი ხალხი. იგი მუდმივ მიმოწერას აწარმოებდა ქართველ მეგობრებთან და მუდმივად იღებდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებს. მისი ყურადღება არასოდეს შენელებულა ქართული ენის, საქართველოს ისტორიის, კულტურის და ქართველთა ყოფა – ცხოვრების მიმართ.

ამის დამადასტურებელია ოლივერის მიერ დაარსებულ *უორდროპის ქართულ* კოლექციაში მიკვლეული, საქართველოსთან დაკავშირებული უამრავი თარგმანი. 1,454 ერთეულის, 73 სერიისა და 74 ხელნაწერისაგან შემდგარ კოლექციას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქართულ-ინგლისური ლიტერატურული კონტაქტების შესწავლის დროს.

აღნიშნული თავი ეყრდნობა ქართულ ენაზე, საქართველოში არსებული ბიბლიოთეკების, მასალების კვლევის დროს მოძიებულ ზოგად ინფორმაციას, რაც მეტნაკლებად ცნობილია ქართველი საზოგადოებისათვის. განვიხილეთ მარჯორის მიერ შესრულებული უკვე გამოქვეყნებული თარგმანები და მიმოვიხილეთ მათი თარგმნის ისტორია. ნაშრომის მნიშვნელობას განსაზღვრავს მომდევნო თავები, სადაც მოყვანილია ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკის კვლევის დროს მიკვლეული მასალები, რაც არასოდეს გამოქვეყნებულა.

3. მარჯორი უორდროპის ქართული კოლექციის აქამდე გამოუქვეყნებელი და უცნობი მასალები

საზღვარგარეთ არსებული წიგნსაცავები და ქართული კოლექციები მრავალ საინტერესო და მნიშვნელოვან ინფორმაციას იცავენ საქართველოს შესახებ. ამათგან მრავალი ჯერ კიდევ აღმოუჩენელი და შეუსწავლელია. ერთ-ერთ ასეთ ფასდაუდებელ საცავს წარმოადგენს ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკა, ოლივერ უორდროპის მიერ შედგენილი მარჯორი უორდროპის ქართული წიგნებისა და ხელნაწერების კოლექცია. ოქსფორდში არსებული ლიტერატურა და ხელნაწერები ორჯერ იქნა აღწერილი. პირველად ოლივერ უორდროპის მიერ საქართველოდან მიწვეულმა ეკატერინე ჩერქეზიშვილმა (ჩერქეზი) აღწერა. კატალოგი ორი ტომისაგან შედგება და შესულია მარჯორისა და ოლივერ უორდროპებთან, ინგლის - საქართველოს ურთიერთობებთან დაკავშირებული ლიტერატურა, პირადი ხელწერილები და თავად მათ მიერვე შეძენილი, ხელით გადაწერილი, თუ ფირზე აღბეჭდილი მასალები. იმის გამო, რომ აქ არ შედიოდა ყველა მასალა სრულიად, დევიდ ბარეტმა კვლავ მოახდინა საქართველოსთან დაკავშირებული მასალების კატალოგიზაცია და 1973 წელს გამოსცა წიგნად: *Catalogue of the Wardrop Collection and of other Georgian books and manuscripts in the Bodleian Library.* (Barret 1973) ეს კატალოგი აღმოჩნდა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყარო ბოდლის ბიბლიოთეკის მასალების კვლევისას.

წლების მანძილზე მარჯორი უორდროპი, ტრანსკავკასიაში ბრიტანეთის პირველი ელჩის ოლივერ უორდროპის და, ცნობილი იყო

როგორც შემდეგი ქართული მხატვრული ლიტერატურის მთარგმნელი.

საყოველთაოდ ცნობილი მარჯორისეული თარგმანები:

1. ქართული ხალხური ზღაპრები, Georgiam Folk Tales, London, Published by David Nutt; 1894 (MS. Wardrop. d. 40/4 (4)

2. განდეგილი, The Hermit, Legend by Prince Ilia Chavchavadze, London, published by Bernard Quaritch, 1895 (MS.Wardr. e. 4)

3. ვეფხისტყაოსანი, The Man in the Panter's skin, A Romantic Epic by Shota Rustaveli, Oriental Translation Fund, London, 1912

ოლივერისა და მარჯორის ერთობლივი თარგმანები: (ოლივერის აქვს როგორც თარგმანები ასევე ორიგინალური ნაშრომები. მისი თარგმანები ძირითადად რუსულიდანაა გადმოტანილი, ნაწილი კი მარჯორისთან ერთადაა შესრულებული)

1. წმინდა ნინოს ცხოვრება, Life of St. Nino; Oxford, Clarendon Press 1900; (MS. Wardr. d. 8)

2. წიგნი სიბრძნე სიცრუისა, The Book of Wisdom and Lies, 1894, Klemscott Press; რაც ალექსანდრე ცაგარელისეული რუსული თარგმანიდანაა ოლივერის მიერ შესრულებული, მარჯორის ის ქართულთან შეუდარებია და ჩაუსწორებია. (MS. Wardr. d. 9)

3. ვისრამიანი, The story of the loves of Vis and Ramin, London, 1914. (Visramiani 1914)

ოლივერის ორიგინალური ნაშორმები:

1. The Kingdom of Georgia, Travel in Land of Women, Wine, and Song, London, 1888, Sampson Low, Marston, Searle and Revington, საქართველოს სამეფო, გამოცემული 1888 წელს და შემდგომ ხელახლა დაბეჭდილი 1977 წელს შპს Lucaz da kompany-ს მიერ;

2. ინგლისურ-სვანური ლექსიკონი, ”English – Svanetian Vocabulary” In Journalof Royal Asiatic Sosciety, ლონდონი, 1911;

3. ბრიტანეთის მუზეუმის ქართულ ზენაწერთა კატალოგი, 1913.

სულ ესაა ნინო უორდროპის მიერ მოწოდებული იმ თარგმანთა ჩამონათვალი, რაზეც უორდროპები მუშაობდნენ. (Wardrop, 1994)

1981 წლამდე უორდროპთა გვარი მხოლოდ ზემოთ ჩამოთვლილი თარგმანებით იყო ცნობილი. ამ წელს გურამ შარაძემ ოქსფორდის უორდროპის ფონდის საცავებში მიაკვლია სხვა თარგმანებსაც, მათ შორისაა: ილიას “მგზავრის წერილები”, “კაცია-ადამიანის?!” ფრაგმენტები, „გლახის ნაამბობი“, ილიას ავტობიოგრაფია (ოლივერის მიერაა შესრულებული), “მძინარე ქალს”, “გაზაფხული”, “ელეგია”, ნაწყვეტები “აჩრდილიდან” და “ბაზალეთის ტბიდან.” თარგმანები მხოლოდ 1987 წელს გამოიცა წიგნად თბილისში. გურამ შარაძემ ასევე იხილა, ვახტანგ ორბელიანის, გრიგოლ ორბელიანისა და რაფიელ ერისთავის მარჯორისეული, ხოლო ალექსანდრე ყაზბეგის ოლივერისეული გამოუქვეყნებელი თარგმანებიც. (MS. Wardr. c. 26 (30)

იმის მიუხედავად, რომ არსებობს უამრავი კვლევა უორდროპთა შესახებ, გადავწყვიტეთ ოქსფორდის ბიბლიოთეკის ქართული კოლექციის ხელახლა შესწავლა, რისი საფუძველიც 1994 წელს „მოზაიკაში“, (თურნავა 1995, №34) დაბეჭდილმა სტატიამ მოგვცა. სტატიის ავტორი სერგო თურნავა იუწყება, რომ ოქსფორდის ბიბლიოთეკის მასალებზე მუშაობის დროს გურამ შარაძემ ინგლისური და ფრანგული კარგად არ იცოდა და მას მხოლოდ საელჩოდან ეხმარებოდნენ ქართველი წარმომადგენლები. ამის მიუხედავად მან მოახერხა მარჯორი უორდროპის საკმაოდ მნიშვნელოვანი და ღირებული თარგმანების მიკვლევა.

2008 წელს შედგა ოქსფორდის საცავის კვლევის მომდევნო ეტაპი, რის შედეგადაც გამოვლინდა უორდროპებსა და საქართველოსთან დაკავშირებული უამრავი ღირებული მასალა, სწორედ ამის გამო, ჩვენს ნაშრომს, სადაც აღწერილია აქ გამოვლენილი მასალები, ვუწოდეთ ოქსფორდის ბიბლიოთეკის ქართული საგანძური.

მარჯორის ცხოვრება, მისი საქმიანობა და 1900 - 1909 წლებში, საქართველოსთან დაკავშირებული ქართველი მეგობრებისა და ქართველი საზოგადოებისათვის გაწეული ღვაწლი ჯერ არ ყოფილა შესწავლილი. 2008 წლის ივლისში ოქსფორდის ბიბლიოთეკაში განხორციელებული კვლევის შემდეგ მისი მოღვაწეობის შესახებ მრავალი საყურადღებო და აქამდე უცნობი ინფორმაცია იქნა მოძიებული. მისი ინტერესი ქართველი ხალხისადმი და ქართული კულტურისადმი მხოლოდ რამოდენიმე ნაწარმოების თარგმნითა და გამოქვეყნებით არ შემოფარგლულა.

საცავში ნანხი საქართველოსთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი მასალები 2009 წელს წიგნად გამოიცა: ოქსფორდის ბიბლიოთეკის ქართული საგანძური (ბორაშვილი - შტოიერი 2009) გამომცემლობა "ნეკერის" მიერ.

ინგლისურ – ქართული ურთიერთობის გაღრმავება დაკავშირებულია ოლივერის ტრანსკავკასიის ბრიტანეთის პირველ კომისრად დანიშვნასა და ამ ორ ქვეყანას შორის დიპლომატიური ურთიერთობის დაწყებასთან. (საგარეო მდივანმა ლორდ კუზონმა ოლივერი ბრიტანეთის მთავარ კომისრად დანიშნა საქართველოში. ეს თანამდებობა ოლივერს ეკავა ბოლშევიკების საქართველოში შემოსვლამდე, 1921 წლამდე. 1919 წელს ოლივერი თბილისში დაინიშნა ბრიტანეთის მთავარ კომისრად კავკასიაში.)

ოქსფორდში მიკვლეული მასალების მიხედვით მარჯორის დიპლომატის თანამდებობა არასოდეს სჭერია, მაგრამ იგი მუდამ

ეხმარებოდა საქართველოში შეძენილ მეგობრებს. ქართველი ხალხი მას, როგორც მხსნელ მანდილოსანს მიმართავდა გასაჭირის დროს. ისიც შეძლებისდაგვარად ცდილობდა მათ დახმარებას. ის იყო არა მხოლოდ მთარგმნელი და საქართველოთი აღფრთოვანებული პიროვნება, არამედ ეგრეთწოდებული "დიპლომატი" და ამ მიწის, კულტურის და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის დამცველი. მის თარგმანებს და ორიგინალურ ნაშრომებს, მის შუამავლობას და დაუღალავ შრომას გარვეული როლი უნდა ეთამაშა საქართველოს ისტორიაზე.

შეუძლებელია ბოლდის ბიბლიოთეკაში, უორდროპის კოლექციაში ნანახი, მის მიერ თარგმნილი და მაღალი რანგის პირებთან და გაგზავნილი წერილების გაუთვალისწინებლობა, სადაც აშარადაა დაფიქსირებული ინგლისელი მოაზროვნის შეხედულება რუსული პოლიტიკისა და აგრესიისადმი საქართველოში. მის მიერ შესრულებულ თარგმანებს, საგაზეთოდ დასაბეჭდ სტატიებსა თუ პირად წერილებს რუსების საქართველოში განხორციელებული ქმედებები საზღვრებს გარეთ უნდა გაეტანათ და ყველასათვის შეულამაზებელი სიმართლე ეცნობებინათ. ოქსფორდის ქართული საცავის ხელნაწერებზე დაყრდნობით საუბარი შეგვიძლია მარჯორის, როგორც მეოცე საუკუნის რუსულ-ქართული კონტაქტების თვითმხილველსა და რუსული პოზიციისადმი საკუთარი შეხედულებების გამომხატველზე. "უორდროპის ხელნაწერთა კოლექცია ავლენს მნიშვნელოვან ინფრომაციას რუსულ-ქართული კონტაქტების შესახებ და ასევე ბრიტანელი მოაზროვნის მიერ გამოხატულ შეხედულებებზე." (Stoyer 2011)

2008 წელს ოქსფორდში მიკვლეული მასალებიდან მარჯორისა და ოლივერის აქამდე ნაკლებ ცნობილი და მნიშვნელოვანი ნაშრომების ჩამონათვალის ხილვა შესაძლებელია <u>დანართში №2.</u>

მოცემულ ნაშრომში განხილულია მხოლოდ მარჯორის სახელთან დაკავშირებული ის მასალები, რაც სიახლეს წარმოადგენს ქართულ სამეცნიერო სფეროში. აქ შედის არა მხოლოდ მარჯორის თარგმანები, არამედ მისი კვლევები თუ პირადი წერილები.

I. ბაბო ბაგრატიონი და მარჯორი უორდროპი

ოქსფორდის ბიბლიოთეკაში მიკვლეული მარჯორისეული თარგმანები მრავალმხრივაა საინტერესო, არა მხოლოდ მთარგმნელ-ფილოლოგებისათვის, არამედ ისტორიკოსებისათვისაც მათ'ში ასახული საინტერესო და საკმაოდ მნიშვნელოვანი ინფორმაციის გამო. ოლივერ უორდროპის მიერ დაარსებული მარჯორი უორდროპის კოლექცია, რომელიც საოცრად მდიდარ მასალას ინახავს ქართულ ლიტერატურასა და საქართველოს ისტორიაზე, **XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე მცხოვრები, ქართველი საზოგადო მოღვაწეების შესახებ აქამდე უცნობი ინფორმაციის მოპოვების საშუალებას გვაძლევს.** ერთ-ერთი ასეთი პიროვნება, რომელსაც ამჟამად შევეხებით, გახლავთ არც თუ ისე ცნობილი და თავისი ეპოქის აქტიური საზოგადო მოღაწე - ბაბო ბაგრატიონი.

ვინ იყო ბაბო (ბარბალე) ალექსანდრეს ასული ბაგრატიონ-დავითაშვილი? (1872 – 1915) ქართველი მწერლის, მთარგმნელისა და საზოგადო მოღვაწის, პუბლიცისტის, ქართველ სამოციანელთა წარმომადგენელისა და ეროვნულ განმათავისუფლებელი მოძრაობის მონაწილის, ივანე მაჩაბლის (1854-1898) ცოლის და. ბაბოს ერთი და (ანასტასია) ტასო მაჩაბელი (1869-1917) იყო ივანეს მეუღლე, ხოლო მეორე და (ნინო) ნიცა ბაგრატიონი გათხოვილი იყო საჩხერეში, თავადზე ბეჟან წერეთელზე. ნიცას ქალიშვილი თამუნია სილამაზით ყოფილა განთქმული. ტიციან ტაბიძემ თამუნია წერეთელს არაერთი ლექსი მიუძღვნა. სამივე და იმ დროის აქტიური საზოგადო მოღვაწე

ყოფილა.

საინტერესეოა რა ურთიერთობა იყო მარჯორი სკოტ უორდროპსა და ქართველ თავადის ქალთა შორის. საქართველოში ჩამოსული მარჯორი გასაკვირი არაა, რომ სხვა გამოჩენილ ქართველ საზოგადოების წევრებთან ერთად მათაც გაიცნობდა. ოქსფორდის ბიბლიოთეკის საცავში მათი არაერთი წერილი მოიძებნა. ამათგან ზოგი გურამ შარაძის მიერაა გამოქვეყნებული. (შარაძე 1984) ნაშრომის ძირითად ნაწილში წარმოდგენილია უორდროპის კოლექციის მხოლოდ ის მასალები, რაც ჯერ არ გამხდარა მეცნიერთა შესწავლის საგანი და სრულ სიახლეს წარმოადგენს. მოცემულ შემთვევაში განხილულია: ა) მარჯორის მიერ დაწერილი, ერთ-ერთ ინგლისურ ჟურნალში პუბლიკაციისათვის გამზადებული სტატია; ბ) ბაბოს პიროვნებით დაინტერესებული ერთ-ერთი ჟურნალისტის სტატია; გ) ვერა ჩიჩევაძის მიერ ქართულად დაწერილი წერილის მარჯორისეული თარგმანი, რომლისთვისაც, ვფიქრობთ, რომ მარჯორის საკუთარი კომეტარებიც უნდა დაერთო, პეტერბურგის საგარეო საქმეთა მინისტრთან გაგაზვანის დროს.

ბოდლის ბიბლიოთეკაში შემონახული კორესპონდენციის მიხედვით, მათ საკმაოდ ახლო ურთიერთობა ჰქონიათ. ისინი მუდამ სწერდნენ და უზიარებდნენ ერთმანეთს გასაჭირსა თუ ბედნიერებას. მარჯორი უორდროპის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციაში არსებული ჯერ კიდევ შეუსწავლელი ეპისტოლარული მასალის საფუძველზე შეგვიძლია აღვადგინოთ მარჯრისა და ბაბო ბაგრატიონთან დაკავშირებული გარკვეული ფრაგმენტები რაც თავისთავად ფარდას ახდის იმ ეპოქის ზოგიერთ ისტორიულ მოვლენას.

1905 წლის 26/X დაწერილი წერილის მიხედვით ბაბო ბაგრატიონი მარჯორის ხშირად ეხმარება ქართულის დახვეწაში. მარჯორი სწერს თავის მეგობარს ქართული გაზეთებიდან

წაკითხული ინფორმაციის დაზუსტების მიზნით. ბაბო ბაგრატიონი კი შემდეგ წერილს უგზავნის:

“ჩემო საყვარელო და ძვირფასო მეგობარო, თქვენი წერილი მივიღე, ძალიან მადლობელი ვარ თქვენი წერილისთვის, მაგრამ ცოტა შეცდომა არის მე მგონი. ჩემი ძმა არ არის დაჭრილი, ენგრე რომ ყოფილიყო დეპეშა მომივიდოდა. მე მსურს გავიგო საიდან გაიგეთ ჩემი ძმის ამბავი. დასწერეს ერთი დავით ბაგრატიონი, მაგრამ ის ჩემი ძმა არ გახლავთ, რადგან ჩემი ძმა დავითი გახლამთ ვენაში და მეორეს სახელად გიორგი ჰქვიან. ამის გარდა გიგზავნით თქვენს წერილს, რადგან დიდი შეცდომებია. სიტყვა დაკოდილი არ შეიძლება ვიხმაროთ, რადგან ეს კაი სიტყვა არ გახლავთ. ეს სიტყვა არ ვიცი როგორ გახლავთ ფრანგულათ და რუსულათ არის оскоплять. ბოდიშს ვიხდი რომ გწერთ ამაზე. მე მეშინია რომ ბატონ თავდგირიძესთან და ერისთავებთან არ წამოგცდეთ. მაგ სიტყვის ხმარება არ შეიძლება.

თქვენი ერთგული მეგობარი

ბ. ნაგრატიონ-დავითაშვილი” *(MS.Wardr. d. 20)*

ბაბოსა და მარჯორის შორის არსებულ ურთიერთობას ავლენს ელისაბედ ერისთავის, ბაბო ბაგრატიონის ბიძაშვილის ერთ-ერთი წერილი. ლენინგრადში ბაბოსთან სტუმრებოს დროს იგი აღწერს მის ღრმა განცდებს მარჯორის გარდაცვლების გამო:

“*ბაბო ბაგრატიონის მწუხარებას ვერ აგიღწერთ, იჯდა და იმდუღვრებოდა. მეგობარიც იყოვო, დაცა და დედაცაო. შენ არ იციო, რამდენ სიკეთეს აკეთებდაო ყველასათვისაო, თვითონაც იმდენი არა ჰქონდა რაო, მაგრამ თვითონ იკლებდა და სხვას აძლევდაო. ამისთანა მშვენიერი სულის ადამიანი იყოო.*” (ცერცვაძე, 2010 : 48)

მარჯორი ბაბო ბაგრატიონს იმ პირთა გვერდით ახსენებს, რომელთაც განსაკუთრებული როლი ითამაშეს საქართველოს ისტორიაში, ამის მიუხედავად ბაბოს შესახებ ქართულ წყაროებში ძალიან მწირი ინფორმაცია მოიძებნება. აღნიშნულ თავში განხორციელებული კვლევა იმითაა მნიშვნელოვანი, რომ აქ მოცემულია გარკვეული დამატებითი ინფორმაცია ბაბო ბაგრატიონის მოღვაწეობის შესახებ.

"არც თუ ისე ბევრ ქვეყანაში ითამაშა ქალმა ისეთი დიდი როლი როგორც საქართველოში, რომანტიკულ რეგიონში, რომელიც მდებარეობს შავ ზღვასა და კასპიის ზღვას შორის," (MS. Wardrop. c. 26 (2)- ამბობს მარჯორი ქართველი მანდილოსნების შესახებ და მაგალითად მოჰყავს წმინდა ნინო ქართველთა განმამათლებელი, თამარ მეფე, ქეთევან წამებული და ბაბო ბაგრატიონი.

ოქსფორდის საცავში მიკვლეული მარჯორისეული ერთ-ერთი ხელნაწერის მიხედვით ქართველი მანდილოსნებით აღფრთოვანებულ მარჯორის ინფორმაცია მოუგროვებია ბაბოს შესახებ სტატიის დასაწერად. მისი ხელნაწერები დასამუშავებელი სახითაა შემონახული. მარჯორი კვლავ აპირებდა მის დახვეწას და სტატიის განვრცობას. როგორც ჩანს, მარჯორი ამ სტატიის გამოქვეყნებას აპირებდა ჟურნალ „ბელლ"ში."

როგორც თავად წერილიდან ვიგებთ, მარჯორის ბაბო პირველად ვანო მაჩაბელთან გამართულ წვეულებაზე უნახავს. მასში კარგად ჩანს მარჯორისეული შთაბეჭდილებები, ახალგაზრდა ქართველ მანდილოსანზე. მხიარული ბუნების, ცნობისმოყვარე, ალალი, მჭერმეტყველი, ქველმოქმედი, ადამიანი, რომელიც ყველას უყვარს და ყველას გულს იგებს.

(მარჯორისეული წერილის თარგმანი)

"ბაბო ბაგრატიონ-დავითაშვილი

ხშირად მიფიქრია ჟურნალი „ბელლის“ ახალგაზრდა მკითხველთათვის ქართველი სამეფო ოჯახის წევრებიდან ზოგიერთი იმ ქალბატონის წარდგენა, რომელთაც მე საზღვარგარეთ მოგზაურობის დროს შევხვდი. ნება მომეცით, დღეს წარმოგიდგინოთ ბაბო, ქართველი თავადისქალი, რომლის ოჯახს დავით წინასწარმეტყველის შთამომავლობის პრეტენზია აქვს. როდესაც პირველად ვნახე ბაბო თავისი გათხოვილი დის სახლში გამართულ წვეულებაზე, მას ახლახანს ჰქონდა დაასრულებული სწავლა-განათლება. ის ყველაზე მეტად მხიარულიობდა, მთელი სულითა და გულით ტკბებოდა წუთიერი სიამოვნებით. ვახშმობისას ის კვლავ წამოხტა და ჩვენი, უცხოელების სადღეგრძელო თქვა. მან ჩვენთვის დაუკრა, იცეკვა და რამოდენიმე მჭერმეტყველური სიტყვა თქვა თავის მშობლიურ ენაზე, რამაც ყოველი დამსწრის აპლოდისმენტი დაიმსახურა.

ის ყველას უყვარდა არა მხოლოდ თავისი მხიარული ბუნების გამო, იმ დღეებშიც კი მისი გული სავსე იყო ცნობისმოყვარეობით. თავისი ალალი გულით მოგვიყვა თუ როგორ შეიფარა დუხობორები დევნის დროს, როცა რვა მათგანი მივიდა მასთან და თავშესაფარი სთხოვა. მან ყველა მიიღო, ქალი, კაცი თუ ბავშვი, დააბინავა ბელელში, თავლაში და დააპურა. მისცა სამუშაო და ორი წელი შეინახა სანამ კანადაში არ წავიდნენ. ისინი არც თუ ისე ადვილად შესაგუებელი ხალხია, მაგრამ როგორც ჩანს ბაბომ მათი გული მოიგო და იგი ეხლაც კი იღებს მათგან წერილებს.

ძალიან მცირე ქვეყანაში ითამაშა ქალმა უფრო დიდი როლი ვიდრე საქართველოში, რომანტიკულ რეგიონში, რომელიც მდებარეობს შავ ზღვასა და კასპიის ზღვას შორის. ტრადიცია გვკარნახობს, რომ როდესაც იესოს მოწაფეებმა წილი ყარეს, თუ ვის ქვეყნის რომელი ნაწილი შეხვდებოდა ქადაგებისათვის, ქალწულმა მარიამმაც სთხოვა, რომ მასაც უნდოდა წილი მიეღო ამ საქმეში.

იბერია, ამჟამად წოდებული საქართველო მას ხვდა წილას მის შემდეგ ისაა მისი რჩეული ხალხის დამცველი.

წმინდა ნინო, ქართველთა განმანათლებელი, რომელიც გულმოკლული იყო მთებში სახიფათო მგზავრობით სამხრეთიდან მარიამი ეჩვენა და ვაზის ლერწმები გადასცა. მან ლერწმები თავისი თმით შეკრა...”

წერილის ინგლისური ვერსიისათვის იხილეთ დანართი 43. (MS. Wardrop. c. 26 (2)

მარჯორის თარგმანებისა და კვლევების უმთავრესი მიზანი ქართული კულტურის პოლულარიზაცია და უცხოელ მეცნიერთა ამ კუთხით დაინტრესება გახლდათ. მისი წყალობით მრავალი უცხოელი დაინტერესებულა და გაოცებული დარჩენილა ქართველი ხალხითა თუ ამ ქვეყნის სილამაზით. საქართველოში ჩამოსული უცხოელი მეგობრები მარჯორის დახმარებით ეცნობოდნენ ასევე წარჩინებულ ქართველ მოღვაწეებსაც.

რუსულ-ქართული პოლიტიკური ურთიერთობით და ასევე ქართველ თავადაზნაურთა ცხოვრებით დაინტერესებული ინგლისელი ჟურნალისტი აილმერ მაუდე თავად სტუმრებია ქართველ თავადს პეტერბურგში, მის მიერ დაარსებულ სამკერვალო სალონში. თავადის ასული, რომელიც იძულებული იქნა დაეტოვებინა ყველაფერი რაც გააჩნდა, უგზო-უკვლოდ არ დაკარგულა. იგი საქმის წამომწყები და მისი წარმატებით განმხორციელებელია არა მხოლოდ თავის ქვეყანაში, საიდანაც იძულებული იქნა წამოსულიყო და არსებული პრივილეგიები, ქონება და ფუფუნება სხვისთვის დაეტოვებინა, არამედ საზღვარგარეთაც. ბოდლის ბიბლიოთეკაში მიგნებული მასალის მიხედვით ბაბოს თავისი განზრახვა ხელმოკლე ქალების დასაქმების შესახებ სისრულეში მოუყვანია და წარმატებითაც წარუმართავს თავისი საქმიანობა.

ის, თუ როგორ განახორციელა ბაბომ თავისი სურვილი კარგად ჩანს აილმერ მაუდეს სტატიაში, რომელიც გამოქვეყნდა 1906 წლის 12 დეკემბერს "უესტმინსტერ გაზეთში" (The Westminster Gazette). ჩვენი აზრით, მარჯორის უნდა მიეწვდია ინფორმაცია მის შესახებ.

ბოდლის ბიბლიოთეკაში, მარჯორის კოლექციაში მოძიებულ აღნიშნულ ვერსიას სათაურთან (ვფიქრობთ მარჯორის მიერვე) მინიშნება აქვს გაკეთებული, რომ სტატია ეხება ბაბო ბაგრატიონსა და ალონა თარხან-მოურავს.

(თარგმანი)

"მზერა რუსეთში

რევოლუციური მსვლელობა

როდესაც კარისკაცს ვკითხე ამ სახლში ცხოვრობდა თუ არა თავადის ასული ბ. მან მიპასუხა, რომ მე მას მეხუთე სართულზე ვიპოვიდი. კითხვა-კითხვით გავუყევით არც თუ ისე მდიდრული ხალიჩებით დაგებულ დიდი სახლის საფეხურებს, რომელიც მდებარეობს სანკტ პეტერბურგის სამხრეთით, გაიღო თუ არა კარი, ერთი მანდილოსნისა და გოგონების დაბნეულ მზერას შევეფეთე, რომელთაგან ზოგი სხვადასხვა ქსოვილზე მუშაობდნა და ზოგი უკვე ალაგებდა და მუშაობას წყვეტდა. ამ ოთახის გავლისას კიდევ ორ ასეთ ოთახს მოვკარით თვალი, ისინიც სავსე იყო ქალებითა და გოგონებით, რომლეთაგანაც ზოგი კერავდა და ზოგი ფუსფუსებდა. მალე მივუახლოვდით ერთ გემოვნებით მოწყობილ ოთახს, სადაც მრავალი ორიენტალური ქსოვილი იყო ჩამოკიდებული, რომლის დასათვალიერებლად არც თუ ისე დიდი დრო მქონდა, ჩემი ყურადღება სრულიად დაეპყრო ქართველ კნიაზს (სიტყვა ითარგმნება როგორც გასათხოვარი თავადის ასული), რომელმაც გულითადად გადმოდგა ნაბიჯი წინ და მოგვესალმა უცხოელებს, რომლებიც იმისათვის ეწვივნენ, რომ მისი გამოცდილება

გაეზიარებინათ რევოლუციასთან დაკავშირებით და თავად ენახათ მის მიერ დაარსებული საქველმოქმედო სამკერვალო დაწესებულება. ჩვენს მასპინძელს, სიმპათიურ და მიმზიდველ ქალბატონს, ღია, ტიპიური ქართული სახე ჰქონდა. მისი ქცევებიც ასევე სისადავით იყო სავსე, რამაც ჩვენ მაშინვე დაგვამეგობრა. იმ 1,000-ზე მეტი წლის განმავლობაში არსებული სამეფო შტოს შთამომავლამდე მისვლა, რომელიც ამჟამად მეხუთე სართულზე ცხოვრობს, ფრიად დიდი სასწაული გახლდათ, მაგრამ უფრო დიდი საოცრება განსაკუთრებული გემოვნებით შემოსილი ქალბატონის ხილვა აღმოჩნდა. (Maude 1906)

ავტორი ახალიათებს სამკერვალო სალონს, თავად ბაბო ბაგრატიონს და მას მიმართავს როგორც პრინცესა. იგი იქვე აკეთებს განმარტებას, რომ ასე, რომ ასე იწოდებოდა ყველა ის ოჯახი, რომელსაც გარკვეული დამოუკიდებელი უფლებები გააჩნდა ამჯამად რუსეთის ხელში არსებულ ერთ ან რამდენიმე პროვინციაზე, ამდენად ეს წოდება, რომელიც ითარგმნება როგორც პრინცესა ან პრინცი, როგორც იწოდებოდა ყველა მათი შთამომავალი, არაა იმავე დატვირთვის მქონე რუსულში, როგორც ესაა ინგლისურში. იგი აღნიშნავს, რომ აქ ჰერცოგი უნდა იგულისხმებოდეს.

სტატიის მომდევნო ნაწილში ავტორი მკითხველისთვის ნათელს ხდის რუსეთის საქართველოში შესვლასთან განხორციელებულ მოვლენებს, სოციალ-დემოკრატების მიერ საკუთარი სურვილების მიხედვით შეთხზული პროპაგანდის წყალობით სამი წლის განმავლობაში არც თავადის ასულ ბ-ს და არც სხვა ოჯახებს ერთი პენიც არ მიუღია თავისი დიდი უძრავი ქონებიდან და ისინი ამჟამად ცხოვრობენ მხოლოდ იმ სწრაფად შემცირებად ნარჩენებზე, რა რეალიზებადი აქტივებიც შემორჩათ რევოლუციის დაწყებისას. მათ სოფელში არსებული საკუთარი დიდი სახლი მიწის პირამდეა დამწვარი მთელი თავისი ავლა-დიდებით.

მაუდეს ასევე მოჰყავს მაგალითი, რაც ზოგიერთი თავადის მიერ რუსეთის მთავრობისადმი აპელაციის შეტანას მოჰყვა დამნაშავეთა დასჯისა და გადასახადების დაბრუნების მიზნით.

“კაზაკებმა ააგროვეს ქირა, მაგრამ ისე უმოწყალოდ გაანადგურეს ქონება, რომ გლეხები და მეპატრონეები ყველაფრის გარეშე დატოვეს, ისე რომ მომდევნო წლების მანძილზეც კი შეუძლებელია აქედან ქირის აღება.“ (Maude 1906)

ავორისათვის თითქოს გასაკვირია ის ფაქტი, რომ თავადაზნაურობა ჯერ კიდევ თვლის, რომ საქართველო არასოდეს ქოფილა რუსეთის მიერ დაპყრობილი. ირანსა და თურქეთთან დიდი ხნის ბრძოლით დაღლილებმა თავად მიმათეს რუსეთს ერთი საუკუნის წინ მფარველობისათვის.

ქართველი თავადისქალის დახასიათებისას იგი პარალელს ავლებს რევოლუციამდელ გულმხიარულ გოგონასა და რევოლუციის შემდეგ უკვე შრმისმოყვარე და გამრჯე ქალბატონს შორის.

„საოცარი იყო განსხვავების დანახვა, თუ როგორი ზეგავლენა მოახდინა ამ უბედურებამ მასსა და მის ოჯახზე, როგორ შეცვალა იმ მომღიმარი ენერგიული, ნათელი სულის მქონე ქალბატონის ბუნება, რომელსაც მე ვესაუბრებოდი.

”დილის რვა საათამდე ვცეკვავდი ხოლმე”- თქვა თავადის ქალმა ბ-მ “ეხლა კი დილის რვამდე ვმუშაობ.”

“რომელი უფრო საინტერესოდ მიგაჩნიათ – გართობა, რაც ადრე გქონდათ თუ სამუშაო, რაც ამჯამად გაქვთ.”

“სამუშაო! ცეკვისა და გართობის დროს ჩემს ცხოვრებაში სიცარიელეს ვგრძნობდი, ახლა კი მასე აღარ არის.”(Maude 1906)

წერილში ასევე საუბარია მეორე თავადის ასულზე, რომელიც ალონა თარხან მოურავი უნდა იყოს. მასაც დაუკარგავს მთელი ქონება და არ მიუღია რანაირი ქირა თავისი

მამაულებიდან. ამასთან, მოუკლეს ძმა, რომელმაც მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარ სახლში მისვლის სურვილი გამოხატა.

"ჯერ კიდევ უცნობია როგორ და რატომ მოკლეს იგი. ეს მოხდა დიდი გაფიცვების დროს და არავის დაუწყია ამ საქმის გამოძიება. ცნობილია მხოლოდ ის, რომ მისი გვამი ნაპოვნი იქნა მამულთან ახლოს ერთ-ერთი გლეხის ურემზე."(Maude 1906)

სტატიის დაწერის მიზანი აილმერ მაუდესთვის იმისი ჩვენებაა, რომ იმ ცვილებემა, რაც ამ ორმა მანდილოსანმა გადაიტანეს, მათზე მხოლოდ დადებითი გავლენა იქონია. მათი ცხოვრება, რომელიც ცარიელად ითვლებოდა ადრე, ამჟამად ინტერესითაა სავსე. სტატიის ავტორის თქმით ქალბატონებმა ამ წარმატებას საკუთარი უბედურების წყალობით მიაღწიეს და კვლავ საზოგადოების წინა რიგებში იპოვეს ადგილი. გამოსახულება ჰპოვა მათ ორგანიზაციის უნარმა, პიროვნულმა წარმატებებმა, რაც აქამდე დაფარული იყო საკუთარ ქვეყანაში. აქვე ახსენებს, რომ ისინი იმსახურებენ მამაკაცთა მხრიდან პატივისცემით მოპყრობას და მათი გულის მოგება ძალიან რთულია. ბევრი დარჩენილა უიმედოდ და ყოველგვარი სახსრების გარეშე.

საქართველოში ჩამოსვლამ და ქართველი მანდილოსნების, გაცნობამ, საქართველოს ისტორიის შესწავლამ, როგორც ჩანს, გავლენა მოახდინა მარჯორიზე. მანამდე იგი თავის ძმას სწერდა ბათუმში:

„გუშინ ნაშუადღევს მივიღე შენი წერილი, 20 ოქტომბრით დათარიღებული, და დღეს ტომმა მოიტანა დეპეშა, სადაც წერია:

„მისამართი ბათუმი, ბრიტანეთის საკონსულო". ბუნებრივია მე ძალიან ვწუხვარ რომ შენთან ერთად არ ვარ, როდესაც საქართველოში მიემგზავრები. ***სიბრაზისაგან შემიძლია მხოლოდ ვიტირო, როდესაც ვფიქრობ, რომ მე მხოლოდ საზიზღარი ქალი ვარ, ნაცვლად იმისა, რომ ვიყო მამაკაცი.*** *მე უნდა დავრჩე სახლში და*

არაფერი ვაკეთო, როდესაც მე შემიძლია ვიცხოვრო, ვისწავლო ვიმუშაო... მენატრება ჩემი სახლი და ჩემს ქართულთან დაბრუნება. ჩემი სამუშაოს გარეშე სრულიად უბედურად ვგრძნობ თავს, ჩემი ქართული ბიბლიოთეკა იზრდება: მე კმაყოფილებით გავაგრძელებდი მუშაობას, რომ შემეძლოს საქართველოში ჩამოსვლა. ***მე რომ მამაკაცი ვიყო ჩამოვიდოდი.*** *მე სულ შენზე ვფიქრობ და ყოველთვის ჩემს ფიქრებში იქნები. ჩემი ორი სიყვარული ერთადაა უძვირფასესი და საქართველო.*“ (გოზალიშვილი 1972 : 216)

თუკი მარჯორი მანამდე თვლიდა, რომ იგი მამაკაცი უნდა ყოფილიყო მუშაობის საქმის კეთების უფლება რომ მოეპოვებინა, მომდევნო წერილებში იგი კალმით მებრძოლ მანდილოსნად გვევლინება.

ქართველი კორესპონდენტი მარჯორის შედეგნაირად გვიხასიათებს:

„მისს ვარდროპი ყმაწვილი ქალია – სულ ოცდაოთხის წლისაა, ხოლო ინგლისელთა აზრით - კი ძალიან ნორჩიც არის; ამასთან იგი მოხდენილად თავდაჭერილია, რაც ინგლისის საუკეთესო განათლებულ დედათა თვისებას შეადგენს; იგი მეტად წყნარია და ცოტა მორცხვიც – კი, მაგრამ ამ ტანადს, ნარნარს, მოხდენილს წყნარსა და მორცხვ ყმაწვილ ქალს დიდი ცოდნა აქვს...“ (ჩიორა 1894)

ამ მცირე მონაკვეთში ორჯერაა მოხსენებული, რომ იგი მეტად მორცხვია.

მომდევნო წლების განმავლობაში, საქართველოში ვიზიტის შემდეგ, მარჯორი უკვე ქართველ მებრძოლ დედათა გვერდით დგას და აქტიურ პროპაგანდას ეწევა რუსული პოლიტიკის წყალობით დაჩაგრული ქართველი მეგობრების დასახმარებლად. იგი პირადად ხვდებოდა შესაბამის პირებს, ვისაც ქართველთა დახმარება შეეძლოთ, თამამად თარგმნიდა რეალობის ამსახველ სტატიებს,

თავად სწერდა მაღალი რანგის პირებს. მრავალ თარგმანზე არაა მიწერილი ვისთვისაა იგი განკუთვლილი, თუმცა აშკარაა, რომ მის თარგმნას არ ჰქონდა მხატვრული ღირებულება და ქართული კულტურის საზღვარგარეთ გატანის მიზანი. მარჯორის უმთავრესი მიზანი ქართველი მეგობრებისთვის დახმარების ხელის გაწვდა იყო.

მარჯორი ამაოდ არ ახსენებს, რომ ქართველი ქალი **მებრძოლი სულის მქონეა და იგი საკმაოდ დიდ როლს ასრულებდა და ასრულებს საქართველოს ისტორიაში.** ბაბო ბაგრატიონი დაჩაგრულის გვერდით დგას და მუდამ ცდილობს მეგობრის დახმარებას. ქართულ საცავში მიკვლეული, ერთ-ერთი ასევე ბაბოს სახელთან დკავშირებული წერილი, იმ დროს მცხოვრები ქართველი თავადის ქალის შესახებ მოგვითხრობს, რომელიც სასიტკად დაისაჯა რუსი კოზაკების მიერ. დამცირებასა და შეურაცხყოფას, ქონების სრულიად დაკარგვა მოქყვა. ვერა ჩიჩევაძეს თავისი საჩივარი ბიძაშვილისათვის მიუწერია 1906 წლის 23 თეევრვალს და აუღწერია რუსი ოფიცრების მიერ ქართველთა უსამართლოდ დევნის ფაქტები. მასში კარგადაა აღწერილი არსებული რეალური მდგომარეობა ბაღდათსა და ქუთაისში, როგორ იჩაგრება საზოგადოების ყველა ფენა განურჩევლად, რანგისა, ასაკისა, ეროვნებისა და პოლიტიკური მიმართულებისა (განურჩევლად იმისა ეკუთვნის თუ არა იგი რომელიმე პოლიტიკურ პარტიას.) წერილში ასახულია ერთ-ერთი მაგალითი იმისა, თუ როგორ კარგავს საზოგადოების მაღალი ფენა, თავადაზნაურობა, არსებულ ქონებას და პრივილეგიებს და ყოველგვარი ორდერის, სასამართლოს, თუ რაიმე კანონის დაცვის გარეშე იძულებული ხდება დატოვოს ყველაფერი და თავს გაქცევითღა უშველოს.

ბაბოს ეს წერილი მარჯორისათვის გაუგზავნია. ცხრა ნაბეჭდი ფურცლისაგან შემდგარ თარგმანს თავფურცელზე აწერია, რომ იგი დაწერილია ვერა ჩიჩევაძის მიერ თავადის ასულ ბარბარა

ბაგრატიონ-დავითაშვილისადმი და რომ იგი მარჯორიმ თარგმნა და მისი ასლი გადაუგზავნა ბატონ სესილ სპრინგ რაისს, საგარეო საქმეთა მინისტრს პეტერბურგში. წერილის მარჯორისეული ევრსიისათვის იხილეთ დანართი 36. (MS.Wardr. c. 2)

„ძვირფასო ბაბო,

დიდი ხანია შენთვის არ მომიწერია და ამ ხნის განმავლობაში ბევრი რამ მოხდა არა მხოლოდ პირად ცხოვრებაში არამედ ზოგადად კავკასიაში. ორი დღეა რაც ქუთაისში დავბინავდით ბაღდადიდან საშინელი დევნისა და ამის შედეგად სოფლებში ხეტიალის შემდეგ. დავრჩით თავშესაფრის გარეშე, უფრო სწორად რომ ვთქვათ ქონების გარეშე – ნამდვილი პროლეტარები ვართ. სოციალ-დემოკრეტები ცდილობენ ყველას გაპროლეტარებას მათი აზრით ის კლასი უფრო ენერგიულად იბრძოლებს პოლიტიკური და ეკონომიკური თავისუფლებისათვის, რომელსაც არაფერი გააჩნია. მაგრამ ჩვენ არცერთ პარიას ვეკუთვნით. დავითი (წერილის ავტორის მეუღლე, ექიმი) ყველაფერს აკეთებდა თავისი მოვალეობის შესასრულებლად და ვერცერთი გამოძიება ვერ დაამტკიცებს მის აქტიურ მონაწილეობას რომელიმე პარტიაში, თუმცა ჩვენ ყველაზე მეტად დავისაჯეთ. აღა მაჰმად ხანის შემოსევა ვერ შეედრება რუსების საქართველოში შემოსვლას. როგორც წესი სრული სიმართლე რომ გაიგო, ყველაფერი პირველი ხელიდან უნდა მოისმინო.....

ნეტა შემეძლის ყველაფრის დეტალურად არწერა თუ როგორ გვდევნიდნენ 27 ნოემბრიდან მოყოლებული, როცა მათ აქ, ე. ი. ქუთაისში ბარიკადები აღმართეს. ისე შეშინებული ვიყავი სახლიდან ვერ გავდიოდი, მეშინოდა იმისაც კი, როცა ხალხი ქუჩაში ხმამაღლა საუბრობდა. ჯერ არ შეგვეძლო ბ. ში გადასვლა, ვინაიდან სახლი არ იყო დასრულებული, მაგრამ როგორც კი შუშები ჩასვეს და საღებავი

გაშრა, მაშინვე გადავედით იქ 30 დეკემბერს. მეორე დღეს მაშა მოვიდა ბავშვებთან ერთად. გვეგონა აქ მშვიდად ვიქნებოდით, მაგრამ ხმები მოდიოდა, რომ სურამის გვირაბი ააფეთქეს და მოხდა ჯარების შეტაკება, ამან ყველა უიმედო მდგომარეობაში ჩაგვყარა. შემდეგ გავიგეთ, რომ ეს არ შეესაბამებოდა სიმართლეს, რომ ჯარები თავისუფლად გადიოდნენ გვირაბში ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე, რომ ისინი გზადაგზა ჭავენ ყველა სადგურს, სახლებს, მაღაზიებს და ასე შემდეგ. ამის გამგონე ხალხი ბარგს ალაგებს და გარბის. შემდეგ მცირე ხნით სიჩუმე ჩამოწვა. ჩვენ დავარწმუნეთ ხალხი, რომ არ დაეტოვებინათ სახლები, ვინაიდან არანაირი მიზეზი არსებობდა ბ-ზე შეტევის განხორციელებისათვის. რამოდენიმემ დაგვიჯერა და დარჩა, მაგრამ ბევრმა მთებს შეაფარა თავი. 10 იანვარს გავიგეთ, რომ ნახევარი ქუთაისი გადაწვეს იმის გამიო რომ რამოდენიმე მაღაზია დაიკეტა გასული წლის ცხრა იანვარს არსებული მსხვერპლის მიმართ პატივისცემის მიზნით. (იგულისხმება პეტერბურგში არსებული სისხლისღვრა) ატყდა პანიკა, ქალები და ბავშვები გაიქცნენ. ჩვენ დამალვა გვირჩიეს, მაგრამ ღიმილით ვუპასუხე, რომ ისინი ჩვენთან არ მოვიდოდნენ, და თუ მოვიდოდნენ მხოლოდ მოძრაბის ლიდერებს დაუწყებდნენ ძებნას ან მათ, ვინც ამ მოძრაობაში იღებდა მონაწილეობას და იმის გამო რომ ჩვენ არანაირი სერთო გვაქვს არცერთთან, თავს უსაფრთხოდ ვგრძნობდით. ა-ს კიდეც დავავალე ოთახების დალაგება და დაბლა ხალიჩების და სურათების ჩატანა ხვალისათვის. 11 იანვრის დილას ადრე ავდექი, ბავშვები და დ. ისევ საწოლში იწვნენ. მაშამ შეამჩნია ქუთაისიდან მომავალნი, სხვებმა თქვეს, რომ ყაზახები მოდიოდნენ. შევწყვიტე თმის დავარცხნა, ბავშვებმა და დ.-მ ჩაცმა დაიწყეს. ჩვენმა მსახურმა მოგვახსენა, რომ ეს იყო ასეული, რომელსაც ოფიცერი მეთაურობდა. ჩვენ იმაზე დვიწყეთ ფიქრი, თუ რატომ მოდიოდნენ აქ ან რის გაკეთებას აპირებდნენ. მაშა და მე

შუშაბანდისაკენ გავიქეცით. სროლის ხმა გავიგეთ და დავინახეთ როგორ გარბოდნენ ქალაქის მეთაურები და როგორ მისდევდნენ მათ სროლით. ათი წუთიც არ იყო გასული, რომ ოფიცერი და ყაზახები ამოვიდნენ. მათ გვერდი აგვიარეს და აფთიაქს მიადგნენ. მისი მეპატრონე მოვიდა და გაგვაფრთხილა რომ ჯერ კიდევ დრო გქონდა გაქცევისათვის და რომ ყველას საავადმყოფოში უნდა შეგვეფარებინა თავი. ჩვენ დავარწმინეთ, რომ არაფერი მოხდებოდა მაგრამ თუ კი იარაღი ჰქონდა სადმე უნდა დაემალა. მასთან საუბრის დროს ყაზახები ფეხით ამოვიდნენ აფთიაქიდან. როდესაც ახლოს მოვიდნენ დავინახეთ, რომ სამხედრო ოფიცერი იყო ადიუტანტის ფორმაში ჩაცმული. ისინი ყველანი აივანზე იდგნენ, მე კარი გავარე და შემოვიპატიჟე. ოფიცერი, ოთხი ყაზახის თანხლებით შემოვიდა, გადატენილ თოფებს გვიმიზნებდნენ და გვიბრვერდნენ. მათ გვითხრეს რომ უნდა დაგვეყარა ყველანაირი იარაღი, წინააღმდეგ შემთხვევაში ყველას დაგვხვრეტდნენ. ვერ წარმოიდგენ ამან როგორ შეგვაშინა. დ-მ თქვა, რომ ჩვენ არანაირი იარაღი გაგვაჩნდა და მე ვთვი, რომ ქალის რევოლვერი მქონდა და ეხლავე გამოვიტანდი, ვუბრძანე მასხურს მისი გამოტანა. ოფიცერი მიუბრუნდა ბიჭებს და ვინაობა ჰკითხა, სტუდენტები ხომ არ იყვნენ? მ-მ უპასუხა, რომ ისინი სტუდენტები იყვნენ. მათ თქვეს, რომ ისინი ორი სტუდენტის დასახვრეტად იყვნენ გამოგზავნილი, რომლებიც ბ-ში აგიტაციას ეწევიან და მათ ახლავე დახვრეტდნენ. მაშამ ტირილი დაიწყო, მე კი ვუთხარი, რომ ისინი არც თუ ისე დიდი ხნის წინ იყვნენ ჩამოსულნი და რომ არანაირ აგიტაციას არ ეწეოდნენ და უნდა რცხვენოდეთ ხალხის ყოველგვარი მიზეზის გარეშე დაშინებისათვის. მათ გამოიკითხეს ბიჭების სახელები, უნივერსიტეტი, პეტერბურგის დატოვების და იქ მისვლის დრო. შემდგებ სახლის გაჩხრეკა უბრძანა ყაზახებს და დაიწყო ყვირილი, რომ გუშინ ქუთაისი გადაწვა და დღეს ბ-ს გადაწვას გეგმავდა. მე ვთხოვე არ ეყვირა და

ბავშვი არ შეეშინებინა, შესულიყო და თავად გაეჩხრიკა სახლი. მეშინოდა რამეს მომპარავდნენ და მეც შევყევი კარადების, ყუთების, გასაღებად. როცა გასაღებს ვერ მალე ვერ ვპოულობდი, ეგრევე იარაღით ამტვრევდნენ ყველაფერს და ხანჯლით ჩხრეკდნენ ტანსაცმლის ყუთებსა და სამოგზაურო ჩანთებს. უცებ მომესმა: «რა არის ეს?» მივიხედე და იარაღი დავინახე... მხოლოდ მაშინღა გამახსენდა ამ იარაღის არსებობა... ეს იყო ძველი, დაჟანგებული, ყოვეგვარად გამოუსადეგარი სპორტული ვინჩესტერი. ჩვენმა სიძემ, პოლიციის ინსპექტორმა დატოვა მაშინ, როცა ჩვენი ხალხი დევნიდნენ ინსპექტორებს და კლავდნენ მათი იარაღის მოსაპოვებლად. დ-მ და მე ავუხსენით ეს ოფიცერს მაგრამ მათ თქვეს, რომ სახლი განწირული იყო დასაწვავად და დ. უნდა გაჰყოლოდა მათ, ვინაიდან ისინი აღარ გვენდობოდნენ. როცა დაასრულეს ჩხრეკა, გვიბრძანეს გარეთ გასვლა და სახლის დაწვა. მე მაშინვე ჩემს ჩანთას მივვარდი, სადაც ვინახავდი ქვითრებს და ჩემს ბეჭდებს, მაგრამ იგი იქ აღარ დამხვდა. ყაზახებმა იგი ჩხრეკის დროს წაიღეს. ამან ისე გამამწარა, რომ ჩემს კომოდზე დავემხე, ხელი დავავლე კუკუს, მაშას ხელი ვკარი გასასვლელისაკენ და გავედით გარეთ. ჩემი საწოლის ბალიშები ნავთში დაასველეს და ცეცხლი წაუკიდეს. იგივე გაიმეორეს ყველა ოთახში და ორივე აივანზე და დადგნენ სახლის გარშემო, რომ არავის ეცადა ცეცხლის ჩაქრობა ან სახურავის ბოლომდე ჩაწვამდე იქაურობის დატოვება. ჯერ მხოლოდ დ-ს უამრავი წიგნი, თვით მისი ინსტრუმენტები და მთელი ავეჯი, ყველაფერი დაიწვა. მე ხალათისა და ჩუსტების ამარა ვიყავი, და ხეტიალის დროს ისიც დავკარგე. მათი წასვლის შემდეგ ვნახეთ, რომ ბაზარი დაკეტილიყო და ის მაღაზიები, რაც გადაწვას გადაურჩა დალუქული იყო. რვა გვამი იყო, ერთი დამწვარი და რამოდენიმე დაჭრილი. ისინი ყველას ესროდნენ, ვინც გარბოდა და ასევე ყველას ვინც რჩებოდა.ზოგს იმიტომ ესროლეს, რომ სახუთარი

ნივთების ცეცხლმოკიდებული სახლიდან გამოტანა მოინდომეს. უკან წამოსვლისას ყველა სახლი გადაწვეს განურჩევლად გლეხისა თი თავადისა. მათ ამ ზიანის მოყენება ორ-სამ საათში მოასწრეს და ქურდობის, მკვლელობებისა და გადაწვის შემდეგ წავიდნენ. ერთი თვის წინ აბასთუმნიდან ერთი რუსი ოჯახი ჩამოვიდა. კაცი დურგალი იყო, ხოლო ქალი მრეცხავი, იგი ისე მოხდა, რომ ჩვენთვისაც აუთოვებდა იმ დილით. მე იგი დავამშვიდე და ვუთხარი, რომ რადგან ისინი რუსები იყვნენ, მათ ხელს არ ახლებდნენ, თუმცა შევცდი. როდესაც სახლს ცეცხლი წაუკიდეს, დურგალი, რომელიც ასევე კოჭლი იყო, შევარდა თავისი ყუთის გამოსატანად; მათ იგი კარებთან მოკლეს, და მის ბიჭს ცეცხლი გაუსხნეს, მან გაქცევით უშველა თავს. მსგავსი რამ სხვაგანაც ხდება. ისინი თავს დაესხმებია,ნ კლავენ, ძალადობას ხმარობენ ქალებზე და მერე ტოვებენ ადილს. ხდება ისეც, რომ როდესაც ვინმეს სახლის დასაწვავად მიდიან, ზოგი მიდის და სთხოვს რომ არ დაუწვან სახლი და ტყვედ წაიყვანონ ერთ-ერთი მათგანი, რომელიც დამნაშავედ მიაჩნიათ; ისინი აპატიმრებენ ზოგს და როგორც კი წაიყვანენ, თავს კვეთენ ან ხვრეტენ. მათ უკვე წესად აქვთ, რომ ტყვეები საპატიმროში კი არ უნდა წაიყვანონ, არამედ გზად დახვრიტონ. მასგავსი რამ არა მხოლოდ სოფლებში ხდება, არამედ ქუთაისში, გვამები ქუჩაში ყრია. არც თუ ისე დიდი ხნის წინ მათ ტყვეები ჩამოიყვანეს სენაკიდან; როდესაც ციხეში მიიყვანეს, ოფიცერმა ყვირილი დაუწყო მათ თუ რატომ მიიყვანეს ყველა, სულ მცირე ნახევარი მაინც გზაში უნდა დაეტოვებინათ. დარაჯისათვის უკითხავთ: როდესაც ტყვეებს იყვანთ გზაზე ტოვებთ, თუ ციხელში მიგყავთო, მან უპასუხა როგორც გაგიხარდებათ. ეს იმას ნიშნავს, რომ გზაზე უნდა დაიხვრიტონ. ერთი სიტყვით რომ ვთავათ ერთი მეორეს ეჯიბრება სიმკაცრისა და უხეშობის გამოვლენაში. ასეთია ჩვენი კარგი და სასიამოვნო ამბები! ესაა კავკასიის სიმშვიდე! ამ საქციელის შემდეგ ძნელი

დასაჯერებელია რუსების მტკიცება, რომ ისინი იაპონიაში ევროპელთა მსგავსად იქცეოდნენ და ტყვეებს კარგად ექცეოდნენ. ამ წერილის წერისას ისეთი გრძნობა მეუფლება, რომ ამას ყველაფერს თავიდან გავდივარ.

ახლა აქ მოვედი და მაინტერესებს თუ რამე გამოვა კომპენსაციის მოთხოვნით, იმის გამო, რომ სრულიად შიშველები დავრჩით. ვიფიქრე, რომ ძლივს ჩავსახლდებოდით: მშვენიერი სახლი იყო, სიტუაციაც სასიამოვნო, ქალაქთან კარგი კავშირი იყო დღეში ორჯერ. რამოდენიმე ავეჯის გარდა ყველაფერი მქონდა, მათ მიღებასაც მალე ვაპირებდი. ახლა კი აღარაფერი გამაჩნია. როდის მოვეწყობი კიდევ ისე, როგორც მე მინდა? რთულია, მაგრამ რა გინდა გააკეთო. დარდს ვერაფრით უშველი.

როდესაც ყაზახები წავიდნენ მე პირჯვარი გადავიწერე და ყველას ვუთხარი, რომ ამაზე აღარ ეფიქრათ მთავარი ის იყო, რომ მათი ხელიდან ცოცლებმა დააღწიეს თავი. ა. და მ. იქ დარჩნენ, ისინი ჩვენთან გლეხებად მუშაობდნენ. მაშამ აღარ მისცათ მათ სტუდენტის სამოსის ტარების უფლება, ჩერქეზული სამოსის ჩაცმა აიძულა. აქამდე ჩვენი «კეთილის მსურველები» არ გამოცენილან ჩვენს მამულში, მაგრამ ერთ მსვენიერ დღეს შეიძლება კიდეც მივიდნენ. დიდად მადლობელი დაგრჩები თუ ვინმე ნაცნობი გყავს მთვრობაში, რომ დამეხმაროს რაიმე კომპენსაციის მიღებაში ან იმ ოფიცერის დასჯაში. ჩემთვის მეორე უფრო სასურველი იქნებოდა....

ვერა ჩიჩევაძე. (MS.Wardr. C2)

ვფიქრობთ, რომ ამ წერილს უნდა ჰქონოდა მარჯორისეული კომენტარები, სადაც იგი ადრესანტს განუმარტავდა მისი თარგმნისა და გაგზავნის მიზანს, ისევე როგორც მან გიბრალტარის მრვდელთმთავარს განუმარტა წერილის მასთან გაგზავნის მიზანი. (შტოიერი, 2011 მარტი)

როგორც ბაბო ბაგრატიონი, ასევე ვერა ჩიჩევაძე, თუ თარხან მოურავი არიან XIX-XX საუკუნის მიჯნაზე მცხოვრები მანდილოსნები და მათზე არსებული, შემონახული წერილები, თუ სტატიები საინტერესო და მდიდარ მასალას წარმოადგენს მეოცე საუკუნის დასაწყისში არსებულ გენდერულ საკითხებთან დაკავშირებულ კითხვებზე პასუხის გასაცემად.

როგორია მეოცე საუკუნის დასაწყისის ქართველი მანდილოსანი დღევადელი გადმოსახედიდან? გულღია, სადა და თავისუფალი პიროვნება, რომელსაც შეუძლია წვეულების გამართვა და საგღეგრძელოების წარმოთქმა, ყველასაგან აპლოდისმენტების დამსახურება. მას თავისუფლად შეუძლია განათლების მიღება, ამასთან უცხო ქვეყანაში საქმის წამოწყება და მისი წარმატებით წარმართვა. ეს ყოველივე დღევანდელი გადმოსახედიდან გამომდინარე თითქოს წარმოუდგენლელი უნდა იყოს. გამრჯეობითა და შრომისმიყვარეობით გამოირჩევა ბაბო ბაგრატიონი, რომელსაც დილის რვა საათამდე უწევს მუშაობა.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე მცხოვრები ქართველი მანდილოსანი ქველმოქმედია, შეუძლია გაჭირვებულის შეწყალება და მეგობრის გვერდით დგომა, უნუგეშოს ნუგეშისცემა, ამასთან ოჯახის იმ კრიზისიდან გამოყვანა, რაც რუსული ჯარის საქართველოში შემოსვლას მოჰყვა.

როგორია ამავე პერიოდში მცხოვრები ინგლისელი მანდილოსანი? ივერიის კორესპონდენტი, ვაზიანი თავის სტატიაში „ინგლისის ახლანდელი დედაკაცი“ თანამედროვე ინგლისელ მანდილოსნებზე საუბრობს:

„ეხლანდელი ქალი შეიარაღებულია ცოდნით, მხნეობით სავსეა და მზად არის საზოგადო და საერო ცხოვრებაში განახორციელოს დედა აზრნი კეთილისა, სიყვარულისა და მორიგება-თანხმობისა.“ (ვაზიანი 1894 : №188)

„ამას უნდა დავურთოთ ზედ ერთი საზოგადო ხასიათი ინგლისელებისა, რომელიც ერთნაირად ემჩნევა ყველას, წოდების განურჩევლად. ეს ხასიათია საკვირველი სიყვარული სიმართლისა, მართლის თქმისა... ძვირად აფასებენ თავიანთ სიტყვას. ინგლისელები საზოგადოდ თავდაჭერილი ხალხია და ცოტას ლაპარაკობენ, იმათი მოკლე სიტყვა სავსეა აზრით, სიმართლით, იუმორით“ (ვაზიანი 1894 : №140)

აღსანიშნია, რომ მარჯორის ქალად ყოფნა ხელს არ უშლის აქტიურ საზოგადო მოღვაწეობაში. როგორც ბაბო ბაგრატიონი, ასევე მარჯორი, ხშირად მოგზაურობენ საზღვარგარეთ. ქართულ კოლექციაში დაცული წერილები დაწერილია მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში: საფრანგეთში, პეტერბურგში, ინგლისში; ორივეს სამშობლოდან შორს უწევთ ცხოვრება.

მათი წერილების მიხედვით ორივე მანდილოსანი საკმაოდ განათლებულია, ფლობენ უცხო ენებს: რუსულს, ფრანგულს.

ქართველი ქალებით აღფრთოვანებული, სიმართლის მოყვარული, მხნეობით შეიარაღებული, ინგლისელი მანდილოსანი, ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკის მასალებიდან გამომდინარე, გასაჭირში ჩავარდნილ ქართველ მანდილოსანთა მაშველად გვევლინება. დიდ გაბედულებას იჩენს იგი რუსული პოლიტიკის კრიტიკის დროს. თავს არ ზოგავს მეგობართა დასახმარებლად. გასაჭირში ჩავარდნილი ნათესავის დასახმარებლად ბაბო ბაგრატიონიც მზადაა საქმის კურსში ჩააყენოს მარჯორი, ვინაიდან იცი, რომ მისი ხმა უკეთ მიწვდება იმ პირებს, ვისგანაც დახმარების მიღებაა შესაძლებელი.

დამოუკიდებლობა, საკუთარ ფეხზე დგომა და საკუთარი უფლებების დაცვაა ის, რაც არაფრით განასხვავებს ამ მანდილოსნებს თანამედროვე, XXI საუკუნეში მცხოვრები მანდილოსნებისაგან.

ამდენად, ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკის მასალებზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში დაბადებულ მანდილოსნებს, ბაბოსა და მარჯორის მრავალი აქვთ საერთო. მათი აერთიანებთ ერთი სულისკვეთება და ერთი სურვილი, ქართველი ხალხის, საქართველოს კეთილდღეობისა და ქართველი ხალხის ბედნიერებისა. ამ მასალებმა მოგვცა ასევე საშუალება გვეთქვა ისიც, რომ XIX საუკუნის დასაწყისში მცხოვრები მანდილოსანი დღევანდელი გადმოსახედიდან გენდერულად თანასწორია.

II. მარიამ საქართველოს უკანასკნელი დედოფალი და მარჯორი უორდროპი

2008 წელს მარჯორი უორდროპის ცხოვრებასა და მოღვაწეობასთან დაკავშირებით, აქამდე არსებული მასალების ხელახალი გადახედვისა და ოქსფორდის ბიბლიოთეკის ქართული ფოდის შესწავლის შემდეგ, მიკვლეულ იქნა მრავალი საინტერესო და ღირებული ინფორმაცია, რასაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება არა მხოლოდ ინგლისურ-ქართული ურთიერთობების შესწავლისათვის, არამედ ასევე საქართველოს ისტორიასთან დაკავშირებული მრავალი დეტალის დადგენისათვისაც.

ამჯამად, ყურადღება გვინდა შევაჩეროთ ერთ-ერთ წერილზე, რაც მარჯორის აშკარად მაღალი რანგის პირთან გასაგზავნად უნდა ჰქონოდა თარგმნილი. წერილი მარჯორისეული ხელნაწერი ვერსიის სახითაა შემონახული, მის მიერ შესრულებული ჩასწორებებით. თარგმანი შედგება თერთმეტი თაბახის ფურცლისაგან და ბოდლის ბიბლიოთეკაში MS. Wardr. C26 შიფრითაა დაცული.

ესაა საქართველოს უკანასკნელი დედოფლის, მარიამის მიერ საკუთარი ხელით დაწერილი პეტიცია / თხოვნა, რაც დედოფლის მიერვე გაგზავნილ იქნა იმპერატრიცა – მარია თეოდორეს ასულთან და სანკტ პეტერბუგის მიტროპოლიტთან. სტატია გამოქვეყნებულია პუბლიცისტის, ზაქარია ედილაშვილის ქართულ გაზეთში "ივერია." (ედილლი 1895, №109) ქართულ გაზეთში გამოქვეყნებულ სტატიაზე მითითებულია, რომ ესაა *თარგმანი.* ღოგორც ჩანს, მას ეს ინფორმაცია 1866 წელს გამოქვეყნებული დუბროვინის ნაშრომიდან გადმოუღია. (Дубровин 1866) მარჯორი რუსულსა და ქართულთან

ერთად კიდევ ხუთ ენას ფლობდა. საინტერესოა რომელი ვერსიიდან უნდა ეთარგმნა, რუსულიდან თუ ქართულიდან?

მოცემულ თავში ჩვენს მიერ ჩატარებულია კვლევა მარჯორის მიერ ნათარგმნი მარიამ დედოფლის წერილისა, საქართველოს ისტორიის, კერძოდ 1803 წლის მოვლენების ფონზე. აღნიშნული თავის მიზანია 2008 წელს მიკვლეული მარჯორისეული თარგმანის შესაბამისი დედნის დადგენა, მასში აღწერლი შინაარსის დედანთან და აქამდე არსებულ ისტორიულ წყაროებთან შედარება, ამასთან, საქართველოს ისტორიასთან დაკავშირებული გარკვეული საკითხების დაზუსტება.

რა აერთიანებთ სხვადასხვა ქვეყანაში მცხოვრებ ორ მანდილოსანს მარჯორი უორდროპსა და მარიამ საქართველოს უკანასკნელ დედოფალს? მათთვის ორივესთვის მნიშვნელოვანია უსამართლობის გარკვევა, სიმართლის დადგენა და დამნაშავის დასჯა.

მარჯორის მიერ შესრულებული წერილი მეტად ყურადსაღებია, ვინაიდან მან შემოგვინახა საკმაოდ მდიდარი ინფორმაცია ისტორიკოსებისათვის, სადაც დედოფალი დაწვრილებით აღწერს მის გადასახლების პერიოდს, მიზეზებსა და შედეგებს.

მარიამის წერილი პირველად 1866 წელს გამოქვეყნდა წიგნში: "ზაკავკაზიე" 1803-1806, (Дубровин 1866) ნ. ნიკოლაი ფეოდოროვიჩ დუბროვინის მიერ. ამის მიუხედავად, 1894 წლის ქართულ ჟურნალ "მოამბეში" დაბეჭდილ პოლკოვნიკ როიტერის წერილში დედოფალი კვლავ მკვლელადაა მიჩნეული.

მარიამ დედოფლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ მრავალმა მეცნიერმა თქვა თავისი სიტყვა. მათ შორისა არიან: კრისტოფერ ბაიერსი (Buyers 2007); დევიდ მარშალ ლენგი (Lang 1957, Lang 1962); თამარ და აკაკი პაპავები: (პაპავა 1956); ეს თემა განხილულია კ. მაკფარლეინის რედაქტორობით გამოცემულ

“*სამაგიდო საუბრების ჩანაწერებში*“ (Maria... 1847). მარიამი ყველგან გენერალი ლაზარევის მკვლელადაა მიჩნეული და ეს ფაქტი გამოყენებულია მისი რუსეთში გადასახლების საბაბად.

დევიდ ლანგი იმეორებს რა კოლონელის ვერსიას, (Colonel B. E. A. Rottiers, in his *Itinéraire de Tiflis à Constantinople*, Brussels 1829, pp. 73-83.) მოაქვს აქვე გამოქვეყნებული ფოტო (იხილეთ დანართი №36) და დასძენს:

“*მარიამ დედოფლის რეზიდენციაში მისვლისას ლაზარევმა იგი საკუთარ ოთახში იხილა, ტახტზე მჯდომარე, რომელსაც გარს ეხვია შვიდი მძინარე ბავშვი. ლაზარევმა გაიწია დედოფლისაკენ და უხეშად მიმართა თარჯიმნის პირით: ადექი, წასვლის დროა. დედოფალმა მშვიდად მიუგო: რა გეჩქარებათ? ვერ ხედავთ როგორ მშვიდად სძინავთ ბავშვებს ჩემს გარშემო? უცებ რომ გავადვიძო, ვშიშობ, ეს საძიანო იქნება მათთვის. ვინ მოგცათ ამისი ბრძანება? გენერალმა უპასუხა, რომ ეს იყო თავად ბატონი ციციანოვის ბრძანება.*

- ციციანოვი - ეს გიჟი ძაღლი! -წამოყვირა მარიამმა.

ამის თქმაზედ, ლაზარევი დაიხარა მის ფეხით მოსათრევად. დედოფალი მუხლებით ეყრდნობოდა ბალიშს, რომლის ქვეშ დამალული ჰქონდა ქმრის, მეფე გიორგის კუთვნილი ხანჯალი. ელვის სისწრაფით გამოაძრო ხანჯალი და ლაზარევს ისეთი ძალით გაუყარა, რომ მისი წვერი მეორე მხარეს გამოვიდა.“ [1] (Lang 1962)

დედოფალი მარიამი ლენგის მიერ დახასიათებულია როგორც სასტიკი და პატივმოყვარე პიროვნება. მისი თქმით, როდესაც

———————

1. *“At this, Lazarev bent down to drag her forcibly to her feet. The queen was holding on her knees a pillow, beneath which she held concealed the dagger which had belonged to her late*

husband, King Giorgi. As quick as lightning, she drew the dagger and stabbed Lazarev through the body with such force that the tip of the weapon emerged through his left side."

დედოფალს ხანჯალი ლაზარევის ორგანიზმისან გამოუძვრია, მას ზედ დაუყოლებია, რომ ასე მოკვდებოდა ყველა ვინც გაბედავდა მასთან უპატიოსნო საქციელს.

ოლივერ უორდროპიც თავის *"საქართველოს სამეფოში"* მარიამს მკვლელად მოიხსენიებს. მისი თქმით, სამეფო ოჯახის რუსეთში გადასახლება ბატონი ციციშვილის ბრძანებით მოხდა. *"გადასახლების პროცესი დაკავშირებულია ერთ უბედურ შემთხვევასთან. დედოფალმა მარიამმა უარი განაცხადა წასვლაზე. ერთ ადრიან დილას ლაზარევი შევიდა დედოფლის საძინებელში ჯარისკაცებთან ერთად და ძალით სცადა მისი წამოყვანა. მან იგი კაბის ქვეშ დამალული ხანჯლით მოკლა."*[1] *(Wardrop 1888: 130)*

თანამედროვე რუსული პრესა მარიამის შესახებ მსგავს ინფორმაციას ავრცელებს:

"როგორც ცნობილია საქართველო რუსეთის ქვეშ გერთიანდა და აქედან შეწყდა მისი, როგორც პოლიტიკურ ერთეულად არსებობა. ამასთან 1803 წელს საქართველოს ყოფილმა დედოფალმა საზარელი დანაშაული ჩაიდინა (совершила страшное преступление), მოკლა გენერალი ლაზარევი. მისმა ქალიშვილმა თამარმა, იმის მიუხედავად, რომ იგი საკმაოდ ახლაგაზრდაა, თბილისის პოლიციის მეთაურის მოკვლა სცადა საკუთარი ხელით. მან თავს ძლივს უშველა გაქცევით. მის გამო, იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა ორივე დამნაშავე კურსკის გუბერნიაში გადაასახლა – ბელგოროდში, ქალთა მონასტერში." (Tankov 1901)

ყოველგვარი გამოძიების გარეშე მკვლელობაში

———————————

1."...and this removal was accompanied by a very unfortunate incident. Queen Maria, widow of Giorgi, refused to go; General lazarev proceeded early one morning to the queen's sleeping

appartment with some soldiers and attempted to force her to accompany him; she killed him with a dagger which she had consealed under the her dress." (Wardrop 1888: 130)

დადანაშაულებული, დაჭრილი დედოფალი, როგორც ბოროტმოქმედი, ისე გადაასახლეს რუსეთში. ეს ფაქტი კი ისტორიკოსთა წყაროებზე დაზრდნობით ასე აღიწერება:

მარიამი, საქართველოს უკანასკნელი დედოფალი, 1783 წლის 13 ივლისს გახდა გიორგი XII-ის, საქართველოს უკანასკნელი მეფის მეორე მეუღლე. მათ რვა ვაჟი (მიხეილი, ჯიბრაილი, ელიზბარი, იოსები, სპირიდონი, ოქროპირი, სვიმონი ირაკლი) და სამი ქალიშვილი (თამარი, ანა, ანა) შეეძინათ. უორდროპის წერილში მოხსენიებულია მათი სახელებიც.

საქართველოში სამოქალაქო ომის წამოყების საშიშროების არსებობის გამო, 1799 წლის სექტემბერში გიორგიმ ხელშეკრულება გააფორმა რუსეთის იმპერატორ პავლე პირველთან, რის გამოც რუსეთის ჯარმა, საქართველოს საგარეო ურთიერთობების მოგვარების მიზნით, დაიკავა საქართველოს ტერიტორია პიოტრ ივანოვიჩ კოვალენსკის მეთაურობით. საქართველოს მეფემ რუსეთის იმპერიასთან გადაწყვიტა ხელახალი ხელშეკრულების გაფორმება, რის საფუძველზეც, საქართველოს სამეფო დინასტიის ხელშეუხებლობისა და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის შენარჩუნების გარანტიის გაცემის შემთხვევაში რუსეთს უფრო მეტი ძალაუფლება ენიჭებოდა, ამჟამად რუსეთს უკვე შეეძლო ქვეყნის საშინაო და საგარეო საქმეებში ჩარევა. ამის მიუხედავად 1800 წლის 18 დეკემბერს გაიცა ბრძანება საქართველოს ანექსიის შესახებ. არც გიორგის და არც პავლეს არ უნახავს ამ მანიფესტის დაბეჭდილი ვერსია, თუმცა უკვე 1800 წლის 28 დეკემბერს, დესპანების საქართველოში ჩამოსვლამდე, გიორგი XII გარდაიცვალა და დავითმა თავი მეფედ გამოაცხადა. პავლე 1801 წელს მოკლეს და მისმა ვაჟმა, ალექსანდრე I-მა, არ მისცა დავითს გამეფების უფლება. 1801 წლის 12 სექტემბრის ბრძანებით ალექსანდრემ საქართველოს

ანექსიის ბრძანება გასცა, გააუქმა საქართველოს მონარქია და მოახდინა საქართველოს ანექსია. 1802 წელს ახლად დანიშნულმა რუსულმა ადმინისტრაციამ დაიწყო საქართველოს სამეფო დინასტიის წევრების რუსეთში გადასახლება, ვინაიდან მათი საქართველოში ყოფნა თითქოს ქართველ ხალხში სახელმწიფოებრიობის განახლების სურვილს ასაზრდოებდა.

1803 წლის აპრილს საქართველოში მთავარმმართველად დანიშნულმა რუსთა სარდალმა, თავად პავლე ციციანოვმა, გარუსებულმა ქართველმა და ასევე, როგორც ცნობილია, საქართველოს დედოფლის შორეულმა ნათესავმა, გაოგო რა, რომ დედოფალი ხევსურეთში გაპარვას აპირებდა, უბრძანა მაიორ – გენერალ ივან პეტროვიჩ ლაზარევს, რომ დედოფალსა და მის შვილებს სასწრაფოდ უნდა დაეტოვებინათ საქართველო და ისიც დაცვის თანხლებით. მეორე დღესვე, 1803 წლის 22 აპრილს რუსი სალდათები მივიდნენ დედოფლის სასახლეში და ლაზარევმა უბრძანა მარიამს, რომ ამდგარიყო და გამზადებულიყო წასასვლელად. დედოფალმა უარი განაცხადა წასვლაზე. გენერალმა ფეხში წაავლო ხელი, რომ აეძულებინა ამდგარიყო იმ ბალიშიდან, რომელზეც იგი იჯდა ბავშვების თანხლებით. მარიამმა, მსგავსი ძალადობის შედეგ ბალიშის წინ მდებარე ხანჯალი გამოიღო, გაუყარა მას და ადგილზევე მოკლა. ლაზარევის მთარგმნელმა აიღო ხანჯალი და დედოფალს თავში ჩასცხო, ისე, რომ დედოფალი ძირს დაეცა. სალდათები შევარდნენ საძინებელში და დააპატიმრეს დედოფალი და მისი შვილები. (Lang, 1962 : 46-7)

მრავალრიცხოვანი ჯარის თანხლებით, დარიალის გადასასვლელის გზით, ისინი საქართველოდან გაიყვანეს. იგი ვორონეჟში, ბელოგოროვსკში რვა წელი ტყვეობაში ამყოფეს და 1811 წელს მოსკოვში გადასვლის ნებართვა მისცეს. დედოფალი 1850 წელს გარდაიცვალა. დაკრძალულია მცხეთაში, სვეტიცხოველში.

დედოფლის გადასახლებასთან დაკავშირებით მრავალფეროვანი ინფორმაცია ვრცელდება სხვადასხვა წყაროებში. მარჯორის მიერ თარგმნილი, ოქსფორდის ბოდლის საცავში 2008 წელს მიკვლეული წერილი ყურადსაღებია, ვინაიდან იგი ეჭვქვეშ აყენებს მარიამ დედოფალთან დაკავშირებულ აქამდე აღწერილ გარკვეულ დეტალებსა და ისტორიკოსთა მიერ მოწოდებულ რამოდენიმე მნიშვნელოვან და გასათვალისწინებელ მომენტს. გარდა იმისა, რომ მოცემულია თავად მოქმედი პირის მიერ დაწერილი არსებული რეალობა, შევსებულია ამ პერიოდთან დაკავშირებული ზოგიერთი დეტალი.

დედოფალი თავად სთხოვს რუსეთის უმაღლეს პირებს ნება დართონ, მიიღონ, მოუსმინონ და მტყუანი დასაჯონ. იგი დაწვრილებით აღწერს თუ როგორ ეპყრობოდნენ ქართველ დედოფალს და მეფის შთამომალებს რუსი ჩინოვნიკები და მათ აღვირახსნილობას.

მარჯორი უორდროპის მიერ თარგმნილი წერილის დედანი, მარიამ დედოფლის წერილი გაზეთ „ივერიაში“ გამოაქვეყნა ზაქარია ედილაშვილმა *ედილლის* ფსევდონიმით. (იხილეთ <u>დანართი 27)</u> (ედილლი 1895)

წერილში აღწერილია 1803 წელს მომხდარი ტრაგედია, რაც მცირედ განსხვავდება არსებული ისტორიული წყაროებისაგან:

ა) მარიამი ახსენებს, რომ ლაზარევი მას თავისი ჯარით 18 აპრილს ესტუმრა პირველად და არა 22 აპრილს. მეორე დღეს, კვირას, 19 აპრილს, გამთენიისას დაატოვებინა სასახლე. პირველი უზუსტობა სწორედ თარიღებთანაა დაკავშირებული, ხოლო მეორე კი მოქმედების ადგილთან.

ბ) წერილის მიხედვით შემთხვევა საძინებელ ოთახში მოხდა. ვინაიდან ლაზარევი დილით ადრე მიადგა დედოფალს, იგი საწოლში იმყოფებოდა ვაჟ ირაკლისთან ერთად და არა ბალიშზე იჯდა შვილებთან ერთად, საიდანაც შემდგომ ხმალი გამოაძრო.

გ) წერილის მიხედვით ამ ამბის მხილველი ცამეტი-თოთხმეტი ყაზახი იყო და სწორედ ისინი იყვნენ ლაზარევის ბრძანების შემსრულებლები, მათ უნდა გადმოეყვანათ დედოფალი საწოლიდან და ლაზარევს ხელიც არ უხლია. ისინი იყვნენ ამ ამბის თვითმხილველებიც. სხვა ცნობების მიხედვით კი სწორედ ლაზაევმა დაიწყო არსებული ბრძანების შესრულება, მან მოჰკიდა დედოფალს ხელი.

დ) მარიამის წერილში ხანჯალი სწორედ შვილის, ჯიბრაილის ხელში ჩნდება პირველად, ვინც ცდილობს დედის უფლებების დაცვას. მარიამს კი, თურმე სარკმლიდან აუღია ხანჯალი თავდაცვის მიზნით.

ე) ისტორიკოსთა მიხედვით ლაზარევმა ხმალი თავში მოარტყა დედოფალს. თავად დედოფალი კი თავისი ხელით წერს, რომ ხმალი მხარში მოხვდა, ამის დასამოწმებლად კი მოწმეებიც მოჰყავს, ის ექიმები, რომლებმაც ჭრილობა შეუხვიეს. მას შემდეგ მრავალმა მიაყენა მარიამს ჭრილობა, მაგრამ არცერთი ყოფილა თავის არეში.

წერილში ნახსენებია ასევე გადასახლების მეორე მიზეზი, დედოფლის ქალის, თამარის მიერ ასევე რუსი მოხელის დაჭრა, რაც რა თქმა უნდა სინამდვილეს არ შეესაბამება, ვინაიდან დაჭრილი პიროვნება თავად მასთან იმყოფებოდა. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ დედოფალი თავად კი არ აპირებდა გაპარვას, წერილის მიხედვით ვაჟი უნდა გაეპარებინა მხოლოდ. დედოფალი, რომელიც განწირული იყო გადასახლებისათვის, თითქოს განზრახ წელავდა დროს, იქ უფრო დიდ ხანს დარჩენის მიზნით.

აღსანიშნია წერილის დასასრული, სადაც მითითებულია, რომ დედოფლის ეს და სხვა არსებული თხოვნა არასოდეს გაუთვალისწინებიათ, არასოდეს უცდიათ დამნაშავის მოძებნა და დასჯა.

წერილში მოცემულია და ახსნილია ის შედეგი, რითაც დასრულდა ეს ტრაგედია, ცილისწამების მიზეზები და ის

უსამართლო ბრალდება, რომელიც რუსებმა წაუყენეს ქართველ დედოფალს და გამოიყენეს მისი რუსეთში გადასახლების სფუძვლად საქართველოს სრული ანექსიის მოხდენის მიზნით. რაც მთავარია თავად ქართველებიც დაგვაჯერეს ამ უსამართლობაში, რომ დედოფალმა ლაზარევი ადგილზე მოკლა იმ მიზნით, რომ მას სასახლის დატოვება არ სურდა.

კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის მასალებიდან, კერძოდ ლაზარევისადმი მიერილი 1803 წლის 18 აპრილით დათარიღებული წერილიდან (№745) ვიგებთ ინფორმაციას დედოფლის გადახალების მიზეზებზე:

„იმის გამო, რომ დედოფალი მარიამი, თავისი ოჯახით და მეფისწული ბაგრატ გიორგის ძე გეგმავენ საიდუმლოდ თბილისადნ გაქცევას, რისთვისაც უკვე გარკვეული ზომები აქვთ მიღებული, თბილისი შუაგულიდან გაპარვის აღკვეთის მიზნით ვბრძანებ, რომ იგი თქვენი თანხლებით, ამავე მიზეზის გათვალისწინებით მოზდოკში გადაიყვანოთ.“ (Акты собранные…1868:111)

წერილიდან ვიგებთ, რომ ბრძანება მარიამ დედოფლის გადასახლების შესახებ გაცემულია 18 აპრილს და მიზეზად კი მისი თბილისის სასახლიდან გაქცევაა დასახელებული.

დედოფლის გადასახლება სინამდვილეში, ამავე აქტების მასალებზე დაყრდნობით დიდი ხნის წინ იყო დაგეგმილი. მარიამ დედოფალს მოთხოვნა გადასახლების შესახებ ჯერ კიდევ 1802 წელს ჰქონდა მიღებული. ამის გამო იგი სისხლით ნათესავს, ციციანოვს შეწყალებას სთხოვს, ახსენებს ზავის პირობებს და 1802 წლის 2 თებერვალს სწერს:

„მებოძა მისი დიდებულებისაგან ჩემდამი მოულოდებელი წერილი, რომელსაცა ჰაზრი მიცხადებს ჩემსა შვილებიანად როსიად წასვლასა...“ (Акты собранные…1868:111)

სამწუხაროდ, იგი უკვე 1803 წლის 14 აპრილს იღებს წერილს ისევ ციციანოვისაგან, რომ მას აღარ აქვს ქონების განკარგვის უფლება. 14 აპრილს იგი უკვე ნიშნავს "პრისტავს", რომელსაც ევალება მარიამის რუსეთში გადასახლება. დედოფალი განწირულია გადასახლებისათვის.

საიდან გვაქვს ინფორმაცია მარიამის მიერ მკვლელობის ჩადენის თაობაზე? ამჟამად არსებული კვლევები ეფუძნება ისევ ციციანოვის 1803 წლის 20 აპრილით დათარიღებულ წერილს, (№45) სადაც იგი აღწერს 1803 წლის 19 აპრილს, დილის ექვს საათზე მომდარ ინციდენტს. (Акты собранные…1868:111-112) ადამიანს, რომელსაც დავიწყებული აქვს თავისი მოვალეობები სამშობლოს წინაშე, მოკვეთილი აქვს თავისი ფესვები და იმ დროს, როცა თავის ქვეყნანას დახმარება სჭირდება, დედოფალს გადასასახლებლად იმეტებს, ვფიქრობთ, რომ ადვილად შეეძლო მარიამის დადანაშაულება. პლატონ იოსელიანის ცნობით გენერალი ლაზარევი მოკლულ იქნა მისივე მხლებლის, ნიკოლოდ ხიმშიაშვილის მიერ, რის შემდეგაც იგი სასახლიდან შეუმჩნევლად გაპარულა და ახალციხეში გადახვეწილა. (ბორაშვილი-შტოიერი... 2010)

მარიამის უდანაშაულობას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ დედოფლის გარდაცვალების შემდეგ, რუსი გენერლის მკვლელობაში დადანაშაულებული საქართველოს უკანასკნელი დედოფალი, ვორონცოვს მცხეთაში დიდი პატივით მიუსვენებია და ზალპის თანხლებით, მეუღლის, გიორგი XII-ის გვერდით დაუკრძალავს. საინტერესოა რისი მომასწავებელი იყო ეს ჟესტი? იქნებ დანაშაულის მონანიების?

მარჯორიმ მნიშვნელოვან ფაქტად მიიჩნია ეს ინფორმაცია, ამიტომაც გადაწყვიტა მისი თარგმნა და სიმართლის გავრცელება ევროპაში. საფუძველმოკლებული არ იქნება იმისი თქმაც, რომ მანაც ირწმუნა დედოფლის უდანაშაულობა არსებული პოლიტიკური

ვითარების ფონზე, როცა რუსეთის ხელისუფლება სასტიკად უსწორდებოდა საქართველოს მოსახლეობის თითქმის ყველა ფენას – თავადსა თუ გლეხს.

მარჯორი უორდროპის ამ თარგმანში გარდა მეტად მნიშვნელოვანი ინფორმაციისა, ასევე მოცემულია მისეული თარგმანის პრინციპები. როგორ მიუდგა მარჯორი ასეთი მნიშვნელოვანი დოკუმენტის თარგმნას? რისი გადატანა ჩათვალა მან უმთავრესად – მხატვრული მხარის, თუ ერთგული დარჩა შინაარსის?

როგორც თავად თარგმანიდან ჩანს, მარჯორის სწორედ ქართული ვერსიიდან უნდა ჰქონდეს თარგმანი შესრულებული, ვინაიდან წინადადები ზედმიწევნითი თანმიმდევრობით მიჰყვება დედანს. მარჯორი საოცარი რუდუნებით უდგება თითოეულ ფრაზას და ყოველი მათგანი სხარტად და ლაკონურად გადააქვს. არცეთი სიტყვაა ზედმეტი. მთარგმნელს ესმის რა ამ დოკუმენტის თარგმნის მნიშვნელობა და იცავს ფორმისა და შინაარსის ერთიანობის პრინციპს.

ყურადღება გამახვილებულია ასევე მხატვრული მხარის შენარჩუნებასა და ემოციურობაზე. *„ნუ-თუ ისეთი რამ უნდა გვიყონ, რომ თავის მოწამლვად და **სიცოცხლის საუკუნოდ გამოსასალმებლად** ღირდესო...“ თარგმნილია როგორც: „Where we in such a state, said we, that they should think it worth own while to poison ourselves and **to bid an eternal adieus to life**.“* მთარგმნელმა თავი გაართვა მხატვრულ ხერხებს, მეტაფორებს და ზუსტი შესატყვეისები დაუძებნა მათ. *The people surged in like the sea, like lightning my story flashed over all the town...* ასე თარგმნა შემდეგი ფრაზა: *„ხალხი ზღვასავით მოგვაწყდა, ჩემს ამბავს ელვასავით გაერბინა მთელს ქალაქში...“* სასვენი ნიშნები, ინტონაცია და რითმიკაც კი დედნის მიხედვით აქვს გადატანილი. ვვარაუდობთ, რომ აღნიშნული წერილი მარჯორის

ასევე ვინმესთვის, კერძოდ მაღალი რანგის პირისათვის გასაგზავნად ჰქონია ინგლისურ ენაზე თარგმნილი.

ოქსფორდის საცავში მიკვლეული მარჯორისეული თარგმანის სრული ვერსიისათვის იხილეთ დანართი 26. (MS.Wardr. c. 26 (6) პირველი გვერდის მარჯორისეული ხელნაწერის ასლისათვის იხილეთ დანართი 28 (MS.Wardr. c. 26 (6)

ამრიგად, თარგმანი საკმაოდ მნიშვნელოვანია, ვინაიდან აქ ეჭვქვეშაა დაყენებული აქამდე არსებული ზოგიერთი დეტალი, მოცემულია თავად ავტორის მიერ მოწოდებული ვერსია. თარგმანი საკმაოდ ახლოსაა დედანთან, როგორც შინაარსობლივი, ასევე მხატვრული მხარე ზედმიწევნითაა გადატანილი. აღნიშნული თარგმანის მიზანი კი ზუსტი ინფორმაციის ადრესატამდე მიტანა იყო. აქვე დაფიქსირებულია მთარგმნელის, ინგლისელი მოაზროვნის პოზიციაც წერილის შინაარსთან და დედოფლის უდანასაულობასთან დაკავშირებით. ამდენად თარგმანს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ინგლისურ-ქართული და რუსულ-ქართული კონტაქტებისა და საქართველოს ისტორიის გარკვეული დეტალების შესწავლის დროს.

III. მარჯორი უორდროპის ქართულ ეკლესიასთან დაკავშირებული თარგმანები

მარჯორი უორდროპი დიდ ინტერესს იჩენსს XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე არსებული ქართული ეკლესიის მდგომარეობისადმი. აღნიშნულ თავში განხილულია ქართული ეკლესიის დაცვის მიზნით მარჯორის მიერ შესრულებული თარგმანები, რომელთა უმთავრესი მიზანი რუსულ სინოდთან შუამდგომლობის მიღწევა გახლდათ.

რუსულ-ქართული საეკლესიო ურთიერთობები ამ პერიოდში არაერთხელ მოექცა უცხოელი მეცნიერებისა თუ ისტორიკოსების ყურადღების ქვეშ. ერთ-ერთი ასეთი პიროვნებაა თოედორ ედუარდ დაულინგი (1837-1921). იგი იყო ანგლიკანი მღვდელი და ისტორიკოსი, რომელიც სწავლობდა ანტიკურ ორიენტალისტურ ეკლესიებს და პუბლიკაციებს აქვეყნებდა სომხური, თუ ანტიოქიის ეკლესიების, იერუსალიმის პატრიარქატისა და საქართველოს შესახებ. საკუთარ წიგნში: *Scetches on Georgian Church* (Dowling 1912) იგი მიმოიხილავს საქართველოს და ქართული ეკლესიის ისტორიას, ქართული ეკლესიის ადრეულ ტრადიციებს, საუკუნეების მიხედვით აღწერს მნიშვნელოვან მოვლენებს საქართველოს ისტორიაში. აფიქსირებს თავის შეხედულებებს მეცხრამეტე საუკუნეში, ქართულ ეკლესიაში განვითარებულ მოვლენებზე.

„საკათალიკოსო გაუქმებულია და საქართველოს ეგზარქი ამჟამად რუსეთის წმინდა სინოდის წარმომადგენელია... ზოგიერთი მონასტერი დანგრეულია და მიმდინარეობს საეკლესიო სკოლების რუსიფიკაცია და ქართული ენის დევნა, მიუხედავად განსხვავებული მოსაზრებებისა და საზოგადო პროტესტისა.“ (Dowling 1912 :118)

როგორც ჩანს, ოლივერი მას გარკვეულწილად ეხმარებოდა საქართველოს ეკლესიის შესახებ წიგნის გამოქვეყნებისას. მასში ჩართულია ოლივერის მიერ მიწოდებული ილუსტრაციები და

თავფურცელზევეა მინიშნებული, რომ იგი ჩართულია ბატონ ოლივერ უორდროპის ნებართვით. საუბარია თამარ დიდის პორტრეტზე. (Inserted by the permission of Mr. Oliver Wardrop. Queen Tamara the Great.)

„ასე, რომ ერთი დარტყმით აღიგავა მიწიდან ქართველი ერი და ქართული ეკლესია.“[1] (Fontescue 1908 : 305) პროფესორმა ადრიან ფორტესკიემ, (1874 – 1923) ინგლისელმა ლიტურგისტმა, კალიგრაფმა, ფილოლოგმა და ბიზანტიოლოგმა ქართველი ერი და ქართული ეკლესია მეცხრამეტე საუკუნეში ერთი ხელის მოსმით მიწიდან აღგვილად მიიჩნია თავის ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ ნაშრომში *The Orthodox Eastern Church*. (Fontescue 1908)

„ეს ეკლესია აღარ შეიძლება ჩაითვალოს მართლმადიდებლური ერთობის ერთ-ერთ ნაწილად, ვინაიდან მან არსებობა შეწყვიტა... გმირი ხალხის ერთ-ერთი უძველესი ეკლესია მარტო დარჩა. 1802 წელს გიორგის უდიდესი უბედურება შეემთხვა, რაც კი შეიძლება რომელიმე ერს დაემართოს. ის რუსეთის პროვინციად გადაიქცა. ამ დროიდან მოყოლებული მისმა ეკლესიამ არსებობა შეწყვიტა. პეტერბურგელ ტირანებს, რა თქმა უნდა, სრულიად არ ანაღვლებდათ არც იმ ეკლესიის უფლებები, რომელიც დაახლოებით ხუთი საუკუნით უფრო ძველი და უფრო პატივცემული იყო, ვიდრე მათი და არც ეროვნული გრძნობები გმირული ერისა, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში იცავდა ქრისტიანობის საზღვრებს. მათ აქ უბრალოდ განახორციელეს თავისი ჩვეული პოლიტიკა – იმათი გარუსება, ვისი ძლევაც კი შესაძლებელია.“ (Fontescue 1908 : 304)

ქართული ეკლესიის ისტორიას აღწერს ჯორჯ უილიამსი (1814-1878) და რობერტ უილისი (1800-1875) ნაშრომში: „The Holy City.“ (Williams 1849) წიგნი ძირითადად ეყრდნობა პლატონ იოსელიანის კვლევებს.

———————

1. *„So, at one strike the Georgian Nation and the Georgian Church were wiped out.*“

აქვე მოხსენიებულია 1801 წლის მანიფესტი იმპერატორ ალექსანდრესთან.“ (Williams 1849 :49)

ქართული ეკლესიის საკითხს ეხება ოლივერ უორდროპი „საქართველოს სამეფოში.“ *The political conditions of the Kingdom of Georgia* (Wardrop 1888 : 155-170) ბოდლის ბიბლიოთეკის ქართული საცავის კვლევის დროს ვიხილეთ ოლივერის მიერ შესრულებული ქართულ ეკლესიასთან დაკავშირებული არაერთი თარგმანი, თუ საკუთარი ნაშრომი. მისი ინტერესი ქართული ეკლესიისადმი გაცილებით დიდი აღმოჩნდა.

მარჯორი უორდროპი განსაკუთრებული რუდუნებით მოეკიდა ამ საკითხს და მისი ინტერესი, მხოლოდ ინტერესად არ დარჩენილა. მის მიერ შესრულებული, ქართულ ეკლესიასთან დაკავშირებული, აქამდე უცნობი თარგმანები საკმაოდ მრავალფეროვანია და მოიცავს არა მხოლოდ ქართული ეკლესიის ისტორიის განვითარების, არამედ XIX საუკუნეში არსებული პოლიტიკური მდგომარეობის, რეპრესირებული და დევნილი ქართველი მამების ყოფის აღწერას.

დევიდ ბარეტის კატალოგში მარჯორისა მიერ ქართული ეკლესიის შესახებ დაწერილ თუ თარგმნილ ტექსტებს ერთი ქვეთავი / ტომი ეთმობა, რაც თვრამეტი ფურცლისაგან შედგება და დანომრილია MS. WARDR. C29 შიფრით, შემდეგი სათაურით: *Articles on the Georgin Church*. (სტატიები ქართული ეკლესიის შესახებ).

სტატია ***The persecution of the Georgian Church (****MS.Wardr. c. 29 (3)* – (**ქართული ეკლესიის დევნა**) მარჯორი უორდროპის მიერ რუსულიდანაა თარგმნილი, 1909 წელს გამოცემული გაზეთიდან „რეჩი“ (№72, მარტი). კოლხიდელის ფსევდონიმით გამოქვეყნებულ გრიგოლ დადიანის სტატიაში აღწერილია საქართველოს ეგზარქოსის - ნიკონის მოკვლის შემდეგ დაწყებული რეპრესიები და მისი შედეგები. ეკლესიის მეთაურის მკვლელობა საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთ გამაოგნებელ ფაქტადაა მიჩნეული, რასაც

ქართველთა გაუთავებელი წამება და გადასახლებები მოჰყვა. აღნიშნული წერილის ქართული თარგმანი იხილეთ დანართში 32 (MS.Wardr. c. 29 (3)

მარჯორის თარგმანში დაფიქსირებულია ინგლისელი მოაზროვნის თვალით დანახული რეალობა და მის ემოციურ ფრაზებში ნაჩვენებია მისი დამოკიდებულება არსებული მოვლენების მიმართ. მისი თქმით, ქართველ ხალხს, რომელსაც შემწყნარებლური დამოკიდებულება აქვს ყველა აღმსარებლობის მიმართ, ახლა თავად იდევნება, ისიც რუსული მართლმადიდებლური ეკლესიის მფარველობის ქვეშ. ქართველთათვის რწმენის თავისუფლება მუდამ მამულის თავისუფლების ტოლფასი იყო, რწმენისადმი თავდადება კი მამულისადმი თავდადებად მიიჩნეოდა.

აღსანიშნია ფაქტიც, რომ მარჯორი ნაკლებ კრიტიკულად უდგებოდა საქართველოდან მიღებულ სტატიებს. მართალია მან კარგად იცოდა საქართველოში არსებული მდგომარეობა, მაგრამ არსებული ინფორმაცია ეყრდნობოდა ასევე საქართველოდან, ქართველი მეგობრებისაგან გაგზავნილ ქართულ გაზეთებს, კერძოდ „ივერიას.“ იგი დარწმუნებული იყო მასში გამოქვეყნებული ინფორმაციის სისწორეში და მათ სრულ ნდობას უცხადებდა ყოველგვარი გადამოწმების, საპირისპირო შეხედულებების გაცნობის გარეშე.

(თარგმანი)

”საქართველოს ისტორიაში არც სეკრეტიზმი, არც რელიგიური დევნა და ძალადობა ყოფილა ცნობილი. საქართველოს დედაქალაქში, თბილისში, საუკუნეების განმავლობაში მართლმადიდებლური სიონის კათედრალის გვერდით მშვიდობიანად იდგა კათოლიკური ეკლესია, მეჩეთი, სომხური კათედრალი და

სინაგოგა. სრული აღმსარებლობითი თავისუფლების გარანტიით. იმ დროს, როცა ევროპაში ერეტიზმი მძვინვარებდა, თვით აშკარა დამპყრობელთა ქვეშ ქართველი ხალხი რწმენის ინტერესებისადმი მუდმივად სათუთ დამოკიდებულებას ინარჩუნებდა.

საუკუნეებმა გაიარეს.

საქართველოს პოლიტიკური მიმართულება შეიცვალა, მაგრამ ეს მახასიათებელი თვისება კვლავ ქართველ ხალხში დარჩა." (MS.Wardr. c. 29 (3)

როგორც წერილიდან ჩანს, სტატიის დაწერის მიზანი კოლხიდელისათვის რუსი ხალხისათვის სიმართლის მოწოდებაა, არსებული სურათის ჩვენებაა, მხილებაა იმისა თუ როგორ იჩაგრება საქართველოს მოსახლეობა რუსული რეჟიმის ქვეშ. წერილი მთავრდება შემდეგი სიტყვებით: „*მიეცით საშუალება რუს საზოგადოებასაც, რომ შეიტყოს ამის შესახებ. შესაძლოა ამან უშუამდგომლოს დევნილ მოსახლეობას და იხსნას ღია სასამართლოს მიერ გამოტანილი სამართალი."* (MS.Wardr. c. 29 (3)

2008 წელს ოქსფორდის საცავში მიკვლეული აღნიშნული თარგმანი მარჯორის მიერ ფანქრითაა შესრულებული და სულ სამი ფურცლისაგან შედგება. თარგმანის სრული ასლი იხილეთ <u>დანართში 33</u> (MS.Wardr. c. 29 (3) საინტერესოა ისიც, რომ აქვე შევძელით კოლხიდელის მიერ (რუსულ ენაზე) გამოქვეყნებული სტატიის ხილვაც.

მარჯორის ინტერესი ქართული ეკლესიის ისტორიისა და არსებული მდგომარეობისადმი ამით არ შენელებულა. ქართული ეკლესიის საკითხს ეხება ასევე 1909 წლის 24 იანვარს, (№ 4) ჟურნალ "მოსკოვსკიე ეჟენედელნიკში" ალექსანდრე ხახანოვის (ხახანაშვილის) მიერ გამოქვეყნებული სტატიის - ***The persecution of Georgian Church*** (MS.Wardr. c. 29(5) (ქართული ეკლესიის დევნა) თარგმანი.

მარჯორი მხარს უჭერს იმ რეპრესირებულ მამაოებს, რომლებიც სამი წლის განმავლობაში უსამართლოდ ისჯებიან, მხოლოდ და მხოლოდ იმისათვის, რომ საკუთარი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას უჭერენ მხარს, იმ ავტოკეფალიისას, რაც მეზობელმა რუსეთმა ყოველგვარი წესების დაცვის, საეკლესიო კრების ჩატარებისა და საერთო გადაწყვეტილების მიღების გარეშე გააუქმა. არსებული რეპრესიების გამართლება თითქოს ეგზარქოსი ნიკონის მკვლელობა და მკვლელის ძებნა იყო, თუმცა მკვლელი დღემდე უცნობი დარჩა. თარგმანის სრული ვერსია იხილეთ დანართში 34, (MS.Wardr. c. 29(5) ბოდლის ბიბლიოთეკაში შევძელით რუსული ვერსიის ასლის გადაღებაც და მისი მკითხველისათვის წარდგენა. რუსული ენიდან შესრულებული ქართული თარგმანის ნახვა შესაძლებელია ჟურნალში: *“ლიტერატურა და ხელოვნება.”* (ბორაშვილი-შტოიერი 2011)

სტატიის თარგმნის მიზნიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ დაახლოებით 1905 წელსვე უნდა იყოს შესრულებული ქართულ ეკლესიასთან დაკავშირებული სტატიის თარგმანი: ***Petition of the Georgian Church Presented to the Viceroy of the Caucasus***. (MS. Wardr. c.1 (9) სტატია 1905 წელს 24 ოქტომბერ - 6 ნოემბერს დაიბეჭდა გაზეთში “*ნოვოსტი.”* (MS. Wardr. c.1 (9) თარგმანი რუსეთის იმპერატორისადმი მიმართვით, ქართული ეკლესიის ისტორიის აღწერით იწყება, განხილულია ქართულ ეკლესიაში რუსების შემოსვლის შედეგად გაბატონებული მდგომარეობის დამადასტურებელი ფაქტები და სრულდება თხოვნით, აღუდგინონ ქართულ ეკლესიას ავტონომია. სტატიას წერილის ფორმა აქვს და იწყება მისი უდიდებულესობისადმი მიმართვით. მარჯორისეულ თარგმანში წერილი ეგზარქატის მიმართაა დაწერილი. მაგრამ მთარგმნელს სიტყვა ეგზარქატი გადაუშლია. როგორც ჩანს, განმარტება აღარ ჩაუთვლია საჭიროდ. მარჯორისეული თარგმანი სამი გვერდისაგან

შედგება და მისი სრული ვერსია იხილეთ დანართში 35 (MS. Wardr. c.1 (9)

„ქართული ეკლესიის პეტიცია კავკასიის მეფისნაცვალთან

თქვენო აღმატებულებავ!

იბერიელნი თექვსმეტი საუკუნის განმავლობაში აღმერთებდნენ ქრისტეს წმინდა ჯვარს. რწმენის ერთგულებისათვის წარსულში მათ მრავალი სასტიკი გამოცდა და უბედურება გადაიტანეს. საუკუნეების განმავლობაში იტანდნენ აღმოსავლეთიდან შემოსული დამპყრობლების დამცირებას, მაგრამ იბერიის ეკლესია ურყევი რჩებოდა და კვლავ განაგრძობდა არსებობას. მედგარი იყო მისი სული, მძლავრი იყო მისი ძალაუფლება, რომელიც დაფუძნებული იყო მწყემსის და თავისი ფარის ერთიანობაზე; დიდებული იყო მოწამეთა სისხლით მოკირწყლული კვალი, რაც ქართველ ხალხს ანუგეშებდა, ამხნევებდა და ქრისტიანული, სოციალური და პოლიტიკური ცხოვრების დიადი გეგმებისა თუ იდეებისაკენ უკვალავდა გზას.

მაგრამ ასი წლის წინ ქართული ეკლესიის მმართველობა რუსული ეგზარქატის წარმომადგენლებს გადაეცა ხელში და რისი მოწმენი ვხდებით? ქართველთა შერყეული რწმენისა, რელიგიური გულცივობისა, რამაც მოსახლეობის ყველა ფენა მოიცვა და თვით ხალხთა მასებში შეაღწია, ეკლესია ცარიელია, დიდ დღესასწაულებზეც კი; თითქმის ყოველ დღეა ქურდობის, გასულ საუკუნეებში აქამდე გაუგონარი ძალადობის შემთხვევები; მრევლს აღარ სურს მღვდლის მიერ საეკლესიო ცერემონიის ჩატარებისათვის თანხის შეწირვა და ზოგან ერთხმად უარყოფენ კიდეც მათ საჭიროებას. უმწეო მდგომარეობაში ჩავარდნილი თბილისისა და ქუთაისის ქართველი მამაოები, წერილობით მიმართავენ საქართველოს ეგზარქატს, აგზავნიან დელეგაციასაც იმის

საცნობებლად, რომ ისინი განწირულნი არიან შიმშილით სიკვდილისათვის; თუ სახელმწიფო ცხოვრებისათვის საჭირო ხელფასის გარანტიას არ მისცემს, ისინი იძულებულნი გახდებიან მიატოვონ მღვდლის მოვალეობები და დაუბრუნდნენ მოსამართლის თანამდებობას, დამსახურებული სასჯელებისათვის ცხოვრებისათვის საჭირო თანხა რომ მოიპოვონ. ერთი სიტყვით, ქართული ეკლესია ამჟამად ავონიაშია, იმ დროს, როცა სხვა კავკასიელი ხალხების რწმენა კვლავ მყარი რჩება და სამღვდელოება კვლავ პატივისცემისა და გავლენის უფლებებით სარგებლობს. რა უნდა იყოს ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის ამგვარი დაცემის მიზეზი? რა უნდა იყოს ქართველთა შორის რწმენის გაქრობის საფუძველი, იმავე ქართველებისა, რომელთა შესახებაც ცნობილი ბიზანტიელი ისტორიკოსი პროკოფიუსი ამბობს: იბერიელები სხვა ხალხებზე მეტად იცავენ ქრისტიანული რწმენის კანონებს. საქმე სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მას წაართვეს ყველაფერი, რაც მას არსებობის საშუალებას ანიჭებდა და ის, რაც ამჟამად კავკასიის სხვა ხალხების ეკლესიას სიცოცხლისუნარიანობას უნარჩუნებს – გადაჭრეს მთავარი ნერვი, გაწყვიტეს კავშირი მის თავთან, ის კავშირი, რომელიც დაფუძნებული იყო ეროვნების, ენის, ტრადიციების და სულიერი სიახლოვის ერთიანობაზე. დღეს, ძალაუფლებით აღჭურვილი, თვითმმართველობის მიერ შევიწროებული ქართული ეკლესია თავის გარეშეა. გაუცხოებულია; გაუცხოებულნი არიან ის მღვდლებიც, რომლებიც ხალხისადმი ანტაგონისტურ იდეებზე არიან აღზრდილნი, არ გააჩნიათ თვით საკუთარ ენაზე ქადაგების ნიჭი და ხალხის თვალში მხოლოდ საეკლესიო ჩინოვნიკებად რჩებიან. ამ პირობებში ეკლესია მუდამ დაცემისათვისაა განწირული და ისიც დაეცა. ქართული ეკლესიის გადასარჩენად აუცილებელია მასში სულის ჩაბერვა, ადრინდელი კანონიკური წყობის (ორგანიზების) სრულად დაბრუნება, არჩეული კათოლიკოსის მთელი თავისი

უფლებებითა და მოვალეობებით აღდგენა. სხვა გზა არ არსებობს. საუკუნეების განმავლობაში არსებული ერთიანობის გაუქმება საქართველოს რუსეთთან პოლიტიკური გაერთიანების გაძლიერების მიზნით, სხვა თუ არაფერი, ამ ერთიანობას ასუსტებს, ვინაიდან ქართველი ხალხი კარგავს იმ უფლებებს, რომლითაც მეზობელი ქვეყანა, რუსეთის იმპერიის ფარგლებში, მთელი სისრულით სარგებლობს.

თქვენო აღმატებულებავ! შემოთავაზებული კავკასიის ეკლესიის ავტონომია, კავკასიის მეტროპოლიტით სათავეში არ აკმაყოფილებს ქართველი ხალხის სურვილს, იმ ხალხისა, რომელიც ამ ცნობას იღებს როგორც აფილირებული პირი. შეხედეთ ამ პროექტს როგორც სტიმულს, თვით დიდებული, მრავალი საუკუნის განმავლობაში არსებული ქართული ეკლესიისა. ქართველ ხალხს მხოლოდ კათოლიკოსის ტიტულის აღდგენა დააკმაყოფილებს, მთელი თავისი სიწმინდით. ამის გამო, ჩვენ, ქართული ეკლესიის წარმომადგენლები საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან შევიკრიბეთ ერთად, რათა მხურვალე თხოვნით მივმართოთ თქვენს აღმატებულესობას, გვიწყალობოს თქვენი ძლევამოსილი დახმარება პეტიციასთან დაკავშირებით, რომელიც წარდგენილ იქნა საქართველოს მთავრობის მიერ მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობისა და წმინდა სინოდის წინაშე, რაც ითვალისწინებს იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას არჩეული კათალიკოსით სათავეში, აღმოსავლეთის, საბერძნეთის მართლმადიდებლური ეკლესიის წესების შესაბამისად.

ჩვენ მტკიცედ გვჯერა, რომ თქვენი ავტორიტეტული და სამართლიანი ჩარევა დაფასდება იმპერატორის მიერ და რომ ქართული ეკლესია დაიბრუნებს თავის ავტოკეფალიას, ისევე როგორც სომხეთის ეკლესიას მიენიჭა ავტოკეფალია ეკლესიის ქონების და ეროვნული სამრევლო სკოლების დაბრუნების უფლებით

მხოლოდ თქვენი პეტიციის საფუძველზე. ქართული ეკლესიის რენენსანსი სხვა რეფორმებთან ერთად, რასაც საქართველოს მთელი მოსახლეობა მოუთმენლად ელის, ქვეყანას იმ სიმშვიდეს მოუტანს, რაც თქვენ ხალხისადმი მიმართვაში მათთან შეხვედრისას გრაციოზულად აღნიშნეთ.“ (MS. Wardr. c.1 (9)

პეტიციის საკითხს ეხმიანება ასევე ინგლისელი საზოგადო მოღვაწე, ანდრია ფონტესკიე: 1904 წელს, როცა რუსული მთავრობა შეშინდა საკუთარი მიზეზებით გამოწვეული არეულობის გამო. „ქართველებმაც ჩათვალეს, რომ მათაც შეეძლოთ სულ მცირე უკეთესად მოპყრობის უფლების მოპოვება. ამის გამო, მათ ლოიალურობით აღსავსე და თითქმის უმნიშვნელო პროტესტის გამომხატველი პეტიცია წარუდგინეს იმ ტირანს, რომელიც მას სდევნიდა. მათ წამოაყენეს საკითხები ქართულ ეკლესიისა და ენის უფლების აღდგენის შესახებ.“(Fontescue 1908 : 305)

პეტიციაში გათვალისწინებული მოთხოვნები არასოდეს ყოფილა დაკმაყოფილებული, პირიქით, ქართული მხარე დაადანაშაულეს სეპარატიზმში და მათ მიმართ დამოკიდებულება უფრო და უფრო გაამკაცრეს. მათ ახალი ეგზარქოსი გამოაგზავნეს საქართველში, რომლის მკვლელობასაც (1908წ.) მოჰყვა სასტიკი რეპრესიები.

ბოდლის ბილიოთეკაში დევიდ ბარეტის კატალოგის მიხედვით ეკლესიასთან დაკავშირებულ სტატიებშია ასევე შესული მარჯორი უორდროპის კიდევ ერთი სტატიის თარგმანი გაზეთიდან „რეჩი“ (№72, 15/28, 1909 წელი). სტატიაში საუბარია ქართველთა მიმართ განხორციელებული მკაცრი ზომების შესახებ; მოხსენიებულია იმ თავადების ბედი, რომლებიც აღშფოთებას გამოხატავდნენ საეკლესიო პირების შევიწროების გამო. სტატია *ქართველ თავადთა დაკავება Arrest of georgian Princes, (*MS.Wardr. c. 29 (4) დასრულებული არაა,

როგორც ჩანს, მთარგმნელი სხვადასხვა გაზეთიდან აპირებდა საჭირო ინფორმაციის ამოკრებას და ინგლისურ ენაზე გადატანას.

„22 თებერვალს, ქუთაისის კლუბში, ქუთაისის წარჩინებულთა და თავადთა პირადი შეხვედრა ჩატარდა. სხვადასხვა საკითხებთან ერთად, შეხვედრაზე გამოთქმული იქნა მოსაზრება, რომ თუ კიდევ გაგრძელდებოდა ქართული ეკლესიის იერარქთა დაკავება და გადასახლება ყოველგვარი სასამართლოს გარეშე, ეს უარყოფით შედეგებს იქონიებდა ხალხთა მასებზე და ჩამოაშორებდა მათ მართლმადიდებლურ ქრისტიანულ ეკლესიას. შეხვედრის დამსწრეებმა გადაწყვიტეს, რომ ეს საკითხი სასწრაფოდ უნდა წარდგენილიყო ქუთაისელ თავადთა მოახლოებულ გენერალურ შეხვედრაზე. არანაირი ზიანის მომყენებელი შეხვედრის ხასიათის მიუხედავად, მან შეხვედრის დამსწრეებს სავალალო შედეგები მოუტანა.

გენერალურმა მმართველმა განსაკუთრებული დავალება მისცა ქუთაისის თავადთა მმართველ მარშალს, რომ წარედგინა შემდგარი შეხვედრის სრული შინაარსი. 28 თებერვალს დააკავეს თავადი დ. ა. მიქელაძე და თავადი ჰ. კ. თავდგირიძე. მოსალოდნელია კიდევ მრავალი დაკავებანი...“ (MS.Wardr. c. 29 (4)

მარჯორი უორდროპისეული თარგმანის ვერსიისათვის <u>იხილეთ დანართი 41.</u>

ოქსფორდის ქართულ საცავში მიკვლეული მასალების მიხედვით, მარჯორი უორდროპისათვის საქართველოსთან დაკავშირებული ყოველი ინფორმაცია დიდ მნიშვნელობას იძენდა. იგი თავად იყო რუსთა კოლონიური პოლიტიკის გამო ქართველ მეგობართა უსამართლო ჩაგვრის მოწმე. მათი სისასტიკით აღშფოთებული, საქართველოდან მიღებულ გაზეთებს <u>დაუყოვნებლივ</u> თარგმნიდა და შემდეგ აგზავნიდა მაღალი რანგის პირებთან,

სიმართლის ცნობებისა თუ მათგან დახმარების მიღების, მცირე ერის, მისი კულტურისა და რელიგიის დაცვის მიზნით.

ყურადღება გვინდა შევაჩეროთ ასევე ბოდლის ბიბლიოთეკაში დაცულ, მარჯორის მიერ შესრულებულ ერთ-ერთ თარგმანზე, რისი მიზანიცაა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის, ქართველი მამების და მამა კირიონის რუსეთის კოლონიური პოლიტიკისაგან დაცვა.

მარჯორის მიერ 1900 - 1909 წლებში "დიპლომატიური" მიზნით თარგმნილ წერილთა შორისაა ასევე მამა კირიონის წერილი. მარჯორის ინტერესი ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიისადმი, თუ სასულიერო პირების მიმართ თანდათან იზრდებოდა, რაც უფრო მეტად ეცნობოდა იქ არსებულ მდგომარეობას. განსაკუთრებული ყურადღება კი მთარგმნელმა მამა კირიონის მოღვაწეობას დაუთმო.

კირიონ ეპისკოპოსი ალბათ ყველაზე მეტად დაისაჯა იმის გამო, რომ იგი თავისი ქვეყნის უკეთესი მომავლისათვის ზრუნავდა, უსამართლოდ დასწამეს ცილი და მრავალჯერ გადაასახლეს რუსეთში, მოაშორეს თავის სამშობლოს, რაც მისთვის ყველაზე უძვირფასესი და ღირებული იყო.

ვინ იყო კირიონ ეპისკოპოსი? ისტორია სამ კირიონს იცნობს: იბერიის კათალიკოს მთავარეპისკოპოს **კირიონ I 595 – 610, კირიონ II 678 – 683 და კირიონ III-ს,** ქართველ მეცნიერს, სასულიერო და საზოგადო მოღვაწეს და სრულიად საქართველოს პირველ კათოლიკოს პატრიარქს 1917 – 1918 წლებში. ამდენად, ერისკაცობაში - გიორგი იერონიმეს ძე საძაგლიშვილი სწორედ კირიონ მესამეა და არა მეორე, როგროც იგი ზოგადად იწოდება.

რა საერთოა ამ ორ ადამიანს, საქართველოს კათალიკოსსა და ინგლისელ მთარგმნელ ქალს შორის? მარჯორი იყო კირიონ ეპისკოპოსის თანამედროვე, მათთვის მნიშვნელოვანი იყო ქართული მართლმადიდებლური ეკლსიის და უძველესი ქართული ენის მომავალი, რომელიც ამ ბოლო დროს დავიწყებას მისცემოდა. ორივე

თავისი გზით ცდილობდა მათ დაცვასა და მხარდაჭერას. მათ აერთიანებთ ერთი სულისკვეთება, საერთო მიზანი, რაც ილიამ „მგზავრის წერილებში“ გამოხატა. (ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნესო.)

კირიონი, თავისი სტატიების საშუალებით, თუ როგორც ბიბლიის ტექსტის დამდგენი კომისსის თავჯდომარე, იბრძოდა ქართული ენის სიწმინდის დაცვისათვის. მარჯორი, ქართული ენის მოტრფიალე, აღშფოთებას გამოხატავს იმ ქართველი ინტელიგენციისადმი, რომელთაც ქართულად ლაპარაკის რცხვენიათ. უკვირს, რომ უძველესი ენა სწორედ ახლაა უარყოფილი და ახლა იწყება მისი შერყვნა.

აკაკი წერეთელი იგონებს მის სიტყვებს:

- *„ნუთუ გიკრძალავენ ქართულად ლაპარაკს?“* - კითხულობს მარჯორი.

- *„ვის უნდა აეკრძალა?! მაგრამ უცხო ენები უფრო გვეხერხება და მართალი რომ ვთქვათ, მაინცა და მაინც სასიამოვნო ენა ვერ არის ქართული, ყურს ეჩოთირება, გამოსათქმელადაც ძნელია: წ, ძ, ყ, ჭ, სანამ გამოსთქვამდეს კაცი ენას დაიმტვრევს...*

მაგნაირი რამეები განა სხვა ენებში კი არ არის? მაგრამ ჩვენი ენა მაინც კეთილხმოვანი გვგონია და არავისში არ გავცვლით. ფრანცუზები ცხვირში დუდუნებენ და მოსწონთ.“ (კრებული 1898: 27) - ამბობს მარჯორი.

მის მიერ ილიასადმი ქართულად დაწერილი წერილი 1894 წლის 8 სექტემბერს გაზეთ ივერიაში გამოაქვეყნა ილია ჭავჭავაძემ, იმათ სამხელად, ვისაც მსგავსი მოსაზრება გააჩდათ. მარჯორი იყო მაგალითი ყველა იმ ქართველისათვის, ვინც ქართულ ენას რომელიმე ენაზე ნაკლებად მიიჩნევდა.

კირიონის ღვაწლი ქართიული ენის, ლიტერატურისა და ეკლესიის მიმართ, სამწუხაროდ ქართველი საზოგადოებისათვის დიდი ხანი უცნობი იყო. მისი ცხოვრების შესწავლას მხოლოდ ბოლო

საუკუნეებში მოჰკიდეს ხელი და ჯერაც არ ამოუწურავთ. კირონი დაიბადა 1855 წლის 10 ნოემბერს გორის რაიონში. დაამთავრა მამის მიერ დაარსებული ანანურის სამრევლო სკოლა. შემდეგ გორის სასულიერო სასწავლებლის, ხოლო 1876 წელს თბილისის სასულიერო სემინარიის სტუდენტია. კიევის სასულიერო აკადემიაში მოიპოვა ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხი. 1883 წელს კირიონი საქართველოში პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწევა საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებში. ასწავლიდა ქართული სიტყვიერების ისტორიას, რუსულ ენას, საღმრთო ისტორიას. 1896 წელს ოჯახის დაღუპვის გამო ბერად აღიკვეცა და ქვათახევის მონასტერში განაგრძო მოღვაწეობა. 1898 წელს კირიონი ალავერდის ქორეპისკოპოსად დაადგინეს. 1901 წელს გადაიყვანეს გორის სავიკაროს ეპისკოპოსად. მან მოახერხა საერო და სამრევლო სკოლების, ბიბლიოთეკებისა და სამკითხველოების დაარსება. დაუღალავად აგროვებდა ხელნაწერებს და წიგნებს. ხშირად აქვეყნებდა წერილებს ივერიელის, ნიქოზელისა და ლიახველის ფევდონიმებით საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, ისტორიოგრაფიის, ეთნოგრაფიის, ვეფხიტყაოსნისა და ქართლის ცხოვრების უძველესი ნუსხების შესახებ, მის ნაშრომებში შედიოდა ასევე სტატიები: ნუმიზმატიკის, ხალხური ხიტყვიერების ისტორიის, ხუროთმოძღვრების შესახებ. მას ეკუთვნის წიგნად გამოცემული ორმოცზე მეტი მონოგრაფია. მისი ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაშრომია 1909 წელს კურიაჟ-სანახსარში დაწერილი: *Культурная роль Иверии в истории Руси,* (Епископ Кирион 1910) სადაც განხილულია ქართული ეკლესიის ისტორია და დასაბუთებულია ქართული ეკლესიის ავტოკეფალის უფლება.

ავტორი ამ ნაშრომის მიზანს შესავალშივე ხსნის: მისი თქმით „რუსები ერთიან ქართველთა ისტორიას ნაკლებად იცნობენ, მაშინ, როცა ქართველები ქრისტიანობისადმი და ქართული კულტურისადმი

უამრავი დამსახურებებით უდაოდ იმსახურებენ დიდ, სერიოზულ ყურადღებას.

„გვინდა აღვნიშნოთ სამწუხარო ფაქტი, რომ რუსულ ენაზე ჯერ არ არსებობს კეთილსინდისიერად შესრულებული ნაშრომი საქართველოს ისტორიის შესახებ... ჯერ კიდევ გრიბოდოვი მიუთითებდა თავის თანამემამულეებს საქართველოს შესახებ ნაკლები ცნობების არსებობის შესახებ.“ (Епископ Кирион 1910 : 3)

ამჯამად ნევადას შტატის უნივერსიტეტის პროფესორის, ისტორიკოს პაულ ვერთის კომენტარები კირიონის და ქართული ეკლესიის შესახებ მეტად მნიშვნელოვანია, რადგან აქ წარმოდგენილია *მესამე პირის* (არაქართველი და არარუსი პიროვნების) მოსაზრებები. იგი თავად მუშაობდა რუსულ თუ ქართულ არქივებში და აქვეყნებდა შრომებს რუსულ-ქართული საეკლესიო ურთიერთობების შესახებ. იგი აღწერს ქართველთა შევიწროების ფაქტებს, განიხილავს კირიონის მიერ ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობისათვის გაწეულ ღვაწლს და დასძენს, რომ სწორედ კირიონმა წამოიწყო ბრძოლა რუსული აგრესიის წინააღმდეგ 1901 წელს. იგი აღნიშნავს, რომ: ქართველთა მღელვარება დაიწყო მხოლოდ თბილისის სემინარიაში 1886 წელს მისი რექტორის მოკვლის შემდეგ, რომელიც ქართულ „ძაღლების ენას“ უწოდებდა.

„რამდენადაც მე ვიცი, 1905 წლამდე არ არსებობდა არანაირი ღია საუბარი ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის ან საკათალიკოსოს აღდგენის შესახებ. მხოლოდ მღვდელთმთავრმა კირიონმა, რომელიც მოგვიანებით საქართველოს კათალიკოსი გახდა, 1917 წელს ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ – დაწერა ეგზარქატის ისტორიია 1901 წელს, რუსეთის საქართველოსთან ერთობის 100 წლისთავთან დაკავშირებით.“ (Werth 2003 : 84)

მისი აქტიურობა რუსეთის მოხელეთა წყრომას იწვევდა, რის გამოც მასზე მეთვალყურეობა დააწესეს და შემდეგ გადაასახლეს რუსეთში. საქართველოს საეგზარქოსოს სასწავლო ოლქის მზრუნველმა და საღმრთო რჯულის პედაგოგმა დეკანოზმა ივანე ვოსტორგოვმა მის წინააღმდეგ დაუნდობელი ბრძოლა გამოაცხადა იმის გამო, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აღმავლობისა და ქართული ეკლესიის გაძლიერების წინასწარმეტყველება ახსენა. კირიონი სამშობლოში დააბრუნეს რევოლუციური აღმავლობის პერიოდში და სოხუმის ეპარქიის მმართველად დააყენეს. ამ დროს იგი უფრო აქტიურად ჩაერთო რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მისი უმთავრესი მიზანი ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა გახდა. იგი მონაწილეობას იღებდა პეტერბურგის საეკლესიო სხდომებზე და ასაბუთებდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის კანონიერებას. რევოლუციის დამარცხებას მისი კვლავ გადასახლება მოჰყვა ვითომდა აფხაზთა გაქართველების ბრალდებით. ამ ფაქტის მცდარობას ასაბუთებს 909 რუსი, აფხაზი, ქართველი და სხვადასხვა ეროვნების, მოქალაქის მიერ ხელმოწერილი წერილი, რაც სინოდში გაიგზავნა ეპისკოპოსის დაბრუნების მოთხოვნით. იგი იყო ყველაზე სასურველი პიროვნება, ვინაიდან მისი ეპისკოპოსობის დროს რუსები სლავურად, ბერძნები ბერძნულად, ქართველები ქართულად ისმენდნენ წირვას. კირონს 1902 წელს კამენეც – პოლდოლოს ეპარქიაში გზავნიან, აქედან 1903 წელს ხერსონში, 1904 წელს ორიოლის ეპარქიაში, ხოლო 1907 წლის 27 იანვარს კვლავ ცივ რუსეთში – კონვოს ეპარქიაში ისტუმრებენ, საიდანაც 1908 წლის ზამთარში ითხოვენ და ჟანდარმების თანხლებით კურიაჟის მონასტერში, ხარკოვში აგზავნიან. აქედან ავადმყოფი კირიონი ჟანდარმებს მოსკოვის გზით სანაქსარის უდაბნოში მიჰყავთ და პოლიციელთა დაცვის ქვეშ იმყოფება. 1908 წელს ეპისკოპოს ნიკონის მკვლელობის ამბავი იქცა მისი კიდევ

ერთხელ დასჯის საფუძვლად. მისი უდანაშაულობა მართალია დაადასტურეს, მაგრამ საქართველოში დაბრუნების ნება მაინც არ მისცეს.

მან თავის ცხოვრების განმავლობაში მრავალი რამის გაკეთება შესძლო, მოაგროვა უამრავი ქართული ხელნაწერი, დოკუმენტური მასალები. გადაარჩინა მრავალი უძველესი ხელნაწერი, ხატები თუ მონეტები. დიდი სიფრთხილით აგროვებდა ქართული ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს, ლეგენდებს, სიმღერებს. ბევრის გაკეთებას შესძლებდა, რომ არა 1918 წლის 27 ივლისის მარტყოფის ტრაგედია. იგი დაცხრილეს თავის საწოლ ოთახში, მკვლელი დღესაც დაუდგენელი დარჩა, გარკვეული მიზეზების გამო. იგი დაკრძალულია სიონის საკათედრო ტაძარში. ქართველი ერისათვის გაწეული ღვაწლისათვის მოწამებრივად აღსრულებული კირიონი 2002 წლის 18 ოქტომბერს ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა.

მარჯორი, როგორც უდანაშაულო ქართველთა ქომაგი, კირიონის ცხოვრებით დაინტერესდა ალბათ სწორედ მისი შეუპოვარი ხაიათისა და მებრძოლი ბუნების გამო. ინგლისელი მთარგმნელის მიერ შესრულებული საგაზეთო სტატიის თარგმანი კირიონის ცხოვრების სწორედ გადასახლების პერიოდს, მოსკოვში გამგზავრებას ეხება, რაც აღწერილია ეპისკოპოსთან დაახლოებული პირის, მისი თანამგზავრის, გიორგი მოუსვენარიძის მიერ. ავტორი სტატიას შეკითხვით იწყებს და შემდეგ თავად სცემს პასუხს, მის უდანაშაულობას ამტკიცებს. წერილი ხარკოვშია დაწერილი და გამოქვეყნებულია გაზეთ "დროებაში". მკითხველს შესაძლებლობა ეძლევა თავად წაიკითხოს ეს წერილი იმ სახით, როგორც იგი გამოქვეყნდა 1909 წელს <u>იხილეთ დანართი 30</u> (მოუსვენარიძე 1909)

იმ დროს, როცა ყოველი ანტირუსული იდეის გამოხატვა სახიფათოდ ითვლებოდა, მეტად გაბედული ნაბიჯი იყო ამ სტატიის გამოქვეყნება, კირიონის გამამართლებელი საბუთების მოყვანა და

მასში ვოსტორგოვის სიტყვების ჩართვა, რამაც თავად რუსი თანამემამულე გააოგნა, იგი მზად იყო სასამართლოში მოწმედ დასდგომოდა კირონს.

წერილი საინტერესოა ასევე იმის გამო, რომ აქ კარგადაა ნაჩვენები რუსების განწყობა და დამოკიდებულება ქართველი საზოგადოების, ეკლესიის მიმართ, აღწერილი და გაანალიზებულია კირიონის ცხოვრების უსამართლოდ გადასახლება, ნაჩვენებია კირიონთან დაახლოებული პირის პირადი განცდები რუსული აგრესიისაგან თავის დაღწევის დროს, ამასთან, მოყვანილია ზუსტი თარიღები.

სტატიაში ნახსენებია ვინმე დრუნოვო და ასახულია მისი პოზიცია ქართული ეკლესიისა და კირიონის მიმართ. ვინ არის დურნოვო? რუსი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, ღვთისმეტყველების, რუსული ეკლესიისა და ისტორიის მკვლევარი, კანონმდებლობის მცოდნე, რომელიც მუდამ იცავდა ქართველი ხალხის ინტერესებს.

“მის კეთილშობილურ საქმეებს და ღვაწლს საქართველოს წინაშე დიდად აფასებდნენ ისეთი გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწეები, პედაგოგები და მწერლები, როგორებიც იყვნენ: ექვთიმე თაყაიშვილი, იაკობ გოგებაშვილი, აკაკი წერეთელი, თედო სახოკია და სხვები. ნიკოლოზ დურნოვოს კრიტიკული სტატიები, რომლებიც შეეხებოდა ი. ვოსტორგოვის საქმიანობას საქართველოში, იწვევდა მოწინავე ქართულ საზოგადოებაში საყოველთაო ინტერესსა და დადებით გამოხმაურებას“ (ბერიძე 2010 : 8)

როგორც კანონისტი დურნოვო ავტორიტეტი ყოფილა არა მარტო რუსეთში, არამედ მთელ მართლმადიდებლურ ეკლესიაში. იგი მოითხოვდა საქართველოს ეკლესიის კანონიერ ავტოკეფალიას, მათი ქონების, ხატების, ჯვრების და ნაძარცვი ნივთების დაბრუნებას. იგი ამხელდა რუსეთის საეკლესიო მთავრობას უწესო და უსამართლო

ქმედებებს მთელ საქართველოში, მათ ნიჰილისტურ დამოკიდებულებას ქართული ეკლესიების, ხატების, ხელნაწერებისა და წიგნების მიმართ. მისი მისაზრებები გამოხატულია მის ნაშრომში, *ქართული ეკლესიის ბედი.* (Дурново 1907)

“ასეთ სიძულვილს ავლენენ ქართველების მიმართ (რუსი) ქარისტეს მოძღვრების აღმსარებლები. მტრის მიმართაც კი სიყვარულის გამოხატვას, თითოეული ერის ნაციონალური საკუთრების პატივისცემას ვერ ვხედავთ რუსიფიკატორთა შორის. მხოლოდ რუსიფიკატორებს, რუსული ეკლესიის მამაოებს შეუძლიათ ქართული ენისათვის ძაღლური ენის (собачьим языком) წოდება და ქართული გალობისათვის – ძაღლის ყეფად (собачьим лаем) შერაცხვა.“(Дурново 1907 : 94)

მარჯორის თარგმანში ეს დამოკიდებულება კარგადაა ასახული. მარჯორი მოუსვენარიძის წერილის შინაარსით დაინტერესებულა სწორედ იმის გამო, რომ აქ საუკეთესოდაა ნაჩვენები რუს მოხელეთა მიერ ქართველი სასულიერო პირის დევნისა და ქართული ეკლესიის შეურაცხყოფის ფაქტები. ამიტომაც იგი იმავე, 1909 წელსვე უთარგმნია. ყოველგვარი სიახლე, მანძილის მიუხედავად, მისთვის მაშინვე ხდებოდა ცნობილი. თარგმანი სამი ხელნაწერი ფურცლისაგან შედგება. იხილეთ დანართი 29 (MS.Wardr. c. 29 (6)

მარჯორი უორდროპის ამ თარგმანში გარდა მეტად მნიშვნელოვანი ინფორმაციისა, ასევე მოცემულია საგაზეთო სტატიის თარგმანის პრინციპები. როგორ მიუდგა მარჯორი ასეთი მნიშვნელოვანი დოკუმენტის თარგმნას? რისი გადატანა ჩათვალა მან უმთავრესად – მხატვრული მხარის, თუ ერთგული დარჩა შინაარსის?

თარგმანის დედანთან შედარებისას აღმოჩნდა, რომ მთარგმნელი საოცარი სიზუსტით თარგმნის ყოველ ფრაზასა თუ სიტყვას, არცეთი

სიტყვაა ზედმეტი. დიდი სიფრთხილით გადააქვს დედნისეული ელემენტები, ინტონაცია: Do you not marvel, reader, at such strange falselivion... ისიც ეკითხება მკითხველს. მთარგმნელს ესმის მოცემული დოკუმენტის მნიშვნელობა და თარგმანს აშკარად ეტყობა, რომ ეს არაა მხოლოდ საინტერესო შინაარსის გამო თარგმნილი.

რაში დასჭირდა მარჯორის დედნის ადეკვატური თარგმანის შესრულება?

ოქსფორდში დაცული წერილების მიხედვით და-ძმა უორდროპები ცდილობენ ქართული კულტურისა და ლიტერატურის საზღვარგარეთ გატანას და პოპულარიზაციას. თანამემამულეებისათვისაც იმ დიდი სიამოვნების მინიჭებას, რაც თავად განიცადეს ქართული ლიტერატურის კითხვის დროს. ნუთუ მხოლოდ ეს იყო მის მიერ ამ თარგმანის შესრულების მიზანი?

მარჯორი უორდროპის 2008 წელს მიკვლეული თარგმანები ყურადღების ღირსია არა მხოლოდ იმის გამო, რომ გვაწვდის XIX საუკუნეში ქართულ ეკლესიის რეალობის ამსახველ სურათს, არამედ იმითაც, რომ თარგმანები საოცარი სიზუსტითაა შესრულებული. მთარგმნელს ესმის მოცემული დოკუმენტის მნიშვნელობა და ზედმიწევნით თარგმნის, დიდი სიფრთხილით გადააქვს ყოველი დედნისეული ელემენტი. ყოველი ფრაზა მოქნილი, სხარტი და ბუნებრივია, ამასთან შენარჩუნებულია დედნისეული რიტმი და ინტონაცია. მთარგმნელი თარგმანს არ უკარგავს მხატვრულობას. იქ, სადაც ავტორი წერს: "დევნამ და რეპრესიებმა მდუმარების ბეჭედი დაასვეს ქართველი მღვდელთმთავრების სამართლიან განცხადებებს," ავტორს შემდეგნაირად: "*persecution and repression have broken down the just declaration of the Georgian hierarchs and placed on them the seal of silence.* (MS.Wardr. c. 29 (6)

რა მიზანი უნდა ჰქონოდა ქართულ ეკლესიასთან დაკავშირებულ, ქართულ გაზეთში გამოქვეყნებული სტატიის

ინგლისურ თარგმანს? ნუთუ მხოლოდ ქართული კულტურის საზღვარგარეთ გატანა და პოპულარიზაცია?

ამ კითხვაზე პასუხი ოლივერ უორდროპის მიერ შექმნილ მარჯორი უორდროპის ქართულ კოლექციაშივე მოიძებნა.

წლების მანძილზე მარჯორი უორდროპი ცნობილი იყო როგორც ქართული ლიტერატურის მთარგმნელი. არსად იყო მოხსენიებული მისი "დიპლომატიური" საქმიანობა და მის მიერ ქართველი მეგობრების დასახმარებლად გაწეული ღვაწლი.

ბოდლის ბიბლიოთეკის საარქივო მასალის შესწავლის დროს აღმოჩნდა, რომ ოლივერის გვერდით მუდმივად იდგა მარჯორი. ის იყო არა მხოლოდ მთარგმნელი და საქართველოთი და ქართველი მეგობრებით აღფრთოვანებული პიროვნება, არამედ ეგრეთწოდებული "დიპლომატი" და ქართული კულტურის და მართლმადიდებლური ეკლესიის ავტოკეფალიის დამცველი. მის თარგმანებს და ორიგინალურ ნაშრომებს, მის შუამავლობას და დაუღალავ შრომას გარკვეული როლი უნდა ეთამაშა საქართველოს ეკლესიის ისტორიაში. თარგმანების მიზანი უმთავრესად საქართველოში არსებული რეალური პოლიტიკური თუ საეკლესიო მდგომარეობის ჩვენება და შესაბამისი დახმარების მიღება იყო.

ბოდლის ბიბლიოთეკაში ნანახი, მარჯორის მიერ შესრულებული თარგმანები გაგზავნილია სხვადასხვა მაღალი რანგის პირებთან: გიბრალტარის მღვდელთმთავართან, სესილ სპრინგ რაისთან (1859 – 14-1918), (პეტერბურგის საგარეო საქმეთა მინისტრთან); ჰენრი ნევინსონთან (1856 – 1941) - (ბრიტანელი ჟურნალისტი, ისტორიკოსი და საზოგადო მოღვაწე).

უორდროპის კოლექციაში მიკვლეული იქნა ასევე მეტად მნიშვნელოვანი დოკუმენტი, სადაც მარჯორი უორდროპი სახელდება როგორც ერთ-ერთი აქტიური წევრი ქართული კომიტეტისა (Georgian Relief Committee). სხვა ოფიციალური თანამდებობა მას არ სჭერია.

იგი, საკუთარი სურვილით თარგმნიდა სტატიებს ქართული თუ რუსული გაზეთებიდან, რუსების მიერ საქართველოში განხორციელებული უსამართლობების საზღვრებს გარეთ გასატანად.

მარჯორიზე დიდი გავლენა მოახდინა საქართველოში განხოციელებულმა რუსულმა მკაცრმა პოლიტიკამ. იგი თავის ღრმა მწუხარებას გამოხატავს ივანე როსტომაშვილთან, ქართველ მეგობართან მიწერილ წერილში –: *“რა დიდი გასაჭირი და წუხილი ყოფილა საწყალ საქართველოში. გულისტკივლით წამიკითხავს ხოლმე ქართული გაზეთები...“* (MS.Wardr. d. 20)

აღსანიშნია ისიც, რომ ქართულ კოლექციაში შევძელით ქართულ ეკლესიასთან დაკავშირებული მარჯორის მიერ საკუთარი ხელით დაწერილი წერილის ნახვაც. მთარგმნელი გასაგზავნად თარგმნილ წერილებს საკუთარ კომენტარებსაც ურთავდა თარგმანის მიზნის უკეთ ასახსნელად. ამ წერილებში საუკეთესოდაა გამოხატული მისი გულისტკივილი. მარჯორიმ 1909 წლის 15 აპრილს ბუქარესტიდან გიბრალტარის მღვდელთმთავართან მიწერილ წერილს დაურთო ოლივერის მიერ თარგმნილი ალექსანდრე ცაგარელის (1844-1929) სტატია - ***The Georgian Church Question*** **(**MS.Wardr. c. 29 (1)***(ქართული ეკლესიის საკითხი)*** რაც დაიბეჭდა გაზეთში “სლოვო“ **(№30. 10/31.12.1908)**

მარჯორის მიერ დაწერილ წერილში გამოკვეთილია მისი პირადი დამოკიდებულება, განცდები და მოსაზრებანი, მისი პირადი ემოცები და აღშფოთება რუსთა მიერ საქართველოში განხორციელებული სასტიკი ზომების გამო. მარჯორი ავლენს ქართული ისტორიის ღრმა ცოდნას, აშკარაა, რომ მას წაკითხული აქვს მრავალი ქართული სტატია და კარგად აქვს შესწავლილი საქართველოში არსებული მდგომარეობა. მასში მოკლე შინაარსის სახითაა გადმოცემული ქართველი ხალხისა თუ მამა კირიონის დევნა.

“დაქვეითების შემდეგ იგი დაატყვევეს შორეულ რუსულ მონასტერში. თუმცა ის საკმაოდ ხანში შესულია და ჯანმრთელობის მდგომარეობაც გაუარესებული აქვს, შუა ზამთარში აიძულეს გამგზავრება. უგულებელყოფილ იქნა მისი თხოვნა პეტერბურგში ჩასვლისა და ბრალდებისაგან თავის გამართლების საშუალების მიცემაზე. იგი მოსკოვში ავად გახდა, თუმცა პოლიციამ ძალით წამოიყვანა იქიდან და მოსთხოვა გზის გაგრძელება. ისაა რამოდენიმე ღირებული ლიტერატურული ნაშრომის ავტორი და ხალხი მასზე ძალიანაა შეყვარებული.“ (MS.Wardr. c. 29 (7)

მარჯორი აღწერს მღვდელთმთავარი ლეონიდის, არქიმანდრიტი ამბროსის დევნის და უსამართლოდ დასჯის ფაქტებს და უმარტავს გიბრალტარის მღვდელთმთავარს, რომ:

“დევნის ერთადერთი მიზეზი ისაა, რომ ქართველი სამღვდელოება ანონიმურად ემხრობა საკუთარი ეკლესიის თხუთმეტი საუკუნის განმავლობაში არსებულ ავტოკეფალიას.“ (MS.Wardr. c. 29 (7)

მას მოჰყავს მაგალითები, თუ რა შედეგები, მოიტანა მართლმადიდებლური რუსეთის სახელმწიფო მოხელეთა მიერ ჩადენილმა დამსჯელმა ქმედებებმა:

“ეკლესიის დევნა ხალხს მართლმადიდებლურ რწმენას აშორებს. ბევრმა უკვე მიიღო კიდეც რელიგიის შეცვლის გადაწყვეტილება. კახეთის ორი სოფლის მოსახლეობა ბაპტისტი გახდა. ესაა კურიოზული სიმპტომი იმ ხალხისა, რომლის ეკლესიასაც არასოდეს სცოდნია ერეტიზმი და სეპარატიზმი.“ (MS.Wardr. c. 29 (7)

მარჯორი ცდილობს მღვდელთმთავრისთვის იმის განმარტებას, რომ ქართველი საზოგადოება არ ზის რეაქციის გარეშე. ტარდება თავადთა შეკრებები, სადაც დაფიქსირებულია სხვადასხვა მოსაზებები რუსეთის მიერ საქართველოში განხორციელებული

ქმედებების შესახებ. კერძოდ, თავადთა შეკრებებზე გამოთქმული იქნა მოსაზრება, რომ თუ სასულიერო პირთა მსგავსი დევნა და ყოველგვარი გასამართლების გარეშე გადასახლება გაგრძელდებაოდა, ხალხის მართლმადიდებლური ეკლესიისაგან მასობრივი ჩამოშორება იყო მოსალოდნელი.

“ქუთაისში, მარტის დასაწყისში, რამოდენიმე ყველაზე დიდი გავლენის მქონე თავადი დააპატიმრეს და დაემუქრნენ გადასახლებით მსგავს შეკრებებზე დასწრების გამო. მაგრამ ამჟამად თბილისის გაზეთებიდან ვიგებ, რომ ზოგი უკვე გამოუშვიათ.

ქრისტიან ერს რწმენა და თავისუფლება შენარჩუნებული ჰქონდა საუკუნეების განმავლობაში მონღოლების, არაბების, თურქების, ირანის შემოსევის დროს, ახლა კი ორივეს დაკარგვის წინაშე დგას დიდი ქრისტიანული ძალის მფარველობის ქვეშ, სადაც ისინი თავისი სურვილით გაერთიანდნენ ასეული წლის წინ.“ (MS.Wardr. c. 29 (7)

მარჯორი აქვე ასრულებს წერილს, ბოდიშს იხდის მცირე ინფორმაციის მიწოდებისა და მისი შეწუხების გამო და დასძენს:

“მე ჩემს უმწეობას გამოვხატავ, მაგრამ ვგრძნობ, რომ უნდა გავაკეთო ის, რისი გაკეთებაც შემიძლია ამ მამაცი ქართველი ხალხისათვის, რომელთაც მე ასე ძალიან ვაფასებ და მიყვარს.“ (MS.Wardr. c. 29 (7)

იგი სთხოვს გიბრალტარის მღვდელთმთავარს, რომ უშუამდგომლოს ქართულ ეკლესიას რუსულ სინოდთან და რაიმეთი დახმარება გაუწიოს ამ მცირე, უსამართლოდ დაჩაგრულ ერს.

მკითხველს შესაძლებლობა ეძლევა თავად წაიკითხოს და შეაფასოს ოქსფორდის ბიბლიოთეკაში 2008 წელს მიკვლეული მარჯორისეული წერილის ვერსია. <u>იხილეთ დანართი 31</u> (MS.Wardr. c. 29 (7)

მარჯორი უორდროპის საცავში დაცულია მარჯორის მიერ გიბრალტარის მღვდელთმთავრისადმი მიერილი მეორე წერილი. (MS.Wardr. c. 29 (7) მას ჰაიდელბერგიდან, 1909 წლის სამ მარტს მიუწერია პასუხი და მარჯორისაც საპასუხო წერილი გაუგზავნია. ინგლისელი ქალის წერილში კარგად ჩანს, რომ სასულიერო მოღვაწე ღრმა ინტერესს გამოხატავს მარჯორის წერილისა და ოლივერის თარგმანისადმი და ცდილობს იმის გაკეთებას, რაც შეუძლია, რის გამოც მარჯორი დიდად მადლობელია. როგორც ჩანს, გიბრალტარის მღვდელთმთავარს გარკვეული ნაბიჯები გადაუდგამს ქართული ეკლესიის დახმარების საქმეში. მისი დახმარებით შემდგარა შეხვედრა ბატონ ბირკბეკთან. მისს უორდროპი გარკვევით ახსენებს, რომ მას და გიბრალტარის მღვდელთმთავარს ერთად უნახავთ ბატონი ბირკბეკი სანტ პეტერბურგში.

ვინ იყო იმ დროს გიბრალტარის მღვდელთმთავარი? რატომ დაუკავშირდა მარჯორი სწორედ მას? გიბრალტარის ეპისკოპოსად ამ პერიოდში გვევლინება ვინმე უილიამ ე. კოლინსი (1867-1911) უამრავი საეკლესიო თუ საისტორიო ნაშრომის ავტორი, გამოჩენილი მკვლევარი და იმ დროს საკმაოდ გავლენიანი პიროვნება.

“ახალგაზრდა ავტორი, რომელიც მუშაობს ისტორიულ კვლევებზე და განსაკუთრებით ადრეულ პერიოდზე, რისი საფუძვლიანად შესწავლაც მოახერხა გიბრალტარის ეპისკოპოსობის ბოლო შვიდი წლის განმავლობაში, იყო - უილიან ედუარდ კოლინსი 1904- 1911.” (Stephens 1907-21 Vol. 14)

სწორედ ამიტომ გადაწყვიტა მარჯორიმაც ოლივერის თარგმანისა და საკუთარი წერილის მისთვის მიწერა. ერთის მხრივ, მას შეეძლო აღიშნული ინორმაციის საკუთარი კვლევებისათვის გამოყენება და მეორეს მხრივ რუსულ სინოდთან

შუამავლობის გაწევა. როგორც ავტორი ამბობს, იგი საკმაოდ გავლენიანი პიროვნება ყოფილა.

როგორც ამავე წერილიდან ჩანს, ინგლისელი ქალისათვის საქართველოს კეთილდღეობის სურვილი სურვილად არ დარჩენილა, იგი არა მხოლოდ მომოწერით, არამედ პირადადაც ხვდებოდა ადამიანებს, ვისაც შეეძლოთ ქართული ეკლესიის შერყვნის ხელის შეშლა.

“ძვირფასო გიბრალტარის ეპისკოპოსო,

დიდი მადლობა თქვენი წერილისათვის. დიდად მადლობელი ვარ იმის გამო, რაც გააკეთეთ და დარწმუნებული ვარ ქართული ეკლესიაც მადლობელი იქნებოდა, ეს რომ სცოდნოდა.

ფაქტმა, რომ ინგლისელმა ეპისკოპოსმა ინტერესი გამოთქვა ახალგაზრდა ძმების მიმართ, დადებითი გავლენა უნდა იქონიოს რუსულ სინოდზე. გულწრფელად ვიმედოვნებ, რომ ბატონი ბირკბეკი, მისი მცირე ხნით ნახვის შემდეგ, გამოიყენებს თავის გავლენას რუსულ ეკლესიაზე.” (MS.Wardr. d.26/5 (16)

უორდროპის კოლექციაში ვიხილეთ მარჯორის მიერ პროფესორ ალექსანდრე ცაგარელთან მიწერილი წერილის დასამუშავებელი ვერსია, რომელსაც, კავშირი უნდა ჰქონდეს ზემოთ აღწერილ, გიბრალტარის მრვდელთმთავართან მიწერილ წერილებთან. ცაგარელი მარჯორიმ პეტერბურგში გაიცნო და მასთან აგრძელებდა ქართული ენის დახვეწას. მოცემულ წერილზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ მარჯორის გიბრალტარის მღვდელთმთავართან მიწერილი ორივე წერილი ალექსანდრე ცაგარელის თხოვნთაა შესრულებული. აქ მოხსენიებული *ერთი ნაცნობი კაცი,* ჩვენი აზრით, სწორედ გიბრალტარის მღვდელთმთავარი - კოლინსი უნდა იყოს.

“11 თიბათვე 1909 წელი,

ღრმათ პატივცემულო პროფესორო,

ნუ გგონიათ, რომ ჩემგან დავიწყებული არის ქართული ეკლესიის საქმე. მივიღე თქვენი კეთილი წერილი და სტატიები და მეყუსეულად მივსწერე ერთ ნაცნობ კაცთან, რომელიც მეგობრები ჰყავს რუსეთში. მისგან პასუხები მაქვს. მეტყველი თუ ვსწერეთ მეგობრებთან და თანაგრძნეული პასუხები მომცემენო.

მარჯორი უპრდროპი.” (MS.Wardr. d. 26/4 (3)

ამდენად, ზემოთ განხილული ეკლესიასთან დაკავშირებული თარგმანების შერულების მიზანი ინფორმაციის გადაცემა უნდა ყოფილიყო. უცხოურ სამყაროსთვის ქართული მოსაზრებებისა თუ გასაჭირის გაზიარება. სწორედ ამ წერილებსა თუ თარგმანებზე დაყრდნობით ვუწოდეთ მარჯორის დიპლომატი. ოქსფორდის საცავში მიგნებულმა მასალებმა მოგვცა მისთვის დიპლომატად წოდების საშუალება. XIX საუკუნის ინგლისელი მანდილოსანი 1900-1909 წლებში დაუღალავად ცდილობს ქართველთა დახმარებას, მათი ტაჯვის შემსუბუქებას და რუსული აგრესიისაგან დაცვას.

მარჯორის გარკვეული წვლილი უნდა მოუძღოდეს ასევე ევროპაში კირიონ II დაცვის საზოგადოების დაარსებაში, რომლის წევრებმა კარგად იცოდნენ ის, თუ რაც ხდებოდა ქართულ მართლმადიდებლურ ეკლესიაში. კირიონის ცხოვრებას და საქართველოში არსებულ მდგომარეობას კარგად გაცნობილმა ადამიანის უფლებათა დაცვის ლიგის თავჯდომარემ, დეპუტატმა ჟორჟ ლორანმა, ბელგიიდან, ბრიუსელიდან 1909 წლის 10 მარტს ყოფილ სახელმწიფო სათათბიროს თავჯდომარე ხომიაკოვს სთხოვა ეპისკოპოს კირიონის წამებისაგან დაცვა. ცნობილმა ანარქისტმა ვარლამ ჩერქეზიშვილმა ქართულ-ინგლისური კომიტეტის

თავჯდომარის ს. მორისის თანხმობით რუსეთის სინოდს მოსთხოვა კირიონის დევნის შეწყვეტა.

მარჯორის ღვაწლი ქართული ეკლესიისა დაცვასა და ქართველი მეგობრების დასახმარებლად ამით არ უნდა ამოწურულიყო. მისი ინტერესი საქართველოსადმი და მისი აღშფოთება რუსთა უსამართლობებისადმი იმდენად ღრმა იყო, რომ იგი მხოლოდ გიბრალტარის მღვდელთმთავრისათვის მიწერით არ უნდა დაკმაყოფილებულიყო.

ბოდლის ბიბლიოთეკის ქართული კოლექციის შესწავლის შედეგად აღმოჩნდა, რომ ის იყენებდა თავის კავშირებს, პრივილეგიებსა და ცოდნას, რომ ყველასათვის გაეცნო საქართველოში არსებული მდგომარეობა. ამის დამადასტურებელია ოქსფორდის ბიბლიოთეკაში დაცული რუსეთის მთავრობისადმი მიწერილი და სხვადასხვა ქვეყნის საზოგადოებებისა თუ მაღალი რანგის პირების მიერ ხელმოწერილი წერილები.

როგორც ჩანს, არაერთი პეტიცია და მიმართვა გაგზავნილა რუსეთში, გამორიცხული არაა, რომ ეს მარჯორის შუამავლობის ერთ-ერთი ნაყოფია და ამიტომაცაა მიმართვები შემონახული სწორედ მარჯორი უორდროპის ფონდში. ბოდლის ბიბლიოთეკაში შესაძლებლობა მოგვეცა გვენახა ერთ-ერთი ასეთი მიმართვის ასლი. მიმართვა შედგენილია ბრიტანეთში არსებული ბრიტანული საზოგადოებებისა და კომიტეტების წარმომადგენელთა მიერ, სადაც დეტალურადაა აღწერილი ჰააგის კონფერენციის გადაწყვეტილებები. მოთხოვნა დაწერილია მისი აღმატებულების მთავრობის მიმართ, უფლებების საზღვრების შეხსენების, უსამართლო ტანჯვის თავიდან აცილების მიზნით.

ქვეყანაში სამართლისა და ომის წესებთან დაკავშირებული კონვენცია, ჰააგის კონფერენცია, 1899

“მსოფლიოში მშვიდობიანობის ინტერესების შენარჩუნების ფარგლებში, სასურველია, რომ ჩვენს მიერ მიღებული კანონმდებლობა, რომელიც აღიარებულ იქნა მთავრობათა მიერ, უნდა გავრცელდეს შესაძლო საგანგებო მდგომარეობასა და უკვე საომარ მდგომარეობაში მყოფ რამდენიმე ქვეყანაზე, რასობრივ და მოსახლეობასთან დაკავშირებულ საკითხებზე. ჰააგის პირველ კონფერენციაზე მიღებულ სანქციებთან კავშირში, რომლის მიხედვითაც: “მოსახლეობა და საომარ მდგომარეობაში მყოფი საზოგადოება რჩება საერთაშორისო სამართლის პრინციპების დაცვის ქვეშ...” MS. Wardr. d. 20 (188)

ჩამოთვლილი მუხლები ითვალისწინებს პატიმართა მოპყრობას, შეხსენებულია იმ ადამიანთა უფლებები, რომელთაც ომის დროს იარაღი დაყარეს და აღარ გააჩნიათ თავდაცვის არანაირი საშუალება, ნახსენებია საკუთრების ძარცვასთან დაკავშირებული საკითხები, რის მიხედვითაც აკრძალულია პიროვნების საკუთრების განადგურება, მანამ, სანამ ამას ომის საჭიროება არ მოითხოვს. აკრძალულია თუნდაც ძალით აღებული ტერიტორიების ძარცვა. აკრძალულია დაუცველი სოფლებისა და უბნების დაბომბვა. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა პუნქტს ოკუპირებული ტერიტორიების შესახებ, რის მიხედვითაც დამპყრობელმა პატივი უნდა სცეს ოჯახის უფლებებს (მანდილოსნებს, გოგონებს, მოხუცებს, რელიგიური აღმსარებლობას.

წერილს ხელს აწერენ: საქართველოს შემწეობის კომიტეტის თავმჯდომარე, საერთაშორისო არბიტრაჟისა და მშვიდობის ასოციაცია, ბალკანეთის კომიტეტი, ამხანაგობა რუსეთის თავისუფლებისათვის, ორგანიზაციის - ამხანაგობა სომხეთის თავისუფლებისათვის თავმჯდომარე და პრეზიდენტი, კონგოს რეფორმის კომიტეტი, ახალი რეფორმის პოლიტიკური კომიტეტი და სხვები.

საქართველოს მთავრობა რუსთა აგრესისაგან თავის დაღწევას ევროპისაგან დახმარების მიღებით ცდილობს. ბოდლის ბიბლიოთეკაში დაცულია ასევე არაერთი, ჰააგის კონფერენციაზე წარდგენილი კონვენცია ინგლისურ და ფრანგულ ენებზე. ორი მათგანის ავტორი ვარლამ ჩერქეზიშვილია: *Petition of the People to the International Piece Conference at the Haague, 6 ff*[1]*;* (MS. Wardr. C.I (33) *Petition du peuple georgien aux etats du monde civilise reunis es conference a la Haague, 11ff*. (MS. Wardr. C.I (33) (ფრანგულ ენაზე). აღსანიშნია ისიც, რომ ჩერქეზიშვილის ხელნაწერი ჩასწორებულია მეორე ხელის მიერ. დაბეჯითებით ვერ ვიტყვით, რომ ეს მარჯორის კომენტარები უნდა იყოს, თუმცა ხელწერა *თითქმის* იდენტურად მივიჩნიეთ. მოცემულ დოკუმენტებში საუბარია ქართულ - რუსულ ურთიერთობებსა და რუსული მხარის მიერ დარღვეული უფლებების აღდგენაზე.

უკვე ავადმყოფი ინგლისელი მანდილოსნის თავდაუზოგავი შრომისა და ღვაწლის მიუხედავად, ზემოთ ჩამოთვლილი პრობლემები პრობლემად დარჩა და თითოეული ზემოთ ჩამოთვლილი აკრძალვა გაუთვალისწინებლად. საერთაშორისო სამართლის, მრავალი მთავრობის მიერ აღიარებული (ჰააგის კონვენციის) მოთხოვნები ნაკლებ მნიშვნელოვან მოვლენად იქნა ჩათვლილი და დარღვეული იქნა ყოველი პუნქტი. ქართველ მღვდელთა და ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის დევნა არც კი შეჩერებულა. პირიქით, ყოველი ასეთი მიმართვა რუსეთის მთავრობის აგრესიასა და დამსჯელი ზომების გამკაცრებას იწვევდა.

როგორც ჩანს, ბოდლის ბიბლიოთეკის ქართული საგანძური ღირებულია არა მხოლოდ იმიტომ, რომ გვაწვდის მარჯორის მიერ შექმნილ მაღალმხატვრულ თარგმანებს, არამედ, იმიტომაც, რომ აქ დაცულ ხელნაწერებში ამოვიკითავთ მნიშვნელოვან ინფორმაციას საქართველოს ეკლესიის ისტორიასთან დაკავშირებულ საკითხებზე,

მარჯორის მიერ 1900-1909 წლებში განხორციელებულ საქმიანობასა და მის ღვაწლზე, რაც დასაფასებელია მითუმეტეს იმ პერიოდში, როცა რუსული მთარობა სასტიკად უსწორდებოდა ყოველ მათთვის არასასურველი მოსაზრების გამომთმელს; ამასთან, ბოდლის კოლექცია XIX საუკუნის ინგლისურ-ქართული, რუსულ-ქართული ურთიერთობების შესწავლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყაროა.

სწორედ, მოცემული წერილების ხილვამ მიგვიყვანა იმ მოსაზრებამდე, რომ მარჯორის მართალია ოფიცილაურად არ ეჭირა დიპლომატის თანამდებობა, მაგრამ იგი საკუთარი სურვილით ასრულებდა დიპლომატის ფუნქციებს ყოველგვარი ოფიციალური წოდების გარეთე. (თუ არ გავითვალისწინებთ ფაქტს, რომ იგი იყო წევრი ქართული კომიტეტისა)

ოფიციალურად დიპლომატის თანამდებობა ეკავა ოლივერ უორდროპს. იმის გათვალისწინებით, რომ და-ძმას ახლო ურთიერთობა ჰქონდათ ერთმანეთთან, ოლივერი, მარჯორის მიერ ქართველი ხალხის გასაჭირის გაზიარების და მათთვის დახმარების ხელის გაწვდის დროს დის გვერდით უნდა მდგარიყო. ეჭვგარეშეა ისიც, რომ იგი კარგად იცნობდა მარჯორის საქმიანობას და მის მერ ქართველი ხალხისათვის გაწეულ ღვაწლს.

“მას შემდეგ, რაც მისი ძმა საკონსულო საქმეებში ჩაერთო, 1895 წელს მარჯორი უორდროპი ყოველთვის ძმასთან ერთად იმყოფებოდა. ათი წლის განმავლობაში ცხოვრობდა რუსეთში – ქარჩში (1895-1902), სევასტოპოლში (1899), და პეტერბურგში (1903-1905)- მცირე ხნით იყო ტუნისში, ჰაიტიში, პოლონეთში. თავისი ქართული წიგნების კოლექციის დახმარებით მან განაგრძო რუსთაველის თხზულებაზე მუშაობა და ძმასთან ერთად გამოაქვეყნა წმინდა ნინოს ცხოვრება (1900), მეოთხე საუკუნის ქართველი აღმსარებელი მანდილოსნის შესახებ.“ (Donnkin 2004 : 380)

ისინი არა მხოლოდ ერთად მოგზაურობენ, არამედ ერთად მუშაობენ ქართული ლიტერატურის კვლევასა და თარგმანებზე. ერთად ეწევიან ქართული კულტურის საზღვარგრეთ პოპულარიზაციას.

განშორებისას ისინი მუდმივად სწერდნენ ერთმანეთს წერილებს და მუდამ ერთად იყვნენ შორეული მოგზაურობის დროს. ჩვენი აზრით სწორედ ოლივერის დამსახურება უნდა იყოს ისიც, რომ მარჯორი ქართული კომიტეტის აქტიური წევრი გახდა. ჯენიფერ დონკინი 2004 წელს მარჯორი უორდროპის ფონდის კვლევის დროს ასკვნის, რომ:

"ქვეყნანაში არსებული პრობლემები მარჯორი უორდროპს დიდად აწუხებდა. იგი იყო ქართული კომიტეტის აქტიური წევრი, მან პირადად მიმართა გიბრალტარის მღვდელთმთავარს, რათა შუამდგომლობა გაეწია რუსულ სინოდთან, ქართული ეკლესიასთან დაკავშირებული მდგომრეობის გამო."[1] (Donnkin 2004 : 380)

ამის მიუხედავად, იმ დროს, როცა საქართველო ინგლისისაგან პოლიტიკურ დახმარებას ითხოვს, ოლივერი განზე დგას და ერიდება რუსული მხარის განაწყენებას. ქართული კულტურის სფეროში მისი ღვაწლის გათვალისწინებით, ერთი შეხედვით, თითქოს ოლივერის დიპლომატად დანიშვნასა და საქართველოში ჩამოსვლას 1919 წელს ქართველი ხალხისათვის გარკვეული შვება უნდა მოეტანა. სამწუხაროდ, მის მიერ საქართელოში განხორციელებულ დიპლომატიას განსხვავებული სარჩული ედო. თვით საქართველოში ჩამოსვლამდე ოლივერს საკმაოდ მკაცრი ვალდებულებები ეკისრა

———————

1. "*The contemporary problems of the country were also of great concern to Maryory Wardrop. She was active on the Georgia Rielief Committee and made a personal Plea to the Bishop of Gibraltar to intercede with the Russian holy Synod on behalf of the Georgian Church.*" (Donnkin 2004 : 380)

ლონდონის მთავრობის, კერძოდ ჩერჩილის, ლორდ კურზონის მიმართ. მისი მისია საქართველოში ჩამოსვლასთან დაკავშირებით, ბიტანეთის საჯარო ოფისის მასალებზე დაყრდნობით აღწერილი აქვს ვერნერ ციურერს მისი უმთავრესი დავალება „ტრანსკავკასიის რუსეთისაგან მოწყვეტა და დასავლეთისკენ დაკავშირება იყო.“ [1] (Werner Zürrer 1978:293)

იგი დიპლომატის თანამდებობაზე შეარჩიეს საქართველოსთან დაკავშირებით საკმაოდ დიდი გამოდილების გამო. მან იცოდა ქართული ენა და ქართველ ხალხში დიდი პატივით სარგებლობდა, ციურერის თქმით სამხედრო ძალები კი მას გამოაყოლეს იმ შემთხვევისათვის, თუ შედგენილი დავალებები დიპლომატიური მისიის საშუალებებით ვერ მოგვარდებოდა.

საქართველოს მთვრობა მისგან გარკვეულ დახმარებას, დაცვას ელოდა პოლიტიკურ სფეროში, თუმცა იმის გამო, რომ ინგლისს რუსეთთან კავშირის გაფუჭება არ სურდა, საქართველოს დასახმარებლად არანაირი ნაბიჯი გადაუდგამს.

„კურზონი კიდევ ერთხელ დადგა არჩევნის წინაშე, მას ან კავკასიის კეთილდღეობა უდნა გაეწირა, ან რუსეთის სიპათიები. მან უკანასკნელი აირჩია და ეს ყოველივე 1919 წლის შემოდგმაზე დატრიალებული მოვლენების საშუალებით უფრო აშკარა იყო. უორდროპს აცნობეს, რომ ლონდონს საქართველოსა და ეზერბაიჯანთან არანაირი საერთო აღარ ჰქონდა.“ (Zürrer 1978: 297) მიღებული იქნა გადაწყვეტილებაც ჯარის გაყვანის თაობაზე, რასაც ოლივერი სასტიკად შეეწინააღმდეგა.

იმის მიუხედავად, რომ მარჯორი აკრიტიკებს რუსეთა ქმედებებს, თარგმნის ქართულ სტატიებს მაღალი რანგის თანამდებობის

———————————

1. Die vorschläge Wardrops liefen darauf hinaus, Transkaukasiens Bindung an Rusland zu kappen und seine Blicke möglichst nach Western zu richten.

პირებთან, მათგან დახმარების მიღების მიზნით, ოლივერი ლრდი კურზონისა და ჩერჩილის მხარეს იჭერს და ძალით წელავს დროს, იმ სამხედრო ნაწილის საქართველოს ტერიტორიებიდან გასაყვანად, რომელიც საქართველოში საკმაოდ თვითნებურად იქცევა და არღვევს საქართველოს სუვერენიტეტს.

საქართველოს მთავრობამ არაერთხელ მიმართა ოლივერ უორდროპს დახმარებისათვის. ოქსფორდის საცავში დაცულია მრავალი ასეთი მიმართვა ინგლისის ერთ-ერთი საკმაოდ გავლენიანი პირის მიმართ. ერთ-ერთი წერილის მიხედვით, 1918 წლის 18 ნოემბერს აკაკი ჩხენკელი ოლივერს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარებასა და ერთა ლიგაში მიღებაში დახმარების გაწევას სთხოვს. წერილის ასლი იხილეთ <u>დანართში 4.</u> საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილემ, საგარეო საქმეთა მინისტრმა ე. გეგეჭკორმა, 1920 წლის 6 იანვრით დათარიღებულ წერილში ოლივერ უორდროპს მოახსენა, რომ ინგლისი არანაირ დაქმარებას უწევს საქართველოს და პირიქით ბევრ რამეში ავიწროვებს. ახენებს ფაქტს, რომ ინგლისის სამხედრო ხელისუფლების წყალობით საქართველოს არ მეიცა ბათუმის ოლქის გამაგრების საშუალება, თურქთა თავდასხმის თავიდან აცილების მიზნით. ამასთან ინგლისი არ სცნობს საქართველოს დამოუკიდებლობას, რაც სახელმწიფო წყობილების განმტკიცებას აფერხებს. აღნიშნულია ისიც, რომ ინგლისი არ ხსნის ბლოკადას და ამით დიდ ზიანს აყენებს საქართველოს.

ბოდლის ბიბლიოთეკაში დაცულია ასევე გიორგი გვაზავას მიერ ოლივერთან გაგაზავნილი წერილი. იგი პირადად ჩასულა ინგლისში ოლივერთან გარკვეული საკითხების დასაზუსტებლად. იგი ქართულადაა დაწერილი და მას ახლავს ინგლისურ ენაზე დაწერილი განმარტებითი ბარათი:

“15 მარტი 1923 წელი

ლონდონი

ძვირფასო ბატონო ოლივერ!

გთხოვთ მიიღოთ ჩემი სალამი, რომელსაც გიძღვნით დიდის სირვარულით და პატივისცემით.

მე ვარ ეხლა ლონდონში; რისთვის და რა საქმისთვის, იმას გაიგებთ იმ თხოვნისაგან, რომელიც მე შევიტანე "ფორეგნ-ოფფიცში" და რომლის ასლსა გაახლებთ. სრული იმედი მაქვს, რომ მიშველით და დამეხმარებით ამ საქმეში, როგორც საჭიროდ დაინახავთ.

თქვენი ღრმად პატივისმცემელი

გიორგი გვაზავა." (MS.Wardr. C.25)

დართული წერილი წარმოადგენს მნიშვნელოვან მასალას არა მხოლოდ ფილოლოგებისათვის, არამედ ისტორიკოსებისათვისაც. მის მიხედვით ქართველი საზოგადოება დახმარებას სთხოვს ოლივერს იმის გამო, რომ საქართველოში ბოლშევიკების შემოსვლის დროს ქართველთა დასახმარებლად გაგზავნილი ინგლისური ჯარის მგზავრობის, კვების, იქ ყოფნის ფული ქართველებს დააკისრეს და ამასთანავე ჯარიმა დაუწესეს მისი გადაუხდელობის გამო.

მიუხედავად არსებული კორესპონდენციებისა, საქართველოს მთავრობის წარმომადგენელთა მიერ აღიარებასა და მხარდაჭერაში დახმარების თხოვნისა, ინგლისმა წინააღმდეგობა გაუწია საქართველოს ერთა ლიგაში მიღებას და საკუთარი კურსი საქართველოს მიმართ გამოხატა წერილში:

„საქართველოს ბედისადმი ინგლისი არაა გულგრილი და მომხრეა მისი დამოუკიდებლობისა, მაგრამ მთელ მსოფლიოში იმდენი საზრუნავი აქვს, რომ წინასწარ ვერ განსაზღვრავს, რა პრაქტიკული დახმარების გაწევას შეძლებს. ამიტომ საქართველო საკუთარ ძალებს უნდა დაეყრდნოს." (გაბაშვილი 1991)

ამრიგად, თუ კი მარჯორი უორდროპი მუდამ ქართველთა მხარეზე დგას, ქართული ენის, რწმენის, ისტორიისა და ერთიანობის

დამცველად გვევლინება, ყოველგვარი კრიტიკული მიდგომის გარეშე ენდობა საქართველოდან მიღებულ ინფორმაციას და განიცდის, ამასთან, არ იცვლის ერთხელ უკვე აღებულ კურსს, ოლივერი ნაკლებ კრიტიკული რჩება რუსული მთარობის მიმართ, მიუხედავად, რომ თავს ქართველთა მეგობრად აცხადებს და მუდამ ცდილობს ქართული მასალების მოპოვებასა და ქართული კულტურის პოპულარიზაციას.

ფრიად საინტერესოა ისიც, რომ ბოდლის ბიბლიოთეკაში ოლივერის მიერ საქართველოსთან დაკავშირებული არაერთი ინგლისურ ენაზე შესრულებული თარგმანია დაცული. ერთ-ერთი ყველაზე ვრცელია: საქართველოს ტრაქტატები რუსეთთან. (Georgia Treaties with Russia)

საინტერესოა რა მიზანი ჰქონდა მის თარგმანებს? ან რატომ დართო ოლივერმა მარჯორის საკუთარი თარგმანის გიბრალტარის მღვდელთმთავართან გაგზავნის უფლება? სავარაუდოა, რომ ოლივერი ფარულად ემხრობოდა და მხარში ედგა მარჯორის, თუმცა ამის გამომჟღავნებას ვერ ახერებდა მის მიერ დაკავებული მაღალი თაამდებობების გამო. იგი იყო ბრიტანეთის კონსული პეტერბურგში, „თხუთმეტი წლის განმავლობაში მას ეკავა თანამდებობები რუსეთში, პოლინეთსა და რუმინეთში, იყო ბრიტანეთი სკომისარი საქართველოში, გენერალ-კონსული სტრასბურგში.“ (Foster 1949:115-116)

დასასრულს, გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ბოდლის ბიბლიოთეკის ქართული საცავი ქართული ეკლესიის დევნით შეძრული მთარგმნელის მართლმადიდებლური ეკლესიის დაცვის მიზნით შესრულებულ მრავალ ნაშრომს იცავს. თარგმანები დიდი სიზუსტითაა შესრულებული ძირითადად რუსულიდან. მათში ნათლადაა დახატული ეკლესიის დევნისა და იმ დროს არსებული რეპრესიების ცოცხალი სურათი და გამოკვეთილია მარჯორისეული

დამოკიდებულება საქართველოში არსებული მდგომარეობის მიმართ. შემონახულია ასევე ფრიად საყურადღებო ინფორმაცია და XIX-XX საუკუნის რეალობასთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი დეტალები. ოქსფორდის საცავის მასალებზე დაყრდნობით აღწერილია მარჯორის დიპლომატიური საქმიანობა, რასაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საქართველოს ისტორიისა და ინგლისურ-ქართული კონტაქტების შესწავლის დროს.

IV. მარჯორის მიერ დიპლომატიური მიზნით შესრულებული თარგმანები

ბოდლის ბიბლიოთეკის, მარჯორი უორდროპის კოლექციის მასალებზე მუშაობისას მიკვლეული იქნა მარჯორის მიერ შესრულებული მრავალი სტატიის თარგმანი, რაც არ უკავშირდება ქართული ეკლესიის საკითხს, მაგრამ მათ დიპლომატიური მისია აკისრიათ. მოცემულ თავში სწორედ ეს თარგმანებია განხილული. აშკარაა, რომ საგაზეთო სტატიები მარჯორის მიერ თარგმნილია ინფორმაციის გასავრცელებლად, თუმცა მრავალ მათგანზე ადრესანტი არაა მითითებული. ამ ქვეთავში მოყვანილი და განხილულია მხოლოდ ის სტატიები, რომლებზეც მითითებულია ის, თუ ვისთვის თარგმნა ისინი მარჯორიმ.

უმთავრესად, მარჯორის წერილები სესილ სპრინგ-რაისთან, პეტერბურგის საგარეო საქმეთა მინისტრთანაა გაგზავნილი. ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელოვანია ბაბო ბაგრატიონ-დავითაშვილისგან მიღებული წერილის თარგმანი, ასევე საქართველოს უკანასკნელი დედოფლის მარიამის წერილის თარგმანი.

ადრესანტი მითითებულია ასევე 1906 წლის 24 მარტს "ცნობის ფურცელში" (№3035) დაბეჭდილი ქართული სტატიის მარჯორისეულ თარგმანზე: "*A copy of this translation was handed by the translator (Marjory Wardrop) to Mr. Cecil Spring.Rice, Chargé d'Affaires in St. Petersburg.*" (MS.Wardr. C. 2)

სტატია დაწერილია თბილსის მმართველი გენერლის ბატონი ტიმოფეევის საპასუხოდ, რომელმაც პასუხი მოსთხოვა ქართულ მხარეს რუსულ გაზეთში (ნოვოე ობოზრენიე) დაბეჭდილი სტატიის გამო, სადაც რუსული მხარე დადანაშაულებულია უკანონო ქმედებებში, მკვლელობებსა და ძარცვებში. სტატია ასახავს 1906

წელს საქართველოს თითოეულ ქალაქში რეალურად არსებულ მდგომარეობას, ფაქტებს, პირველი იანვრიდან მოყოლებული, დეტალურად და თანმიდევრობით აღწერს რუსების მიერ ქართველთა საცხოვრებელი სახლებისა თუ მაღაზიების, ქალაქების გადაწვისა და გაძარცვის, გამოჩენილ პირთა დევნის ფაქტებს, მკვლელობებს. იგი მოიცავს ოცდარვა ნაბეჭდ გვერდს. თარგმანის შესავალი იხილეთ დანართში 38 (MS.Wardr. C. 2)

სტატიის ავტორი მიმართავს გაზეთის მკითხველს, რომ რუსთა უსამართლობების საბუთის წარდგენა არაა საჭირო, დასავლეთ საქართველოს მიმართულებით რკინიგზით მგზავრობისას, მას მატარებლიდან გადმოსვლაც არ დასჭირდება ყველაფრის საკუთარი თვალით დასანახად. ამის მიუხედავად, მოყვანილია საკმაოდ ვრცელი დამამტკიცებელი საბუთები, სადაც აღწერილია რუსთა ქმედებები. დასასრულს კი მითითებულია, რომ ეს ფაქტები მხოლოდ სამი დღის განმავლობაშია მოგროვებული და იგი მხოლოდ ძალიან მოკრძალებულ ინფრომაციას (It gives but a faint picture) იძლევა იანვრის შუა რიცხვებში იქ მომხდარის შესახებ.

სტატიას, როგორც ჩანს, რამოდენიმე ავტორი ჰყავს. ამდენად მის ავტორად მითითებულია: “ჩვენ.”

მარჯორი მუდმივად იღებდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებს, თარგმნიდა საქართველოსთან დაკავშირებულ ინფორმაციას, თავად ქმნიდა საგაზეთოდ დასაბეჭდ სტატიებს საქართველოში არსებული მდგომარეობის სხვა ქვეყნებისათვის მისაწოდებლად. მარჯორის თავფურცელზე თავად მიუწერია, რომ სტატია *Memoir concerning events in Georgia in 1906”* (MS.Wardr. C. 2) წარმოადგენს სხვადასხვა გაზეთიდან ამოკრებილ ინფორმაციას. მთლიანი სტატია შვიდი გვერდისაგან შედგება (68-75გვ.)

იზიარებს რა მარჯორი ქართველების ტანჯვას, მიმართავს რუს მანდილოსნებს, რომ მცირეოდენი თანაგრძნობა გამოიჩინონ ქართველი და-ძმების მიმართ:

“რუსო მანდილოსნებო! ნუთუ არ გესმით ქართველთა ქვითინი და კვნესა? ნუთუ არ იცით რას უშვებიან თქვენს დებს ლამაზ საქართველოში? მთელი ქვეყანა ალშია გახვეული, არავის იწყალებენ – მოხუც ქალბატონებს, 8 წლის ბავშვებს, სკოლის მოსწავლე გოგონებს... საშინელებამ და სიგიჟემ მოიცვა ქვეყანა. ეს ყოველივე საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მეორდება. ორი თვეა ქალები და ბავშვები ტყეს აფარებენ თავს, დამსჯელი დივიზიისაგან თავის დასაცავად, მაგრამ იქაც არ არიან უსაფრთხოდ აღვირახსნილი სისასტიკის წინაშე. რამდენი პატარა ბავშვი დაიღუპა, ან ძალადობის მსხვერპლი გახდა...” (MS.Wardr. C. 2)

მიმართვა რუსი ქალებისადმი გრძელდება საქართველოში არსებული მდგომარეობის დეტალური აღწერით, სტატია მოიცავს 15 დეკემბრის ავანყებისა თუ რუსების მიერ ქართული სოფლებისა თუ მაღაზიების ძარცვისა და ქართველების ოჯახების გადაწვის ფაქტებს იანვრის ჩათვლით. სტატიები ქართული სხვადასხვა გაზეთიდანაა ამოწერილი და დალაგებული თარიღების მიხედვით.

მარჯორისეული თარგმანის ერთი-ერთი მონაკვეთის ფოტოასლი იხილეთ დანართში 39 (MS.Wardr. C. 2)

ჯენიფერ დონკინი 2004 წელს ქართული საცავის კვლევის შემდეგ დასკვნების გამოქვეყნებისას წერს, რომ: “პეტერბურგში ყოფნისას, 1905 წლის რევოლუციის დროს რუსეთში, მან თარგმნა ანგარიშები ბრიტანეთის საბჭოსათვის, სადაც დეტალურადაა არწერილი რუსი კოზაკების მიერ ქართველთა დევნის ფაქტები. “British Embassy accounts of Cossacks' repression in Georgia.” (Donnkin 2004: 380)

ეს სტატია სწორედ ბრიტანეთის საელჩოსთვის უნდა იყოს თარგმნილი, სადაც მან ამოწერა და თარიღების მიხევით დაალაგა თავისი ნაშრომი.

ახლდა თუ არა ამ სტატიებს მარჯორისეული კომენტარები ძნელი სათქმელია, ვინაიდან ამისი დამადასტურებელი დოკუმენტი ჯერ არ მოძებნილა. პროფესორ დონალდ რეიფილდის, ქართული ლიტერატურის მთარგმნელისა თუ მკვლევარის თქმით, ამ თარგმანებთან დართული წერილის ორიგინალი შესაძლოა პეტერბურგის არქივში ინახებოდეს.

უზომოდ დიდი შრომის შედეგია ასევე 1906 წელს დაბეჭდილი შ. გორცევის ბროშურის (*Как грузинские крестьяне борятся за свободу*) თარგმანი – The Gurians' fight for freedom. (M. Wardr. C 26 (8)

ამ ოცდაორგვერდიანი სტატიის ხილვა მკითხველს ბოდლის ბიბლიოთეკაში მარჯრისეული ხელნაწერის სახით შეუძლია, სადაც უხვადაა მარჯორისეული ჩასწორებები. აქ კარგად ჩანს, თუ როგორ მუშაობდა მთარგმნელი თარგმნის პროცესში. როგორც თავად ავტორი აღნიშნავს, თარგმანი შედარებით თავისუფალია და დიდი ემოციებითაა გადატანილი. მთარგმნელი დიდად განიცდის მეგობრების გასაჭირში ყოფნას და ამას ყოველივეს თავის ნაშრომში ასახავს.

აღნიშნულ სტატიაში საუბარია გურულების მიერ სამშობლოს დაცვის მიზნით განხორციელებული ქმედებების შესახებ. საქართველოს ამ ლამაზმა კუთხემ წარუშლელი შთაბეჭდილება დატოვა მასზე, ამიტომაც არაერთი სტატია უძღვნა მხოლოდ გურიას, და იქ განვითარებულ მოვლენებს.

სტატიის მიხედვით გურიაში 1901-1902 წლებში მოძრაობის დაწყების საბაბად ეკონომიკური საფუძველია მიჩნეული, მოუსავლიანობა და გლეთა გაუსაძლისი მდგომარეობა.

“გურიაში მღელვარების დაწყებას მხოლოდ ეკონომიკური საფუძველი ჰქონდა. მიწის უმეტესი ნაწილი ეკუთვნის მემამულეს, რომელიც გლეხებს ამუშავებს იქ იმ გადასახადის საფასურად, რისი გადახდაც მათ არ შეუძლიათ... 1901 – 1902 წლებში დაწყებულმა მოუსავლიანობამ კრიზისი უფრო გაამწვავა... 1903 წელს კი მთელ გურიაში დაიწყო გაფიცვა მემამულეების მიმართ.”(M. Wardr. C 26 (8) [36]

სტატიაში აღწერილია გლეხთა გამოსვლები და მათი მოთხოვნები მთავრობის მიმართ. მშიერმა გლეხებმა მოახერხეს მთავრობისაგან დათმობების მიღება და პირველი მრელვარება გლეხების გამარჯვებით დასრულდა.

აქვე ასახულია რუსების კონტრშეტევა და დამსჯელი ექსპედიციები. გურულების თავგამეტებული ბრძოლა თავისუფლებისათვის და რუსების მიერ განხორციელებული უკვე ცნობილი მეთოდები. სტატია სრულდება მოძრაობის ჩახშობის აღწერით.

აღსანიშნია ისიც, რომ რუსთა მიერ უსამართლოდ დევნილი ქართველები ხშირად მიმართავდნენ ბრიტანულ მთავრობას დახმარებისათვის. უორდროპის საცავში დაცულია რამოდენიმე წერილი მიწერილი სერ ედუარდ გრეისთან, 1862-1933 საგარეო საქმეთა მდივანთან 1905 – 1916 წლებში. მათ შორისაა სამი ქართველი მანდილოსნის აპელაცია, რაც ჩაწერილია 1906 წელს ნ. დრაიჰურსტისა (N. Dryhurst) და ემილი მაურისის (Emily Mauris) მიერ. (ნ. დრაიჰურსტი არის ბრიტანელი მოაზროვნე, მთარგმნელი პიოტერ ალექსეევიჩ კროპოტნიკის (1842-1921) წიგნისა: *The great French revolution, 1789-1793. By P.A. Kropotkin; tr. from the French by N.F. Dryhurst*) ვფიქრობთ, რომ ამ წერილს გარკვეული კავშირი უნდა ჰქონდეს მარჯორისთან, ამიტომაცაა იგი შემონახული უორდროპის კოლექციაში.

აქვე შევძელით გვენახა საგარეო საქმეთა სამინისტროს ერთერთი წერილი ქალბატონ დრაიჰურსტთან, სადაც მას საგარეო საქმეთა სამინისტროს №23063 წერილის, ქართველთა აპელაციის, გამოქვეყნების ნებართვა ეძლევა. წერილის თარიღია 1906 წლის 20 ივლისი.

ზოგიერთი ქართველის საჩივარი წარმოდგენილია რუსული კომიტეტის, კერძოდ პიოტერ ალექსეევიჩ კროპოტნიკის მიერ, 1909 წელს გამოცემულ წიგნში: *The Terror in Russia, appeal to the British nation.* (Kropotkin 1909) იგი მოიხსენიებს ვინმე ლომთათიძის წერილს, რაც დაიბეჭდა 1909 წლის 13 აპრილს და სადაც აღწერილია ქართველთა მდგომარეობა რუსულ ციხეებში. ავტორი მოიხსენიებს ასევე იმას, რომ ამ სტატიის გამოქვეყნების შედეგ ლომთათიძე ციხეში გამოკეტეს ორ ავადმყოფთან ერთად, ყოველგვარი საკვების გარეშე ამყოფეს, მანამ, სანამ არ გარდაიცვალა მძიმედ დაავადებული.

“საავადმყოფოს ფანჯრებიდან კარგად ჩანს ეშაფოტი. ამჟამად თხუთმეტი ადამიანი ელოდება სიკვდილს, 90 კი სიკვდილით განაჩენს. პატიმრებს განუწყვეტლივ სცემენ გულის წასვლამდე ან თუნდაც სიკვდილამდე. ადგილზე იცხრილება ყველა, ვინც ხმას ამოიღებს გამოსარჩლების მიზნით.” (Kropotkin 1909: 69)

მარჯორის გული შესტკივა ქართველთა ამ დაუმსახურებელი ტანჯვის გამო. საცავში შემონახული მასალების საფუძველძე შეგვიძლია დავინახოთ, თუ როგორ კარგად ერკვეოდა იგი რუსულ-ქართულ ურთიერთობებში და რამდენად კარგად ფლობდა იგი ინფორმაციას ქართულ-საზრვარგარეთული ურთიერთობის შესახებ.

ამრიგად, აღნიშნულ თავში მოყვანილ, მარჯორის მიერ შესრულებულ თარგმანებს საერთო აქვთ ის, რომ ისინი:
ა) დიპლომატიური მიზნით არიან შესრულებული, საქართველოში არსებული მდგომარეობის ქვეყნის გარეთ გატანა აკისრიათ;

ბ) არ წარმოადგენენ დედნის ზუსტ ასლს. მთარგმნელს მათში ასახული ინგორმაცია ამოუკრებია სხვადასხვა ჟურნალ-გაზეთიდან და გადაუმუშავებია.

გ) მარჯორი კვლავ ნაკლებ კრიტიკულად უდგება გაეთებში მოყვანილ ინფორმაციას.

დ) მისი თარგმანები შესრულებულიადიდი ემოციით, რაც ასახულია დედანში. მთარგმნელის განცდა არსებული ფაქტებისადმი უსაზღროა.

ე) ისინი მიგვითითებენ მარჯორის ქართველი მეგობრებისათვის გაწეულ ღვაწლსა და მის უზომო თავდადებაზე, მეგობართა ერთგულებაზე. რაც ქართველთა მხრიდან უდაოდ დასაფასებელია.

ალბათ არცერთი უცხოელი მეცნიერი, თუ საზოგადო მოღვაწე ყოფილა საქართველოსადმი ასე თავდადებული, ერთგული და თავგანწირული, როგორც მარჯორი უორდროპი. ამის დამადასტურებელია არა მხოლოდ უკვე ცნობილი თარგმანები, არამედ 2008 წელს ოქსფორდში მიკვლეული მასალები. აღსანიშნია ისიც, რომ იგი საკუთარი სურვილით ეხმარებოდა ქართველ ხალხს და ამისათვის იყენებდა თავის საზოგადოებრივ მდგომარეობას, ცოდნასა და გამოცდილებას. ფაქტია, რომ მან გააკეთა ის, რისი გაკეთებაც შეეძლო XIX საუკუნეში მცხოვრებ მეტად მორცხვ მანდილოსანს, რომელიც თვლიდა, რომ ქალს არ გააჩნდა მუშაობის, სწავლისა და საქმის კეთების უფლება.

IV. მარჯორის აღმსარებლობასთან დაკავშირებული საკითხი

მარჯორი უორდროპის ქართულ კოლექციაში არსებულ მასალებზე მუშაობამ მარჯორის აღმსარებლობასთან დაკავშირებულ საკმაოდ საინტერესო დასკვნებამდე მიგვიყვანა. ეს საკითხი აქამდე არ დასმულა და ამ მოსაზრების გამოთქმის საფუძველიც მარჯორი უორდროპის ქართულ კოლექციაში დაცულმა მასალებმა მოგვცა.

წერილების მიხედვით მარჯორის ივანე როსტომაშვილთან უცხოვრია და მისი ქალიშვილიც მოუნათლავს.

“ისე შეგვეჩვია მარჯორი, გვერდიდან აღარ მშორდებოდა, სამზარეულოში მეხმარებოდა. მან სიხარულით მონათლა ჩემი პატარა გოგონა.” (MS.Wardr. d. 20) – ისხენებს ელისაბედ როსტომაშვილი.

ივანე როსტომაშვილი, 1897 წლის 18 თებერვალს მარჯორის სწერს:

“ჩვენო სასიქადულო ნათლიავ! თქვენი ნათლული, ელენე, მეტად კარგია, ცქვიტი, მალხაზი და მამის პირველი სიყვარული. ღმერთმა უცოცხლოს თქვენი თავი, რომ როცა გაიზრდება ინგლისური ასწავლოთ და ინგლისური წავლა-განათლება შესძინოთ.” (MS.Wardr. d. 20)

როგორც ჩანს, მარჯორის საკმაოდ კარგი ურთიერთობა ჰქონია როსტომაშვილების ოჯახთან. იგი ქართველ ნათლულს ხშირად სწერდა და საჩუქრებსაც უგზავნიდა. ამავე წლის ცხრა მარტს ივანე როსტომაშვილი მარჯორის მადლობას უხდის გამოგზავნილი საჩუქრებიათვის.

„ძალიან გაიხარა თქვენმა ნათლულმა ელენემ, ვერ აგიწერთ რა სიხარული აქვს, როგორ უვლის, ნამდვილ დედობრივ სიყვარულს უცხადებს თავის ჭუფრას: აი სურათიც მოგართვით თავისი ჭუფრით... 25 თებერვალს გახდება 2 წლისა თქვენი ელენე და ისეთი გონიერია

და ჭკვიანი 6 წლისას ჰგავს. ლაპარაკობს მშვენივრათ, თქვენს სურათს სცნობს, როცა ვაჩვენებთ წმინდათ ეძახის „ნათლიაო„ და ჰკოცნის..." (MS.Wardr. d. 20)

1909 წლის 29 იანვარს ივანე როსტომაშვილი მარჯორის, სამწუხარო ამბავს ატყობინებს:

"*მართალია, თქვენი ნათლული ელენე აღარ გვყავს, რვა შვილში ის გამოარჩია ბედისწერამ და 6 წლის ხელიდან გამოგვტაცა ჩვენი საყვარელი ელენე... ბევრი კარგი იმედები დავმარხე მე იმასთან, მაგრამ ჩვენ თქვენ მაინც ისე გვიყვარხართ, როგორც ჩვენში, საქართველოში ნათლულები უყვართ ხოლმე, მუდამჟამს გიგონებთ...*" (MS.Wardr. d. 20)

მარჯორისაც გაზეთიდან გაუგია ინფორმაცია ელენეს დაღუპვის შესახებ და დაუყოვნებლივ მიუწერია ივანესათვის:

„*თქვენმა ამბავმა ფრიად მაწუხა და აქამდის ვერ მგონია, რომ ჩემი ძვირფასი ელენე აღარ გვაქვს (ეს წინადადება დედანში, მარჯორის ხელნაწერში გადაშლილია: <u>ხუთი ნათლული მყავს, მაგრამ ეს ჩემი ყველაზე საყვარელი ნათლული იყო. ისეთი ნაზი</u>) ტკბილი, საყვარელი ბავშვი იყო და სულ ჩემზე იღიმოდა იმ დღე როდესაც განათლული იყო. დღეს ვნახე დროებაში რომ თქვენ კიდევ ერთი ძვირფასი ქალიშვილი დაკარგეთ... რა დიდი გასაჭირი და წუხილი ყოფილა საწყალ საქართველოში. გულისტკივლით წამიკითხავს ხოლმე ქართული გაზეთები...*"(MS.Wardr. d. 26/4 (11)

როგორც ვიცით, საეკლესიო წესების მიხედვით მართლმამდიდებლის მონათვლა მხოლოდ მართლმადიდებელს შეუძლია. მარჯორი სიყვარული საქართველოსა თუ ქართველი ხალხისადმი უსაზღვროა. მის წერილებში გამოხატულია მოკრძალება და პატივისცემა ქართული მართლმადიდიებლური ეკლესიისადმი. ვფიქრობთ, რომ საქართველოს სიყვარულმა მას მიაღებინა გადაწყვეტილება მართმადიდებლობის მიღების შესახებ. იგი საქართველოს ხომ მეორე სამშობლოს უძახდა.

საქართველოში ყოფნისას მრავალი ეკლესია-მონასტერი უნახავს. ურთიერთობა ჰქონდა საეკლესიო პირებთან. შეაძლოა, ამიტომაც ატარებდა იგი გაბრიელ ეპისკოპოსის მიერ ნაჩუქარ ხატს და როდესაც გაბრიელ ეპისკოპოსმა მას წმინდა ნინოს ხატი აჩუქა, უპასუხნია: „*მსგავსი საჩუქარი ჯერ არასოდეს მიმიღია.*“ (ჩვენი მწერლობა 2001)

შესაძლოა, ესაა მიზეზი მარჯორის დიდი აღშფოთებისა, რაც გამოიწვია რუსეთის მიერ საქართველოში განხორციელებულმა ქმედებებმა: ავტოკეფალიის გაუქმებამ, რელიგიის შერყევამ, საეკლესიო პირთა უუფლებობამ... იგი თითქოს ამაყობს კიდეც რომ მრავალი დამპყრობელის მიუხედავად ქართველმა ერმა შეინარჩუნა მართლმადიდებლობა და წუხს, რომ სწორედ ეხლა დაიწყო მისი ფესვების შერყევა.

ჩვენს მიერ გამოთქმული მოსაზრება გაამყარა ასევე ოქსფორდის ბიბლიოთეკაში მარჯორის მიერ საკუთარი ხელით გადაწერილი ქართული ლოცვებისა და გალობანის ხელნაწერების, დღესასწაულებსა თუ დღის განმავლობაში წასაკითხი ლოცვის წიგნების ნახვამ, რაც საკმაოდ დიდი მოცულობისაა და უორდროპის კოლექციაში MS.WARDR. D2 შიფრითაა დაცული.

V. ზოგიერთი სიტყვა მარჯორისეული აქამდე გამოუქვეყნებელი მხატვრული ლიტერატურის თარგმანების შესახებ

მარჯორი 1900-1909 წლებში საქართველოში განხორციელებული რუსული პოლიტიკის კრიტიკის მიზნით თარგმნის არა მხოლოდ რეალობის ამსახველ სტატიებს, არამედ ამავე პერიოდის მხატვრულ ლიტერატურასაც.

მარჯორის მიერ შესრულებულ, აქამდე უნცობ, მხატვრული ლიტერატურის თარგმანებს შორისაა გაზეთ "ისარში" (1907 წლის 25 თებ. № 43) დაბეჭდილი შალვა დადიანის (1874-1959) მოთხრობის თარგმანი, რაც ეხმიანება საქართველოში არსებულ მძიმე მდგომარეობას. შალვა დადიანის მიერ დასათაურებული მოთხრობა "შინ" მარჯორიმ თარგმნა როგორც „An allegory," (MS. Wardr. C26 (10) ვინაიდან ეს მართლაც ალეგორიაა იმ მდგომარეობისა, რაც ხდება XIX საუკუნის საქართველოში. პატარძლად საქართველო მოიაზრება, ხოლო ჩრდილოეთიდან დიდებით მოტანილ ქოლგად - რუსეთი.

„უეცრად ამ მშვენიერ დღეს წვიმა წამოვიდა. წვიმა სისხლისა იყო.
პატარძლის მშვნეიერი მორთულობა ისვრებოდა, ლაქავდებოდა, წითლდებოდა.
მეფემ შემოიკრიბა უხუცესნი და მცხოვანები თავისთან.
მეფე საგონებელს იყო შთავარდნილი
- უნდა დავიცვა პატარძალი და მისი სამოსელი შემწიკვლებისაგანო. დიდათ ითათბირეს და...
გადაწყვიტეს ქოლგის შეძენა.
ქოლგა ისეთი უნდა ყოფილიყო, რომ შესძლებოდა პატარძლის მთელი კეკლუცი ტანის დაფარვა
აღმოჩნდა ასეთი
ჩრდილოეთის ერთ ველურს ჰქონდა თურმე გაკეთებული.

და მოიტანეს დიდი დიდებით...“ (დადიანი 1907)

მოთხრობაში ყურადღება გამახვილებულია ხალხის მოვალეობაზე: „*სად არის ხალხი? ჭკვიანები ამბობენ: ეს სიტყვა დიდი ხანია არსებობს მაგრამ მისი მნიშვნელობა მხოლოდ ახლა შევიგნეთო.*“ (დადიანი 1907)

მარჯორიერული თარგმანისათვის იხილეთ დანართი 42.

თარგმანში დაცულია დედნისეული სტილი და შინაარსი, განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილებული ტექსტის ემოციურობასა და დინამიურობაზე. თარგმანი ხუთ ფურცელს მოიცავს.

მარჯორი ინარჩუნებს ფორმას, მას კარგად ესმის დედანში ჩადებული იდეა და ზუსტად გადააქვს ეს ყოველი თარგმანში. *“Where are the people? ‘Long has this word existed but only now do we understand its meaning”, say the wise.”* (MS. Wardr. C26 (10)

ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკაში 2008 წელს მიკვლეულ იქნა სხვა თანამედროვე მწერალთა ნაწარმოებების თარგმანები. მარჯორი თარგმნის XIX საუკუნის მწერალთა ნაწარმოებებს, რადგან აქ საუკეთესოდაა ნაჩვენები ქართველ ხალხში არსებული განწყობა და სულის გამოძახილი.

თანამედროვე მწერლების თარგმანებს შორისაა ასევე დუტუ მეგრელის “ცრემლები.“ (ნამდვილი სახელი – დიმიტრი ხოშტარია (1867-1938). იგი დასრულებული არაა, თარგმანი ხელნაწერის სახითაა შემონახული მარჯორის სავარჯოშო რვეულში. მარჯორისეული თარგმანისათვის იხილეთ დანართი 45. (MS. Wardr. e. 33)

მარჯორი თარგმნის ასევე ოპტიმისტურ, მებრძოლი სულით აღსავსე ლექსებსაც. აკაკი წერეთლის ლექსი თარგმნა გაზეთიდან “თაიგული” და უწოდა “To the Oppressors.” აღნიშნული თარგმანის სრული ასლი მოცემულია დანართში. იხილეთ დანართი № 3

აღსანიშნია ასევე მარჯორის კიდევ ერთი სავარჯიშო რვეული, (Ms. Wardr. d. 22) სადაც მოთავსებულია სხვადასხვა ლექსების თარგმანები: გრიგოლ ორბელიანის, “The Vision” ვახტანგ ორბელიანის - “Two Buildings,” “There is a place,” ილია ჭავჭავაძის ლექსები “Elegy,” “Spring,” “O, our Aragva,” “The sleeping made,” “Bazaleti's lake” და ორი პოემა, ბაქრაძის, - “I am a Georgian” გრიგოლ ორბელიანის -“My Epitaph,” “Remembrance,” “Queen Tamara's portrait” გრიგოლ ვოლსკის-“I will love thy eye,” ლექსები. აქვეა ოლივერის მიერ თარგმნილი რაფიელ ერისთავის ლექსის თარგმანი:“The Khevsur's home.” ცალკე რვეულშია მარჯორისეული თარგმანი აკაკი წერეთლის ერთი ლექსისა - “Suliko.” (MS. Wardrop. d.40/2 (6)

ეს ლექსები მარჯორის მიერ ქართული ენის შესწავლის მიზნითაა თარგმნილი დაახლოებით 1892-95 წლებში. მისი ცნობილი თარგმანები გასწორებულია სხვადასხვა ქართველი მოღვაწის მიერ, ეს ლექსები კი ხელუხლებელია და მათში საუკეთესოდ აისახება მარჯორისეული მხატვრული გემოვნება.

გრიგოლ ორბელიანის ერთ-ერთი ლექსის დედანთან შედარებისას იმ დასკვნამდე მივედით, რომ ამ ლექსში საუკეთესოდ ჩანს მთარგმნელი. მისი თარგმანები გამოირჩევა სიზუსტით. მარჯორი არ ტოვებს არცეთ დეტალს, იგი ასევე ცდილობს მის გარითმვასაც.

“Oh thy holy face
Full of Beauty
Shining with grace
I gaze with fixed look.”

აღსანიშნია ისიც, რომ თარგმანები სიტყვასიტყვითია და აშკარად ეტყობა, რომ ამ ლექსების თარგმნის მიზანი მხოლოდ ქართული ენის უკეთ დაუფლებაა.

ქართული ენის დაუფლების მიზნითაა მარჯორის მიერ 1905 წის 9 დეკემბერს გაზეთ “ტაიმსში”, (Times, 9 December 1905) “From the corerspondent” ფსევდონიმით გამოქვეყნებული სტატიის თარგმანი. ოქსფორდის საცავში არსებობს მარჯორის არა მხოლოდ ქართულიდან ინგლისურ ენაზე შესრულებული ქართულ თარგმანები, არამედ პირიქით, იგი თარგმნის ინგლისურენოვან სტატიას ქართულად.

სტატიაში აღწერილია რუსები კოზაკების გურიაში შეჭრა და ქართველების თავგანწირული ბრძოლა. სტატიის შინაარსიდან გამომდინარე მისი ავტორი ქართველი უნდა ყოფილიყო.

თარგმანი მარჯორის სავარჯიშო რვეულშია მოთავსებული. როგორც ჩანს, მარჯორის ქართულის გაკვეთილებს ოლგა მირზაშვილი უტარებდა და მის თარგმნაშიც დახმარებია. სტატია მარჯორსეული ხელნაწერითაა დაწერილი, სადაც ხშირია ოლგასეული ჩასწორებები. თარგმანი არაა გამართული ქართულით შესრულებული, ჩანს ინგლისური ენის გავლენა ქართულ თარგმანზე და არის მცირედი უზუსტობებიც, თუმცა შინაარსის გაგება შესაძლებელია:

„დღეს საქართველოში ყველაზე უფრო გამოჩენილ პირად უეჭველად ითვლება ქუთაისის გუბერნატორი ბ. სტაროსელსკი, რომელმაც ეს არის ეხლა გრაფს ვორონცოვ-დაშკოვს გაუქმებინა მაზრაში სამხედრო წესები, რომელიც მხოლოდ სამი დღე არსებობდა. ბ. სტაროსელსკი (რომელიც ყველასაებრ ვერ დაიღვრა ადგილიდამ როდესაც დაიწყო დიდი გაფიცვა) გადაშლილია რადგანაც საყოველთაო იყო, ამიტომ სტაროსელსკიმ ვერ თავის დროზე გურიაში ჩასვლა და მხოლოდ მოასწრო პარასკევს, გასულ კვირას გავიდა ქუთაისიდან. გურია წინად თავისუფალი სათავადო იყო და ეხლა შეადგენს მთელ მაზრას. სამი წელიზად ნახევარია რაც გურულები ცხადა ბრძლებიან რუსის მთავრობას ცხადი ომი*

გამოუცხადეს. მათ წინააღმდეგობა პირველში დაიწყეს მებატონებთან და მიზეზი ამისი იყო აგრარული კითხვა, შემდეგ დაერთო პოლიტიკური მხარე და გამოუცხადეს ბოიკოტი.“ (MS.Wardr. e. 33)

აქვე გვინდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ამავე რვეულში ფერგაცლილი ვარდის ორი ფურცელი იდო. არაა გამორიცხული, რომ იგი საქართველოდან ყოფილიყო ჩამოტანილი და საქართველოს უკავშირდებოდა. ეს ფურცლები ელაგა იქ, სადაც მარჯორის სხვადასხვა წყაროდან ამოკრებილი და თარგმნილი აქვს ლეგენდები თამარ მეფის შესახებ.

1900-1909 წლებში შესრულებული ქართული ლიტერატურის თარგმანებს შორის აღსანიშნავია მოსე ხონელის „ამირან-დარეჯანიანის“ თარგმანი. მთარგმნელს თვადვე მიუთითებია, რომ მისი თარგმნა 1900 წლის 13 დეკემბერს დაუწყია. უთარგმნია პირველი ოთხი თავი სრულიად და მეხუთე თავის დასაწყისი. ესაა „ამირან-დარეჯანიანის“ უპირველესი ინგლისური თარგმანი, რაც საცავში დაცულია MS.Wardr.d.40/I შიფრით. არსებულ თარგმანს ვერ ვუწოდებდით მღალმხატვრული თარგმანის ნიმუშს. აშკარაა, რომ ამ ერთი ხელის მოსმით შესრულებულ თარგმანს მარჯრი კვლავ მიბრუნებას და დახვეწას უპირებდა, თუმცა რატომღაც შეჩერებულა.

მარჯორი XX საუკუნის დასაწყისში ნაკლებ ყურადღებას უთმობს მხატვრული ლიტერატურის თარგმნას. მისი ძირითადი აქცენტი გადატანილია საგაზეთო სტატიების თარგმნასა და „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანის დახვეწაზე.

მარჯორი ცდილობს ქართული ლიტერატურის შესახებ სტატიების გამოქვეყნებას, ვაინაიდან მას სხვადასხვა წყაროდან ამოკრებილი და თარგმნილი აქვს ინფორმაცია თამარ მეფის, ფარნავაზის, წმინდა ნინოს, აბრსკილის, ამირანის, ბაბო ბაგრატიონის შესახებ. მან გამოაქვეყნა კიდეც მცირე სტატია გიორგი ათონელზე.

ამრიგად, მარჯორის მიერ ნათარგმნი XIX-XX საუკუნეების ქართული მხატვრული ლიტერატურა ეხმიანება ხალხში არსებულ სულიერ განწყობილებას. გრიგოლ ორბელიანის, ილია ჭავჭავაძის ლექსები ძირითადად თარგმნილია ქართული ენის შეწავლის და დახვეწის მიზნით.

VI. ქართული ლიტერატურისა და ენის ისტორიის მკვლევარნი

ოქსფორდში ჩატარებული კვლევისას მივაკვლიეთ ერთ-ერთ ინგლისურენოვან ჟურნალს, *The Evening Bells,* რაც ასევე უძვირფასეს საგანძურად მივიჩნიეთ. მასში გამოქვეყნებულია მარჯორის მიერ დაწერილი საქართველოსთან დაკავშირებული კვლევა თომას მურის ცნობილი ინგლისური ლექსის წარმომავლობის შესახებ. საცავის მასალების მიხედვით, მარჯორი არა მხოლოდ ქართული ლიტერატურის მთარგმნელი, არამედ მკვლევარიცაა. მის მიერ სიცოცხლის ბოლო წელს გამოყვეყნებულ სტატიას საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება არა მხოლოდ ქართულ – ინგლისური ლიტერატურული ურთიერთობის, არამედ X – XI საუკუნის მოღვაწის, გიორგი ათონელის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შეფასებისას.

სტატია დაბეჭდილია სამხრეთ ჰილტონის ეკლესიის, ბელფრის ფონდის მიერ 1909 წელს და იგი ჟურნალის 55-ე გვერდზეა მოთავსებული სათაურით: “Those Evening Bells.” An Echo from Georgia. კვლევა სულ სამიოდე აბზაცისაგან შედგება.

რუსული ვერსიების მიხედვით მელოდია “Вечерний звон”, აღიარებულია როგორც რუსული ეროვნული სიმღერა -*Народная музыка, Советская Музыка*. მის ავტორად ითვლება ივან ივანოვიჩ კოზლოვი (1779 – 1840) და ტექსტი 1827 წლითაა დათარიღებული. რუს მკვლევართა მიხედვით იგი ავტორს ოჯახის მეგობრისათვის - ტ.ს. ვეიდემეიერისათვის მიუძღვნია. *“რომანსის ავტორად ითვლებიან ივან კოზლოვი და ალექსანდრე ალბიაბიევი. შესანიშნავი პოეტი და ბრწყინვალე კომპოზიტორი.”* (Константинова 2011)

ინგლისური ვერსიების მიხედვით ეს ტექსტი ინგლისურიდანაა შესული რუსულ ლიტერატურაში. იგი კოზლოვს უთარგმნია მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში და მისი ავტორი სწორედ ირლანდიელი მწერალი თომას მურია. (1779—1852)

“ალბათ ყოველ თქვენგანს მოუსმენია ეს რომანსი, მაგრამ ის არაა ცნობილი, რომ იგი ინგლისურიდანაა თარგმნილი რუსულ ენაზე. ლექსის “Those Evening Bells” ორიგინალი დაწერილია ირლანდიელი პოეტის, თომას მურის მიერ. მისი პოემა თარგმნილია რუსი პოეტის, ივან კოზლოვის მიერ მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში და მუსიკა შედგენილია ალექსანდრე ალიაბაევის მიერ. სიმღერის ასეთი პოპულარულობის გამო, მისი წარმოშობა დავიწყებას მიეცა.”[1] (Zaushitsyna No.1525) - ამბობს თომას მურის ლექსების მთარგმნელი ანასტასია ზაუშიტსინა.

თომას მურის ბიოგრაფიის მიხედვით სწორედ ლონდონში არსებული სახლი გახდა პოეტის შთაგონების წყარო.

„1811 წელს მურმა იქორწინა ბესი დიკიზე, ახალგაზრდა მსახობზე... ერთ-ერთი შესაფერისი სახლი, რომელიც მურმა მონახა იყო 'The Cedars' ლონდონის ქუჩაზე, კეგვორთში. ბესი აღფრთოვანებული იყო ბაღითა და სახლით. თომს უყვარდა ბაღში ლექსების შექმნა და ინგლისური წყაროების მიხედვით სწორედ აქ იპოვა მან აღმაფრენის წყარო. აქ მოჯადოვდა იგი ბონინგტონის მარგალიტის ზარებით, რომელზეც საუბარია მის ლექსში.

'Those Evening Bells.'

Those evening bells! those evening bells!

How many a tale their music tells,

1.“But it isn’t well known that the lyrics were translated from English into Russian. The original is the poem “Those Evening Bells” by the Irish poet Thomas Moore. His poem was translated by the Russian poet Ivan Kozlov in the first half of the 19th century and set to music by the composer Alexander Alyabyev. The song became so popular in Russia that its origin was almost forgotten.” (Zaushitsyna No.1525)

Of youth, and home, and that sweet time,
When last I heard their soothing chime.

Those joyous hours are pass'd away;
And many a heart, that then was gay,
Within the tomb now darkly dwells,
And hears no more those evening bells.

And so 'twill be when I am gone;
That tuneful peal will still ring on,
While other hards shall walk these dells,
And sing your praise, sweet evening bells.“ (Moore 1941:352)

მარჯორი ამ მელოდიის წარმოშობით დაინტერესებულა. იგი მიუთითებს, რომ მართალია ინგლისური ტექსტი ყველასათვის ცნობილია, მაგრამ ინფორმაცია მისი წარმოშობის შესახებ ძალიან ცოტას აქვს.

“ყველაზე კარგად ცნობილი ინგლისური პოემა, საეკლესიო ზარების შესახებ შემდეგნარიად იწყება: “Those Evening Bells, Those Evening Bells,” თუმცა მათ შორის, ვინც ეს სიტყვები ზეპირად იცის, ძალიან ცოტას აქვს ინფორმაცია მათი წარმოშობის შესახებ.” (MS.Wardr.d.40/I (3)

მარჯორის თქმით ძალიან მცირემ იცის ამ ცნობილი ინგლისური ლექსის წარმომავლობის თარიღის შესახებ და ვერც ალბათ თავად ამ ტექსტის შემქმნელი მოიფიქრებდა იმას, რომ ცხრა ასეული წლის შემდეგ მისი ექო შორეულ დასავლეთში აჟღერდებოდა, ქვეყანაში, რომლის შესახებ, ალბათ არც თავად იცოდა ბევრი და არც ამ ქვეყანამ იცოდა რამე მის შესახებ.

მარჯორი ყურადრებას ამახვილებს ფაქტზე, რომ არც თუ ისე ბევრმა იცის, რომ ამ ტექსტის ავტორი სწორედ ქართველი, ათონის მთაზე მოღვაწე საეკლესიო პირი – გიორგი ათონელი ყოფილა.

მკვლევარი ამტკიცებს, რომ მისი ქართული ორიგინალი დაკარგულია და სიმღერამ ჩვენამდე მოაღწია რუსული ვერიის წყალობით, რომელიც შექმნილია პოეტ კოზლოვის მიერ.

ქართული ვერსიის არსებობის შემთხვევაში ადვილი დასადგენი იქნებოდა როგორ მოხვდა ეს ტექსტი ინგლისურ ლიტერატურაში, თუმცა მკვლევარი თავად ტექსტის შინაარსზე დაყრდნობით ცდილობს თავისი მოსაზრების გამყარებას.

ტექსტის წარმომავლობის დასადგენად, რუსული ენის კარგად მცოდნე მარჯორის, რუსული და ინგლისური ვერსიები ერთმანეთისათვის შეუდარებია და დასკვნია, რომ რუსული ვერსია იმავე მეტრს შეიცავს, რასაც ინგლისური, მაგრამ გავრცელებული თანამედროვე კვლევების მიხედვით, მელოდია სწორედ ინგლისური ვერსიიდან შესულა რუსულში. ივან კოზლოვს (1779 – 1840) იგი ირლანდიელი პოეტის თომას მურის (1779-1852) ლექსიდან *"Evening Bells"* საკმაოდ ზედმიწევნით უთარგმნია.

კოზლოვიცა და თომას მურიც ერთი ეპოქის მოღვაწეები არიან. ორივე ცნობილია როგორც პოეტი, ასევე მთარგმნელი. რომელი ვერსია შეესაბამება სიმართლეს? რუსული, ინგლისური თუ მარჯორისეული.

მარჯორი თავის მოსაზრებას ასაბუთებს თავად ტექსტის შინაარსიდან გამომდინარე. იგი მოგვითხრობს გიორგი ათონელის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ:

"წმინდა გიორგი იყო ერთ-ერთი, იმ უამრავი ნიჭიერი ქართველიდან, რომელთაც თავისი ცხოვრების საუკეთესო წლები ათონის მთის მონასტერში გაატარეს, ბერძნულიდან მშობლიურ ენაზე წმინდა წიგნების თარგმნასა და ასევე ბერძნული ლიტერატურის გამდიდრებაში." (MS.Wardr.d.40/I (3)

მარჯორი მკითხველს მიუთითებს, რომ მას საუკეთესო განათლება ჰქონდა მიღებული ფილოლოგიისა და ენების განხრით,

იგი იყო ასევე ბიზანტიის იმპერატორთან დაახლოებული პირი. მიუხედავად იმისა, რომ იგი ძალიან განათლებული იყო, გამოირჩეოდა თავმდაბლობით. მკვლევარის თქმით, იგი თავს "საწყალ მღვდელ გიორგის" უწოდებდა.

მარჯორი დასძენს, რომ ამ ცნობილ სიმღერაში გიორგი ათონელი თავის სამშობლოზე საუბრობს, იხსენებს იმ ზარების ხმას, რაც მას ბავშვობაში ხშირად მოუსმენია. ტექსტის კითხვის დროს სწორედ იგი წარმოგვიდება თვალწინ ათონის მონასტერში. მუშაობით დაღლილ მწერალს, ფიქრები საქართველოსკენ მოუწოდებენ, "მარგალიტის ზარები" ხომ სწორედ სამშობლოს სიმბოლოა. ზარების ხმა მას აგონებს სახლს, ახალგაზრდობას და ტკბილ მოგონებებს აღძრავს, რომლის ახმოვანებასაც იგი სიამოვნებით მოისმენდა კიდევ ერთხელ. ავტორს ენატრება ის ადგილი, სადაც მან და თავისმა დამ გაატარეს ბავშვობა და იმ ზარების ხმები, რასაც ისინი ისმენდნენ თრიალეთის მდელოზე.

მარჯორი ამტკიცებს, რომ სიმღერის მიხედვით, ლექსის ავტორი შორს ყოფილა წასული თავისი სახლიდან, ზარების ჟღერა მხოლოდ ტკბილ მოგონებადღა შემორჩენია და ამჟამად აკლდამაში მყოფს მსგავსი ხმა აღარ ესმის. გიორგი ათონელიც საქართველოდან შორს იმყოფებოდა, ბიზანტიაში, ათონის მონასტერში აგრძელებდა თავის მოღვაწეობას. მარჯორის თქმით სწორედ მონატრებამ დააწერინა ეს სტროფები და ალბათ წინათგრძნობამაც. მას შეეძლო სწორად განეჭვრიტა საქართველოს მომავალი, ქართველი ხალხის ბრძოლა სხვადასხვა დამპყრობლების წინააღმდეგ, როცა ამ დიადი ზარების ხმა რატომღაც შეწყვეტილა, მაგრამ შემდეგ კვლავ განახლებულა.

ამდენად, მარჯორის თქმით ტექსტი დაახლოებით ათასი წლის უნდა იყოს ვინაიდან იგი დაახლოებით (1009 – 1065) წლებში უნდა დაწერილიყო.

კონსტანტინოვა იმეორებს საბჭოთა პერიოდში გამოთქმულ მოსაზრებას ამ ცნობილი მელოდიის წამომავლობის შესახებ და ამტკიცებს, რომ:

“ერთ-ერთი გავრცელებული ვერსია იმის შესახებ, თუ საიდან მოხვდა საღამოს ზარები ჩვენთან არის ის, რომ, იგი ამჟამად საბეძნეთის ტერიატორიაზე, ათონის მთის მონასტერში, დაწერა ქართველმა, შესაძლოა ლათინურ ენაზე. იქიდან რამოდენიმე წლის შემდეგ სიმღერა მოხვდა ინგლისში, ირლანდიელ რომატიკოსთან თომას მურთან, რომელსაც იგი თავის მხრივ ინგლისურ ენაზე გადაუტანია. ინგლისურიდან კი იგი რუსულში შემოვიდა. ან პირიქით, ჯერ რუსულში იყო და შემდეგ ინგლისურად გადაითარგმნა და შემდეგ ისევ რუსულში დაბრუნდა. ამ ვერსიას აქვს არსებობის უფლება, თუმცა ამ მოსაზრების გამომთმელთ არ შეუძლიათ მისი მყარი დამამტკიცებელი საბუთებით განმტკიცებაა.”(Константинова 2011)

მარჯორის კვლევა მართალია მნიშვნელოვანია ქართველი ხალხისათვის, მაგრამ მისი მოსაზრება არაა გამყარებული რაიმე ხელმოსაჭიდი მასალით. მკვლევარის თქმით, მართალია ქართული ვერსია ჩვენამდე არ მოღწეულა, მაგრამ მისი დამწერი ტექსტში ანონიმურად ირეკლება და პასუხს ამ ტექსტის წარმოშობის შესახებ თავად მისი შინაარსი გვაძლევს. მკვლევარი იყენებს იმ დროს არსებულ, ქართველ ხალხში გავრცელებულ მოსაზრებებს, რომელთაც ასევე ბრმად ენდობა და სტატიას აქვეყნებს ყოველგვარი კრიტიკული შესწავლის გარეშე.

თუმცა, მარჯორის მიერ XX საუკუნის დასაწყისში გამოთქმული მოსაზრება, რომ ინგლისური ვერსია ქართულიდანაა გადმოღებული და მისი ავტორი სწორედ ქართველი, ათონის მთის მონასტერში მოღვაწე საეკლესიო პირი - გიორგი ათონელია, არ შეძლება იყოს საფეძველმოკლებული. ამას არა მხოლოდ ტექსტის შინაარსი

ადატურებს, არამედ ის ფაქტიც, რომ თომას მურის პოეზიაში საქართველო არაერთხელ აირეკლა. მის ნაწამოებში ჩანს, რომ ავტორი კარგად იცნობს საქართველოს:

ა) იცის, რომ თბილისში არსებობს თბილის წყლები, „*Tiflis is celebrated for ist natural warm bath*";

ბ) იცნობს ქართველი ხალხის აღნაგობას, რასაც მანდილოსნის დახასიათებისას იყენებს:

„And with an eye, whose restless ray,
Full, floating, dark – oh he, who knows
His heart is weak, oh Heaven should pray
To guardhim from such eyes as those!

And see – a lovely Georgian maid,
With all the bloom, the freschen'd glow
***Of her own country maidens' looks**,*
When warm they rise from Teflis broocks!"

გ) მური საქართველოზე საუბრისას ქართველის პირით ამბობს, რომ ესაა ადგილი, სადაც შეიძლება ბენიერების მოპოვება, თუ კი ამ ქვეყნად სამოთხე არსებობს ეს სწორედ აქაა. „*…If he be an Elysium on earth, it is this.*" (Орловская 1965:71-76)

ორლოვსკაიას მტკიცებით აღმოსავლეთით გატაცება რომანტიკოსთა დამახასიათებელი თვისება გახლდათ. პირველად "1001 ღამე" ითარგმნა ფრანგულ ენაზე 1704 წელს. არსებული რეალობით უკმაყოფილო ევროპელი რომანტიკოსებს არც თუ ისე იშვიათად გადაჰქონდათ თავისი გმირების თავგადასავალი ქვეყნის ფარგლევს გარეთ, აღმოსავლეთის ქვეყნებში და თომას მურიც, ამ შემთხვევაში, არ იყო გამონაკლისი. ავტორის თქმით, მურს საკმაო ინფორმაცია უნდა ჰქონოდა საქართველოზე, სანამ აღნიშნულ ინფორმაციას თავის ნაწარმოებებში ასახავდა.

მართალია მარჯორის მიერ დაწერილი სტატია სამეცნიერო კვლევად ვერ ჩაითვლება, მისი მიამიტური ბუნების გამო, მაგრამ გამორიცხული არ უნდა იყოს ისიც, რომ გიორგი მთაწმინდელის მიერ ლათინურ ენაზე დაწერილი ლექსი, ქართული მასალების შესწავლის დროს უნდა მოხვედრილიყო თომას მურთან და მას ეს მოტივი თავისი ნაწარმოებისათვის უნდა გამოეყენებინა, რაც შემდეგ ითარგმნა რუსულ ენაზე კოზლოვის მიერ.

და-ძმის ღვაწლი ქართული კულტურის კვლევის საქმეში გაცილებით დიდი აღმოჩნდა ქართული საცავის შესწავლის შემდეგ. ქართული ენის წარმოშობის პრობლემას მრავალი მეცნიერი შეეხო და დღემდე არ არსებობს საერთო მყარი მოსაზრება. ამ საკითხის კვლევას მიჰყო ხელი ოლივერ უორდროპმაც. მართალია, აღნიშნული ნაშრომი მარჯორი უორდროპს ეხება, მაგრამ შეუძლებელია ოლივერის მიერ ქართული ენის გენეზისთან დაკავშირებული კვლევის გაუთვალისწინებლობა უორდროპების მიერ გაწეული ღვაწლის აღწერის დროს. თავისი მოსაზრება ქართული ენის წარმოშობის შესახებ მან პირველად "საქართველოს სამეფოში" გამოთქვა.

"ქართლის, ან ქართველური ენის წარმოშობის საკითხი ჯერ კიდევ საეჭვოა, მაგრამ ფილოლოგების გააჩნიათ ერთი საერთო მოსაზება იმის შესახებ, რომ იგი არ უნდა ეკუთვნოდეს ინდო-ევროპულ ენათა ჯგუფს, თუმცა მასზე დიდი გავლენა მოახდინა სანსკრიტმა, სპარსულმა და სომხურმა ენებმა." (Wardrop 1888 : 136)

იგი ხაზს უსვამს ქართველ მკვლევართა მოსაზრებებს, რომ მათი აზრით ქართული არ ეკუთნის ინდო-ევროპულ ენათა ოჯახს და ასრულებს, რომ ქართულ ენას მრავალი მსგავსება აქვს სხვადასხვა ენებთან.

თუ კი ერთის მხრივ ოლივერი თითქოს მხარს უჭერს ქართველი მეცნიერების მიერ გამოთქმულ აზრს, რომ ქართული ძირეულად შორდება ინდო-ევროპულს, აზიური საზოგადოების ჟურნალში იგი აქვეყნებს საკუთარ სტატიას, სადაც იმისი დამამტკიცებელი საბუთები მოჰყავს, რომ ქართული შესაძლოა სწორედ ინდო-ევროპული წარმომავლობისა იყოს. იგი აქვე ახსენებს ნიკო მარის კვლევებს და ამბობს, რომ, ნიკო მარი შეისწავლის იაფეტურ ენებს კავკასიურ, აპენინს, ბრიტანულს, მესოპოტამიურს და სხვა ენებში და "იმ შედეგმა, რომელთაც მან უკვე მიაღწია, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, ვაინაიდან ამ დასკვნებმა შეიძლება სრული რევოლუცია მოახდინონ ფილოლოგიურ კვლევებზე." (Wardrop 1923 : 308)

ქართული ენის უფრო ფართოდ კვლევის საფუძველი ჩაუყარა ბოდლის ბიბლიოთეკაში MS. Wardr. d. 40.4. შიფრით დაცულ ოლივერის ინგლისურ - სვანური ლექსიკონმა *English -Svanetian Vocabulary, by Oliver Wardrop.*

ოლივერი ემხრობა მარის მოსაზრებებს და აზიური საზოგადოების ჟურნალში იგი ეხმაურება ფრიდრიხ ბრაუნისა და ნიკო მარის ნაშრომებს ქართული ენის იაფეტურ (ფრიდრიხ ბრაუნის მიხედვით გერმანიკულ) ენებთან მსგავსების შესახებ: *Japetitische Studien zur Sprache und Kultur Eurasiens herausgegeben von F. Braun und N. Marr*. ისინი მიმართავენ ქართულს, (Iberian of Transcaucasia and Iberian of the Pyrenees) როგორც უძველეს და დღემდე არსებულ ცოცხალ ენას გერმანიკულ ენებთან შესადარებლად.

ოლივერი პარალელს ავლებს ქართულსა და გერმანიკულ ენებს შორის და წერს: "ქართული ენის კითხვისას, შევამჩნიეთ შემდეგი კურიოზული პარალელები ევროპულ ენებთან და მოვახდინეთ მათი პერიფრაზი... გუგული guguli – (cockoo), L. cuculus; კვეთა, cuet'ha(cut); კოცნა, cotzna (kiss), G. Küssen; ლომი, lomi(lion);

მანდილი, mandili=Sp.(mantilla); ღვინო, ghvino (wine), L. vinum, Welsh-gvin."[89] (Wardrop 1923 : 633) „ქალა, კალა, ინგ. Skull... ცა, = . Caelum... მინდორი,= ინგ. Meadow... ლოკა,= ინგ. Lick... შტო, G. Asht." (Wardrop 1923 : 309)

მსგავსება ქართულ და გერმანიკულ სიტყვებს შორის, რომელიც ოლივერს აქვე აქვს მოყვანილი და ანბანის მიხედვით დალაგებული აშკარაა.

ოლივერს მიგნებული პარალელების გვერდით მოჰყავს პროფესორ სეისის მოსაზრებები, რომელიც ინგლისური ენის ეტიმოლოგიის შესწავლის დროს საინტერესო დასკვნებამდე მიდის:

"რამოდენიმე წლის წინ მივაქციე ყურადღება იმ ფაქტს, რომ ინგლისურში არსებობს სიტყვათა გარკვეული ჯგუფი, რომელთაც ენაში არანაირი ეტიმოლოგია გააჩნიათ, მაგალითად ძაღლი ღორი, გოგო ბიჭი. (dog, pig, boy, girl) ფიესტმა და ლიბიხმა ეს სიტყვები მიიჩნიეს "იზოლირებულ" სიტყვებად გერმანიკულ ენებში, ანუ ისეთ სიტყვებად, რომელთაც არანაირი კავშირი არ აქვთ ინდოგერმანიკულ ენებთან. ასეთი სიტყვების რაოდენობა ენაში ერთი მესამედი, ანუ მთელი ლექსიკის ოცდაათი პროცენტია და სწორედ აქ აქვს საფუძველი იაფეტური კვლევების თეორიებს." (Sayce 1922 :16)

ავტორის თქმით 1910 წელს, როდესაც ოქსფორდში ჩამოყალიბდა ქართველური ენების შესწავლის ფონდი, ვერავინ წარმოიდგენდა იმას, რომ მას რაიმე მნიშვნელობა ექნებოდა ინგლისური ლინგვისტიკის შესწავლის დროს.

"ფაქტია, რომ იაფეტური ჯგუფის ქართული ის ენაა, რომელმაც დღემდე სრულიად შემოგვინახა, დიდი მნიშვნელობის მქონე, 2,000 წლის განმავლობაში არსებული ლიტერატურული ტრადიცია."[1] (Sayce 1922 : 16)

ოლივერი, ქართველ ფილოლოგთა მიერ გავრცელებული მოსაზრებების საწინააღმდეგოდ, აქამდე არსებულ, თუ საკუთარ

კვლევებზე დაყრდნობით ასკვნის, რომ ამ მსგავსებას გარკვეული საფუძველი უნდა ჰქონდეს. თუმცა აქვე იმასაც ამატებს, რომ აქვე მოყვანილ სიტყვებს შესაძლოა არც ჰქონდეთ ისტორიული კავშირი დასავლეთთან. ესაა მხოლოდ ერთ-ერთი მოსაზრება, რომელიც დაიბადა ბოლშევიკურ რუსეთში.

მართალია, ოლივერი და სეისი მხოლოდ მოყვარული ლინგვისტები იყვნენ, მაგრამ ოლივერის მიგნება, ქართული ენის ინდო-ევროპუთან, არამეულთან კავშირის შესახებ მეცნიერულად დაასაბუთა ივანე ჯავახიშვილმა კვლევაში „ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია“ (თბილისი, 1926) მისი აზრით, ქართული წარმართული ეპოქის ძეგლია და ფინიკიურ-სემიტურის (არამეულის) ბაზაზეა შექმნილი და ელინისტურ ხანაში გაიცადა ბერძნულის გავლენა. ამაში მას გარკვეულწილად დაეხმარა 1940 წელს აღმოჩენილი ოერნოვანი ბილინგვა (ბერძნულ - არამეული) და არამეულის ქართულთან შედარებისას დაასკვნა, რომ ქართული არამეულის მონათესავე ენაა.

ჯავახიშვილის კვლევები გაიზიარა რამაზ პატარიძემ. მსგავსი მოსაზრება გამოთქვა ასევე ფრიდრიხ მიულერმა. ნაშრომში: *Indoeuropäische Märchen und Mythen* Müller, Friedrich Max. - München : Books Ex Oriente, 1986 republished in 2009.

აქვე გასათვალისწინებელია ჰაინრიხ ჯანკერის კვლევებიც, რომელიც მიიჩნევს, რომ როგორც ქართული, ისე სომხური მომდინარეობს არამეული, ფაჰლავის დამწერლობიდან. (Junker : 1925, 1926)

მნიშვნელოვანია ასევე გიორგი წერეთლის, დიდი ბრიტანეთისა და ირლანდიის სამეფო სააზიო საზოგადოების საპატიო წევრის (1964) კვლევები, რომელიც არმაზულ დამწერლობას არამეულიდან წარმოშობილად მიიჩნევს. საქართველოში აღმოჩენილ ბილინგვურ

ტექსტებში უამრავ იბერიზმებზე მიუთითებს. (წერეთელი 1942, Церетели, 1948, 1849)

ვფიქრობთ, რომ ქართული დამწერლობა სწორედ ინდო-ევროპულიდან უნდა მომდინარეობდეს, არა მხოლოდ ოლივერის მიერ ჩამოთვლილი რამოდენიმე სიტყვათა მსგავსების გამო, არამედ არამეულთან საკმაოდ დიდი მსგავსების გამო. მეცნიერთა უმეტესობა ფიქრობს, რომ ქართული „ჯ“ და „ქ“ ქრისტიანობის დამკვიდრებას უკავშირდება, სინამდვილეში „ჯ“, ბოჯღალი, უღველესი დროიდანვე მისწის ღვთაების სიმბოლოა. არამეულ ანბანში ბოლო ადრილი უკავია „ჯ“-ს, (არამეულში TAV) ისევე როგორც ქართულში და მოხაზულობითაც საოცარ მსგავსებას ავლენენ. არამეულშიც, ქართულის მსგვსად ხშირია თავშეკრული ასოები, დანარჩენ ბგერებს ანბანის განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე გარკვეული ცვლილებები უნდა განეცადათ, ისევე როგორც ეს მოხდა ასომთავრულის, ნუსხურისა და მხედრული დამწერლობის შემთხვევაში.

მარჯორი უორდროპის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციაში ასევე დაცულია ოლივერის არაერთი კვლევა საქართველოს ისტორიის საკითხებთან დაკავშირებით. იგი იკვლევს საქართველო-რუსეთის ურთიერთობებს, არსებულ ტრაქტატებს და თარგმნის კიდეც მათ ინგლისურ ენაზე. ოლივერის ნაშრომები, თარგმანები, ხელნაწერები, პირადი ეპისტოლარული ლიტერატურა და მისი საქართველოსთან კავშირის ანალიზი ჩვენი კვლევის მომდევნო ეტაპია.

ამრიგად, და-ძმა უორდროპების ღვაწლი ქართული ლიტერატურისა და ენის კვლევაში უსაზღვროა. მათ ინტერესი გამოხატეს და თავისი სიტყვა თქვეს ქართული კულტურის თითქმის ყველა სფეროს შესახებ. ამოუწურავია ასევე ბოდლის ბიბლიოთეკის მარჯორი უორდროპის საცავი, სადაც ყოველი მათი ხელნაწერი

უდიდესი მნიშვნელობის მქონეა არა მხოლოდ ქართველოლოგიური კვლევებისათვის, არამედ ინგლისურ-ქართული კონტაქტების შესწავლის დროს.

VII. ქართული ეთნოგრაფიის მკვლევარნი

ბოდლის ბიბლიოთეკაში მიკვლეული მარჯორი უორდროპის თარგმანებიდან მნიშვნელოვანია ასევე ქართულ ეთნოგრაფიასთან დაკავშირებული თარგმანები. მარჯორი საქართველოში მრავალ კუთხეს გაეცნო და აქ მცირე ხნით ყოფნის დროს მოახერხა მრავალი ჩანაწერის შეგროვება. ქართული საცავის კვლევის შედეგად ვადგენთ, რომ მისი ინტერესი საქართველოსადმი მხოლოდ ზემოთ აღწერილით არ შემოფარგლულა. ქართველი ხალხის ცხოვრების წესით და მათი წარმოდგენებით დაინტერესებულმა მარჯორიმ არაერთი სტატია თარგმნა ქართული ეთნოგრაფიის შესახებ. მოცემული სტატიები მარჯორის სიცოცხლის ბოლო წლებში უთარგმნია საქართველოდან გამოგზავნილი სხვადასხვა გაზეთიდან.

მნიშვნელოვანია ბ. ნიჟარაძის სტატიის თარგმანი *Beliefs of The Svanetians*[42] გაზეთიდან „ივერია.“ ავტორი აღწერს სვანების წარმოდგენებს ადამიანის გარდაცვალების შემდეგ, იმ რიტუალებს, რასაც ისინი გარდაცვლილის სულთან დაკავშირებით ასრულებენ. მთარგმნელს თავადვე მიუწერია, რომ თარგმანი 1895 წლის 12 აგვისტოსაა შესრულებული. იგი ნაბეჭდია და სულ ათი გვერდისაგან შედგება. ამონარიდისათვის იხილეთ დანართი 42. (MS. Wardr. c. 26. (29)

ავტორის თქმით სვანების წარმოდგენები საკმაოდ შორსაა ქრისტიანულ რწმენასთან. ისინი არასოდეს ახსენებენ სამებას, ან მის წევრებს, არ ლოცულობენ მონანიების მიზნით; აქ ხშირია არაქრისტიანული საგნები. სტატია გრძელდება სვანთა საკმაოდ საინტერესო წარმოდგენების აღწერით.

და-ძმის ინტერესი განსაკუთრებულია სვანთა ცხოვრებისა და ენისადმი. მათი თქმით სვანური არის ქართველური ცალკეული ენა და ის, ვინც შეისწავლის ქართულს, გზა ექნება გაკვალული ასევე სხვა ქართველური ენებისაკენ. სვანური ენისადმი ინტერესს გამოხატავს

ასევე ოლივერის ინგლისურ-სვანური ლექსიკონი, რაც 58 ფურცლისაგან შედგება: English – Svanetian vocabulary, carbon copy of tapescript. (MS. Wardrop. d.40/4 (3)

მარჯორი ინტერესს იჩენს ასევე კახეთში არსებული ქორწინების ტრადიციებისადმი. ამის დამადასტურებელია 1894 წელს გაზეთ „ივერიის“ (№156) ერთ-ერთი სტატიის თარგმანი *Marriage Customs in Kakheti. (MS. Wardr. c. 26. (18)* თარგმანი შვიდი ხელნაწერი თაბახის ფურცლისგან შედგება. მასში არსებული ჩასწორებები და გადაშლილი ადგილები მიუთითებს, რომ იგი თარგმანზე ბევრს მუშაობდა. მოყვანილია თარგმანის ფრაგმენტები, რაც ზოგად წარმოდგენას შეგვიქმნის თარგმანსა და სტატიის შინაარსზე.

სტატიაში ჩართულია ავტორისეული კომენტარები. იგი მკითხველს მიმართავს, რომ იგი ახდენს გასინჯვის ცერემონიის განმარტებას, რაც მას საკმაოდ საინტერესოდ მიაჩნია. იხილეთ <u>დანართი 47</u>.

სტატია საკმაოდ დაწვრილებით აღწერს გასინჯვის ტრადიციას. დეტალურადაა არწერილი ქალ-ვაჟის შეხვედრის მომენტები. თარგმანი სრულდება ქორწინების ცერემონიის აღწერით.

კახელთა ცხოვრებისა და ადათ-წესებით დაინტრესებულა ასევე ოლივერიც. ბოლდლის ბიბლიოთეკის საცავში ვიხილეთ ოლივერის თარგმანი, სადაც აღწერილია კახელთა მიერ ახალი წლის შეხვედრა. ოლივერის თარგმანი *New Year Customs* (MS. Wardr. c. 26. (19) ერთი გვერდისაგან შედგება.

და-ძმას თითქმის მთელი საქართველო ჰქონდათ მოვლილი, ისინი ხვდებოდნენ და ესაუბრებოდნენ უამრავ გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეს, იწერდნენ საინტერესო ინფორმაციას, იძენდნენ საქართველოსთან დაკავშირებულ ნებიემიერ საინტერესო მასალას. მათი ინტერესი ქართული ეთნოგრაფიისა და ქართველთა ყოფა-ცხოვრებისადმი გაცილებით დიდი აღმოჩნდა ოქსფორდის ქართული საცავის შესწავლის შემდეგ.

VIII. ქართული მითოლოგიის მთარგმნელ-მკვლევარნი

იმ თარგმანებს შორის რაც ქართველებისათვის არ ყოფილა აქამდე ცნობილი, მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ქართული მითოლოგიის თარგმანებს. მარჯორი საქართველოდან გამოგზავნილი ჟურნალ-გაზეთებიდან ეცნობოდა ქართული საზოგადოების უახლეს ნააზრევს და გადაჰქონდა ინგლისურ ენაზე. ასე აღმოჩნდა მარჯორის თარგმანებს შორის ასევე "ამირანის" თარგმანი. ნაწარმოები გადაუთარგმნია *სვანური ფოლკლორიდან*, 1893 წელს გამოქვეყნებული კრებულიდან "თავისუფალი სვანი." თარგმანი სულ ოცდაორ ფურცელს მოიცავს. მარჯორისეული თარგმანის თავფურცლისა და პირველი გვერდის ფოტოასლის ნახვა შესაძლებელია დანართში № 4 (MS. Wardr. d. 40/1 (6) უორდროპის ქართულ საცავში შესაძლებელია ასევე 1893 წელს გამოყვეყნებული დედნის ხილვაც.

ამირანის შესახებ თქმულებები დაფიქსირებულია საქართველოს ყველა ისტორიულ მხარეში, ქართული ენის თითქმის ყველა დიალექტზე, რაც ქართველი ერის ეთნოგენეზის ადრეულ სტატიაზე გვაძლევს მითითებას. ამირანის სახე მოსჩანს ძვ. წ. მე-3 ათასწლეულით დათარიღებულ არქეოლოგიურ ძეგლებში.

"ეპოსმა ჩვენამდე ფრაგმენტული სახით მოაღწია. იგი არსებობს თხრობითი ტექსტის სახით, რომელშიც ალაგ-ალაგ ლექსითი ნაწილებია ჩართული." (კიკნაძე 2001 :4)

ამირანი არის მითოლოგიური გმირი, ქალღმერთი დალისა და მოკვდავი მონადირის შვილი. სვანური ვერსიის მხიედვით მონადირის ცოლს გაუგია ქმრის ღალატის შესახებ და ქალღმერთისათვის თმა მოუჭრია მისი მოკვლის მიზნით. მონადირეს ბავშვი დედის მუცლიდან ამოუყვანია და ამირანი დაურქმევია. ამირანის ღვთაებრივ წარმოშობაზე მიუთითებს მის მხრებზე მზისა და მთვარის გამოსახულება, აგრეთვე ის, რომ მისი სხეულის ზოგიერთი ნაწილი

ოქრორსია. იგი ბრძოლას უცხადებს ღმერთებს, იტაცებს ზეციურ ქალწულს – ყამარს, რომელიც ციური ცეცხლის სიმბოლოა. იგი ამარცხებს ყამარის მამას, ამინდისა და საავდრო ღრუბლების მბრძანებელ ღვთაებას; თავად კარგი მჭედელი, ადამიანებს მჭედლობას ასწავლის. ღმერთმა იგი დასაჯა და კავკასიის ქედზე გამოქვაბულში მიაჯაჭვა. მის ღვიძლს მუდმივად ძიძგნის არწივი, ხოლო ერთგული ძაღლი ჯაჭვს ლოკავს და ცდილობს გალიოს იგი. მაგრამ ყოველწლიურად ვნების ხუთშაბათს ღმერთის მიერ მიჩენილი მჭედლები ანახლებენ ჯაჭვს.

ამირანი ქართულ ლიტერატურასა და კულტურაში ქართველი ერის სიმბოლოა, ისიც იბრძვის გადარჩენისათვის. ამდენად, ეს ნაწარმოები ქართული ლიტერატურით ასე ძლიერ დაინტერესებულ მანდილოსანს რა თქმა უნდა არ გამორჩებოდა.

მარჯორის მიერ თარგმნილი ვერსია მნიშვნელოვანია, ვინაიდან მან შემოგვინახა ქართული ფოლკლორისტიკისათვის უაღრესად მნიშვნელოვანი მასალა. პროფესორი ზურაბ კიკნაძე ამტკიცებს:

„არ ვიცით, რა ერქვა მთავარ გმირს, სანამ მას ამირანი დაერქმეოდა. მისი ეს სახელი უფრო გვიანდელია, ვიდრე მოსე ხონელის საგმირო-სათავგადასავლო ეპოსისეული „ამირან დარეჯანის ძე“, რომლის სპარსული წარმოშობა კარგა ხნის გამოკვლეულია და ეჭვს არ უნდა იწვევდეს: *amir andare jehan* ნიშნავს: „ამირი ქვეყნიერებაზე“, ისევე როგორც *nest andare jehan* ნიშნავს: „არ არის [მისი მსგავსი] ქვეყნიერებაზე“. სიმპტომატურია, რომ „ამირანდარეჯანიანში“ მთავარი გმირი არასოდეს მოიხსენიება როგორც „ამირანი“, ხალხურმა ტრადიციამ მოწყვიტა იგი კომპოზიტს და დამოუკიდებელ ანდრონიმად აქცია, რაც დღემდე ასეა.“ (კიკნაძე 2001 : 4)

მარჯორისეული ვერსიის მიხედვით კი დალი მონადირესთან გამოსალმების დროს თავადვე ამბობს:

„შენა ხარ ჩემი უბედირების მიზეზი, მე ხომ დანამდვილებით გითხარი, რომ შენი ცოლი ამას ჩაიდენდა; ახლა ჩემი ცხოვრება ჩალის ფასია, წაიყვანე ჩემი პატარა და მომაჭერი საშვილოსნო, ვინაიდან ის შენი შვილია. თუ ბიჭია, ამირანი დაარქვი, თუ გოგოა, რაც შენ გინდოდეს ის უწოდე. ჩემი შვილი გმირი იქნება.“[1] (MS. Wardr. d. 40/1 (6)

ამის შემდეგ დალი სთხოვს მონადირეს, რომ ნაყოფი სამი თვით ხარის და მერე დეკეულის ტყავში შეინახოს.

საინტერესოა ოლივერის კვლევა ამირანის სახელის წამოშობის შესახებ. იგი დასძენს, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე ამირანის სახელთან დაკავშირებული მრავალი ფოლკლორული ნაწარმოები არსებობს და გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ეს სახელი ზოროასტრიული წარმოშობისაა.

მარჯორისეული თარგმანი მცირე, ცხრამეტ ტაეპიანი ლექსით მთავრდება, რაც თავად დედნის მიხედვით ხალხში დღესაც არის გავრცელებული.

ქართული მითოდლოგიისადმი და-ძმის დიდი ინტერესი გამოხატება იმაში, რომ ოლივერსაც ეკუთვნის არა მხოლოდ კვლევა ამ მითის შესახებ, არამედ მისი კახური ვერსიის თარგმანი. ოლივერის მიზანი უმთავრესად პრომეთეს იმ ფაბულების ინგლისურ ენაზე გადატანაა და თავმოყრაა, რაც დღესაც კი გავრცელებულია კავკასიის რეგიონში. ქართული ფოლკლორის პოპულარიზაციის მიზნით, იგი თარგმნის მითს ამირანის შესახებ და შესავალში წერს:

“*ტრანსკავკასიური მითები პრომეთეს შესახებ*

ბერძნული მითოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტებს დიდად დაეხმარება დასავლეთ კავკასიის ფოლკლორის ცოდნა იმ

---

1. „Thou art to blame for my woe, for I certainly told thee that thy wife would act thus; now my life is worth nothing, take therefore my little and cut my womb, since from thee I am with child. If it be a boy thou should call it name **Amirani**, if it be a girl call it as thou pleases. My child will be a hero.“(MS. Wardr. d. 40/1 (6)

შემთხვევაში, თუ ის მისაწვდომი გახდება მათთვის...“ იხილეთ დანართი № 5. MS. Wardrop. d.40/4 (1)

ოლივერი მიუთითებს, რომ ეს ვერსია მან კახელი ოქრომჭედლისაგან ჩაიწერა. მის მიხედვთ ამირანი ისეთი გმირია, რომლისაც ყველას ეშინია. მან ალექსანდრე მაკედონელი და სპარსეთის მეფე დარიუსიც კი მიაჯაჭვა მთას.

თქმულება ამირანის შესახებ ტიპოლოგიურად პრომეთესთან და აბრსკილთან ახლოს დგას. უფრო მეტიც, ნიკო მარის ინტერპრეტაციით, სახელი ამირანი აფხაზური წარმოშობისა უნდა იყოს და მის ორეულს აბრსკილი ჰქვია, რაც მზის შვილს ნიშნავს.

ნინო პოპიაშვილის მიხედვით „მიჯაჭვული გმირის სახე კავკასიის მრავალი ხალხის ფოლკლორშია დადასტურებული. ძირითადად ეს არის ამირან დარეჯანის ძე, რომელიც სხვადასხვა სახელით იხსენიება სხვადასხვა ხალხის ფოლკლორში: ქართული – ამირანი, ოსური – ამრანი, აფხაზური – აბრსკილი, დაღესტნური – ამირა და სხვ.“ (პოპიაშვილი 2010 : 119)

ოქსფორდის საცავში ნანახი მარჯორისეული თარგმანებიდან უდიდესი ყურადღება მიიქცია აფხაზური ფოლკლორის „აბრსკილის“ თარგმანმა. ესაა საუკუნეებგამოვლილი ლეგენდა კაცზე, რომელიც ღმერთებს ებრძოდა. მარჯორის უთარგმნია ნ. ჯანაშიას მიერ ჩაწერილი ვერსია, თუმცა აშკარაა, რომ იგი სხვა ვერსიებსაც იცნობდა. ამას ადასტურებს ასევე სხვა ვერსიების მოკლე მიმოხილვა თარგმანის ბოლოს.

ქართულ-აფხაზური ლიტერატურულ ურთიერთობათა ინსტიტუტის გამოცემის მიხედვით, ამბავი აბრსკილზე არც თუ ისე დიდი ხნის წინ ჩაიწერა. „ლეგენდა ი. ლიხაჩოვს ჩაუწერია მოკლედ. უფრო ვრცლად ეს თქმულება შემდეგ ჩაწერა ოჩამჩირის საქალაქო სასწავლებლის მასწავლებელმა ვ. ღარწკიამ 1988.“ (ქართულ-აფხაზური... 2001 : 4) ყველაზე ვრცელია დ. გურიელის მიერ ჩაწერილი

1892 წლის ვერსია. ესაა ჩვენამდე მოღწეული სულიერი საგანძურის ნიმუში, რასაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება კავკასიური პრომეთეს პრობლემის ახსნის დროს.

გასაკვირი არაა, რომ ქართულ ფოლკლორში კარგად გათვითცნობიერებული მარჯორი აფხაზური ფოლკლორის ამ ნიმუშსაც თარგმნიდა. მისი თარგმანი რვა ხელნაწერი ფურცლისაგან შედგება. ამონარიდისათვის იხილეთ დანართი 48. MS. Wardr. d. 40/1 (5)

მარჯორისეული თარგმანის ყველაზე ვრცელ ვერსიასთან შედარებისას აღმოჩნდა, რომ მისი ვერსია უფრო მოკლეა, არაფერია ნათქვამი ყაჩაღების მიერ აფხაზური სოფლების აწიოკებისა და გაძარცვის, თავად აბრსკილის პიროვნებისა და ხასიათის შესახებ, ასევე მის მიერ დევის მოკვლის თუ გაპობილი ლოდების ამბავზე. მარჯორის თარგმანი თავებადაა დაყოფილი და იგი დამატებით მოცავს ბოლოქანქარა ჩიტის ამბავს, რაც აბრსკილს დარაჯობდა ღმერთის მიერ მისი შეპყრობის შემდეგ. ეს თარგმანი მნიშვნელოვანია, ვინაიდან მან შემოგვინახა ამ მითის კიდევ ერთი ვერსია და რა თქმა უნდა, უმთავრესი წყაროა უცხოელ მკითველთა მიერ მიჯაჭვული გმირის შესწავლის დროს.

ქართულ ფოლკლორს განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო ოლივერმაც. მას ეკუთვნის არა მხოლოდ კვლევა მითი ამირანის შესახებ, არამედ ქართული ხალხური ზღაპრების თარგმანებიც. თარგმანები შესრულებულია რუსული ენიდან და აქ შესულია ზღაპრები დაბეჭდილი ჟურნალში *Сборник материалов для описания местностей и племен Кавк (10):* The old man and the block of salt, The mule and the wizard; The beautiful fish; The king's son and the Ndemi's forster son; King Muzarbii; Tamara, the falcon and the clerk, and Tamara's conquest of the Caspian; (MS. Wardr.d. 40/4 (5) (ესაა გროში ჩაწერილი თქმულება თამარ მეფის შესახებ) Amirani; Earth takes her own; The creation of the world. (MS. Wardr.d. 40/4 (5) (სვანეთში დაწერილი) თარგმანი ოცოდაორი ფურცლისაგან

შედება. ამავე კრებულიდან (ნომერი 27) ოლივერს უთარგმნია ასევე ოსური ლეგენდები: Paradise, Legend of Queen Tamara, (MS. Wardr. c. 26 (30) თარგმანი სამი ფურცლისაგან შედგება.

ამდენად, უორდროპთა ინტერესი ქართული ფოლკლორისადმი საკმაოდ დიდია და არ შემოიფარგლება მხოლოდ ქართული ხალხური ზრაპრების თარგმნით და გამოქვეყნებით. სამწუხაროა ისიც, რომ ეს თარგმანები თავის დროზე ვერ გახდა ცნობილი ფართო მასებისათვის. ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკაში მიკვლეული უორდროპების მიერ შექმნილი თარგმანები ერთ-ერთი პირველი მცდელობაა ქართული ფოლკლრის ინგლისურ ენაზე გადატანის საქმეში.

IX. უორდროპები და ქართველი მეგობრები (ოქსფორდში მარჯორი უორდროპის ქართულ საცავში 2008 წელს მიკვლეული წერილების მიხედვით)

ინგლისელ და ქართველ მეგობრებს შორის არსებული, გამოქვეყნებული, თუ აქამდე ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელი წერილებიდან გამომდინარე „უორდროპებს ახლო ურთიერთობა ჰქონდათ ნასტასია თუმანიშვილთან... გიორგი თუმანიშვილთან, გიორგი წერეთელთან, ნიკო მართან, ალ. ხახანაშვილთან, ალ ცაგარელთან, და სხვა ქართველ მოღვაწეებთან.“ (ჭითანავა 2002 : 184)

არსებული ეპოსტოლარული მასალის საფუძველზე, და-ძმას მიმოწერა ჰქონდათ მრავალ ქართველ საზოგადო მოღვაწეებთან, რომელთა შორის იყვნენ: ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ი. მაჩაბელი, ე. თაყაიშვილი, მ. ჯანაშვილი, კ. კეკელიძე, მ. წერეთელი, თ. სახოკია, ი. როსტომაშვილი, ბ. ჯორჯაძე, შ. ქუჩიშვილი - მღვიმელი, ს. ფირცხალავა, ილია ჭყონია, ს. ხუნდაძე, ვ. რცხილაძე, ფ. ქორიძე, ო. გურამიშვილი ჭავჭავაძისა, ტ. ბაგრატიონი – მაჩაბლისა, ა. თუმანიშვილი-წერეთლისა, ე. გაბაშვილი, დომინიკა ერისთავი-განდეგილი და სხვები.

არსებული მრავალრიცხოვანი წერილებიდან ზოგი ხელნაწერი კორნელი კეკელიძის ხელნაწერთა ინსტიტუტშია დაცული, ზოგი გიორგი ლეონიძის სახელობის საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურის მუზეუმში, ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალურ არქივში, ბოდლის ბიბლიოთეკაში, კერძოდ, ოლივერ უორდროპის მიერ დაარსებულ მარჯორი უორდროპის ქართულ საცავში. ზოგს კი ჩვენამდე არ მოუღწევია. ოქსფორდში არსებულ მასალებზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ძირითადად დაკარგულია საქართველოში გამოგზავნილი წერილები.

გურამ შარაძის მიერ გამოქვეყნებული წერილები რა თქმა უნდა საკმაოდ მნიშვნელოვანია ქართულ-ინგლისური კონტაქტების

შესწავლის დროს, მაგრამ ყურადსაღებია ასევე მარჯორი უორდროპის ქართულ საცავში არსებული სხვა ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელი წერილებიც. აღნიშნულ თავში მოყვანილია მხოლოდ მოგვიანებით მიკვლეული, აქამდე გამოუქვეყნებელი ეპისტოლაური მასალა, რომელთა საშუალებით შესაძლებელია მარჯორისა და ოლივერის საქართველოსთან დაკავშირებული მრავალი აქამდე უცნობი ფაქტის გამოაშკარავება.

უორდროპის კოლექციაში მიგნებული მასალების მხედვით და-ძმა მუდმივად ეხმარებოდნენ ქართველ სტუდენტებს ინგლისში, რეკომედაციებს აძლევდნენ უნივერსიტეტში სასწავლებლად, აფინანსებდნენ კიდეც.

როგორც ჩანს, ოლივერი ყოფილა ქართველი სტუდენტების რეკომედატორი და მას უნდა ეგო პასუხი მათ სწავლასა თუ საქციელზე. არქივში დაცულია ლონდონის უნივერსიტეტის ხელძღვანელთა მიერ ოლივერისადმი მიწერილი წერილები, სადაც მითითებულია, რომ ზოგი სტუდენტი არ ესწრება ლექციებს, ზოგს არ აქვს გადახდილი თანხა და ასე შემდეგ. (MS. Wardr. c. 27 (105-106)

აღსანიშნია ოქსფორდის ბიბლიოთეკაში დაცული წერილები, სადაც აღწერილია ფაქტები, თუ როგორ ეხმარებოდნენ ბრიტანელი მეგობრები, ქართული კომიტეტის (Friends of Georgian Committee) წარმომადგენლები, ქართველებს. ერთ-ერთი წერილი გვატყობინებს, რომ მადამ აფხაზთან გაგზავნილია 600 ფუნტის ოდენობის თანხა მის დასახმარებლად. (MS. Wardr.d. 30)

ოლივერი დახმარებია ასევე საქართველოს არქეოლოგიის ინსტიტუტს, სადაც მას საკმაოდ დიდი თანხა გადაურიცხავს.

“მიღებულია ოლივერ უორდროპისაგან, თანხა 20,000 თბილისის არქეოლოგიური ინსტიტუტისათვის.

თბილისი,

11 დეკემბერი, 1919” (MS. Wardr. C.27)

აქვეა მარჯორის მიერ დაწერილი ერთი დაუთარიღებელი და დაუსრულებელი წერილი, რაც უნდა წარმოადგენდეს პაუხს ვარლამ ჩერქეზოვის (ჩერქეზიშვილის) მეუღლის წერილზე. მარჯორი არ ასრულებს ადრესანტის გვარსაც, თუმცა იგი კარგად იშიფრება.

“*ბატონო ჩერქ...,*

ჩვენ მოხარულები ვართ ჩერქეზოვის წერილიდან იმისი შეტყობით, რომ თქვენ კარგად ხართ. ჩვენ ფრიად დავინტერესდით იმით, რაც მან თქვა თქვენი მეგობრის მიხაკო წერეთლის შესახებ. მე და ჩემს ძმას გვინდოდა კიდეც ქართველებს ინგლისში სწავლაში დავხმარებოდით, მაგრამ ძნელია იმის დადგენა რაა ამისათვის საჭირო. თუ ეს სახსრების უკმარისობაა, რაც წერეთელს ლონდონში ჩამოსვლასა და ბაბილონური თუ სხვა ენების სწავლაში უშლის ხელს, ჩვენ სიამოვნებით დავეხმარებით 50 ფუნტით, მაგრამ ჩვენი სურვილია, რომ არავინ იცოდეს საიდან მოდის ეს ფული. გვაცნობებ შენს მომავალ გეგმებს? თუ პასუხი დამაკმაყოფილებელი იქნება, სიამოვნებით ვცდით და... (მარჯორისეული ხელნაწერი ვერსია იხილეთ <u>დანართში №6</u> (MS.Wardr. e. 33)

ქართულ კოლექციაში დაცული წერილების მიხედვით, ვარლამ ჩერქეზოვმა გააცნო და დაახლოვა მიხაკო წერეთელი და ოლივერ უორდროპი, რაც შემდგომ დიდ მეგობრობაში გადაზრდილა. ოქსფორდის ბიბლიოთეკაში არსებობს მათი უამრავი კორესპონდენცია. არსებული წერილების მიხედვით ისინი ერთმანეთთან ახლოს ყოფილან და ერთმანეთს საკმაოდ დიდ სამსახურს უწევდნენ. ოლივერი ეხმარებოდა მას და ასევე მიხეილ ჯავახიშვილს, რომ მათი ნაშრომები დაბეჭდილიყო საზღვარგარეთის ჟურნალებში. როგორც ჩანს, ქართველთათვის არც თუ ისე ადვილი იყო სტატიის გამოქვეყნება უცხოურ ჟურნალებში.

10.11.1912 წლით დათარიღებული წერილის მიხედვით კი ოლივერი უსწორებდა მიხეილ ჯავახიშვილს სამეცნიერო ნაშრომს: "*Similarities betwen Georgian and Sumerian.*"

"*ძვირფასო ბატონო, - სწერს მიხაკო ოლივერს: უღრმესი მადლობა თქვენი წერილისა და იმ ხელნაწერის გამოგზავნისათვის, რომელიც თქვენ გაასწორეთ. ამჟამად ვამზადებ ნაშრომის მეორე ნაწილს და ერთ თვეში გადმოგიგზავნით.*" (წერილის ინგლისური ვერსია იხილეთ დანართში №7 (Ms. Wardr. d.39/2)

ეს ნაშრომი დაუწუნებია პროფესორ ბეცალდს უნივერსიტეტის ჟურნალში („*ცაიტშრიფტი*") დასაბეჭდად. მიხაკოს ეს პირველს ოლივერისათვის შეუჩივლია და მისგან შესაბამისი რჩევაც მიუღია:

"*დიდი მადლობა თქვენი წერილისა და ასევე რჩევისათვის რომ მივწერო სტეპან ლაგინს ოქსფორდში.*" *(Ms. Wardr. d.39/2)* - პასუხობს ოლივერს.

მიხაკო ეხმარებოდა ოლივერს საქართველოდან გაგზავნილი ფურცლების ორგანიზებაში, იგი უთარგმნიდა კიდეც ზოგ მასალას.

"*მე წავიკითხე ყველა ის ნაშრომი, რაც რევაზ კარბელაშვილმა მოგცათ და ვფიქრობ, რომ ის ღირს იმ წვალებად, რომ მცირე სტატია დაიწეროს ამ საკითხზე.*

მე ასევე წავიკითხე პოემა და ვთვლი რომ ის ძალიან, ძალიან ცუდია და მაინტერესებს როგორ შეეძლო ბატონ ჭყონიას ასეთი რამის მოცემა, შესაძლოა ის, ისევე როგორც სხვები, დარწმუნებულინი არიან, რომ ეს მასალა რაიმე დადებითის მომტანია." (წერილის ინგლისური ვერსია იხილეთ დანართში №8 (Ms. Wardr. d.39/2)

არსებული წერილების, მათში აღწერილი ინფორმაციის მიხედვით ოლივერი და მიხაკო ერთმანეთთან დაახლოებული, კარგი მეგობრები ყოფილან.

1911 წელს დაწერილი წერილის მიხედვით მიხაკოს თხოვნით ოლივერს გაუსწორებია ასევე ჯავახიშვილის თარგმანი.

“მე ახლახანს დავასრულე ჯავახოვის თარგმანის გადაწერა და გიგზავნით მას. დიდად მადლობელი დაგრჩებით, თუ წაიკითხავთ და გაასწორებთ. ტექსტში აღნიშნულია ის ადგილები, რაც ვერ გავიგე და ვერ გადავთარგმნე.” (წერილის ინგლისური ვერსია იხილეთ დანართში №9 (Ms. Wardr. d.39/2)

მათი წერილებიდან ვიგებთ ფრიად საინტერესო ინფორმაციას, “ვეფხიტყაოსნის” თარგმნის ისტორიასთან დაკავშირებით. ოლივერს, დის მიერ თარგმნილი პოემა, სწორედ მიხაკოსთვის გადაუცია გასასწორებლად.

1911 წლის 18 აპრილით დათარიღებული წერილის მიხედვით მარჯორსეული „ვეფხისტყაოსანის“ თარგმანის გამოქვეყნების დროს მიხაკოს დიდი შრომა გაუწევია, მას თავიდან გაუკეთებია რედაქტირება, შეუდარებია დედანთან, ჩაუსწორებია და ისე გაუგზავნია ოლივერისათვის მისივე ნებართვით.

“*ძვირფასო ბატონო,*

მე დავასრულე რუსთაველის თარგმანის ჩასწორება და ამჟამად ჩემს მეგობარს ვწერ პეტერბურგში რომ ის ადგილები ჩაასწოროს, რაც მე ვერ გავიგე.

ბატონო უორდროპ, ვშიშობ, რომ ტექსტში შეიძლება სხვა შეცდომებიც არსებობდეს და თუ არ გეჩქარებათ, ნება მომეცით წავიკითხო და ჩემეული ჩასწორებები შემოგთავაზოთ. მე დღე და ღამე ვიმუშავებ მთელი თვის განმავლობაში.” (წერილის ინგლისური ვერსია იხილეთ დანართში №10 (Ms. Wardr. d.39/2)

ბოდლის ბიბლიოთეკაში ნანახი აქამდე ჩვენთვის უცნობი წერილებიდან საკმაოდ ბევრია საყურადღებო და საინტერესო. ერთ-ერთ წერილში გამოხატულია ზოგიერთი ქართველის დამოკიდებულება ნიკო მარის მიმართ. ქართული ენის, ლიტერატურის მკვლევარს, უამრავი საქართველოსთან დაკავშირებული ნაშრომის ავტორს, თანამედროვენი მკაცრ კრიტიკოსად მოიხსენიებენ.

“ამ დღეებში მივიღე ბერიძის წერილი ის იუწყება, რომ მარი ასრულებს “ვეფხისტყაოსნის” თარგმანის მიმოხილვას. დარწმუნებული ვარ ის თავს ვერ შეიკავებს რომ რამე უსიამოვნო არა თქვას მის შესახებ, აი თავადაც ნახავ.” სწერს მიხაკო ოლივერს. (წერილის ინგლისური ვერსია იხილეთ დანართში №11) (Ms. Wardr. d.39/2)

ბოდლის ბიბლიოთეკაში შევძელით გვენახა პოემის თარგმანთან დაკავშირებული ნიკო მარის რეცენზიაც, დაწერილი 1912 წლის 18 იანვარს, სადაც იგი განიხილავს უორდროპის თარგმანს და ასევე აღნიშნავს, რომ მართალია ეს საუკეთესო თარგმანია, მაგრამ მცირე შეცდომები მაინცაა გაპარული, რომელთა ჩასწორებაც დროთა განმავლობაში შესაძლებელია.

“ოლივერ უორდროპს მეგობრობა და სამეცნიერო კონტაქტები ჰქონდა ინგლისელ არმენოლოგთან ფრედერიკ კორნუელ კონიბირთან (1856-1924) იგი იკვლევდა ქართულ სასულიერო მწერლობას და თავისი სამეცნიერო მუშაობის სწორად წარმართვისათვის შეისწავლა ძველი ქართული ენა. უორდროპებისა და კონიბირის თანამშრომლობის შედეგად არაერთი ნაშრომი შეიქმნა.”(ქართულ - საზღვ. 2011 : 362)

მიხაკო წერეთელი დიდად მადლობელია კონბირის, ბრიტანეთში ქართულ ხელნაწერებთან დაკავშირებულ კვლევაში გაწერული დახმარების გამო. ოლივერისა და კონბირის რეკომენდაციით მოხვდა იგი ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტში. მისი საშუალებით გაეცნო ქართულ ხელნაწერებს ლონდონის მუზეუმში და ხელი მოჰკიდა მათ შესწავლას.

“1911 წლის 12 აპრილი,

ძვირფასო ბატონო,

კნბირის მხრიდან მეტად კეთილშობილური საქციელი იყო ბრიტანეთის მუზეუმის სამკითხველო დარბაზში მოსვლა და ჩემი აღმოსავლეთმცოდნეობის ხელნაწერთა განყოფილებაში წაყვანა. ასე, რომ ხვალვე გადავდებ სამკითხველო დარბაზის ყველა წიგნს და

ვიმუშაებ ქართულ ხელნაწერზე რაც ბატონმა კონბირმა მაჩვენა.” (წერილის ინგლისური ვერსია იხილეთ დანართში №12) (Ms. Wardr. d.39/2)

ბიბლიოთეკის საარქივო მასალიდან კარგად ჩანს თუ როგორ ცდილობენ მარჯორი და ოლივერი ქართული წიგნების შეგროვებას და მოგვიანებით, როგორ ეძებს ოლივერი თითოეულ ხელნაწერს ბიბლიოთეკისათვის, მარჯორის ფონდისათვის შესაწირად. და-ძმა უორდროპებს სურთ, რომ სხვებმაც შეიტყონ საქართველოს შესახებ და ისევე შეიყვარონ ეს ქვეყანა, როგორც თავად. ამისათვის ისინი აგროვებენ სხვადასხვა ქართულ წიგნსა თუ ხელნაწერს.

ოლივერი იძენს საქართველოსთან დაკავშირებულ ნებისმიერ უმნიშვნელო თუ მნიშვნელოვან დეტალს და შეგროვებულ წიგნებს აგზავნის ბიბლიოთეკაში.

“*ივლისი 6, 1898,*

ბატონო,

რამოდენიმე დღის წინ გამოგიგზავნეთ ერთი ამანათი წიგნები ქართულ ენაზე, გიგზავნით ოცდაათი ტომის ნუსხას.

ჩვენი სურვილია რომ ეს წიგნები მიემატოს მალანის ბიბლიოთეკის ქათულ განყოფილებას, რომლის დაუმუშავებელ სიას რამოდენიმე დღეში გაახლებთ.

თქვენი თანხმობით ჩვენ გვსურს ამ კოლექციის დროდადრო გამდიდრება, ისე, რომ ინდური ინსტიტუტის სტუდენტებს შეეძლოთ ქართული გამოცემების შესაბამისად სრული კოლექციის ნახვა.” (იხილეთ დანართი №13) (MS. Wardr. C.28)

ოლივერი წიგნებს თავდაპირველად მალანის ბიბლიოთეკაში აგროვებდა, ამიტომ ზოგ ხელნაწერზე მითითებულია, რომ იგი მალანის ბიბლიოთეკაშია დაცული. მოგვიანებით გადაიტანა წიგნები ოქსფორდის საცავში და შექმნა მარჯორი უორდროპის ფონდი. იგი

ყოველი ასეთი შემოწირულობისათვის იღებდა სამადლობელო წერილს ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელობისაგან. ერთ-ერთი ასეთი წერილის სანახავად იხილეთ დანართი №14. (MS. Wardr. C.28)

მსგავსი წერილების რიცხვი საკმაოდ დიდია ოქფორდის საცავში. მათში აღწერილია ოლივერისაგან მიღებული წიგნები და გამოხატულია სამადლობელი საჩუქრის გამო.

სითბოთი და სიყვარულით დახვედრამ და გულკეთილმა მასპინძლობამ ააღებინა და-ძმას კალამი ქართველოლოგიური მოღვაწეობის დასაწყებად. საქართველო მარჯორისთვის ყველაზე ახლობელი ადგილი გახდა.

"ჩვენი სურვილია ყველა ქართული წიგნის შეკრება, რაც შეიძლება, მერე შემდეგ ში მოვართმევთ ერთ ინგლისელ მუზეუმში. ასე, რომ, მუდმივი ვინც სურს ქართული ენის შესწავლა ადვილად შეიძენს, რაც საჭირო მასალები არის." (MS. Wardr. C.28)

ოლივერი და მარჯორი საკუთარი ხარჯებით ერთად აგროვებდნენ ყველა ხელნაწერს, წიგნს, საქართველოსთან დაკავშირებულ საინტერესო დეტალებს.

„ერთხელ წ. კ. გ. ების წიგნის მაღაზიაში შეველ და ვნახე განსვენებულისგან დაკვეთილი წიგნები გამიკვირდა. განსვენებულს საინტერესო წიგნთა შორის ისეთი წვრილმანების გამოეწერა, რომ ჩვენ, აქ მცხოვრებთაც კი არ წაგვიკითხავს და ყურადღებაც არ მიგვიქცევია. მის მარჯორი ურდროპს ქართული მწერლობა სავსებით აინტერესებდა, ძველიცა და ახალიც, მნიშვნელოვანი და წვრილმანიც." (B 1909) - წერს „საქართველოს მოამბის" უცნობი კორესპონდენტი.

მარჯორის ქართულ კოლექციაში დაცულია მრავალ ქართულ ბიბლიოთეკებთან, გამოცემებთან, რედაქციებთან მიწერილი კორესპონდენცია. გ. ჩარხიშვილი რუმინეთში სწერს მარჯორის:

„სწორედ ერთი დღის წინათ ვიდრე თქვენს წერილს მივიღებდი გაზეთ ისარში გამოცხადებული გაზეთები მივყიდე საზოგადოებასა და

ამიტომ ბოდიშს ვიხდი, რომ ვერ გავხდი ბედნიერი თქვენთვის გამომეგზავნა და თქვენი სურვილი დამეკმაყოფილებინა. მე ამ წელსაც ვაგროვებ სოციალ-დემოკრატების გაზეთებსა, თუმცა მე პირადადთ ამ პარტიას არ ვეკუთვნი, ხოლო წლის დამლევს თუ ინებებთ 1907 წლის სრულ გაზეთებს მშვენიერი ყდით თქვენ გამოგიგზავნით. ახლა კი 1906 წლის ივერია ყოვლდღიური, რაიც ჩემის აზრით და შინაარსით ბევრად სჯობია იმასა, მივცემ ისეთსავე მშვენიერ ყდაშია და აღდგომამდი გამოგიგზავნით. იმასთან ერთად თუ ინებებთ აგრეთვე ჩემს საკუთარ თხზულებების თითო ეგზემპლიარსა, სამაგალითო მოთხრობას: ვარინკას ამბავი და რომანი ცხოვრება და სიყვარული. ურიგო არ იქნება გაცნობოთ, რომ ხო წინააღმდეგი არ იქნებით ამაების გამოგზავნისა. ფასი როცა მიიღოთ, რაც თქვენი სურვილი იყოს.

თქვენი პატივისმცემელი ჩარხიშვილი

25/III, 1907’ (MS.Wardr. d. 20)

მარჯორი ხშირად იძენდა წიგნებს თავართქილაძის მაღაზიიდან. ამას ადასტურებს მისი მრავალი კორესპონდედნიცა გაგზავნილი ამ მაღაზიის მფლობელთან, კონია თავართქილაძესთან. ყოველ ახალ გამოცემას იგი დაუყოვნებლივ აგზავნიდა მარჯორისთან.

„21, ენკენისთვე, 1895წ. ზურგეთი

მოწყალენო ხელმწიფენო,

დიდად დანაშაული ვარ, რომ დაპირებული წოგნები დროზედ ვერ გაახელით. იმედია მაპატივებთ... დღევანდელი ფოსტით გაახლებთ შემდეგ ჩემ მიერ გამოცემულ წიგნებს: 1) არაკები და ზღაპრები, 2) მოღალატე ძმა, 3) ეკატერინე ბატონიშვილს, 4) ასპინძის ომი, 4 დასჯილი. შემდეგში თუ რამე დგაჭირდებათ მერე გაახლებთ.” (MS.Wardr. d. 20)

ქართველები თავად ცდილობენ მარჯორის ბიბლიოთეკის გამდიდრებას. ისინი თავად ეხმიანებიან უორდროპებს და აწვდიან ქართულ მასალებს.

„თავართქილაძის მაღაზია, ოზურგეთი, 1895 წლის 21 ენკენისთვე.

დიდათ პატივცემულნო ბატონო მარჯორი და ოლივერ,

მოწყალენო ხელმწიფენო,

მე დიდად დანაშაული ვარ, რომ დიდი ხანია რაც ეს წიგნები დავბეჭდე და ვერ გამოგიგზავნე... დღევანდელი ფოსტით გიგზავნი დაზღვეული ამანათით...

1896 წლის 4 მარტი." (MS. Wardr. C.27)

თავართქილაძის მაღაზიის მეპატრონესა და მარჯორის შორის მიმოწერის გარდა, არსებობს სხვა საზოგადო მოღვაწეთა წერილები, რომლებიც უგზავნიანი გაზეთებსა თუ წიგნებს, ესენია: ანეტა ჭყონია, ვარდო ბერიძე თუ სხვანი. ერთ-ერთი მათგანის ფოტოასლი იხილეთ <u>დანართში 42</u> MS. Wardr. C.27

ელენე კელენჯერიძე განიხილავს ექვთიმე თაყაიშვილის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობას და ამბობს, რომ ოლივერის საქართველოში მესამედ ჩამოსვლის მიზანი სწორედ ქართული წიგნების შეძენა იყო:

"ტფილისში დილიდან სალამომდის ბატონი ოლივერი დადის წიგნების მაღაზიაში და ბუკინისტებთან, ყიდულობს ძველ და ახალ გამოცემულ წიგნებს ქართულ ენაზე და აგრეთვე სხვა ენებზედაც თუ კი ეს წიგნიები ეხებიანნ საქართველოს შესწავლას და აგზავნის ოქსფორდში." (კელენჯერიძე 1961 : 191)

მარჯორი და ოლივერი დიდი ინტერესით ცდილობენ ცალკეული ქართული კულტურის შედევრების შემოკრებას, მათ ნებისმეირ ფასად მოპოვებას. მარჯორის ქართულ კოლექციაში შესაძლებელია სომეხი მოღვაწის (*A.K.Kalpakian (MS. Wardr. C.28, (7-13)* ფრანგულ ენაზე დაწერილი წერილის ნახვა, სადაც მითითებულია, რომ მას აქვს 9 ქართული მინიატურა და სურს მისი ოლივერისათვის მიყიდვა. ოლივერს, როგორც ამას წერილებიდან ვიტყობთ, ის საკმაოდ ძვირად შეუძენია. წერილი დათარიღებულია 1911 წლის 7 დეკემბრით. ამ ცხრა

მინიატურის ნახვა ეხლაც შეიძლება. იგი შუშის ფილაზეა აღბეჭდილი და საკმაოდ კარგადაა შემონახული.

უორდროპებს ურთიერთობა ჰქონდათ მრავალ ქართველ მეცნიერთან, რომლებთან ერთად ისინი ახდენდნენ სამეცნიერო მასალების შესწავლასა და შეგროვებას. ოქსფორდში დაცულია რუსულ ენაზე დაწერილი მოსე ჯანაშვილის წერილი, სადაც იგი პასუხობს ოლივერის წერილს, რომ ხელნაწერი № 86-ის ნაბეჭდი ვერსია არ არსებობს; იგი დაბეჭდილია ძველი ასოებით, ასომთავრულით და მისი წაკითხვა თვით ბევრ ქართველ ინტელიგენტსაც აღარ შეუძლია. ამის გამო იძულებულია მისთვის საინტერესო ეს ტექსტი, რაც ორიგინალში 166 გვერდს შეადგენს, თავად გადაწეროს. წერილი 1911 წლის 1 დეკემბრითაა დათარიღებული და ოქსფორდის ფონდში MS. Wardrop. D 26 შიფრითაა დაცული.

უორდროპები არა მხოლოდ ქართული ხელნაწერებისა და წიგნების შეგროვებას ცდილობენ, არამედ თვალყურს ადევნებენ მათ მიერ გამოცემულ წიგნებს და იცავენ მათ ღირსებას. საინტერესო წერილს წავაწყდით ასევე ოქსფორდის ბიბლიოთეაში. ოლივერი აზიური საზოგადოების (სადაც დაიბეჭდა მარჯორისეული „ვეფხისტყაოსანი“) დირექტორისგან იღებს უფლებას, რომ მოსკოვში ერთ-ერთ რედაქციას მისწეროს შემდეგი შინაარსის წერილი:

“ დირექტორი,

საბჭოთა კავშირის გამომცემლობის საზოგადოება

მოსკოვი, სსრკ

ბატონო,

მოგმართავთ სამეფო აზიური საზოგადოების პრეზიდენტისა და საბჭოს სახელით, რათა ყურადღება გაგამახვილებინოთ იმ ფაქტზე, რომ მოსკოვში 1983 წელს გამოიცა წიგნი წოდებული “ვეფხისტყაოსნად” (The man in the tiger’s skin) აღწერილობით: შოთა

რუსთაველის ლიტერატურის ინსტიტუტი, თბილისი. თარგმნილი მარჯორი სკოტ უორდროპის მიერ შევსებული და ჩასწრებული ე. ორბელიანის და ს. ჯანაშვილის მიერ. გარდა ახალი შესავლისა, გამოცემა თითქმის სიტყვასიტყვით იდენტურია აზიური თარგმანის საზოგადოების მიერ შედგენილი და 1912 წელს აზიური საზოგადოების მიერ გამოცემული XXI ტომისა, სახელწოდებით: "ვეფხისტყაოსანი" (The Man in the Panther's Skin) და რის დამოწმებასაც არ ახდენს თქვენი ვერსია.

აქედან გამომდინარე, მოგმართავთ თხოვნით, რომ თქვენ თვითონვე შემოგვთავაზოთ ამ ფაქტის ასაღიარებლად მიღებული ადეკვატური ზომები და ფორმა." (MS. Wardr. d.25 (1-3) (იხილეთ დანართი 16)

"ვეფხისტყაოსანი" ინგლისურ ენაზე რამდენიმეჯერაა გამოცემული, პირველია ოლივერისეული რედაქციით, რაც 1912 წელს დაიბეჭდა ლონდონში. მეორე მოსკოვში გამოიცა 1938 წელს გრიგოლ ორბელიანისა და ს. იორდანიშვილის ჩასწორებებით. (Rustaveli 1938) 1966 წელს თბილისში - ოლივერის შესავლითა და მამუკა თავაქალაშვილის ილუსტრაციებით. (Rustaveli 1966) ამავე წელს ხელახლა დაიბეჭდა ლონდონში უორდროპისეული ვერსია. (Rustaveli 1966)

1938 წელს მოსკოვში გამოცემულ ვერსიას, როგორც ჩანს, ავტორისეული უფებები დაურღვევია და ოლივერი მათ მკაცრ პასუხს სთხოვს. ოლივერის, როგორც მაღალი რანგის დიპლომატის წერილს არანაირი შედეგი მოჰყოლია. პირიქით, მან შემდეგი შინაარსის წერილიც მიიღო:

"*საავტორო უფლებების დარღვევასთან დაკავშირებით, რაზეც თქვენ გაგვამახვილებინეთ ყურადღება მე-8 საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ არ მიიღოს არანაირი ზომები, ვინაიდან: საბჭოთა კავშირს არ მოუწერია ხელი საავტორო უფლების დაცვის კონვენციაზე.*

მრთალია, რომ ზოგიერთმა ეს დანაშაულის ჩადენად მიიჩნია, მაგრამ თუ საბჭოთა კავშირი არაა ამ კონვენციის წევრი, არც რაიმე ტექნიკური დანაშაულის ჩადენაზე შეგვიძლია საუბარი თუ არა მორალურ, განგებ ჩადენილ ზე." (*MS. Wardr. d.25 (1-3)* (<u>იხილეთ დანართი 17</u>)

ოლივერი თვალყურს ადევნებდა და ეცნობოდა საქართველოსთან დაკავშირებულ ნებისმიერ სიახლეს, ცდილობდა ძველი თუ ახალი ხელნაწერების, გამოცემული მასალების მოპოვებას, მალანის ბიბლიოთეკისა, თუ უორდროპის კოლექციისათვის მიწოდებას. იგი გეოგრაფიული საზოგადოების და საქართველოს საისტორიო საზოგადოების ვიცე პრეზიდენტის ბატონი ჯონ ფ. ბადელეის მიერ კავკასიაზე დაწერილი წიგნების დადებითი შემფასებელია, დაბეჯითებით აგროვებს მის ნამუშევრებს მისი გარდცვალების შემდეგ და წერს სტატაის, სადაც ჩამოთვლილია მის მიერ საქართველოს შესახებ დაწერილი ყველა წიგნი და ჟურნალ "გეორგიკაში" გამოქვეყნებული სტატია.

იგი თვალყურს ადევნებს ქართული ლიტერატურის განვითარების პროცესს, ეცნობა არა მხოლოდ ქართულიდან თარგმნილ, არამედ ქართულად თარგმნილ ლიტერატურასაც. ოლივერი მოხიბლული დარჩენილა ივანე მაჩაბლის მიერ თარგმნილი შექსპირის „იულიუს კესრით" და მისთვის შემდეგი წერილი მიუწერია:

„თქვენი თარგმანი „იულიუს ცეზარისა" საამაყო რამ არის. იგი ერთსა და იმავე დროს არის დადასტურება თქვენი უაღრესი ნიჭიერებისა და თქვენი ენის საოცარი სიმდიდრისა. მე წამიკითხავს ფრანგული, გერმანული, რუსული და ბულგარული ვერსიები ამ პიესისა, მაგრამ არცერთი თარგმანი არ არის ისე ერთგულად შესრულებული, როგორც თქვენი. თქვენ ისეთი რამ შექმენით, რომლითაც შთამომავლობა აღტაცებული იქნება." (სურგულაძე 1976 1976 : 139)

ოლივერს გაგზავნილი მასალების ორგანიზებაში ეხმარება ვარლამ ჩერქეზიშვილის ქალიშვილი – ეკა ჩერქეზი, ანუ ეკატერინე ჩერქეზიშვილი, რომელიც როგორც ოქსფორდში ნანახი 1922 წლის 19 ივლისს დაწერილი წერილიდან ჩანს თავად მიუწვევია ინგლისში და ბიბლიოთეკაში მიუცია სამუშაო.

"*ძვირფასო ბატონ უორდროპ,*

ამ დილით ბოდლის ბიბლიოთეკის ბიბლიოთეკარისაგან მივიღ წერილი. იგი მთავაზობს ოქსფორდში ჩამოსვლას და ქართული წიგნების კატალოგის დამიშავებას.

უღრმესი მადლობა ჩემი ოქსფორდში წარდგენისათვის და ასევე ჩემთვის ვიზის საკითხების მოგვარებაში. ძალიან კარგად ვიცი, რომ თქვენი დახმარების გარეშე ვერასოდეს მოვხვდებოდი ინგლისში." (Wardr.2.68 (5)

1923 წელს მან შეადგინა ხუთასოცდახუთ ფურცლიანი ორტომეული „მარჯორი უორდროპის კოლექციის კატალოგი", (1,454 პუნქტი, მათ შორისაა 215 იშვიათი პერიოდიკა და 73 სერია.) მისი დახმარებით მოხერხდა ყველა წიგნის კატალოგიზაცია და მისი ნაშრომი გახდა წყარო დევიდ ბარეტის კრებულისა, სადაც სრულადაა შესული საქართველოსთან დაკავშირებული მარჯორი უორდროპის ფონდში არსებული ყველა წიგნი თუ ხელნაწერი.

როგორც ბოლლის საცავში მიკვლეული წერილებიდან ჩანს, მთარგმნელს ბევრი ქართველი ეხმარებოდა თარგმნის პროცესში წარმოჩენილი სირთულეების განმართებაში. ისინი უსწორებდნენ გარკვეულ ადგილებს და თარგმანის რუსულ ვერსიას აწვდიდნენ.

„პატივცემულო პროფესორო ხახანაშვილი!

გუშინ მივიღე თქვენს მიერ დაწერილი ბარათი და წერილიც შოთა რუსთაველზედ: ამისთვის დიდს მადლობას გიძღვნით. უღრმესის

სიამოვნებით წავიკითხე ამ წერილი, რომელიც არის ჩემთვის მეტად საყურადღებო.“ (MS.Wardr. c.27)

„ჩვენ გადავთარგმნეთ ინგლისურ ენაზედ ცხოვრება წმინდა ნინოსი და ახლა სხვა და სხვა ვარიანტებთან შევადარებთ ქართლის მოქცევაში არ მესმის რას ნიშნავს შემდეგი: გვ. 14, სტრ. 4... დიდი მადლობელი ვიქნები თუ სიტყვები ფრანგულად ან ინგლისურად შეგიძლიანთ გამოღება.“(MS.Wardr. c.27)

ტასო მაჩაბელი „განდეგილის“ გარკვეულ ადგილებს უმარტავდა, ეხმარებოდნენ ასევე ანეტა ჭყონია, ელენე თარხნიშვილი, ოლგა ჭავჭავაძე, ვენერა ბერიძე, ბაბო ბაგრატიონი.

როგორც ჩანს, მარჯორის მხოლოდ ქართველები არ უწვდიდნენ მას დახმარების ხელს. და-ძმა უორდროპებს ქართული ლიტერტურის თარგმნისა თუ კვლევის დროს მხარში ედგა ასევე ოლივერის რუსული ენის მასწავლებელი, უილიამ რიჩარდ მორფილი.

”80-იანი წლებიდან მოყოლებული მთელი მომდევნო წლების მანძილზე მორფილს არ შენელებია ქართული ფოლოლგიისადმი ინტერესი. ის გაცხოველებულ ყურადღებას იჩენს ყოველივე ახლისადმი, რაც კი გაჩნდებოდა ამ დარგში... ის აქვეყნებდა სტატიებს ცაგარელის, ხახანაშვილი, ჯანაშვილის, ვედენბაუმის ახალი მეცნიერული გამოკვლევების შესახებ. ეხმარებოდა არტურ ლაისტის, ოლივერ და მაჯრჯორი უორდროპების თარგმანებსა და ნაშორმებს საქართველოს შესახებ.” (ორლოვსკაია 1964 : 139)

ამდენად, 1909 წელს დის გარდაცვალების შემდეგ ოლივერის მიერ ოქსფორდში ჩამოაყალიბებულ მარჯორი უორდროპის ფონდში შესულია საქართველოსთან დაკავშირებული ყველა წიგნი, თარგმანი თუ ორიგინალი, საკუთარი ხელით ქართულად დაგაწერილი ლიტერატურა.

1921 წლის თებერვლიდან, ბოლშევიკთა შემოსევის გამო საქართველოდან იძულებით დაბრუნების შემდეგ ოლივერმა შეიქმნა "ქართული საზოგადოება," "ლონდონის ქართული კომიტეტი," 1930 წლის შუა წლებიდან ვუდი ალენთან ერთად ჩამოაყალიბა „საქართველოს საისტორიო საზოგადოება" რომელიც 1935, 1936, 1937 წლებში ვუდი ალენის რედაქტორობით უშვებდა ჟურნალს „გეორგიკა". ქართველი თუ უცხოელი (საზღვარგარეთ თუ საქართველოში მცხოვრები) მწერლები აქვეყნებდნენ კვლევებს ქართული ენის, ლიტერატურის, კულტურის შესახებ და ა. შ. ჟურნალის მიზნები ჩამოთვლილია ჟურნალის თავფურცელზე, სადაც უმთავრესი ქართული კულტურის პოპულარიზაციაა. (იხილეთ <u>დანართი 20</u>)

ოლივერთან ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ასევე ლონდონში ერთ-ერთ აქტურ მოღვაწეს ა. გუგუშვილს. მას ისეთი საზოგადოების ჩემოყალიბება სურდა, რომელიც ქართული და კავკასიური ისტორიის შესწავლით დაკავდებოდა. ოლივერის დახმარებით მართლაც ჩამოყალიბებულა მგავსი საზოგადოება, რომლის პრეზიდენტი იყო სერ დენისონ როსი, ხოლო ვიცე პრეზიდენტი ოლივერ უორდროპი და ჯონ ბადალაი, ა. გუგუშვილი კი საბჭოს წევრი.

1918 წელს არსებობდა ასევე საზოგადოება, რომელიც ბრიტანელ ხალხს საქართველოს შესახებ ინფორმაციას აწვდიდა ჩვენი ქვეყნის თურქების შემოტევისაგან დაცვის მიზნით. საზოგადოებას (ანგლო-ქართული საზოგადოება) Anglo-Georgian Society ერქვა და მისი მიზნები მათ მიერ 1918 წლის 6 მაისს გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ სტატიაშია გამოხატული. სტატია მხოლოდ ერთი ფურცლის სახითაა შემონახული ბოდლის ბიბლიოთეკაში. (<u>იხილეთ დანართი №21)</u>

აქვე გვინდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ უორდროპთა შესახებ არსებულ გამოკვლევებში არსადაა საუბარი ამ ორგანიზაციებზე, გარდა ლონდონის ქართული კომიტეტისა, ასევე არსადაა მინიშნება

იმაზე, რომ მარჯორიც ერთ-ერთი მსგავსი, ოლივერის ხელშეწყობით ჩამოყალიბებული ორგანიზაციის წევრი იყო (გარდა 2004 წელს ჯერნიფერ დონკინის მიერ გამოქვეყნებული მცირე ნარკვევისა).

როგორც ოქსფორდში ნანახი მასალებიდან ჩანს, 1906 წელს უკვე არსებულა ერთობა სახელით Friends of Georgian Committee და რომლის თავჯდომარე იყო ჯ. ა. მიურეი მაკდონალდი, ხოლო ერთ-ერთი წევრი მ. უორდროპი. 1992 წელს მომხდარა მისი ხელახალი რეკონსტრუქცია იმ ქართველების დასახმარებლად, გამოსაკვებად, შესამოსად და განათლებისათვის, ვინც ზარალი განიცადეს ბოლშევიკების შემოსევის შედეგად, ვინც წამოვიდა ქვეყნიდან და ლტოლვილის სტატუსით ევროპასა თუ ინგლისში ცხოვრობდა. უმთავრეს მიზანს კი ამ მცირე ერის დამოუკიდებლობის შენარჩუნება წარმოადგენდა. (იხილეთ დანართი 20) MS. Wardr.d. 30

ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკა მართლაცდა უძვირფასესი საგანძურია, სადაც დაცული და შემონახულია მარავალი საქართველოსთან დაკავშირებული ინფორმაცია. ამ ფონდმა დიდი როლი შეასრულა ინგლისურ – ქართული ლიტერატურული კონტაქტების კვლევასა და გაღრმავებაში.

ჯენიფერ დონკინი, ეროვნული ბიოგრაფიების კვლევის დროს შეისწავლის უორდროპის კოლექციას და აღნიშნავს, რომ:

“სერ ოლივერ უორდროპისა და მისი დის მარჯორის მიერაა დაარსებული უორდროპის კოლექცია. დის გარდაცვალების შემდეგ ოლივერ უორდროპმა, რომელიც იმთავითვე დაინტერესებული იყო ოქსფორდის უნივერსიტეტში ქართული კვლევის ცენტრის დაარსებით, მთელი კოლექცია ბოდლის ბიბლიოთეკას უძღვნა. მომდევნო წლებში კოლექცია მდიდრდებოდა ოლივერის მიერ შეძენილი თუ უორდროპის ფონდის სხვადასხვა წიგნებითა და ხელნაწერებით... უძველესი ხელნაწერს წარმოადგენს მერვე საუკუნის პალიმფსესტი. მეტერთმეტე

საუკუნის მენოლოგიონი კი უძველესი დასრულებული ხელნაწერია. დაცულია რუსთაველის პოემის "ვეფხისტყაოსნის" ნაბეჭდი ვერსია გამოქვეყნებულია მეფე ვახტანგის მიერ 1712 წელს. აქვე დაცული ორი ხელნაწერიც მეჩვიდმეტე საუკუნით უნდა იყოს დათარიღებული." (დონკინი 2004 : 380)

ნიკო მარი ეხმიანება ეკატერინე ჩერქეზიშვილის მიერ პირველი ინგლისურ-ქართული ლექსიკონის გამოცემას და უორდროპთა ღვაწლზე ამბობს:

"ოქსფორდის უნივერსიტეტში, მარჯორი უორდროპის ფონდის მეურვეობითაა დაბეჭდილი და გამოქვეყნებული ეკატერინე ჩერქეზის მიერ შედგენილი ქართულ-ინგლისური ლექსიკონი. დასავლეთში დაბეჭდილი პირველი ქართულ-ინგლისური ლექსიკონი, გამოიცა მარჯორი უორდროპის სამახსოვროდ, რომელმაც თავის ძმასთან სერ ოლივერ უორდროპთან ერთად ყველაზე მეტი წვლილი შეიტანეს ქართველური კვლევების დიდი ბრიტანეთის რუკაზე მოსათავსებლად." (Marr 1952 : 81)

ამდენად, ოქსფორდის საცავში 2008 წელს მიკვლეული მრავალფეროვანი (პირადი) კორესპონდენცია გვაწვდის მნიშვნელოვან დამატებით ინფორმაციას უორდროპთა მოღვაწეობის შესახებ და მათ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ინგლისურ-ქართული კონტაქტების შესწავლის დროს.

X. ერთი უცნობი წერილის გამო და მასთან დაკავშირებული „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის ისტორია

„ერთი უცნობი წერილისა გამო“ (ლიტ. მუზეუმი) ასეთი სათაურითაა საქართველოს ხელნაწერთა მუზეუმში 172486 შიფრით დაცული ერთ-ერთი წერილი. მასზე არც თარიღია მითითებული და არც ავტორი. წერილი საკმაოდ გაკრული ხელითაა ნაწერი და ბევრი რამ არც იკითხება. ხელნაწერი ასახავს უორდროპების გურიაში მოგზაურობას. წერილის მიხედვით საქართველოში პირველად ჩამოსვლისთანავე ისინი გურიაში წასულან და ისე შეთვისებიან იქაურობას, რომ, იქ ყველაზე მეტ ხანს დარჩენილან. გადმოცემით, მარჯორი გურიელების ოჯახის წევრებს ნათესავებს ეძახდა.

აღნიშნული წერილის საფუძველზე საშუალება მოგვეცა გვესაუბრა ოლივერსა და ქართველი მადლილოსანს, ვენერა ბერიძეს შორის არსებულ ურთიერთობებზე.

წერილის მიხედვით ოლივერს „*ნინოს დიდად განათლებულის დის, ვენერას ცოლად შერთვა სდომებია, მაგრამ ვენერას შინაურებს არ უქნიათ, მაგ სიშორეს როგორ გავათხოვოთ, ხომ სამუდამოდ დაგვკარგებაო.*“ (ლიტ. მუზეუმი) მარჯორი სიკვდილის წინ სთხოვდა თურმე ძმას საქართველოში წასვლას და ვენერას შერთვას, მისი ნივთების ვენერასთვის წაღებას, მაგრამ ოლივერი როცა საქართველოში ჩამოსულა, ვენერა როსტომ წერეთელზე ყოფილა დანიშნული. ოლივერი ინგლისში გაბრუნებულა, თუმცა წამოღებული ნივთები, დის ანდერძისამებრ, ვენერასათვის დაუტოვებია. როდესაც ოლივერს პირველი ვაჟი ეყოლა, საქართველოში მოუწერია - ქალი რომ მყოლოდა, ვენერას დავუძახებდიო.

საინტერესოა ვის მიერაა ეს ხელნაწერი დაწერილი და შეესაბამება იგი სიმართლეს თუ არა?

ოქსფორდში, 2008 წელს მიკვლეული წერილების მოიხედვით, მარჯორი მართლაც ახლოს ყოფილა მამია გურიელის ძმის – ტელემაქეს ოჯახთან. იგი ევროპაში ყოფილა ნამყოფი და რამოდენიმე უცხო ენას ფლობდა. გურიელების ოჯახი სტუმართმოყვარეობით იყო ცნობილი, აქ იკრიბებოდა ინტელიგენცია, დღეში ორ ხარს კლავდნენო. – ასე იხსენებს მამია გურიელის ბიოგრაფიის აღმწერი – გ. ჟრენტი. (ჟღენტი 1961)

ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაცულია გურიელების სახელთან დაკავშირებული კიდევ ერთი წერილი, რაც დაბეჭდილია გაზეთში „საქართველოს ქალი“ (წერეთელი 1973 : 3) იგი თითქმის სრულიად იმეორებს ხელნაწერთა ინსტიტუტის ხელნაწერს. ამ სტატიის ავტორი პაპუნა წერეთელია და როგორც თავად მისივე სტატიიდან ირკვევა, მას ეს ინფორმაცია პირადად იუნონა (ნინო) ტელემაკის ასულ გურიელისაგან მიუღია. წერილი ოლივერის პირველი ვაჟის დაბადებისას უნდა დაწრილიყო.

განვილხილოთ ამ წერილთან დაკავშირებული წოგიერთი დეტალი:

აღსანიშნია ისიც, რომ მარჯორი გურიელებთან ვიზიტზე ძალიან მოკლედ საუბრობს თავის ნაშრომში „შენიშვნები 1894-1895 წლებში საქართველოში ვიზიტის შესახებ.“ (უორდროპი 1958) იგი წერს, რომ გურიაში გურიის თავადის რეზიდენციაში გაჩერდა. ახასიათებს გურიელებს და საუბრობს მამია გურიელსა და შემდეგ მის ძმაზე, ტელემაქ გურიელზე. სწორედ მის ოჯახში გაიცნო ვარდო მარჯორიმ, იგი ამ ოჯახის ახლო ნათესავი იყო. ტელემაქეს მეუღლე ნინო ბერიძე იყო ვენერას და.

ვენერა ბერიძე, მამიას ასულის შესახებ ქართულ წყაროებში ძალიან მწირი ინფორმაცია მოიპოვება, ცნობილია ის, რომ იგი იმ დროის აქტიური მოღვაწე ყოფილა, ქუთაისის ვაჟთა გიმნაზიაში ასწავლიდა ფრანგულს. მის შესახებ იმ პერიოდის გაზეთებში არაფერია ნათქვამი, გარდა 1897 წელს „ცნობის ფურცელში“

გამოქვეყნებული ცნობისა რის მიხედვით ნინო და ვენერა ბერიძემ 5 მანეთი შესწირეს რუსთაველის ძეგლისათვის, 5 მანეთი ბარათაშვილის ძეგლისთვის, 5 სალიტერატურო ფონდს, 5 ნოე ჟორდანიასთვის გადასაცემად.

მარჯორის გარდაცვალების შემდეგ (1909 წელი) სერ ოლივერი მართლაც იმყოფებოდა საქართველოში, (1911 წლის, იანვარს). მან ამ დროისათვის ქართული უკვე საკმაოდ კარგად იცოდა, ვინაიდან იგი უკვე თავად აგროვებდა ხელნაწერებს და თითოეული საქართველოსთან დაკავშირებული დეტალი მისთვის დიდი მნიშვნელობას წარმოადგენდა.

ოლივერისა და ვენერას ურთიერთობას უკავშირდება „ვეფხისტყაოსნის“ ერთი ხელნაწერის ისტორია. შესაძლოა ვენერა ბერიძე - წერეთლელმა ამჟამად ბოდლიდ ბიბლიოთეკაში დაცული XVII საუკუნის მეორე ნახევრით დათარიღებული „ვეფხისტყაოსანი,“ (MS. Wardrop. d.17) ფერადი მინიატურებითურთ, მარჯორის მიერ გამოტანებული ნივთების სანაცვლოდ უძღვნა. ეს მინიატურები პარმენ მარგველაშვილმა ოქსფორდში ვიზიტის დროს მონახა, გადაიღო მისი ფერადი ვერსია და საქართველოში ჩამოიტანა, 2007 წლის „ვეფხისტყაოსნის“ (Wardrop 2005) გამოცემაში, ჩართო.

აღნიშნული გამოცემის მიხედვით, ოლივერს უკვე სცოდნია ამ წიგნის არსებობის შესახებ. იგი წერეთლების ოჯახში ვიზიტის დროს უნახავს:

“უორდროპებმა რამოდენიმეჯერ გადაშალეს და გადაფურცლეს ეს ხელნაწერი საქართველოში ყოფნის დროს, განსაკუთრებით საჩხერეში, წერეთლების ოჯახში ვიზიტისას. საბოლოოდ, უორდროპის საუკეთესო მეგობრის, ქალბატონი ვენერა ბერიძე – წერეთლის სურვილით ეს ძვირფასი განძი გადაეცა ოლივერ უორდროპს 1911 წლის 8 ოქტომბერს, ბოდლის ბიბლიოთეკისათვის შესაწირად.” (Wardrop 2005 : 6)

ამ მონაკვეთის მიხედვით, მარჯორის უახლოეს მეგობარს-ვენერას აღნიშნული წიგნი თავისი სურვილით საჩუქრად მიუცია ოლივერისათვის მარჯორის სახელობის ბიბლიოთეკისათვის შესაწირად.

2008 წელს ოქსფორდის ქართული კოლექციის კვლევის დროს შესაძლებელი გახდა "ვეფხისტყაოსნის" ამ ვერსიის ორიგინალის ნახვა და წიგნის ისტორიის დადგენა. წიგნს ახლავს ყდაზე დაკრული თეთრი ფურცელი, სადაც მითითებულია, რომ იგი ეკუთვნის თავად გიორგი სიმონის ძე წერეთელს, აქვე მითითებულია თარიღი 1911 წლის 8 ოქტომბერი.

საინტერესოა, თუ წიგნი გრიგოლ წერეთელს ეკუთვნის, მაშინ როგორ გადასცა იგი ვენერამ თავისი სურვილით? ამ კითხვაზე პასუხს თავად წიგნის შიდა ყდაზე დაკრული ინგლისურენოვანი წარწერა გვაძლევს:

"*მ. ვ. ბიბლიოთეკა*

ბოდლის ბიბლიოთეკაში გაგზავნილია 1914 წლის 6 ივლისს.

ბიბლიოთეკაში წარდგენილი 1911 წლის 8 ოქტომბერს საჩხერიდან ბატონი გრიგოლ (სიმონ I ის ვაჟი) წერეთლის მიერ ქალბატონი ვენერა წერეთლის, როსტომ წერეთლის მეუღლის და გურული, ხიდისთაველი სიო (სიმონ) წერეთელის ქალიშვილის საშუალებით. ვენერა იყო უორდროპების ერთ-ერთი საუკეთესო მეგობარი.

ხელნაწერი შესაძლოა ეკუთვნის XVIII საუკუნის ადრეულ წლებს. იგი მოიცავს ორმოცდაათ ფერად ფურცელს, რომლიდანაც ზოგიერთი დაზიანებულია." (MS. Wardrop. d.17) (ინგლისური ვერსიისათვის <u>იხილეთ დანართი №15)</u>

ამდენად, წიგნის გადაცემა მხოლოდ ვნერას საშუალებით მომხდარა და არა ვენერას მიერ. წიგნი გრიგოლ წერეთელს გადაუცია და მისი მფლობელიც თავად ყოფილა. როგორც ირკვევა,

წიგნის თავდაპირველი მფლობელი დავით იმერეთის მეფის ქალიშვილის მზეხათუნი ყოფილა.

„ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის ისტორიას ავსებს მარჯორისა და ოლივერს შორის არსებული პირადი ეპისტოლაურლი მასალა. საინტერესო ინფორმაციაა მოცემული 1911 წლის 20 აპრილს ვენერას მიერ ოლივერისათვის გაგზავნილ წერილში. ვენერა ოლივერს განვლილ დღესასწაულებს ულოცავს და ოლივერის წერილში დასმულ შეკითხვას პასუხობს:

“ვეფხისტყაოსნის“ დაბეჭდვა რომ განგიზრახავს დიდად ვიხარით და მოველით მოუთმენლად გავიგოთ თქვენი ქვეყნის სჯა ამ ჩვენი დიდების შესახებ. რომელ ხელნაწერს თხოულობ ოლივერ ვეფხისტყაოსანს ჩვენი ოჯახისას თუ რამე სხვას. თუ იმ ვეფხისტყაოსანზე მწერ დანამდვილებით ვეცდები გამოგიგზავნო მხოლოდ სანახავად, თორემ ის შეწირული აქვთ წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას თუ მუზეუმს არ ვიცი, თუ სულით გინდა რომ მანდ იყოს ვეფხისტყაოსანი ხელით – ნაწერი მაშინ ვეცდები სხვა ვიშოვო, მომწერე კარგათ რომ მივხვდე და ყოველ ღონეს ვიხმარ რომ ვიშოვო....“ (MS. Wardr. d. 38/7)

ბოდლის საცავში ვიხილეთ ასევე ვენერას მიერ 1911 წლის 3. სექტემბრით დათარიღებული, საჩხერიდან მიწერილი წერილი:

„...რაც შეეხება იმას რომ მწერ ძველი ნაწერების შესახებ, რასაკვირველია მეც და სხვა შეგნებული ვინც არის ვცდილობთ რომ არ დაიბნეს. ვეძებთ, მაგრამ მაინც ბევრი იკარგება და უფრო ბევრი რუსებს უვარდება ხელში. ოლივერ, როსტომას ბიძაშვილს, რომელიც ჩვენს გვერდით ცხოვრობს, თუ გახსოვთ თითქმის ერთ ეზოში ვდგავართ, ჩვენი სახლიდან მათი ძლიერ ახლოსაა, რომელსაც ჩვენ გიგას ვეძახით და ისე კი სახელად გრიგოლ სიმონის ძე წერეთელია, სურს გამოგიგზავნოს ოქსფორდში მარჯორის ბიბლიოთეკას შესწიროს ხელით ნაწერი სურათებიანი ვეფხისტყაოსანი და არ ვიცი თუ როგორ

გამოვაგზავნო, გთხოვ კარგათ მომწერო რა რიგათ გამოვაგზავნო რომ არ დაიკარგოს; მე ასე ვფიქრობ ჯერ შენ გამოგიგზავნით და შენ თვითონ მერე იქ გადასცემ...“ (MS. Wardr. d.38/7)

აქ უკვე ირკვევა ვის მიერ და როგორ აღმოჩნდა ერთ-ერთი ქართული საგანძური 1911 წლის ოქტომბერს ოქსფორდში, მარჯორი უორდროპის წიგნების კოლექციაში. აქვე მიგნებული წერილების მიხედვით წიგნი ნამდვილად თავად გროგოლ წერეთელს შეუწირავს ბიბლიოთეკისათვის, რადაგან ჩაუთვლია, რომ ამაზე უკეთეს პატრონს ამ წიგნს ვერ მოუნახავდა.

აქვე ისმის კითხვა: სინამდვილეს შეესაბამება თუ არა ისტორია ვენერასა და ოლივერის სიყვარულის შესახებ? მათი წერილების მიხედვით ამ კითხვაზე დადებითი პასუხის გაცემა ცოტა რთულია, აქ ხშირადა გამეორებული ის, რომ ისინი ახლო მეგობრები იყვნენ.

1912 წლის 12 იანვარს ნიცა ბაგრატიონ - წერეთელის მიერ დაწერილ წერილში ვკითხულობთ:

„ერთი ცუდი ამბავი უნდა გაგაგებინოთ: ჩვენი საყვარელი ვენერა (ბერიძე – წერეთლისა, გ.შ.) გარდაიცვალა. მისმა მეუღლემ როსტომმა (წერეთელმა) მთხოვა თქვენთვის შემეტყობინებინა ეს ამბავი... ყველა ძალიან შეწუხებულები ვართ... ეს ამბავი თქვენც ალბათ ძალიან გეწყინებათ, თქვენ ხომ ის დიდი პატივს გცემდათ.” (MS. Wardr. c.27)

აშკარაა, რომ ვენერა და ოლივერი საკმაოდ ახლოს ყოფილან ერთმანეთთან და ეს ურთიერთობა არავისათვის ყოფილა დამალული. ოქსფორდის უორდროპის კოლექციაში არსებული წერილებიდან მოცულობითა თუ რიცხვით, ყველაზე მეტი ვარდოს და ოლივერის წერილებია. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ არცერთ წერილში არაა საუბარი მათ შორის არსებულ სხვა გრძნობის შესახებ გარდა მეგობრობისა და ისინი ერთმანეთს ხანდახან “თქვენობით” მიმართავენ. თვალშისაცემია ისიც, რომ გაგზავნილი წერილები დიდი სითბოთი და სიყვარულითაა სავსე.

„10 დეკემბერი 1910

ძვირფასო ოლივერ,

ახლა მოსული იქნები პარაკლისიდან, როგორ იმგზავრე? ხომ სრულიად კარგად ხართ ახლა? წუხელის სიზმარში გიხილეთ ვითომ ისევ ჩვენთან დაბრუნდით...“ (MS. Wardr. d.38/7)

ყოველი ვენერას მიერ მარჯორისადმი მიწერილი წერილი მთავრდება ოლივერის მოკითხვით: „ბატონ ოლივერს უგულითადესი მოკითხვა ჩემს მაგიერ.” (MS Wardr.d. 26/2) ხოლო ოლივერისადმი მიწერილი წერილები კი შემდეგნაირად: - „მარად თქვენი მეგობარი.“ (MS. Wardr. d.38/7)

მარჯორი მუდამ ეპატიჟება ვენერას ინგლისში, მაგრამ ვენერა საქართველოში არსებული მდგომარეობის გამო ვერ ახერხებს ჩასვლას. მარჯორის დაჟინებული თხოვნით დაიწყო ვარდომ ინგლისურის სწავლა. იგი, როგორც წერილებიდან ჩანს, მუდამ უგზავნიდა ინგლისურ გაზეთებსა და ჟურნალებს, ინგლისურის სახელმძვანელოებს.

„*საყვარელო მარჯორი!*

დიდსა და უდიდეს მადლობას გიძღვნი ბარათისა და წიგნისათვის, რომელიც მივიღე და დიდათ მასიამოვნა, როგორც საჩუქარმა, აგრეთვე შენმა ჩემდამი ხსოვნამ. საკვირველია, რაკი შენ აქებ უთუოდ კარგი იქნება ეს წიგნი. ე.ი. ოთხრობა, მაგრამ მე რომ მაგის გადათარგმნა შევძლო, მანამდის ბევრი შრომა დამჭირდება, ჯერ ვცდილო მხოლოდ ვიშრომო და შევისწავლო ინგლისური... დიდათ გმადლობ, ჩემო საყვარელო მარჯორი, დაპატიჟებისათვის, გეფიცები, რომ ჩემთვისაც არ ვიცი რა იქნება ისეთი სანატრელი, როგროც თქვენი ნახვა და თქვენთან დრიოს ტარება, მაგრამ ამ წელიწადს ისეთი ცუდი დრო შემხვდა, რომ ჩემდა საუბედუროდ ვერ ვისრულებ ამ ჩემს სულითადს სურვილს, ვეცდები მომავალში შევისრულო ეს ჩემი წადილი....“ (MS Wardr.d. 26/2)

ამდენად, დანამდვილებით იმისი დასკვნა, რომ მათ ერთმანეთი უყვარდათ, ძნელი დასასაბუთებელია. თუმცა ისიც შესაძლებელია, რომ ოლივერი სწორედ ქართველი ქალისადმი სიყვარულმა დააკავშირა საქართველოსთან და სწორედ მანდილოსნიდამი სიყვარული იქცა მისი ამ მცირე ქვეყნით აღტაცების წყაროდ.

***

მარჯორის სიცოცხლის ბოლომდე უნდოდა კიდევ ერთხელ წვეოდა საქართველოს, თუმცა იგი ისე გარდაიცვალა, რომ ვერ მოახერხა სტუმრებოდა ნანატრ ქვეყანას. 1909 წლით დათარიღებულ ერთ - ერთ წერილში ბუქარესტიდან წერს ოლღა ჭავჭავაძეს:

„მეც ღმერთსა ვთხოვ ყოველთვის მაღირსოს თქვენი ნახვა და საქართველოში წასვლა... მაგრამ ჩემი ბედში არ წერილია, ცამეტი წელიწადია არ ვყოფილვარ საქართველოში, ჩემი გული სიყვარულით მისკენ ბრუნდება...“ (MS. Wardr. d.26/4)

ამ დროს მარჯორი უკვე ძალიან ავად იყო. იგი ბუქარესტში გარდაიცვალა იმავე წელს. დაკრძალვის ცერემონიალს ოთხი ქართველი ესწრებოდა: *„როგორც ახლახან დავადგინეთ, ჩერქეზიშვილის, ანდრონიკაშვილის და ჩხენკელის გარდა 1909 წელს ინგლისში მარჯორი უორდროპის დასაფლავებას დასწრებია დავით ღამბაშიძე.“* (ჩვენი მწერლობა 2001 : 4) - წერს გაზეთი *ჩვენი მწერლობა.*

გადმოცემით, მარჯორის გარდაცვალებამდე უთქვამს - თუ საქრთველოდან ჩამოტანილ ყვავილებს მოიმიტანენ დაკრძალვაზე, თან ჩამაყოლეთო. მართლაც, მის დაკრძალვაზე ოთხი ქართველი წარმომადგენლის მიერ მიტანილი მხოლოდ ერთადერთი ყვავილების გვირგვინი ჩაუყოლებიათ თან.

თედო სახოკიას შეუტყვია, რომ დაავადებულ მარჯორის სიკვდილის სარეცელზე მწოლიარეს უკანასკნელ წამებში ენა ჩავარდნოდა, ხელით დაეხატა სიტყვა საქართველო - „გეორგია“.

ქართველმა საზოგადოებამ არ დაუკარგა და-ძმას გაწეული ღვაწლი და სიცოცხლეშივე დიდი პატივი მიაგო.

საქართველოში ყოფნისას მარჯორის თავის ტკივილები ჰქონია. ქართველების გადამეტებული ყურადღებით აღფრთოვანებული მარჯორი წერს: “*ყოველი ქართველი, ექიმი, თუ არაექიმი ისე ზრუნავს ჩვენს კეთილდღეობაზე, რომ ეს ფრიად გასაოცარია.*” (Ms. eng. C. 6824)

1895 წელს საქართველოში ჩამოსულ მარჯორის საპატივცემულოდ გამართულ საღამოზე კოტე ბაქრაძე ულამაზესი სიტყვებით მიმართავს ინგლისელ ქალს. (უორდროპის კოლექციაში ამ გამოსვლის ბაქრაძისეული ხელნაწერი ინახება)

“*ქალბატონო ვარდროპ,*

ჩვენ ხალხ სწამს, რომ ეს ჩვენი პატარა ქვეყანა წილად ხვდა ღვთისმშობელს, იმ დროს, როცა მოციქულები იყოფდნენ თავიანთ შორის მაშინდელ ცნობილ ქვეყნებს ქრისტეს სჯულის გასავრცელებლად, მან მიიღო ჩვენი სამშობლი თავისი მფარველობის ქვეშ და დიდხანს არ მოუკლია მისთვინ თავისი მოწყალე თვალი... იშვიათად შეხვდებით, რომ ქალს ისეთი დიდი გავლენა და მნიშვნელობა ჰქონოდეს რომელიმე ხალხის ისტორიაში, როგორც ჰქონდა ჩვენსაში; საუკეთესო წამები ჩვენი ისტორიისა დაკავშირებულია უთუოდ ქალის სახელთან: მოციქულთ თანასწორს შემოაქვს საქართველოში ქრისტეს სახელი...“ (MS.Wardr. d. 20)

მოხსენებაში ასევე ნახსენებია შუშანიკისა და ქეთევანის, თამარის და თითოეული ქართველი დედის ღვაწლი. მარჯორი გათანაბრებულია უდიდეს ქართველ მოღვაწეებთან.

“შესაძლოა იმ კურთხეულმა თქვენ აგარჩიათ თავის მფარველბის გამოსაჩენად; შეიძლება თქვენ, სუსტ ადამიანს, დაგავალათ ის დიდი

საქმე, რომელიც ჩვენ ჯერ არ შეგვისრულებია, საიდან სად ჩაუგდია თქვენს გულს ნაპერწკალი და აღუძრავს მასში ჩვენდამი სიმპატია და სიყვარული? საიდან სად მოგიმართავთ თქვენ ჩვენსკენ, რომ გაგვიცნოთ და შეგვისწავლოთ რიგიანად. და შემდეგ გააცნათ თავი ევროპას, აღძრათ ჩვენდამი სიმპატია რომ იმით იქნება მივიწყებული დროებით ერი გამოირკვეს წყვდიადიდან... ღმერთმა ქნას შეგესრულებინოთ ეს დიდი და სამძიმო საქმე პირნათლად...“ (MS.Wardr. d. 20)

მარჯორის ღვაწლი ქართველთა მიერ მის სიცოცხლეშივე დაფასდა. მარჯორი ქართველების შესახებ საუბრისას ყურადღებას ამახვილებს იმ ფაქტზე, რომ ქართველი ქალი მებრძოლი სულითაა აღსავსე და დიდ როლს ასრულებს საქართველოს სიტორიაში, ქართველი საზოგადოება მასაც იმ ქართველ მანდილოსანთა გვერდით ახსენებს, რომლებიც წმინდანებად არიან შერაცხულები. XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე მცხოვრები ქართველი საზოგადო მოღვაწეები მარჯორის არაერთხელ ადარებენ წმინდა ნინოსა თუ თამარს და მასში დიდ იმედსა და ნუგეშს ხედავენ.

სულით მაღალო და გულით
პატიოსანო ცამდისა,
ვინც გაგაცნო საქართველო,
შეგაყვარა-შეგათვისა,
ვინც ეგ სათნო და ღვთიური
თქვენი თავი მოგვივლინა,
მას ვევედროთ სულით, გულით.
გრწამდეს ქალო, ყოველთვინა,
რომ გვიცოცხლოს თქვენი თავი
და თქვენი ძმა ოლივერი,
რომ ორნივე მხიარულათ
იყვნეთ მრავალ-ჟამიერი.” ლადო იაშვილი

(MS. Wardr. d. 20 (25)

მარჯორი უორდროპის ქართულ კოლექციაში სხვადასხვა ქართველი მოღვაწის მიერ ათამდე ლექსია მარჯორისადმი მიძღვნილი, სადაც თითქმის ყველგან მარჯორის ღვთიურ ძალაზეა საუბარი. ქართველი ხალხი მას თითქმის ყველგან უფლისგან გამოგზავნილად მიიჩნევს.

ლადო იოსების ძე იაშვილი, სოფელ ქალას გამართულ სადილზე სადღეგრძელოდ თქმული ლექსი:

„ციურსა ნიჭსა კეთილსა
მუდამ ნათელი ჰფენია,
ნათელსა, ბროლის ნათალსა,
ბაგე სიბრძნითა ჰშვენია.
მისნი სპეტაკნი საქმენი
მნათობთა გარდაჰფენია!
ვარდი, ზამბახი ყოველთვის
მისგან ყოველგან ჰფენია!
დღეს თაიგული შემკული
ჩვენს შორის გამოგვრევია!“

(MS.Wardr. d. 20)

ქართველ ხალხს ჯერ არ დავიწყებია მარჯორის ღვაწლი. 2007 წელს საქართველოს კულტურულ და ბიზნეს ურთიერთობების საერთაშორისო ცენტრმა, ბრიტანეთსა და საქართველოს შორის კავშირის გაღრმავების მიზნით გახსნა მარჯორი უორდროპის პარკი. „ამ პარკის გახსნის მიზანი იმ ადამიანთა, იმ ხალხის ხსოვნაა, ვინც პირველებმა დაამყარეს კავშირი ამ ორ ქვეყანას შორის – მარჯორისა და ოლივერის.“ (ქიციშვილი 1984)

რეჟისორმა გიორგი თუმანიშვილმა ფილმიც კი გადაიღო სახელწოდებით „მარჯორი და ოლივერი“. როგროც გავარკვიეთ, ფილმი დღეს ინახება საქართველოს პირველი არხის არქივში და მისი ნახვა სამწუხაროდ ამჟამად შეუძლებელია სპეციალური დანადგარების გარეშე. რეჟისორის მეუღლის თქმით - ამ ფილმის გადაღების დროს აღმოჩნდა რომ ოლივერი და მარჯორი ისევ ახსოვთ ჩვენს ქვეყანაში, მაშინ, როცა თავის ქვეყანაში მისი ვინაობა ძალიან ცოტამ თუ იცის.
ამაში ჩვენ თავად დავრწმუნდი ოქსფორდში სამეცნიერო მივლინების დროს. მთელ ბიბლიოთეკაში არ არსებობს თანამშრომელი, ვინც ერკვევა ქართულ მასალებში, რაიმე იცის საქარველოს შესახებ და ვინც შეიძლება რაიმე მიმართულება მოგვცეს ქართული მასალების ძებნის დროს.

XI. მთარგმნელის მიერ შერჩეული თარგმნის სტილი

ყოველ მთარგმნელს საკუთარი სტილი, ხელწერა აქვს შერჩეული დედნის თარგმნისათვის. მთარგმნელის მიერ არჩეული მთარგმნელობითი სტილის დადგენა საკმაოდ მნიშვნელოვანია ასევე მარჯორისეული თარგმანების განხილვის დროს. მთარგმნელობითი სტილი, ია ზეინაბიშვილის თქმით არის მთარგმნელობით ტრანსფორმაციათა შეჩევის და კომბინაციის ის უპირატესი პრინციპი, რომლითაც მთარგმნელი გაცნობიერებულად თუ გაუცნობიერებლად ხელმძღვანელობს თარგმნის პროცესში მთარგმნელობითი კომუნიკაციური ეკვივალენტურობის მიღწევის მიზნით. (ზეინაბიშვილი 2004)

მარჯორისეული თარგმანის პრინციპების შესახებ საკმაოდ მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის მისი პირადი წერილები. აღნიშნულ ქვეთავში წარმოდგენილია მარჯორის მიერ შერჩეული თარგმნის სტილი ქართული ნაწარმოებების თარგმნის დროს, რაც ძირითადად ეყრდნობა თავად მის მიერვე დაწერილ წერილებს თუ თარგმანებს.

თარგმანის მონოლითურობის მისაღწევად მარჯორისათვის მნიშვნელოვანია **დედნის შესწავლის საკითხი**. ქართული მწერლობით დაინტერესებულმა მარჯორიმ, ცხადია, ბევრი რამ იცოდა ილიას შესახებ. იგი ქართული ენის დასახვეწად და ავტორის გასაცნობად თავად ჩამოვიდა საქართველოში. მოცემული ნაწამროებების თარგმნამდე მთარგმნელი იცნობდა არა მხოლოდ ავტორს, მის, როგორც შემოქმედის წარმომქმნელ ლიტერატურულ პროცესს, არამედ ასევე მშობლიური ლიტერატურის მთელ საუნჯეს.

მარჯორიმ განსაკუთრებით დიდი ხანი მოანდომა „ვეფხისტყაოსანს“ დედნის შესწავლას. იგი დაახლოებით თვრამეტი წელი თარგმნიდა პოემას და წერილებში მაინც უკმაყოფილებას

გამოხატავდა მის მიმართ, რამდენჯერმე მიბრუნებია და ხელახლა უთარგმნია იგი. თავად მარჯორისეული თარგმანი გამოგვადგება იმის საჩვენებლად, თუ როგორ სწავლობდა იგი თითოეულ სიტყვას, სხვადასხვა ენებზე ეძებდა ნებისმიერ, პოემასთან დაკავშირებულ, მასალას და იყენებდა დედანში ჩადებული შინაარსის სწორად გაგებისათვის. აღსანიშნია ისიც, რომ მთარგმნელს სქოლიოებში დართული აქვს განმარტებული ადგილები და მითითებული ჰყავს მათი ავტორები, ვინც კი დახამრება გაუწია მას, ქართველ მეცნიერთათვისაც კი, საეჭვო ადგილების განმარტებაში.

პოემის თარგმანში კარგად ჩანს მთარგმნელის ზოგადი განათლება. „ვეფხისტყაოსნის“ 893-ე სტროფის დასასრულს იგი პარალელებს ავლებს მეცამეტე საუკუნის გერმანელ მწერალთან ვოლფგაგნგ ვონ აიშენბახის „პარცივალთან“, სადაც მას ეს ეპოზოდი სხვაგვარად აქვს აღწერილი; შარლოტა ბრონტეს „შირლისთან“, სადაც შირლის მისი შეყვარებული ხშირად უწოდებდა პანტერას, ლეოპარდს.[1]

აღსანიშნავია მარჯორის მიერ მკითხველისათვის განმარტებული ადგილები, სადაც კარგად ჩანს ქართული ლიტერატურისა და ფოლკლორის საფუძვლიანი ცოდნა: “ქართულ მითოლოგიაში მზე ქალი ღვთაებაა, მთვარე კი მამაკაცი.” (Rusthaveli 2005 : 24)

პოემას დამატების სახით დართული აქვს გამოყენებული ლიტერატურა, სადაც შედის: თარგმანი ნიკო მარის მიერ რუსულად დაწერილი „ვეფხისტყაოსნის“ კვლევისა (*An English rendering of the Russian Translation by Professor Marr of the introductory quatrains of the “Man in the Panther's skin”*) და ასევე ბიბლიოგრაფია 84 წიგნისა, პოემის

———————————

1. (Rustaveli's contemporary, Wolfram von Eschenbach, in Parzival, vi. 80, has an episode different in this character, but vaguely suggestive of the psychological aspect of this passage. Cf. Gulak, p 53. Charlotte Bronte's Shirley is repeatedly described by her lover as „pantheress,“ „leopardess“ (chap, xxxvi). Cf. Rust'haveli, 26,85.) (Rusthaveli 2005: 152)

შესახებ დაწერილი სხვადასხვა ენაზე შექმნილი იმ მასალებისა, რაც მთარგმნელმა შეაგროვა და გამოიყენა თარგმნის დროს.

იგი მეცნიერულად იკვლევს დედანს, სწავლობს თითოეულ სიტყვას და მკითხველს სწორ მიმართულებას აძლევს.

მარჯორი უორდროპი თარგმანის შერჩევას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს, ვინაიდან ესმის, რომ კარგად თარგმნილი დედანი **ლიტერატურის გამდიდრების წყაროა.** მარჯორი ინგლისელი მკითხველის ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ ქართული ლიტერატურა მართალია არაა ცნობილი, მაგრამ იგი საკმაოდ მდიდარია და ამასთან დიდი ესთეტიკური სიამოვნების მომგვრელი. ამიტომაც ცდილობს ქართული ლიტერატურის თითქმის ყველა პერიოდში შექმნილი ნაწარმოების ინგლისურ ენაზე გადატანას, რადგან იგი *„ყოველი მწერლობისთვის სასარგებლოა.“*

მარჯორი უორდოპი *განდეგილის* წინასიტყვაობაში წერს:

„მაშინ, როცა მრავალნი ინგლისელნი სპარსულ ლიტერატურას ეტანებიან, ცოტას ნახავთ, რომ ვინმემ ქართული ლიტერატურის არსებობაც იცოდეს. საქართველო სწორედ ყურადღების ღირსია. „ვეფხისტყაოსანი“ რუსთაველის მე XII საუკუნის ეპოსის პოეტისა სულაც არ ჩამოუვარდება შაჰნამეს...“ (თოფურიძე 1957)

მარჯორის მიერ ქართული მხატვრული ლიტერატურის, ფოლკლორული თუ ეთნოგრაფიული ნაწარმოების თარგმნის ძირითადი მიზანი ინგლისში ქართული ლიტერატურისა და კულტურის პოპულარიზაციაა. თანამემამულეთათვის იმ ესთეტიკური სიამოვნების მინიჭება, რაც თავად განიცადა ქართული ენის დაუფლების და ქართულ ენაზე დაწერილი ნაწარმოებების წაკითხვის შემდეგ. მთარგმნელი “ვეფხისტყაოსნის” თარგმანის შესახებ ამბობს:

“წარსული ორი წლის განმავლობაში მრავალი დრო მოვანდომე ქართულ კლასიკურ ლიტერატურას და განსაკუთრებით მეთორმეტე საუკუნის პოეტის შოტა რუსთაველი შესწავლას. მე დიდი სურვილი

მაქვს მალე გავუზიარო ჩემს თანამემამულეთ ის სიამოვნება, რომელიც მე ამ წიგნმა მაგრძნობინა." (Wardrop 1912)

მარჯორის თანამედროვე განიხილავს მის ნაშრომებს და B ს ფსევდონიმით აქვეყნებს რეცენზიას "ვეფხისტყაოსნის" თარგმანის შესახებ. მოცემული მასალა გვაწვდის ინფორმაციას მარჯორის მიერ შერჩეული თარგმანის სტილის შესახებ:

"მის ვარდროპი ცდილობდა "ვეფხისტყაოსნის" ენა, ორიგინალობა და განსაკუთრებული სული გადაეტანა ინგლისურ ენაზედ, მისი მიზანი "ვეფხისტყაოსნის" სიტყვებისა და ფრაზების თარგმნა კი არ იყო, არამედ "ვეფხისტყაოსნის" შექმნა ინგლისურად, როგორც განსვენებულმა ივანე მაჩაბელმა შექსპირი შექმნა ქართულად." (B 1909 : 10)

ილიასადმი მიწერილი წერილის მიხედვით მთარგმნელი მხარს უჭერს **ექვივალენტური თარგმანის პრინციპს.** მას ესმის, რომ თარგმნის დროს დედნის ბევრი მშვენიერება იკარგება.

„ვსცადე სიტყვითი სიტყვიერად მას გამოთქმა, მაგრამ ბევრი მისი მშვენიერება უნდა იყოს, საჭიროდ დაკარგული უცხო თარგმანში." (ოძელი 1998 : 219)

მარჯორისთვის მნიშვნელოვანია თითოეული ფრაზის ფორმისა და შინაარსის დაცვა. მთარგმნელი მუდამ უკმაყოფილოა თავისი შრომის შედეგით, თუმცა, მის მიერ ნათარგმნი რუსთველის პოემა საუკეთესოა ინგლისურ თარგმანებს შორის. 1894 წლის 14 ნოემბერს „ვეფხისტყაოსნის" თარგმანის შესახებ წერს:

„თუმცა მრცხვენია ჩემი ცუდად შესრულებული თარგმანის გაგზავნა. მე გადმოვწერე 40 სტრიქონი, ის, რაც დღეს უნდა გამოგიგზავნო, მაგრამ წერის დროს ვიგრძენი თარგმანში გაპარული უზუსტობანი. ინგლისური ტექსტი ძალიან უფერული და უშნოა, მაგრამ ვფიქრობ, ამას დიდი მნიშვნელობა არ უნდა ჰქონდეს, ვინაიდან

უპირველესად მე ა ზრის სწორად გადმოცემას ვაძლევ უპირატესობას.“ (ოძელი 1998 : 217)

მარჯორის ქართული მდიდარ ენად მიაჩნია, ისე, რომ ხანდახან იძულებულია გამოტოვოს დედნის ზოგიერთი დეტალი ინგლისურში არსებული სიტყვათა მარაგის სიმცირის გამო.

საინტერესოა როგორ აფასებს მარჯორისეულ თარგმნილ ზღაპრებს და შერჩეულ თარგმნის სტილს მარჯორის ეპოქის ინგლისური პრესა. გაზეთი „ივერიის“ კორესპონდენტი იუწყება, რომ იგი იშველიებს ერთი ინგლისური გაზეთის აზრს მის მარჯორი ვარდროპის მიერ ნათარგმნი ქართული არაკების შესახებ.

“*მის მარჯორი ვარდროპსაო, - სწერს გაზეთი: მშვენიერი ენა აქვს, მისი ენა სწორედ ზღაპრებისათვის არის მოწყობილი. იგი წერს ინგლისურის ძველის აქეთ მის ენით, მაგრამ არა ჰხმარობს იმ ფრაზებს, რომელნიც საღმრთო წერილშია, რადგანაც ბევრს ეწყინებოდა იმ ფრაზების ამოკითხვა ზღაპარში, რომელიც საღმრთო წერილშია... თარგმანის ენა ჰხდის სასიამოვნოდ ზღაპრებს ყველასათვის რომელსაც-კი უყვარს ლიტერატურა ბავშვისა.*” (ივერია 1894)

ივერიის ქართველი კორესპონდენტი, რომელიც ინმანის სახელით ბეჭდავს სტატიებს „ივერიაში“ წერს:

“*დასასრულ ამისა მის ვარდროპ განაგრძობს: „მე ვწუხვარ, რომ ჩემი თარგმანი დედანთან შორს არის, მაგრამ თუ მხედველობაში იქონიებთ ენის უცოდინარობას სიძნელეს, და იდიომებს, მაშინ ამას მაპატიებთ... ეს სიტყვები ალბათ უნდა მიეწეროს ავტორის კრძალულებას, რადგანაც ჩვენ შევუდარეთ თარგმანი დედანს: თარგმანი ძალიან ახლოა დედანთან, ენა მშვენიერია და ჰარმონია დაცულია.*” (ივერია 1896)

მთარგმნელი მხატვრული ლიტერატურის თარგმნის დროს ძირითადად ექვივალენტური თარგმანის პრინციპებს ეყრდნობა. იგი

ზედმიწევნით გადასცემს მკითხველს ავტორის ჩანაფიქრს, იკვლევს სიტყვათა მნიშვნელობებს და ეძებს ზუსტ ექვივალენტებს.

მარჯორიმ თავის მიზანს მიაღწია კიდეც, ქართული კულტურა გააცნო უცხოელ საზოგადოებას, მისმა თარგმანებმა გამოძახილი ჰპოვა სხვადასხვა უცხოურ გაზეთებში.

ინგლისში მცხოვრები ქართველი კორესპონდენტები ხშირად აქვეყნებენ მოძიებულ ინფორმაციას მარჯორი უორდროპის თარგმანების შესახებ. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მარჯორის ამ თარგმანთან დაკავშირებული მორფილისეული შეფასებები:

“მრავალმა მოგზაურმა აგვირწერაო, - ამბობს პროფესორი მორფილი (“ეკლდემი,”4 აგვისტო, 1894) კავკასია და იმის მკვიდრთა მშვენიერება. მაგრამ ეხლაც კი იმ ეროვნებათა სხვადასხვა ენისა ჩვენში არა იციან რა ბროსეს, ცაგარელის და სხვათა შრომების მიუხედავად; ამ ენათა შორის მხოლოდ ქართულს ენას და მის შტოებს აქვთ ლიტერატიურა... ძალიან ბედნიერი აზრი დაჰბადებია მისს ვარდროპს, მოუწადინებია რა ჩვენი ამ ნაკლებ ცნობილ ქვეყნის ფოლკლორთან, ზრაპრებთან და საერო ლიტერატურასთან გაცნობა.” (ვაზიანი 1894, №198)

გაზეთი „ივერია“ აქვეყნებს ინფორმაციას ლონდონის პოლიტიკურ-ისტორიული ჟურნალის “შაბათის მიმოხილვის” სტატიის შესახებ:

„ჯერ არც ერთხელ არ გამოცემულა წიგნი ასეთის მოხერხებით როგორიც არის მისს მარჯორი უორდროპის “ქართული არაკები”, გამოცემული ალფრედ ნუტის მიერ, რომლის გამოცემულ წიგნებსაც სწორედ რომ ლამაზად ეწოდება “გრიმების ბიბლიოთეკა”... მრჯორი უორდროპს ქართულს საერო სიტყვიერებაში ძვირფასი საუნჯე უპოვნია და თავისს წიგნში მიუქცევია, რაც ერთადერთი ახალი ამბავია ინგლისელ მკითხველთათვის.” (ივერია 1894)

ინმანი, (ივანე მაჭავარიანი) განიხილავს ბრიტანულ გაზეთში, (Athenaeum, 9 March, #3515, 1895) დაბეჭდილ სტატიას, (სადაც მიმოხილულია საქართველოს ისტორია ძალიან მოკლედ) და ივერიაში აქვეყნებს თავის რეცენზიას მასთან დაკავშირებით: "*მისს ვარდროპი პირველია, ვინც დაჰბადა აზრი, რომ სახალხი ზღაპრები დიდად საინტერესოა და იმისს წიგნს ვინც წაიკითხავს, მართლაც გულში მადლობა ალეძვრება მისდამი.*"(ინმანი 1895)

"ივერიაში" დაიბეჭდა ასევე რეცენზიები გამოქვეყნებული სხვადასხვა ბრიტანულ, (Athen, Daily Chronicle, Saturday Review,) რუსულ (ივერია 1894, №227) თუ ამერიკულ (" Nation 27" ივერია 1895, №20) გაზეთებში. მისი თარგმანები ხშირად ყოფილა არა მხოლოდ ქართველი, არამედ უცხოელი კორესპონდენტების განხილვის და შეფასების საგანი.

ბოდლის ბიბლიოთეკაში 2008 წელს მიკვლეული მარჯორისეული თარგმანების სტილი საკმაოდ განსხვავდება ილიას ნაწარმოებებისა თუ სხვა თარგმანებისაგან. სტილი განპირობებულია ძირითადად თარგმნის შესრულების მიზნით. მათი მიზანი არაა მკითხველისათვის ესთეტიკური სიამოვნების მინიჭება, ან ქართული კულტურის საზღვარგრეთ პოპულარიზაცია და ისინი არაა ფართო მასებისათვის განკუთვნილი. მთარგმნელი აქ უმთავრესად არსებული რეალობის ადრესანტისთვის სწორად დახატვას ისახავდა მიზნად, ამიტომაც, ამ თარგმანების დედანთან შედარებისას აღმოჩნდა, რომ მარჯორი საკმაოდ ახლოსაა დედანთან, იგი გვაძლევს დედნის ადექვატურ თარგმანს. მან იცის, რომ თითოეულ დეტალს, მცირე მინიშნებას, ინფორმაციას, თვით ინტონაციასაც კი დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ადრესანტამდე არსებული რეალობის დაუმახინჯებლად მიწოდებაში.

იგი ცდილობს სათარგმნი დედნის ზედმიწევნით გადატანას, რისთვისაც მას მოძიებული და შესწავლილი აქვს თარგმანთან დაკავშირებული საკმაოდ დიდი ინფორმაცია, საქართველოდან

მიღებული გაზეთების საშუალებით. ვფიქრობთ, რომ მარჯორის მიერ შესრულებულ ყოველ თარგმანს მისი საკუთარი წერილი უნდა ჰქონოდა დართული, სადაც ნაჩვენები უნდა ყოფილიყო მის მიერ ღრმად განცდილი და კარგად შესწავლილ-დამუშავებული ცნობები, მისი შეხედულებები, პოზიცია თუ დამოკიდებულება არსებული რეალობისადმი.

თუ კი მთარგმნელი მხატვრული ლიტერატურის თარგმანს შედარებით დიდ დროს ანდომებს, საგაზეთო სტატიებს დაუყოვნებლივ თარგმნის, ქართველ მეგობართათვის დასახმარების მოპოვების მიზნით.

განსხვავება შეიმჩნევა ასევე თვით 1900-1909 წლებში შესრულებულ თარგმანებში. თუკი ერთის მხრივ თარგმანი ახლოსაა დედანთან, მეორეს მხრივ, მარჯორი თარგმნის მხოლოდ მნიშვნელოვან ინფორმაციას ამა თუ იმ სტატიიდან. იგი იღებს საჭირო ინფორმაციას და მათ თავის საკუთარ სარჩულში ახვევს.

აღსანიშნია ისიც, რომ თუკი მარჯორი ქართული მხატვრული ლიტერატურის თარგმნისას დედანს და მასთან დაკავშირებულ ისტორიას საფუძვლიანად სწავლობს და იკვლევს, საგაზეთო სტატების თარგმანებისადმი ნაკლებ კრიტიკული რჩება. მართალია, რომ იგი საკუთარ წერილშიც კი სრულ ნდობას უცხადებს აღნიშნულ სტატიებს, და ქართველი მეგობრების მიერ დაწერილ წერილებს, მაგრამ იგი ხომ მხოლოდ მთარგმნელია ამ შემთხვევაში და არა თანაავტორი. მისი მიზანი ინფორმაციის თარგმნა და ადრესატამდე მიტანაა.

მარჯორისეული შეხედულებები განსაკუთრებით კარგად ჩანს მის მიერ სხვადასხვა ქართული ჟურნალიდან ამოკრებილ სტატიებში. მსგავსი სტატიები არც თუ ისე ახლოსაა დედანთან, მათი მიზანი უმთავრესად მკითხველისათვის ზოგადი ინფორმაციის მიწოდებაა. ასეთ წერილებს ახლავს მთარგნელისეული დიდი ემოცია და მასში ხშირადაა ჩართული მისეული კომენტარები.

ერთ-ერთი ასეთი წერილია *Memoir concerning Russian atrocities in Georgia in 1906,* (MS.Wardr. C. 2) სადაც იგი დაუფარავად ამხელს რუსული პოლიტიკის თვითნებობას საქართველოში, იზიარებს რა მარჯორი ქართველების ტანჯვას, როგორც მანდილოსანი თავად მიმართავს რუს ქალებს, რომ მცირეოდენი თანაგრძნობა გამოიჩინონ ქართველი და-ძმების მიმართ.

ამდენად, 2008 წელს ბოდლის ბიბლიოთეკაში მიკვლეული მარჯორის მიერ შესრულებული თარგმანების სათარგმნი სტილი განსხვავდება მის უკვე კარგად ცნობილი თარგმანებისაგან და ძირითადი მიზეზი კი თარგმანის შესრულების მიზანია.

XII. ორიოდე სიტყვა მარჯორისეული თარგმანების აქამდე ჩრდილქვეშ ყოფნის მიზეზებზე

აღნიშნული ნაშრომის მიზანი ასევე მოგვიანებით აღმოჩენილი თარგმანების აქამდე ჩრდილქვეშ ყოფნის მიზეზის კვლევაა, იმისი დადგენა, თუ რატომ დარჩა ეს საკმაოდ მნიშვნელოვანი თარგმანები ქართველი საზოგადოებისათვის უცნობი და შეუსწავლელი.

1981 - 84 წლებში გურამ შარაძემ ოქსფორდის უორდროპის ფონდის საცავებში იხილა ინგლისურ ენაზე თარგმნილი ილიას „მგზავრის წერილები“ „კაცია-ადამიანის?!“ ფრაგმენტები, „გლახის ნაამბობი“, ილიას ავტობიოგრაფია (ოლივერის მიერაა შესრულებული), „მძინარე ქალს“, „გაზაფხული“ „ელეგია“ ნაწყვეტები „აჩრდილიდან“ და „ბაზალეთის ტბიდან,“ ვახტანგ ორბელიანის, გრიგოლ ორბელიანისა და რაფიელ ერისთავის მარჯორისეული, ხოლო ალექსანდრე ყაზბეგის ოლივერისეული გამოუქვეყნებელი თარგმანები, 1987 წელს ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებების თარგმანები გამოიცა თბილისში.

ურდროპის ცხოვრების შესახებ უამრავი ლიტერატურა დაიწერა, მრავალი მეცნიერი მუშაობდა უორდროპების ცხოვრებასა თუ მოღვაწეობაზე, საქართველოსთან დაკავშირებულ საკითხებზე, ამის მიუხედავად, მრავალი კვლავ გამოუვლენელი დარჩა.

მარიკა ოძელი აღნიშნავს, რომ „მათი შემოქმედებითი სამეცნიერო მუშაობა ფართოდაა გაშუქებული როგორც მეცხრამეტე, ასევე მეოცე საუკუნის პრესაში, დაიწერა მონოგრაფია მარჯორი უორდროპზე, შეიქმნა მსხვილტანიანი გამოკვლევა...“ (ოძელი 1998 : 60) გურამ შარაძეს დაწვრილებით აქვს გაანალიზებული მათი შემოქმედება და გამოცემული აქვს წიგნებად: ბედნიერებისა და სათნოების საუნჯე, 1984 წელს და საქართველოს მზე და სიყვარული ალბიონის კუნძულზე, 1984 წელს.

მოგონებებში „მარჯორი და ოლივერი“ *Marjory and Oliver* (MS. Wardr.c.31) ოლივერ უორდროპის ქალიშვილმა - ნინო უორდროპმა ჩამოთვალა თარგმანები და მიმოიხილა მათი ღვაწლი, მაგრამ მარჯორისეულ ილიას თხზულებების თარგმანზე თუ სხვა რაიმე ნაშრომზე არაფერია ნათქვამი. არც „ვეფხისტყაოსნის“ შესავალი და არცერთი თარგმანის წინასიტყვაობა გვეუბნება რამეს სხვა თარგმანების არსებობაზე.

1958 წელს ლეილა თაქთაქიშვილი-ურუშაძე ფართოდ იკვლევს უორდროპების შემოქმედებას, განიხილავს მარჯორისეულ „მგზავრის წერილების“ თარგმანს და ამბობს, რომ „ოქსფორდში ვიზიტის დროს სხვა საინტერესო მასალებთან ერთად, მივიღე ილიას „მგზავრის წერილების” ინგლისური თარგმანი, რომელიც მარჯორი უორდროპს შეუსრულებია.“ (თაქთაქიშვილი-ურუშაძე 1958 : 121-123)

როგორც ჩანს, იგი თავად მუშაობდა ოქსფორდის მასალებზე, მაგრამ მის სტატიებში არაფერია ნათქვამი სხვა თარგმანებზე.

“თარგმანებს შორის ილიას “მგზავრის წერილებს” არსად ახსენებდნენ, არაფერს ამბობდა მისი არსებობის შესახებ არც იმდროინდელი ქართული პრესა და არც ოლივერ უორდროპისეული “ვეფხისტყაოსნის” წინასიტყვაობა.” - ამბობს უცნობი კორესპონდენტი ბ. (B 1909)

უორდროპის შესახებ დეტალურ ინფორმაციას საქართველოს აწვდიდნენ გაზეთ „ივერიის“ ლონდონელი კორესპონდენტი ვარლამ ჩერქეზიშვილი, ვაზიანი, ვიღაც – სანო, ინმანი - ი. მაჭავარიანი. ამის მიუხედავად ქართული პრესის ყურადღების საგანი არასოდეს გამხდარა მარჯორის სხვა თარგმანები.

დევიდ მარშალ ლანგი თავის კვლევაში „ქართველოლოგიური კველვა ძიება ოქსფორდში“ (ლენგი 1957) მარჯორის თითქმის ყველა თარგმანს ჩამოთვლის და დასძენს, რომ შესაძლოა მარჯორი სწერდა

კიდეც ქართველ მეგობრებს ამის შესახებ, მაგრამ ასეთი მასალა ჯერჯერობით არაა აღმოჩენილი.

ოქსფორდში მიკვლეული მასალების შესახებ ინფორმაციის ქართულ პრესაში ძიების დროს ვიხილეთ თედო სახოკიას მიერ 1912 წელს გამოქვეყნებული სტატია, სადაც იგი თითქოს მინიშნებას გვაძლევს 2008 წელს მიკვლეული თარგმანების შესახებ.

„უორდროპის ასული ეკუთვნის იმ მცირე რიცხვს ევროპიელთა, რომელთაც შეისწავლეს ჩვენი ენა, ლიტერატურა და ისტორია, იმ განსხვავებით კი, რომ განსვენებულმა არამც თუ შეისწავლა ენა, ლიტერტურა და სიტორია, არამედ ყოველსავე ამასთან ერთად უანგარო სიყვარულით შეიყვარა ჩვენი ყველასგან დავიწყებული ცხალხი და ქვეყანაცა. უორდროპის ასულმა განათლებულ ევროპას გააცნო „განდეგილი“, ილია ჭავჭავაძისა, „სიბრძნე სიცრუვე“, სულხან-საბა ორბელიანისა, „ქართული ხალხური ზღაპრები“ „ვეფხისტყაოსანი“, **მრავალი სხვაცა სთარგმნა**, რომელთა დასრულება და გამოქვეყნება ულმობელმა სიკვდილმა აღარ დააცალა.“ (სახოკია 1912)

რას გულისხმობს თედო სახოკია დაუსრულებელ და გამოუქვეყნებელ მრავალნი სხვანი-ში? ხომ არ იცოდა ამ თარგმანების არსებობის შესახებ? ამ კითხვაზე დადებითი პასუხის გაცემა რთულია, რადგან მის არცერთ, აქამდე შემონახულ, უორდროპთან დაკავშირებულ სტატიაში არაა რომელიმე თარგმანზე საუბარი.

მარჯორის თარგმანების შესრულების თარიღის დადგენა სავარაუდო მინიშნებას მოგვცემდა მათი ჩრდილქვეშ ყოფნის მიზეზებზე. უმეტეს თარგმანს აწერია თარიღი, თუმცა ზოგი მათგანის თარგმნის პერიოდი დაუდგენელია. როდის უნდა შეესრულებინა მარჯორის მოგვიანებით აღმოჩენილი და 2008 წელს მიკვლეული თარგმანები?

მარჯორი უორდროპს საქართველოსა და ქართული ენის შესწავლისადმი ინტერესი 1888 წელს ძმის მიერ გამოქვეყნებული

წიგნის წაკითხვის შემდეგ გამოუთქვამს. 1892 წელს, პეტერბურგის უნივერსიტეტის ქართული ენის კათედრის გამგე, პროფესორ ალექსანდრე ცაგარელთან იღრმავებს ენის ცოდნას.

და-ძმა უორდროპების საქართველოში მოღვაწეობის შესახებ ერთ-ერთი პირველი ცნობა გამოაქვეყნა გაზეთ „კავკაზმა“ 1894 წლის 14 იანვარს. (Литературные новости 1894)

ამავე წლის 3 იანვარს ოლივერის მიერ ივანე მაჩაბელთან გაგზავნილი წერილიდან ვიგებთ, რომ მარჯორი მუშაობს „ქართული არაკების“ თარგმანზე და იგი მალე დაიბეჭდება. (ლიტ. მუზეუმი №14219-ბ)

როგორც ჩანს, მარჯორი 1894 წელს უკვე ჩართულია ქართველოლოგიურ საქმიანობაში. იგი თარგმნის სხვადასხვა ქართველი მწერლის ლექსებს, ილიას მოთხრობებს, პირველ ნაბიჯებს დგამს ქართული ლიტერატურის გაცნობის საქმეში.

ლეილა ურუშაძეც გამოთქვამდა მოსაზრებას, რომ მარჯორის ლექსების თარგმნა „განდეგილის“ თარგმნამდე დაუწყია. “თარგმანზე მუშაობის დროს მიღებულმა პრაქტიკულმა გამოცდილებამ გააბედინა მარჯორი უორდროპს ხელი მოეკიდა „განდეგილისთვის.” (ურუშაძე 1961) ანუ ეს თარგმანები უნდა ყოფილიყო მხოლოდ სავარჯიშო მასალა და ისინი უნდა შეესრულებინა 1894 წლამდე. საკუთარი მოსაზრების გასამყარებლად მოჰყავს მაგალითები, რომ მთარგმნელს ბოლომდე არ ესმის ზოგიერთი ადგილი. ილიას მგზავრის წერილების თარგმანში არსებული დარღვევები, იმის მიმანიშნებელია, რომ თარგმანი საქართველოში ჩამოსვლამდეა შესრულებული. მთარგმნელი თერგდალეულს თარგმნის როგორც Terek dweller ანუ თერგთან მცხოვრებს. საქართველოში ჩამოსვლის შემდეგ რომ შეესრულებინა, ქართველი მეგობრები განუმარტავდნენ, რომ თერგდალეულები არიან ისინი, ვინც განათლება რუსეთში მიიღეს.

შარაძის მიერ მიგნებული ილიას ნაწარმოებების თარგმანის სტილი და შერჩეული მეთოდები მართალია უკვე გამოცდილი მთარგმნელის შთაბეჭდილებას ტოვებს, მაგრამ უმეტესი სწორედ 1892-1895 წლებშია შესრულებული, ოქსფორდში ნანახი ქართულ კოლექციაში დაცული ლექსების მიხედვით, მარჯორის თავად მიუთითებია თარიღი. როგორც ჩანს, ეს ლექსები სწორედ სავარჯიშო მასალა უნდა ყოფილიყო მისთვის. ამასთან აღნიშნული ნაწარმოებები, სავარჯიშო რეულშია შესრულებული, შესაძლებელია ალექსანდრე ცაგარელის დახმარებით.

ვფიქრობთ, რომ გურამ შარაძის მიერ მიკვლეული, მარჯორის მიერ შესრულებული თარგმანები სწორედ იმიტომ არ გახდა ცნობილი, რომ მარჯორისთვის ეს თარგმანები მხოლოდ ქართული ენის დახვეწისა და უკეთ შეწავლის მიზნით აქვს შესრულებული.

მანამ, სანამ მარჯორი „განდეგილის“ თარგმნის ნებართვას თავად ავტორს სთხოვდა, ვარჯიშობდა მისი ცაკლეული ლექსების თუ მოთხრობების თარგმნაში. პოემა „განდეგილი“ ილიას შემოქმედების პირველი ნაყოფია არ ყოფილა, მაგრამ სხვა თარგმანები რატომღაც ჩრდილქვეშ მოექცნენ, ალბათ იმიტომ, რომ ეს ნაშრომები მთარგმნელისათვის მხოლოდ სავარჯიშო მასალა იყო.

აქვე ისმის კითხვები - როდის უნდა შეესრულებინა მარჯორის 2008 წელს გამოვლენილი თარგმანები? რატომ არ ახსენებს ამ თარგმანებს არცერთი ქართული სტატია, კვლევა /ლიტერატურა?

მიზეზი, თუ რატომ არ იცნობდა მას ქართველი საზოგადოება არის ის, რომ ისინი მხოლოდ სიცოცხლის უკანასკნელ წლებშია - 1901-1909წ.წ. თარგმნილი. ზოგიერთ თარგმანზე მარჯორის მიერვეა აღნიშნული თარგმნის თარიღი და უმეტესობა 1900 -1909 წლებითაა დათარიღებული. ამიტომაცაა, რომ ზოგიერთი თარგმანი დაუსრულებელი სახითაა შემორჩენილი, მან ვერ მოასწრო მათი დასრულება და გამოქვეყნება. როგორც ჩანს, თედო სახოკიას

სცოდნია მათ შესახებ, მაგრამ ამ დაუსრულებელი ნაწარმოების შესახებ საუბარი აღარ ჩაუთვლია საჭიროდ.

ამასთან, XIX საუკუნეში, საქართველოში არსებული მძიმე პოლიტიკური ვითარების გამო, ქართველთა ყურადღება კუტურის განვითარებისადმი შედარებით შენელდა. შეიძლება, ამიტომაც არავინ ახსენებს მათ იმდროინდელ პრესაში და ამიტომაც არ იყო ეს თარგმანები ცნობილი საზოგადოებისათვის.

ამ თარგმანების ჩრდილქვეშ ყოფნის მიეზეზბის კვლევისას გასათვალისწინებელია ასევე მათი შესრულების მიზანიც. ისინი არ იყვნენ განკუთვნილი ფართო მასებისათვის. მათი მხოლოდ გარკვეული ინფორმაციის ადრეტამდე მიტანა ესახათ მიზნად.

ამრიგად, ამ თარგმანების ჩრდილქვეშ ყოფნის მიზეზი არაა მხოლოდ ერთსახოვანი. ბოდლის ბიბლიოთეკაში მოგვიანებით მიკვლეული, აქამდე ჯერ კიდევ უცნობი თარგმანები 1900 – 1909 წლებითაა დათარიღებული. ესაა ის პერიოდი, როცა გაზეთი „ ივერია“ აღარ გვაძლევს ცნობებს მარჯორის შემოქმედებითი საქმიანობის შესახებ და თითქოს წყდება კავშირი ქართველ მოღვაწეებსა და მარჯორის შორის. სინამდვილეში, მარჯორი კვლავ აქტიურად ეწევა მთარგმნელობით საქმიანობას და როგორც ყოველ ქართველს, მასაც გული შესტკივა საქართველოში განვითარებული მოვლენების გამო.

4. დასკვნა

2008 წლის ივლისში ოქსფორდის ბიბლიოთეკის ქართული საცავზე მუშაობისას მრავალი ისეთი ნაწარმოები იქნა მიკვლეული, რაც აქამდე არასოდეს გამოქვეყნებულა და მეცნიერთა თუ ჟურნალისთა ყურადრების საგანი არასოდეს გამხდარა. აქ შედის არა მხოლოდ თარგმანები, ხელნაწერები, წერილები, არამედ მარჯორის მიერ ქართულად გადაწერილი ქართული წიგნები, კვლევები ქართულ ლიტერატურაზე. ნაშრომში მოცემული და განხილულია ყველა ის მნიშვნელოვანი და ყურადსაღები მასალა, რისი ხელით გადაწერა და გადაღება, საქართველოში ჩამოტანა მოხერხდა.

გამოთქმულია ბოდლის ბიბლიოთეკის კვლევის შედეგად მიღებული საკუთარი მოსაზრებები, კერძოდ, პირველადაა გამოთქმული აზრი მარჯორის დიპლომატიურ საქმიანობაზე, მოყვანილი და განხილულია ამ მოსაზრების გასამყარებელი მტკიცებულებები თავად მარჯორი უროდროპის ქართულ ხელნაწერთა ფონდის მასალებზე დაყრდნობით. მარჯორი საკუთარი სურვილით ეხმარებოდა ქართველ ხალხს და ამისათვის იყენებდა თავის საზოგადოებრივ მდგომარეობას, ცოდნასა და გამოცდილებას. ფაქტია, რომ მან გააკეთა ის, რისი გაკეთებაც შეეძლო XIX საუკუნეში მცხოვრებ მანდილოსანს. ეს ნაბიჯი სწორედ რომ დიდი გაბედულების გამოვლინებაა, იმ დროს, როცა იგი თავად ხედავდა თუ როგორ ისჯებოდა ყოველი სიმართლის მთქმელი.

ნაშრომში პირველადაა აღწერილი მარჯორის მიერ ქართველ მეგობართა და მართლმადიდებლური ეკლესიის მხარდაჭერის მიზნით განხორციელებული საქმიანობები და ნაჩვენებია XIX-XX საუკუნის მიჯნაზე მცხოვრები ინგლისელი მოაზროვნის პირადი შეხედულებები, ამასთან, გამოტანილია დასკვნა მისი აღმსარებლობის შესახებ.

ჩატარებული კვლევის შედეგად გამოვლენილია მნიშვნელოვანი სიახლენი XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე მცხოვრებ, თავის დროზე საკმაოდ გავლენიან ადამიანებზე, რომელთა შესახებ ქართულ წყაროებში ინფორმაცია საკმაოდ მწირია. მოძიებულია ინფორმაცია ბაბო ბაგრატიონის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ, ვერა ჩიჩევაძეზე, რომლის ისტორია დაკავშირებულია მარჯორი უორდროპთან.

მოყვანილი და განხილულია რუსების საქართველოში შემოსვლასთან დაკავშირებული ისტორიული ფაქტები, რაც საკმაოდ მნიშვნელოვან ინფორმაციას მოიცავს ისტორიკოსებისათვის და გასათვალისწინებელია რუსულ-ქართული ურთიერთობის კვლევის დროს. აქვე დაფიქსირებულია მარჯორის, ინგლისელი მოაზროვნის პოზიცია და აზრი მარიამ დედოფლის უდანაშარულობისა და საქართველოში არსებული რუსული აგრესიისადმი.

ნაშრომს აქტუალურობას ჰმატებს მარჯორის მიერ ნათარგმნი XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ის თარგმანები, რაც აქამდე არასოდეს ყოფილა გამოქვეყნებული თუ განხილული. მიკვლეული და გამოვლენილია მარჯორის მიერ ინგლისურიდან ქართულად შესრულებული თარგმანი.

პირველადაა წარმოდგენილი და განხილული მარჯორისეული ქართული ეთნოგრაფიული შინაარსის მქონე სტატიების თარგმანები. ოლივერისა და მარჯორის ერთობლივი კვლევები და თარგმანები ქართული მითოლოგიის განხრით. საუბარია მითი ამირანის შესახებ უპირველესი ინგლისური თარგმანის შესახებ.

ნაშრომში წარმოდგენილ უამრავ სიახლესთან ერთად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მარჯორის მიერ ჩატარებულ და გამოქვეყნებულ კვლევებს ქართული ლიტერატურის შესახებ და ოლივერის მოსაზრებებს ქართული ანბანის წარმოშობაზე.

იმის მიუხედავად, რომ ნაშრომი მარჯორი უორდროპს ეთმობა, წარმოდგენილია ასევე ოლივერის რამოდენიმე კვლევა უორდროპთა მიერ გაწეული ღვაწლის აღწერის დროს და მისი დამოკიდებულება საქართველოსადმი.

ჩატარებულია კვლევა მარჯორისეული თარგმანის პრინციპების შესახებ, მოყვანილია მარჯორის მიერ თარგმნილი აქამდე უცნობი მხატვრული ლიტერატურა.

მიკვლეულლია ბოდლის ბიბლიოთეკის XVII საუკუნის საგანძურის, „ვეფხისტყაოსნის“ ისტორია.

დასმულია საკითხი ოლივერის ქართველი შეყვარებულის შესახებ და გამოტანილია შესაბამისი დასკვნები.

პირად წერილებსა და მიმოწერაზე დაყრდნობით გამოაშკარავებულია საქართველოსა და ქართველ მოღვაწეებთან დაკავშირებული მრავალი აქამდე უცნობი ფაქტი.

ნაშრომის მნიშვნელობას განსაზღვრავს აქვე დართული მარჯორისეული აქამდე უცნობი თარგმანების თუ პირადი წერილების ასლები (ინგლისურ ენაზე და მათი თარგმანები), რისი გადაღებაც თუ ხელით გადაწერაც მოხერხდა ოქსფორდში 2008 წელს განხორციელებული, უორდროპის ქართულ ხელნაწერთა კვლევის დროს.

ბოდლის ბიბლიოთეკის ქართული საგანძური ღირებულია არა მხოლოდ იმიტომ, რომ გვაწვდის მარჯორის მიერ შექმნილ მაღალმხატვრულ თარგმანებს, არამედ, ასევე მნიშვნელოვან სიახლეებს საქართველოს ისტორიასთან დაკავშირებულ საკითხებზე. ამასთან, XIX საუკუნის ინგლისურ-ქართული და რუსულ-ქართული კონტაქტების შესწავლის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი წყაროა.

დანართები

დანართი №1 (MS. Wardrop. e.4)

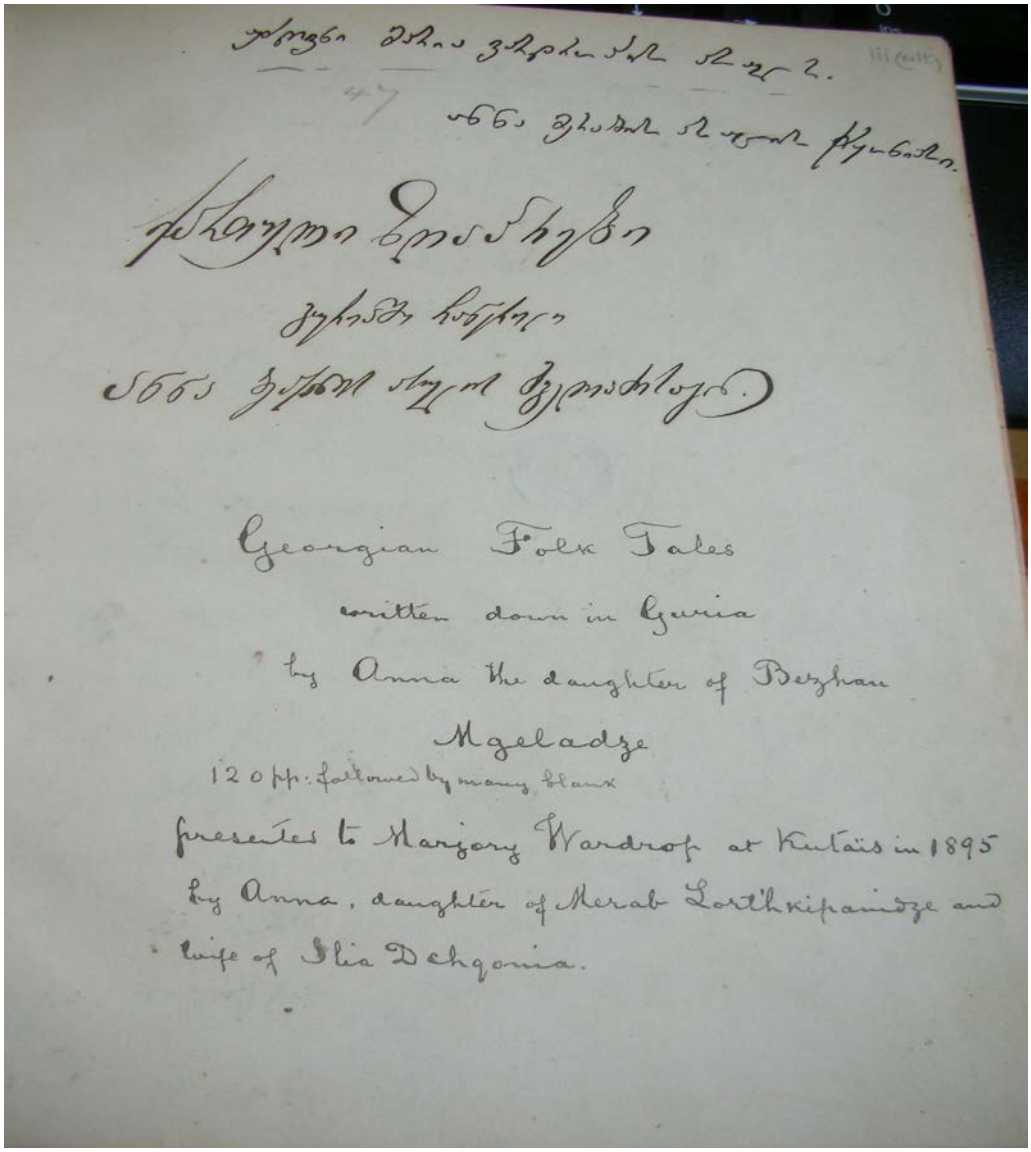

დანართი №2

მ. უორდროპი:

1. აკაკი წერეთლის ლექსი: To the oppressors, რაც მარჯორიმ თარგმნა ჟურნალიდან „თაიგული“, (MS.Wardr. c.1);

2. ქართული ეკლესიის პეტიცია, 4 გვ. - Petition of the Georgian Church presented to the Viceroy of Caucasus. (თარგმნილია 1905 წელს), (MS.Wardr. c.1 (9)

3. An allegory, with reference to the state of Georgia in 1906. შალვა დადიანის მოთხრობა „შინ“ თარგმნილია გაზეთიდან „ისარი“; (MS.Wardr. c.2)

4. უსათაურო სტატია თარგმნილი გაზეთიდან „ცნობის ფურცელი“ 3035 ნომრიდან 24. 3. 1906 წელი. (MS.Wardr. c.2)

5. ბარბარა ბაგრატიონ დავითაშვილის მიერ გაგზავნილი წერილი, რაც აღწერს საქართველოში არსებულ მაშინდელ ვითარებას. წერილი თარგმნილია 1906 წლის 23 თებერვალს. (MS.Wardr. c.2)

6. დედოფალი მარიამის პეტიცია იმპერატორ ალექსანდრე პირველთან - Queen Mariam's petition to the Emperor of Alexander I, წერილი თარგმნილია გაზეთიდან „ივერია“ 1895 წელს, ნომერი 109; (MS.Wardr. c.26)

7. მეფე თამარის მეფედ კურთხევა, 1 ფურცელი,- Queen Tamar's Coronation, translation from Kartlis Chovreba; ლეგენდები თამარის შესახებ, 5 ფურცელი (MS.Wardr. c.26);

8. გურულების ბრძოლა თავისუფლებისათვის - The Gurian's fight for freedom. ესაა მარჯორისეული თავისუფალი თარგმანის ნიმუში შესრულებული შ. გორცევის ბრუშურიდან, რაც გამოქვეყნდა 1906 წელს, (MS.Wardr. c.26);

9. ქორწინების ტრადიცია კახეთში, 6 ფურცელი - Marriage customs in Kakheti, (MS.Wardr. c.26);

10. სვანების წარმოდგენები, 11 ფურცელი - Believes of Svanetians, concerning future life, ბ. ნიჟარაძის სტატია თარგმნილი გაზეთიდან (აგვისტო 1888) „ივერია“, 1895 წელს, (MS.Wardr. c.26 (29);

11. ამირანი, სტატია თარგმნილი გაზეთიდან თავისუფალი სვანი, დაბეჭდილი 1893 წელს, 23 ფურცელი, (MS.Wardr. d. 40/1 (6);

12. აბრსკილი, აფხაზერი ლეგენდა ჩაწერილი ნ. ჯანაშიას მიერ, 8 ფურცელი, (MS.Wardr. d. 40/1 (5);

13. ამირან-დარეჯანიანი; თარგმნილია საწყისი, I-IV თავები, თარგმნა 1900 წლის 13 დეკემბერს დაუწყია, (MS.Wardr. d. 40/1 (7);

14. ქართველების ბრძოლა თავისუფლებისათვის - The Georgians' fight for freedom;

15. ქართველ ბატონთა დატყვევება - Arrest of Georgian Princes, თარგმანი შესრულებულია გაზეთიდან „რეჩი“ ნომერი 70, მარტი, 1909 წელი, (MS.Wardr. c.29 (4);

16. ქართული ეკლესიის დევნა, ორი ფურცელი - The Persecution of Georgian Church, ალექსანდრე ხახანოვის წერილის თარგმანი გამოქვყნებული გაზეთში „მოსკოვსკი ეჟედნევნიკ“ ნომერი 4, 24 იანვარი, 1909 წელი, (MS.Wardr. c.29 (5);

17. ქართული ეკლესიის დევნა, სამი ფურცელი - The Persecution of Georgian Church, სტატია თარგმნილია გაზეთიდან „რეჩი“ (№72, მარტი, 1909 წელი) მარჯორი უორდროპის მიერ. ესაა გრიგოლ დადიანის სტატია დაბეჭდილი კოლხიდელის ფსევდონიმით, (MS.Wardr. c.29 (3);

18. მღვდელთმთავარი კირიონი - Bishop Kirion, ხახანოვის წერილი, რაც დაიბეჭდა გ. მოუსვენარიძის მიერ გაზეთში „დროება“ ნომერი 33, 1909 წელი, თარგმანი 3 ფურცლისაგან შედგება, (MS.Wardr. c.29 (6);

19. ტრანსკავკასიური ფოლკლორი პრომეთეს შესახებ - Transcaucasian folk tales about Prometheus;

20. დუტუ მეგრელის „ცრემლები“,

21. აკაკი წერეთლის ლექსი „სულიკო“ რასაც თან ახლავს ოლივერისეული შენიშვნები ამ ლექსსა და მის ავტორთან დაკავშირებით, (MS.Wardr. c.26);

ორიგინალური ნაშრომები:

1. გიბრალტარის მღვდელმთავართან მიწერილი წერილი, ბუხარესტი, 1909 წლის თებერვალი, 1 ფურცელი, (MS.Wardr. c.29 (7);

2. Those evening bells, An Echo from Georgia, ერთი ფურცელი, სტატია გამოქვეყნებული ამავე სახელწოდების ინგლისურ ჟურნალში, 1909 წლის 16 მარტს, ბუხარესტში, (MS.Wardr. d. 40/1 (3);

3. ქართულ-ინგლისური ლექსიკონი, 200 გვ. მასზე მუშაობა 1895 წლის 8 ივნისს დაუწყია.

4. მემუარი საქართველოში განხორციელებული უსამართლობების შესახებ, მარჯორის მიერ მომზადებული სხვადასხვა გაზეთიდან. (MS.Wardr. c.2);

5. მარჯორის შენიშვნები გურიაში განხორციელებული მოვლენების შესახებ მომზადებული „ქართული ეკლესიის სტატიიდან“ № 2986, 1 ფურცელი, (MS.Wardr. c.26);

6. შენიშვნები ჩახრუხაძესთან დაკავშირებით, მომზადებული სხვდასხვა წყაროდან, 8 ფურცელი, (MS.Wardr. c.26).

ო. უორდროპი:

1. ცაგარელისეული მეგრული ზღაპრების თარგმანი - Mingrelian Folk Tales *from Tsagareli*; (მხოლოდ ერთი გვერდია თარგმნილი);

2. ზღაპრები თარგმნილი კრებულიდან „სბორნიკ მატერიალოვ“ 22 ფურცელი, - The old man and the block of salt, The mule and the wizard, The beautiful fish, The king's son and the Ndemi's foster son, King Murambii, The creation of the world, Earth takes its own, Tamara, the falcon and the clerk and Tamara,s conquest of the Caspian, Amiran, (MS.Wardr. C26 (28);

3. საქართველოს ტრაქტატები რუსეთთან, 44 გვერდი - Georgian Treaties with Russia, ესაა ვარლამ ჩერქეზოვის სტატიის თარგმანი, რაც დაწერილია 1894 წელს; (MS.Wardr. c.1 (12)

4. საქართველო, 35 ფურცელი - Georgia: an article in the Russian Encyclopedic Dictionary 1893, by prof A. A. Tsagareli. თარგმანი შესრულებულია 1894 წლის 15 აგვისტოს; (MS.Wardr. c.26);

5. საწყალი კაცის ამბავი, 3 გვერდი - The poor man's story; (ფრაგმენტების თარგმანი), (MS.Wardr. c.26);

6. ხახანოვის სკეჩი ლიტერატურაზე: ფოლკლორი - Khakhanov's sketch on literature: folk lore, სტატია თარგმნილია ხახანაშვილის სტატიიდან „ოჩერკი პო ისტორიი გრუზიი“, (MS.Wardr. c.26);

7. ახალი წლის ტრადიციები, 1 გერდი, - New Year Customs, (ფრაგმენტების თარგმანი), (MS.Wardr. c.26);

8. ცენსორ ლუკა ისრალოვის შენიშვნები - Notes of the censor Luka Isralovi, სტატია დაწერილია მარჯორისა და ოლივერის მიერ ქუთაისში 1895 წელს რედაქტორ ილია ჭყონიას მიერ მიწოდებული ინფორმაციიდან; (MS.Wardr. c.26);

9. The Lion-Man, გიორგი წერეთლის პოემა, რაც თარგმნილია თბილისში 1894 წელს, (MS.Wardr. c.26 (22);

10. გამიჯნურებული ქალ-ვაჟი... 5 ფურცელი, ტექსტი თარგმნილია ქარჩში შესაძლოა 1896 წელს, (MS.Wardr. c.26 (23);

11. დოდაშვილის გრამატიკული სკეჩი, სტატია თარგმნილია 1894 წლის ჟურნალიდან „მოამბე“ ნომერი 4; თარგმანი შესრულებულია დოდაშვილთან ერთად თბილისში, 1894 წელს, 25 ფუცელი, (MS.Wardr. c.26 (26);

12. ტრანსკავკასიის ღვინოები - The wines of Transcaucasia, ესაა ჯორჯაძის ანგარიში შესრულებული 1887 წელს, ამ სტატიის მხოლოდ ნაწილი, ოთხი ფურცელია თარგმნილი, (MS.Wardr. c.26 (27)

13. ოსური ლეგენდები, 3 ფურცელი - Ossetian Legends, თარგმნილი კრებულიდან „სბორნიკ მატერიალოვ“ 27-ე ტომი, (სამოთხე, ლეგენდები დედოფალ თამარის შესახებ), (MS.Wardr. c.26 (30);

15. აღბუღას სამართალი, Laws of Agbuga, ნაშრომი შედგება 59 ფურცლისაგან და მოიცავს საკუთარ შენიშვნებსაც, (MS.Wardr. D.3 (7 II);

16. კათოლიკოსის სამართალი, Laws of Katolokos, თარგმანი 8 ფურცელს მოიცავს, თარგმნილია 1914 წლის ნოემბერს, (MS.Wardr. D.3 (8);

17. ქართული ეკლესიის საკითხის შესახებ, 2 ფურცელი, - The Geogian Curch Question, (o gruzinskom zerkovnom voprose) გაზეთში „სლოვო“ დაბეჭდილი სტატიის თარგმანი, 30. 10/31.12.1908, (MS.Wardr. C29 (1)

18. წმინდა იოანეს ლიტურგია - Lithurgy of st. James.

19. საქართველოს სამეფოს ეკლესია - The Church of the kingdom of Georgia, ესაა მის მიერ დაწერილი სტატია საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შესახებ;

20. ტრანსკავკასიური მითები პრომეთეს შესახებ, ოლივერის მიერ ჩაწერილი შენიშვნები, სადაც შედის ასევე ამირანის კახური ვერსიის მისეული თარგმანის ფრაგმენტები, 13 ფურცელი, (შ.ჭარდრ. .40 (1);

21. ილია ჭავჭავაძის „ქართვლის დედას“ 1919;

22. „ათონის ქართულ ხელნაწერთა აღწეილობა“ თეოლოგიური სტუდიების ჟურნალი, 1911;

23. იერუსალიმის ჯვრის ხელნაწერთა აღწერილობა, ბოსტონის ბიბლიური ლიტერატურის ჟურნალი, 1894, №12,

24. 1903 წელს ენციკლოპედიური ლექსიკონისათვის დაწერილი ილია ჭავჭავაძის ავტობიოგრაფია, 14 ფურცელი, (MS.Wardr. c.26);

დანართი № 3 (MS. Wardr. c. 1 (4)

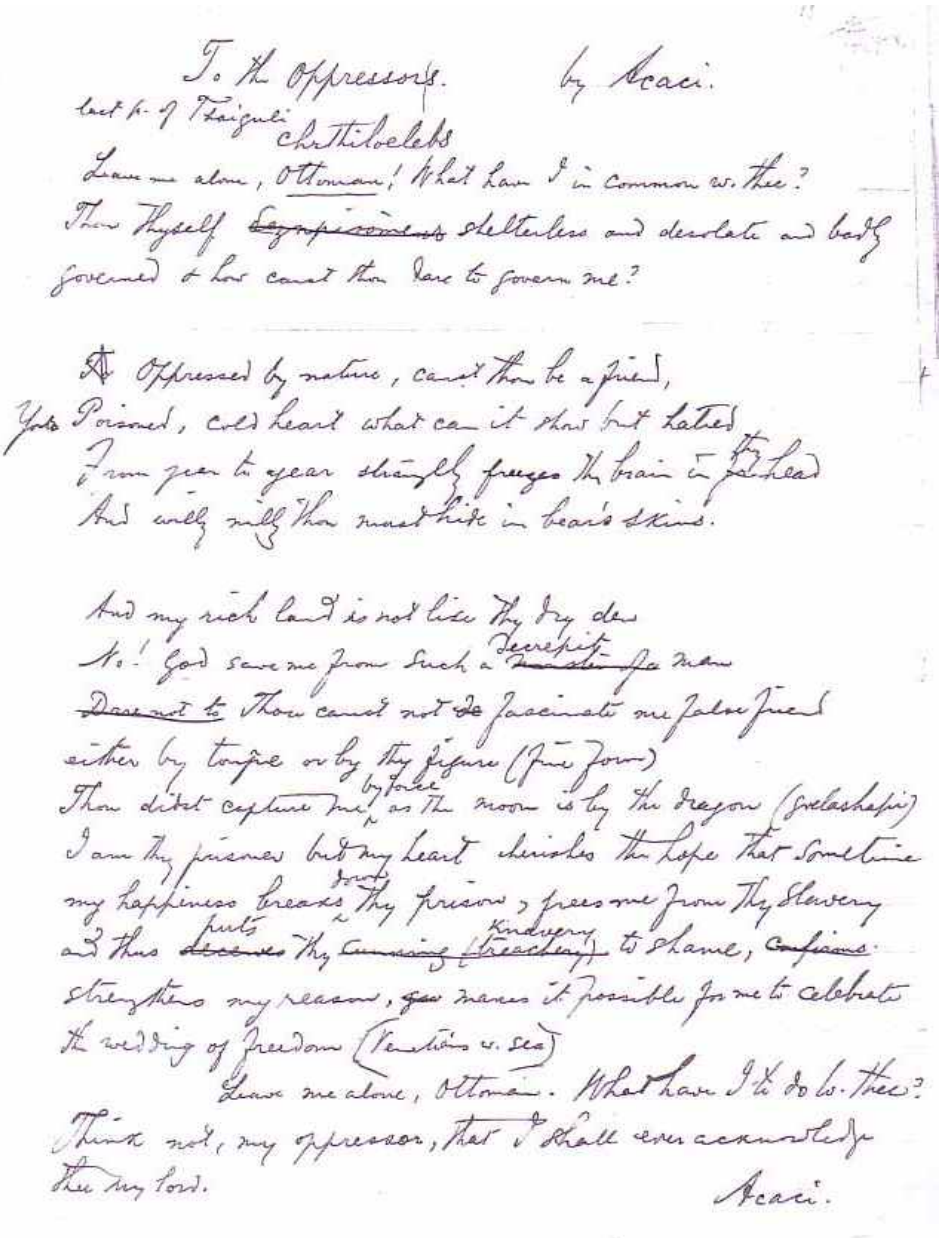

To the Oppressors. by Acaci.

last p. of Tsaiguli

Chrthiloelebs

Leave me alone, Ottoman! What have I in common w. thee?
Thou thyself ~~Sympisoment~~ shelterless and desolate and badly governed & how canst thou dare to govern me?

~~A~~ Oppressed by nature, canst thou be a friend,
Yorks Poisoned, cold heart what can it show but hatred
From year to year strangely freezes the brain in ~~fr~~ thy head
And willy nilly thou must hide in bear's skins.

And my rich land is not like thy dry den
No! God save me from such a ~~[illegible]~~ decrepit man
~~Dare not to~~ Thou canst not ~~do~~ fascinate me false friend
either by tongue or by thy figure (fine form)
Thou didst capture me by force as the moon is by the dragon (gvelashapi)
I am thy prisoner but my heart cherishes the hope that sometime
my happiness breaks down thy prison, frees me from thy slavery
and thus ~~deceives~~ puts thy ~~cunning (treachery)~~ knavery to shame, ~~confirms~~
strengthens my reason, ~~gu~~ makes it possible for me to celebrate
the wedding of freedom (Venetians w. sea)
Leave me alone, Ottoman. What have I to do w. thee?
Think not, my oppressor, that I shall ever acknowledge
thee my lord.

Acaci.

დანართი № 4: MS. Wardr. d. 40/1 (6)

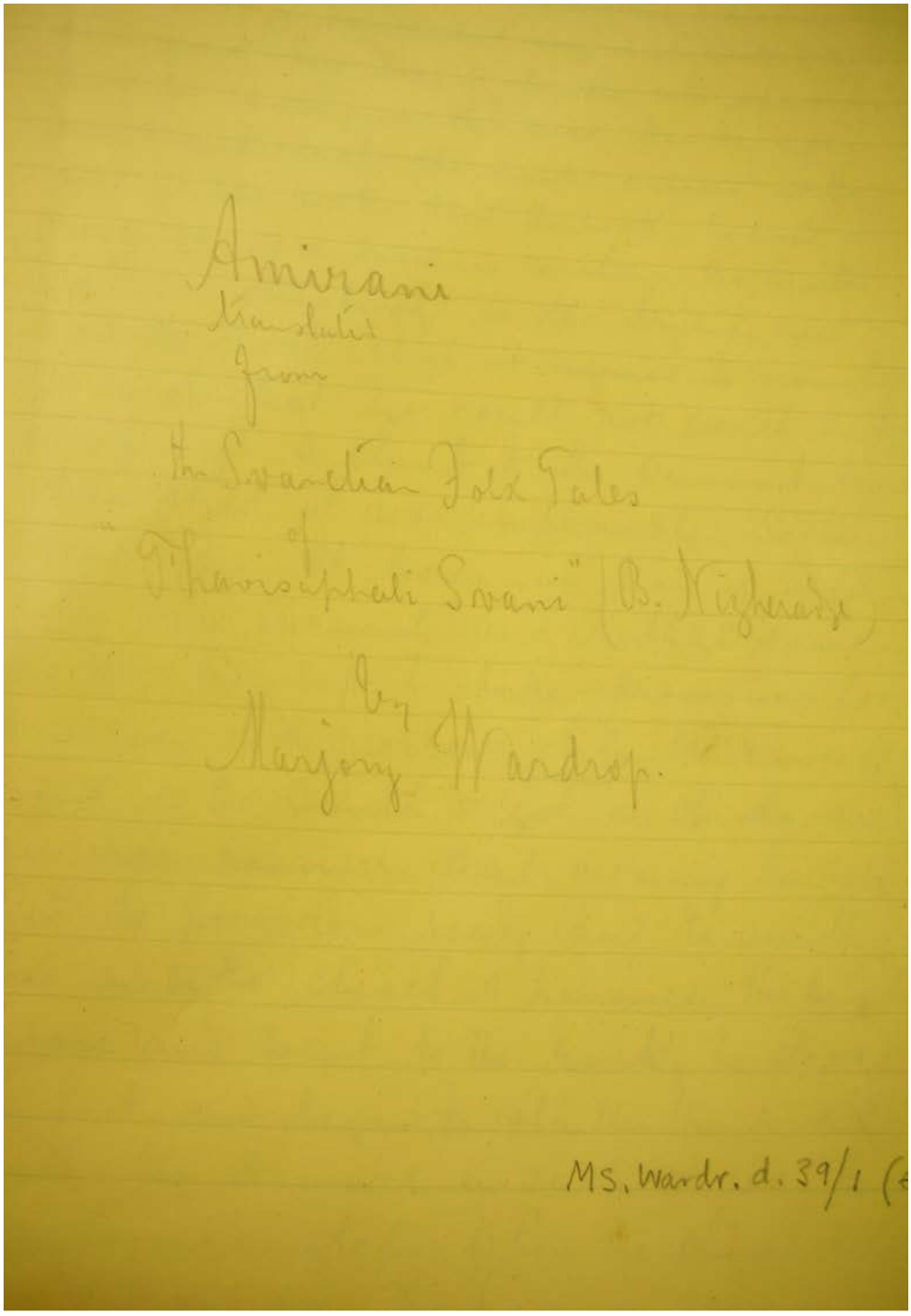

Amirani.

In a wild wood whose tree tops reached to Heaven, there stood a small but very high rock. Near this forest there lived a hunter who spent his time in hunting in this wood. One day after wandering much, the hunter arrived at the foot of the rock. From the rock he heard a noise as of a maiden wailing. The hunter listened attentively to the crying, and saw the rock that ~~it seemed~~ it mounted so high that eye could not reach the top. He wished to climb to the summit but saw that it was impossible. So he went home. At home he had a wife who was shrewish and withal lame. He told his wife to bake provisions for a journey on the morrow while he himself went to the Smith to order a chisel and an iron hammer. Next morning the wife had the provisions ready and the Smith had made the chisel & hammer. The hunter arose and went to the rock, he stood at the foot and began to strike the rock with the hammer in such a way that he formed steps. When the chisel was worn out, and even the hammer was used up

დანართი № 5

“Transcaucasian folk tales about Prometheus

Students of Greek mythology would be greatly helped by knowledge of the folklore of the Western Caucasus if it were easily accessible for them...

The object of this present paper is to set forth in English some of the Promethean fables which are still narrated in the regions with which the myth is associated.

In Georgia proper there is a vast mass of folk – story connected with the name of Amiran, who is generally believed to drive his name from the Zoroastrian books. The general character of this material is well-shown by the following short story which is taken from the third part of the X-th volume of the collection materials published in Tiflis by the Ministry of Public Instruction.

“This story was written down from the words of a smith in Cakhet'i, Sakora. The mountain of Kistes is covers with eternal snow and stands at the entrance of the Dandi Pass, Many legends of Amiran are connected with it. The people say that Darius of Persia and Aleksander of Macedonian were attracted by Amiran to the foot of the mountain. The smiths say Amiran threatens them all. When Amiran was chained to the rock, his faithful dog began licking the chain, and by Thursday had made it so thin that it would have broken, but a smith struck his anvil with his hummer on that day, and the chain became as string as it had been before. The smith think it will be a misfortune for all of them if they let the chain be broken, on that day of the year they strike their anvils with their hammers; without speaking to anybody, the smith goes early in the morning to the smithy and with a few strikes makes a cross, which they say is a protection against hailstorms.“

MS. Wardrop. d.40/4 (1)

დანართი №6

“*Dear Mr. Cherk...,*

We were glad to hear from Ms. Tcherkesoff's letter that you are both keeping well. We were interested in what she told us about your friend Mickako Tsereteli. My brother and I have often wished that we might help some young Georgians to study in England, but it is difficult to know what is the lack to do. If it is lack of means which prevents Mr. Trereteli from coming to London to study the Babylonian and other tongues we should be only pleased to contribute 50 pounds towards his expenses, but we wish none but you know where the money comes from. Would you let us know what you think of this plan? As the result is the satisfactory, we would feel encouraged to try and...” MS.Wardr. e. 33

დანართი №7

“Dear Sir,

With many thanks I received your letter and the manuscript which you were kind enough to have corrected. Now I am preparing the second part of the paper and I shall send it to you in one month.” (Ms. Wardr. d.39/2)

დანართი №8

“I *read all papers which Rev. Karbelashvili has given to you and i think that it is worthy of trouble to publish a short article on the subject.*

I read a “poem” as well but it's very very bed indeed and I wonder how Mr.

Chkonia could give you such thing, but probably he sincerely believes that it is a good one a many others do.”(Ms. Wardr. d.39/2)

დანართი №9

“I just finished now the copying of Djavakhov's translation and I send it to you. It will be very thankful if you read and correct it. Some passages which I could not understand or translate are to be seen in the text.” (Ms. Wardr. d.39/2)

დანართი №10

“Dear Sir,

I finished the correction of Rustaveli's translation and write just now to a friend of mine in St. Peterburg to get ready translation of the passages which I did not understand.

Mister Wardrop, I am afraid there may be some other mistakes in the text and if you are not in the hurry, very much, let me read and make suggestions on all the translation. I will work day and night this one month.” (Ms. Wardr. d.39/2)

დანართი №11

“*The other day I had a letter from Beridze and he writes to me that Marr is now preparing a review of Ruthtaveli's translation. I am sure that he cannot refrain himself of not to saying some unpleasant thing, you will see.*”(Ms. Wardr. d.39/2)

დანართი №12

“April 12, 1911,

Dear Sir,

It was very kind of Mr. Coybeare indeed to come in the Reading Room of British Museum and to take me in the Oriental Manuscript Department, so tomorrow I will give up all the books of reading - room and work a fortnight on a Georgian Manuscript, which Mr. Conybeare was kind enough to show me.” (Ms. Wardr. d.39/2)

დანართი №13

“July 6. 1898,

Gentlemen,

Some days ago we sent you from London a parcel of books in the Georgian Language, the numbers of thirty Volumes, enclosed here with we hand you a list of them.

It is our wish that these be added to the Georgian section of the Malan Library, of which we shall send you a rough list in a few days.

With your approval we intend to add to the collection from time to time, so that students may find in the Indian Institute a fairly complete collection of Georgian publications.” (MS. Wardr. c.28)

დანართი №14: MS. Wardr. c. 28

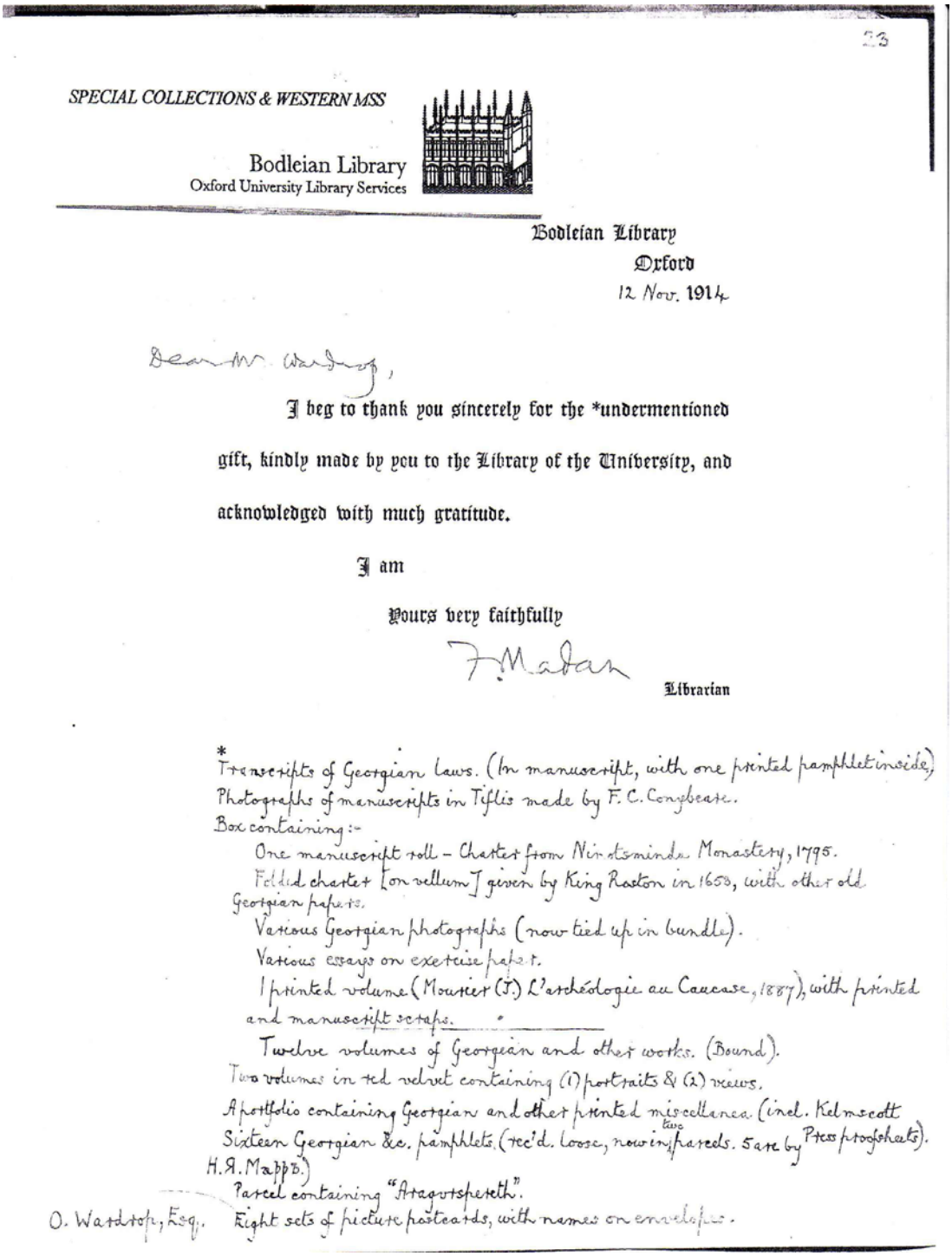

23

SPECIAL COLLECTIONS & WESTERN MSS

Bodleian Library
Oxford University Library Services

Bodleian Library
Oxford
12 Nov. 1914

Dear Mr. Wardrop,

I beg to thank you sincerely for the *undermentioned gift, kindly made by you to the Library of the University, and acknowledged with much gratitude.

I am

Yours very faithfully

F. Madan

Librarian

* Transcripts of Georgian laws. (In manuscript, with one printed pamphlet inside)
Photographs of manuscripts in Tiflis made by F. C. Conybeare.
Box containing:-
One manuscript roll – Charter from Ninotsminda Monastery, 1795.
Folded charter [on vellum] given by King Roston in 1653, with other old Georgian papers.
Various Georgian photographs (now tied up in bundle).
Various essays on exercise paper.
1 printed volume (Mourier (J.) L'archéologie au Caucase, 1887), with printed and manuscript scraps.
Twelve volumes of Georgian and other works. (Bound).
Two volumes in red velvet containing (1) portraits & (2) views.
A portfolio containing Georgian and other printed miscellanea (incl. Kelmscott Press proofsheets).
Sixteen Georgian &c. pamphlets (rec'd. loose, now in two parcels. 5 are by H. Я. Марр.)
Parcel containing "Aragvrspereth".
O. Wardrop, Esq. Eight sets of picture postcards, with names on envelopes.

დანართი №15

“M.W. Library

Sent Bodleian on July 6th 1914.

Presented to the library on October 8th 1911 by Prince George (son I Simon) Tsereteli of Sachkhere, through the princess Venera Tsereteli wife of Rostom Tsereteli and daughter of Sio (Simon) Beridze of Khidistavi in Guria. Venera was among Wardrop's best friends.

The Manuscript is probably of the early years of the XVIII century. It contains 50 coloured full page pictures, some much damaged.” MS. Wardrop. d.17

დანართი №16

“The director,

The Cooperative Publishing Society of Foreign Workers in the USSR

MS. Wardr. C.28 Moscow; USSR

Sir,

I am directed by the president and council of the Royal Asiatic Society to draw your attention to the fact that it has been brought to their notice that book has been published in Moscow, in 1938, by the Society entitled 'The Knight in the Tiger' Skin.' It is described as Shota Rustaveli Institute of Literature, Tbilisi. Translated by Marjory Scott Wardrop, supplemented and revised by E. Orbeliani, S Jordanishvili. Except for a fresh preface, the translation is almost word for word identical with Volume XXI, of the Oriental Translation Fund Published by the Royal Asiatic Society, in 1912 under the title of 'The Man in the Panther's Skin' to which your volume bears no acknowledgement.

I am therefore directed to enquire now that your attention has been called officially to the case, whether you propose to take any steps to make adequate acknowledgement, and if so in what form.“ MS. Wardr. d.25 (1-3)

დანართი №17

“... In the case of infringement of copyright, which you so kindly brought to our notice, the council of the 8th institute decided not to take any steps to obtain restitution rights as the USSSR does not subscribe the Copyright Convention...

Some of the members though that it might be condoning a crime; but if the USSR is not a member of convention, I suppose no technical CRIME has been committed, though certainly it was a moral one, committed intentionally.

Yours Sincerely,

D. Hoysted“ (MS. Wardr. d.25 (1-3)

დანართი №18

“32 Queen's gate *19 July, 1922*

London S.W. 7

Dear Mr. Wardrop,

This morning I received a letter from the librarian of the Bodleian suggesting my coming to Oxford to talk over the works of preparing catalogue of the collection of Georgian books...

It is not only for your kind introduction to Oxford, but also for your obtaining a visa for me, that I am very grateful to you. I know perfectly well, that without your help, I should never have been able to come to England.

When I left Georgia the political conditions were getting worse and worse. Practically Georgia is ruled by the Russian army and the Cheka...." MS. Wardr. d.25 (1-3)

დანართი №19, MS. Wardr.d. 32, The man in the panther's skin, a romantic epic by Shota Rusthaveli:

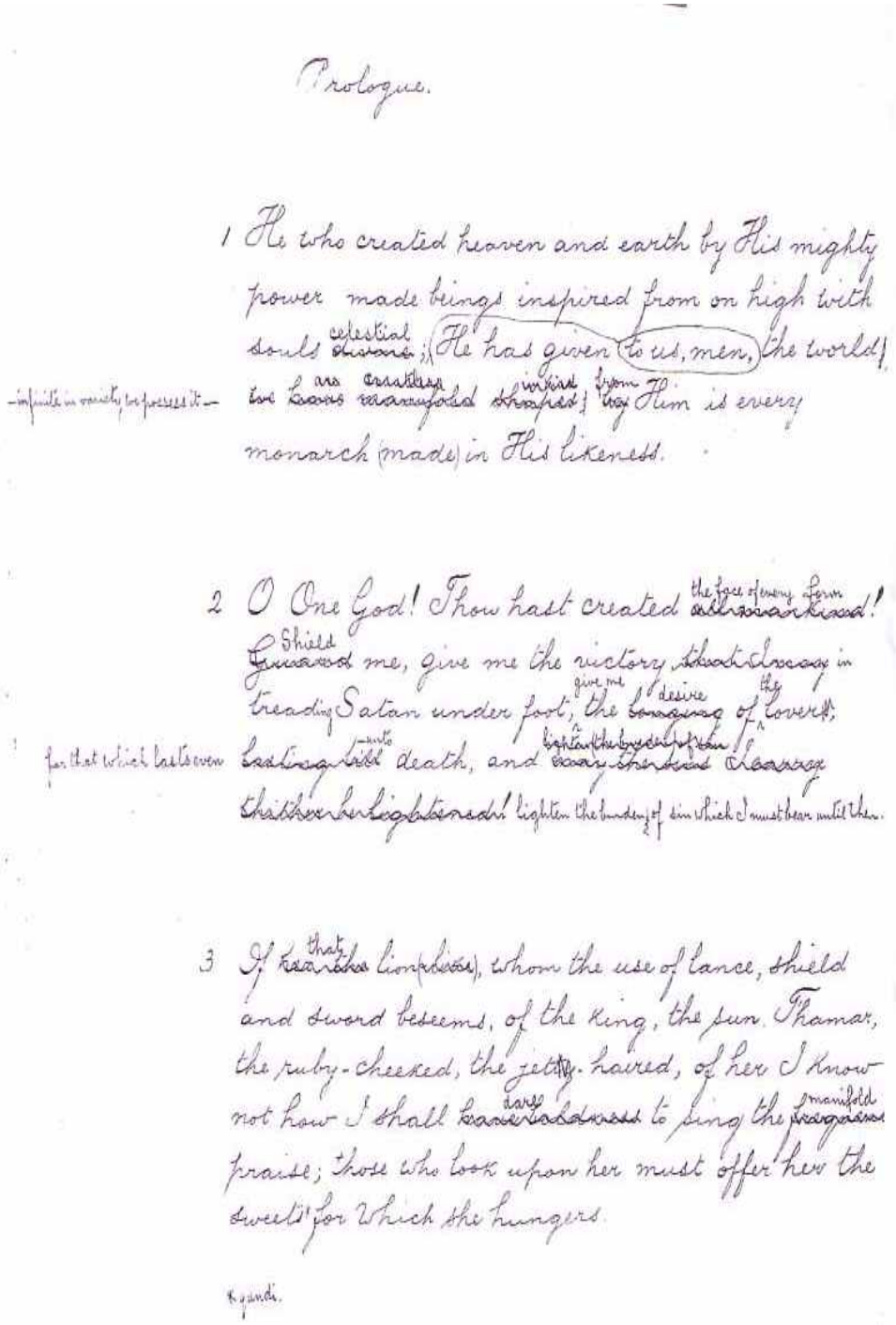

Prologue.

1 He who created heaven and earth by His mighty power made beings inspired from on high with souls ~~divine~~ celestial; He has given to us, men, the world; ~~we have manifold shaped~~ are creatures inkind from ~~by~~ Him is every monarch (made) in His likeness.

—infinite in variety we possess it—

2 O One God! Thou hast created ~~all mankind~~ the face of every form! ~~Guard~~ Shield me, give me the victory ~~that I may~~ in treading Satan under foot, give me the ~~longing~~ desire of the lover; ~~lasting till~~ unto death, and ~~may the sins clearly thither be lightened!~~ lighten the burden of sin which I must bear until then.

for that which lasts even

3 If ~~hear the~~ that lion ~~(like)~~, whom the use of lance, shield and sword beseems, of the king, the sun Thamar, the ruby-cheeked, the jetty-haired, of her I know not how I shall ~~have boldness~~ dare to sing the ~~fragrant~~ manifold praise; those who look upon her must offer her the sweets for which she hungers.

Kyandi.

დანართი №20

“*The objects of Society are as follows:*

1. To promote an understanding of Georgian culture.

2. To encourage the study of Georgian history, literature and art.

3. To promote knowledge of the peoples and languages of Caucasia.

4. To encourage study of history, ethnology and archeology of Caucasia.

5. To encourage lectures and conferences calculated to further the above objects.

6. To publish a periodical, and also leaflets, pamphlets, books, and translations on Georgia in particular and Caucasia in General.

7. To equip and catalogue a reference library of literature connected with Georgia and Caucasia.” MS. Wardr.d. 30

დანართი №21

“*The Anglo-Georgian Society has been formed for the purpose of acquiring the British people with Georgia, in order to create sympathy and understanding with the brave little nation and it is to be hoped that the British Empire, which is traditional protector of small nationalities will do its utmost to support the Georgians and not allow them to be crushed by unspeakable Turks.”* MS. Wardr. c. 1 (15)

დანართი №22

"*The Georgian Committee first formed in 1906 as 'Georgia Relief Committee' was revived in 1922 by the friends of Georgian Independence and is open for all membership to all supporters of rights of small nations. The Committee's object is, primarily to keep Georgia's independence before the civilized world until the Moscow's Soviet Government shall be compelled by public opinion or other means, to withdraw the army of occupation from Georgian committee*." MS. Wardr. c. 1 (15)

დანართი № 23, MS.Wardr. f.11

მარჯორის მიერ „განდეგილის“ თარგმნის დროს შედგენილი ლექსიკონი, სადაც მისთვის გაუგებარი ადგილები რუსულადაა თარგმნილი.

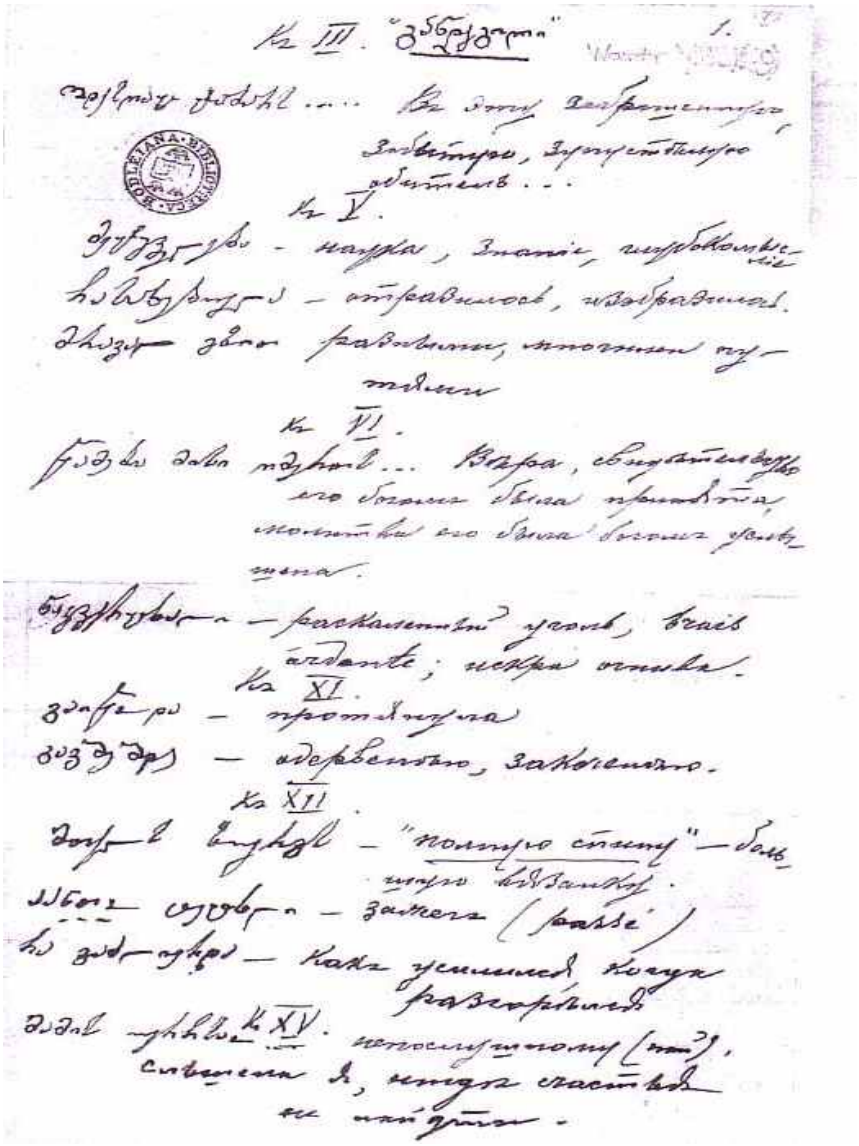

დანართი №24

“Dear Bishop of Gibraltar,

The sad news from Georgia of the persistent persecution of ancient Iberian Church and its clergy has moved me to appeal to you. I do not know if you personally are in touch with the Russian Synod but, in any case, no doubt you are acquainted with English churchmen who are I feel sure that you will use your influence to interest them in the spiritual state of their Georgian brothers and to try to obtain justice for them.

Bishop Kirion after suffering degradation and exile has been imprisoned in a distant Russian Monastery. Although he is well up in years and in horrible health, he was forced to travel in the depth of winter and his request to be allowed to go to St. Peterburg to answer any accusation which might been against him was refused. He fell ill in Moscow but was drugged from the hospital by the police and made to continue his journey. He is the author of several literary works of merit and much beloved by the people.

Bishop Leonid perhaps the most esteemed of the Georgian clergy was subjected to a domiciliary search and removed from his see.

Archimandrite Ambrose, an eloquent preacher has been degraded and exiled to a Russian monastery and many of the local clergy have been dismissed and punished.

The only reason for this persecution is that the Georgian clergy unanimously support the autocephaly of their church, which has existed for 15 centuries. The accusation of instigating the murder of the Exarch Nikon, brought against them by the notorious Russian reactionary, Purishkevitch is too fantastic and infamous to be considered.

The great enemy of Georgian church, the missionary archiipriest Vostorgoff, was in Moscow, heard to declare that he would 'drown' Bishop Kirion and flood all Georgia with blood'. He has recently received the order to ST. Peterburg from the Tsar.

This persecution of their church is alienating the people from the Orthodox faith. Many even discuss the advantages of changing religion. Two villages in Cakheti have become Baptists. This is a carious symptom in the people whose church has never known heresy or sectarianism.

The whole Georgian nation is naturally roused to indignation. Meetings of the nobles have been held in which the fear expressed that the mass of the people would be alienated from the Orthodox Christian faith if the highest hierarchs continue to be arrested and exiled without trail.

At Kutais, in the beginning of March some of the most notable men in the country were imprisoned and threatened with exile for the taking part in such a meeting, but I see from the latest Tiflis papers that several of them have now been revealed.

From the enclosed translation of an article by Prof. Tsagareli of St. Peterburg University, a Priory Counsellor of the Empire you will see what an expert has to say about the authochephaly of the Georgian church.*

This Christian nation has hold last faith and freedom through centuries of invasion by Mongols, Arabs, Turks, and Persians is now like to lose both under the protection of the great Christian power to whom the voluntarily united herself a hundred years ago.

I hear that these few facts give but poor ideas of the state of affairs, but I do not wish to weary you. Please forgive me for troubling you. I realise my utter helplessness, but I feel that must do what I can for the brave Georgian people whom I so much admire and love.

I hope to have the pleasure of seeing you again soon.

Yours sincerely,

- .*Wardrop.”* MS.Wardr. c. 29 (7)

- აქ იგულისხმება ოლივერ უორდროპის მიერ ინგლისურად თარგმნილი ალექსანდრე ცაგარელის წერილი: The Geogian Curch Question, (ო გრუზინსკომ ზერკოვნომ ვოპროსე) გაზეთი „სლოვო“ № 30. 10/31.12.1908.

დანართი № 25

„Dear Bishop Gibraltar,

Many thanks for your kind letter. I am most grateful of you what you have done and I am very sure that the Georgian Church would be grateful too if it knew.

The fact that English Bishop has expressed an interest in the face of his young brothers should have a good effect on the Russian Synod. I sincerely hope that Mr. Birkbeck when we saw a little in St. Peterburg will use this influence with the Russian clergy.

We were interested to hear of your wanderings and hope that they will bring you in due season to Buckarest.

Until our kind regards, again thankingyou for your kindness.

Yours sincerely, M.W.' MS.Wardr. d.26/5 (16)

დანართი №26

Queen Mariam's Petition to the Emperor Alexander I at the time of her Removal from Tiflis to Voronezh

The most unfortunate and widowed Queen Mariam, consort of King Giorgi humbly beseeches you: look mercifully upon me and hearken to my entreaty for many woes encompass me about. On April 18 in the early twilight General Lazarev, with whole troops of soldiers approached my door, and he, with four officers, entered my apartment in which were my mother, my son in low Aslan Orbeliani, maids of honour and many servants. Upon entering Lazarev bade them all to go out, as he brought commands to me form Tsitsishvili. I begged that Aslan might be allowed to remain and to this he consented. Thereupon he gave me Tsitsishvil's orders, which were to the effect that since I had sent two of my little boys away secretly, he was instructed to set a guard over me. In reply to this Aslan said that the children were not sent away and opened the door to another apartment in which boys were to show them to him adding: these are the little boys about whom you are suspicious, the Queen has none as you yourself well know. I called the children to me and begged Lazarev to relate everything to Tsitsishvili in detail telling him that he has been deceived by false intelligence and to believe that we had never even thought of sending the children away and disregarding his excellence's order. Howewer if you suspect us, keep watch, said I. After this Lazarev asked Aslan accompany him to Tsirsishvili that together they might carry my message and afterwards he (Aslan) could bring back the reply by word of mouth. When he had gone away with Aslan he soon returned from the road bringing the above mentioned troops whom he stationed in every window and door of my house; the palace looked on to the square from one side and on the ground up on the high road as well as the square was filled with armed men, who watched our every motion. But this circumstance did not cause us fear for knowing Knorogin had

once set a guard over us.

I waited Tsitsishvili's reply and Aslan's return but he carried long. I could not wait no more and asked for supper, but for a long time they would not allow my servants to leave the room; at least however they gave permission to my servant Mose whom we sent to fetch food. He quickly had food brought but the guard at the door stop saying: "Unless thow eatest first we shall not suffer thee to enter", for they suspected that poison had been poured among the viands. The servant, of course, fulfilled their wish. This conduct of the sentinel caused us concentration, and terror seized all us. "Where we in such a state, said we, that they should think it worth own while to poison ourselves and to bid an eternal adieus to life!" Then we all begun to lament and cry alas! And we sent a servant to bring vinegar for we were fainted. But the servant, as on the former occasion was stopped at the door and as he would not drink it they would not allow it to be given to us. This increased and redoubled our grief. The same servant told us that Aslan had not gone with Lazarev, to Tsitsishvili, but was imprisoned here, while a guard was set over him. On this news we believed that great misfortune awaited us. The children, seeing the despair into which we had fallen and fearing for the guard placed at the door, neither ate nor drank, the whole night they did not fall asleep only cried and waited; the youngest boy, Irakli, was more distressed then any, as he would fall asleep only with none else let him be with me.

The next day was Sunday. At down of the day the bell of the church sounded, and Lazarev came again with Cossacks and entered my room with four officers. He quickly dismissed all my servants and told me that Tsitsishvili had sent saying that I must rise immediately and with my children set out on a journey, for which he had brought a vehicle. When I reproached him, demanding why he had not told me last night, he replied that yesterday he had not received orders about me and that we must set out immediately.

I begged that my son Okropiri, who was ill and whom Patri (father) Philipe was doctoring, might be left until he was better and then might be sent to me. Lazarev

refused my request and said tome: “Again I repeat to you that you must not delay.” In spite of such a cruel refusal I was still bold and entered for one tower in which I might awaken my children that we might go together, but Lazarev would pay no attention to my demands, indeed he received my request as if it was an excuse to keep me from going away; thereupon he said that he would soon show me if I was going or not. When he had spoken thus he went out and returned immediately with thirteen or fourteen officers and Cossacks. He pointed to the bed on which I lay with my youngest child Irakli and commanded them to seize me and my daughter Tamara. The officers and Cossacks fell upon us: some laid hands upon me and some pulled me from the bed. Upon this my son Gibraili loosing patience grew his dagger and called out: “As long as I am alive I shall allow no one to take my mother by force.” I now entreated them to lead us out and we would come by ourselves, there was no necessity to use force. On the Cossacks' offering insult to (attempting to embrace) Tamara, she sized a dagger which was on the window sill to protect herself against the guard. When the officers saw this they returned backwards and suddenly went out of the door. A little while after the general rushed in with drawn swards and brought with him the same officers also with drawn swords. On seeing this I seized a dagger from the window. My mother falling down before them, kissed their feet and tore her back, entreating them that they would not use violence; but they paid no attention. When requested trampled her under foot. Lazarev aimed a blow at my head with his sword, but - it missed striking my shoulder and making a deep cut. The following can attest the truth of this: the Armenian doctor – Tatula who first bound up my wound, General Tuchkov's military surgeon who gave me medicine and attended to the wound until we reached the Caucasian mountains. General Tuchkov himself and fourthly Dr. Chilaev, which is still with me. In leaving the house I was struck again by General Kachkaev, but fortunately this time it did not reach my body, my dress only being cut; a third time I was struck, but whether by Lazarev or someone else I could not tell. I was cut from the fingers to the elbow. A Tiflis Lieutenant had told to Gibrail and Tamara to lay down their daggers – a Cossack raised his sword but their nurse received the blow instead of them and her hand was cut; she now dwells in Avlabar. When my

child Irakli saw me thus disfigured and cut he begun to cry piteously; the unmerciful Cossacks seized him and another of my children by the arm and took them out into the square where they passed the whole night in the midst of the troops. Even Anna, a child at breast, was snatched away from her nurse and taken outside sobbing the while. I was in such a distressed condition that my mother approached me. When I saw the blood which was flowing, I fainted, and she with a servant tried to restore and bring me back conciousness, but the soldiers begun to strike them and chased them away. This happened at down and light was beginning to shine into the room. The soldiers came in and surrounded my coach. A a little while after a Lieutenant came with a Cossack, bring water; he poured some on y head and arms and I returned to consciousness. Then Dimitry Orbeliani came in and ordered me to be lifted from the couch and to be places on a covert sit, they carried me outside and laid me in the vehicle prepared by Lazarev. The Lieutenant brought my pillow covered with blood, from the house and placed it under my head. At that time Riphsime and Gaiane with the maids of honour leaped from the roof and begun to cry and bewail my unhappy state, but the soldiers would not stop; thus was I driven forth from place.

The children were placed by themselves in a cart, but the weeping Irakli would not stay so he came with me again. 40 or 60 workmen, who were to carry us, took us away and as my wound had not been bound up, blood flowed freely.

The people surged in like the sea, like lightning my story flashed over all the town and Russians as well as Georgians flocked from their houses and distressed at the terrible scene they wept, they tore their hair when they saw the extremity of our condition. And of our children; the troops chased them away but they did not separate following in multitudes with clergy.

When we neared Vera (about 5 verst distant from Tiflis), the above mentioned doctor, Latula, sent from Tsitsishvili arrived with an assistant to bind the wounds and as he had nothing to tie them with, a Cossack gave him rugs and with those he bound them; the same doctor told us that Lazarev was killed. I swear by the all powerful God and also by your Imperial Highness's precious life - that until this moment I

neither knew nor imagined Lazarev's death. Perhaps someone of his enemies wishing my unhappiness did the wicked deed, for he had many enemies - among Russians as well as among Georgian.

I learnt that Tsitsishvili had sent your highness a report in which he brought an accusation against me, and again my daughter Tamara for having wound the Tiflis Lieutenant. This same Lieutenant, of the family Surgunov holds this post in the time of my deceased husband also and faithfully he served us. How could it be? And again, how could he come to Vera with us? Besides the man is now living, it would be easy to ask him about it, and this is not even necessary, for there were people present who could clearly affirm that he was not wounded. Consequently, when Tshitshishvili falsely accused my daughter of wounding Surgunov, it will cause him no trouble to accuse me also of Lazarev's death, and by his means, I have I been driven to live in Russia. In all my days no such misfortune and grief has overwhelmed me since. I had received hope from the charter granted by the late emperor Paul; with your Imperial Highness in which my late husband gave to you Kingdom and entrusted into your mighty hand his wife and children, in the last letter written in his life. I hope that in this misfortune brought by Tsitsishvili your Imperial Highness will deem us worthy of your mercy and assistance.

On arriving at Voronezh, June 13, the governor declared to me the cruel orders by which we forcibly shut up in monastery and the door locked on us. Imagine, after having passed through so many grief and misfortunes, I was fallen into a more miserable condition; from this day was my country cut off from me, my native land was lost to me, which though it is small adorned with all beauty. I am far from my husband's tomb in Mtskheta, from my aged father, mother and of my brothers and nice mountains must I pass with will I reach my children, overwhelmed with woe, - instead of good, misfortune only meets me. Oh woe is me! When they find witnesses to man who have murdered a thousand, me, a Queen whom they have wounded, insulted and with six of her children placed in dishonourable exile. Look upon me with grace, O King, look upon my state and have pit upon the woes which appears my innocent children. Until now I believed that I should be allowed to see you to tell you all, but

hope has deceived me, therefore I write you this petition. My children and I with bent knees and weeping eyes entreat you that we may come to see your Highness. Examine into our accusation, judge who is guilty, but oh! Punish not the innocent. Listen to my request and let us come to thee. Oh! Hearken Lord! Have not our petition without attention! How have our enemies slaughtered us? We call upon you, hear our prayer.

O noble King! Honour this my entreaty for I detest the lowness of my condition and answer my disordered complaint, listen to my entreaty.

Depending upon your Imperial Highness's August Majesty Queen Mariam.

The queen sent this petition to the Empress, Maria Theodorovich – and to the Metropolitan of St. Peterburg.

P.S. This petition of Mariam's, like many others received no attention and it was not until 8 years she was released from the monastery at the request of her son Michael." MS.Wardr. c. 26 (6)

დანართი 27

ფელეტონი

მარიამ დედოფლის თხოვნა იმპერატორ ალექსანდრე პირველისადმი ტფილისიდგან ვორონეჟში გადასახლების დროს

თარგმანი

უუბედურესი ქვრივი დედოფალი, მეუღლე მეფის გიორგისა, უმორჩილესად გთხოვ: "მომხედე მოწყალებით და შეისმინე ვედრება

ჩემი, რადგან მრავალი უბედურებანი გამოვიარე. პრილს 18, პირველი შემოდამება იყო, რომ გენერალი ლაზარევი მთელის როტით მომადგა კარზედ და ოთხის აფიცრით შემოვიდა ჩემს ოთახში, რომელშიაც დედა-ჩემი, ჩემი სიძე ასლან ორბელიანი, სეფე ქალები და მრავალნი მსახურნი იყვნენ. ლაზარევმა შემოსვლისთანავე უბრძანა გარეთ გასულიყვნენ ყველანი, რადგან ჩემთან რაღაც ბრძანება ჰქონდა ციციშვილისაგან გადმოსაცემი. მე ვთხოვე, ასლანი დაეტოვებინა, რაზედაც დამთანხმდა. აქ ამან გადმომცა ციციშვილის ბრძანება, – რომ ვითომ მე ჩუმად გამეპარებინოს ორი ვაჟიშვილი, – რის გამოც ნაბრძანები აქვს დარაჯი მომაყენოს. ასლანმა ამის პასუხად, რომ ბავშვები არ გამიპარებია, გაუღო მეორე ოთახის კარები, რომელშიაც იმყოფებოდნენ ბავშვები, რომლებზედაც ეჭვი გაქვთ, და ამათ გარდა არა ჰყავს დედოფალს, როგორც თქვენ კარგად უწყით. – მე ჩემთან დავუძახე ბავშვებს და ვთხოვე ლაზარევს, ყველა ეს დაწვრილებით ეამბნა ციციშვილისათვის, ეთქვა, რომ ტყუილად ატყუებენ მას ცრუ ხმებით და დარწმუნებულიყო, რომ ჩვენ აზრადაც არა გვაქვს ბავშვების გაპარება და თქვენის უდიდებულესობის ბრძანების დარღვევა. მაინცა-და-მაინც, თუ ეჭვიანობენ, დარაჯი მოგვაყენონ, ვუთხარი მე. მის შემდეგ ლაზარევმა მთხოვა, თან გამეყოლებინა ციციშვილთან ასლანი, რათა მასთან ერთად მოეხსენებინა ყველა ეს და შემდეგ მისსავე პირით შეეტყობინებინა პასუხი. გავიდა რა ასლანით ერთად გარეთ, მსწრაფლვე გზიდან დაბრუნდა და თან შემოიყვანა ზემოთხსენებული ჯარი, და ყოველს ფანჯარაში და კარებში ჩაუყენა ჩემს სახლს; მოედნის მხრიდანაც შემოარტყა სასახლეს და ძირისა და მაღლის სართულები ხომ სულ ერთიანად აავსო ჯარისკაცებით, რომელნიც შესვლა-გასვლას გვიკრძალავდნენ. მაგრამ ამისთანა გარემოებამ არ შეგვაშინა, რადგან ერთხელ კნორინგმაც დმიყენა დარაჯი. ამის გარდა, ჩემგან გაგზავნილ ციციშვილთან ასლანისგან მოველოდი პასუხს, მაგრამ ასლანი

იგვიანებდა. მე მოცდა აღარ შემეძლო და ვახშამი მოვითხოვე, მაგრამ დიდ-ხმობამდის მსახურებს შემოსვლის ნება არ მისცეს, ბოლოს, როგორც იყო შემოუშვეს მსახური მოსე, რომელიც მაშინვე გავგზავნეთ საჭმლის მოსატანად. მოსემ საჩქაროზედ მოგვირბენინა საჭმელი, მაგრამ კარის დარაჯთ შეაყენეს და უთხრეს, სანამ პირველად შენ არ შესჭამ, მანამ არ შეგიშვებთო, რადგანაც ეჭვი ჰქონდათ საჭმელებზედ საწამლავი არ ყოფილიყო მოსხმული. მსახურმაც რასაკვირველია შეასრულა მათი სურვილი. კარის ყარაულთა ამისთანა საქციელმა თავზარი დაგვცა, შიშის ზარმა გაგვირბინა ყველას: ნუ-თუ ისეთი რამ უნდა გვიყონ, რომ თავის მოწამლვად და სიცოცხლის საუკუნოდ გამოსასალმებლად ღირდესო, ვთქვით ჩვენ. აქ ყველამ უში და ქვითინი დავიწყეთ, და მსახური ძმარისთვის გავაგზავნეთ გულ-შემოყრილთა და შეწუხებულთა მოსაბრუნებლად. მაგრამ მსახური წინანდელივით გააჩერეს კარებში და სანამ თვითონ მას არ დაალევინეს, არ შემოუშვეს, რის გამოც მწუხარება უფრო მოგვემატა და გავიორკეცდა. ამავე მსახურმა გვითხრა, რომ ლაზარევს ასლანი ციციშვილთან კი არ წაეყვანა, არამედ აქვე დაეტყვევებინა და დარაჯი მიეყენებინა. ამ ამბავმა-კი ნამდვილად დაგვარწმუნა, რომ მართლა დიდი უბედურება მოგველოდა. ბავშვები, ჰხედავდნენ-რა ჩვენს განწირულებაში ჩავარდნას და კარებში დაყენებულ დარაჯებს, შიშისაგან არცა სჭამდნენ და არცა სვამდნენ. საწყლებს მთელი ღამე ლული არ მოჰკიდებიათ, სულ სტიროდნენ და ოხრავდნენ; უმცროსი შვილი ირაკლი ხომ ყველაზე უარესადად გაჭირვეულდა და არავისთან არ მიდიოდა დასაძინებლად, სანამ მე არ ჩავიწვინე ჩემთან.

მეორე დღეს კვირა იყო. ცისკრისათვის კარის ეკკლესიაში დაჰკრეს თუ არა ზარი, ლაზარევი ხელ-ახლავ მოვიდა აფიცერ ყაზახებით და შემოვიდა-რა ოთხის აფიცრით ჩემს ოთახში, მსწრაფლ მსწრაფლ დაითხოვა ყველა ჩემი მსახურნი, მე-კი მითხრა, რომ ციციშვილმა გამომგზავნა, რომ ეხლავე ავმდგარიყავ და ჩემის

შვილებით გავმგზავრებულიყავ, რისთვისაც ეტლიც მოეტანა. და როდესაც მე პასუხად ვუსაყვედურე; რატომ გუშინ სადამოს არ შემატყობინე, რომ ცოტა მაინც მოვმზადებულიყავ, იმან მომიგო, რომ გუშინ ბრძანება არ მქონდა გამომეცხადებინა თქვენთვისაო და ეხლა უსათუოდ უნდა წამობრძანდეთო.

მე ვთხოვე, რომ ჩემი შვილი ოქროპირი, რომელიც ავადმყოფობდა და რომელსაც პატრი ფილიპე ექიმობდა, აქ გაეშვათ მოსარჩენად და მორჩენისთანაბე-კი ჩემთან გამოეგზავნათ. ლაზარევმა უარი განაცხადა ჩემს თხოვნაზედ და მითხრა: ხელახლავ გავიმეორებ, ნუ იგვიანებ მოემზადეო. ამისთანა გადაჭრილ უარის შემდეგ მე კიდევ გავკადნიერდი და ვთხოვე: ერთი საათის დარჩენის ნება მაინც მოეცა, რომ ჩემს ბავშვებს გამოელვიძათ და - ერთად წავსულიყავით, მაგრამ ლაზარევმა არც ერთს ჩემს თხოვნას პატივი არ ჰსცა, არ შეიწყნარა, პირიქით, ჩემი თხოვნა მან ისე მიიღო, ვითომ მე წასვლა არ მინდოდეს და სხვა-და-სხვა მიზეზებს ვიგონებდე; რისთვისაც მითხრა, რომ ჩქარა გაჩვენებ, როგორ არ უნდა წასვლაო. სთქვა თუ არა ეს, გარედ გამოვიდა და საჩქაროდ შემოიყვანა ცამეტი-თოთხმეტი ოფიცერ-ყაზახი, ხელი მიუთითა ლოგინზედ, რომელზედაც მე ჩემის უმცროსის შვილით ირაკლით ვიწექი, და უბრძანა შევეპყარით მე და ჩემი ქალი თამარი. ოფიცერ-ყაზახნიც მომცვივდნენ ზოგი ხელში მწვდა და ზოგმა ლოგინი გაითრია. ამ დროს ჩემმა შვილმა ჯიბრაილმა ვეღარ მოითმინა, ხანჯალი იძრო და შეჰყვირა, რომ, სანამ მე ცოცხალი ვარ, ნებას არ მოგცემთ, დედაჩემი მაგრე ათრიოთო. ახლავე გთხოვთ კარში გაბრძანდეთ, ჩვენ ჩვენ თავადაც კარგად გამოვალთ; რა საჭიროა, რომ ძალაზედ გაგყევართ? თამარსაც ყაზახების შემოხვევაზედ სარკმლის დირეზედ მდებარე ხანჯალი აღო უპაიოსნების მომყენებლთაგან თავის დასაცველად. ამის დამნახველნი აფიცერნი უკუიქცნენ და ერთბაშად კარში გამოცვივდნენ. ცოტა ხნის შემდეგ გენერალი უცებ შემოვარდა ამოღებულის ხმლით და თან შემოჰყვა ხმალვე ამოღებული იგივე

ყაზახ-აფიცრები. ამის დამნახავმა სარკმლიდგან ხანჯალი ავიღე. დედაჩემი ფეხ ქვეშ ჩაუვარდა მათ, უკოცნიდა დეხლებს და მოწიწებით სთხოვდა, ჩხუბი არ აეტეხნათ; ისინი-კი მისს ვედრებას ყურადღებას არ აქცევდნენ და ფეხ ქვეშ სთელავდნენ. ამ დროს ლაზარევმა თავში დამიმიზნა ხმალი, მაგრამ – თავიდგან ავიცდინე, - მხარში მომხვდა და ღრმად დამჭრა, რაზედაც მოწამენი არიან: სომეხი ექიმი – ტატულა, რომლემაც პირველმა შემიხვია ჭრილობა, გენერალი ტუჩკოვის პოლკის ექიმი, რომელმაც წამლებიც მომცა და ჭრილობაც შემიხვია კავკავამდის; თვით მნახველი გენერალი ტუჩკოვი და მეოთხეც, ექიმი ჭილაევი, რომელიც ეხლაც ჩემთან იმყოფება. სახლიდგან გამოსვლაზედ, მეორედ კაჩაევმა ჩამარტყა ხმალი, მაგრამ სასიკეთოდ მარტო ტანისამოსი დამიჭრა, ხორცამდის ვერ მიატანა; მესამედ კიდევ ვიღაცამ დამარტყა, - მაგრამ მე კარგად ვერ შევამჩნიე, ვინ იყო: ლაზარევი თუ სხვა ვინმე, - და ხელის თითებიდგან დაწყებული ნიდაყვამდის დამჭრა, თამარსა და ჯიბრაილს, რომელთაც თფილისის ნაცვალმა სთხოვა ხანჯლების დაყრა, - ერთმა ყაზახმა ხმალი მოუქნია; მაგრამ მისმა გამდელმა დაჰფარა: ხმალი ამას მოხვდა და ხელი დაეჭრა; იგი ამჯამად ავლაბარში იმყოფება. ასრედ დასახიჩრებული და დაჭრილი რომ დამინახა, ჩემმა შვილმა ირაკლიმ, საბრალოდ ამოუშვა ტირილი. შეუბრალებელმა ყაზახებმა დასტაცეს მას და ჩემ სხვა ბავშვებს ხელი, მოედანზედ გაიყვანეს და მთელი ღამე ჯართა შუა გაატარებინეს. ასე გასინჯეთ, ძუძუმწოვარი ანნაც-კი წაართვეს გამდელს და ჩხავილით გამოიყვანეს გარედ. ასეთს დაბრალო მდგომარეობაში რომ ვიყავ, დედა-ჩემი მომიახლოვდა და რა დამინახა სისხლით შეცვრილი, გული მიწუხდებოდა, დამშვიდება და მობრუნება დამიწყო ერთის მსახურითურთ, მაგრამ ჯარისკაცებმა მათ ცემა დაუწყეს და გარეკეს. ეს ამბავი რიურაჟზედ მოხდა, ასე, რომ ოთახში ჯერ ისევ სანათები ენთო, სალდათები რომ შემოვიდნენ და შემოეხვივნენ ჩემს ტახტს. ცოტა ხანში ნაცვალი მოვიდა ერთის

ყაზახით; მოიტანეს წყალი, მასხეს თავსა და და ხელებზედ და როგორც იყო, გრძნობაში მომიყვანეს. ამ ხანში დიმიტრი ორბელიანიც მოვიდა და უბრძანა ტახტიდგან გადმოვეღე და საბანზედ დავეწვინეთ; მერე ხელით გამომიყვანეს გარედ და ჩამსვეს ლაზარევისაგან მომზადებულ ეტლში. ნაცვალმა სახლიდგან გასისხლიანებული ჩემი ბალიში გამოიტანა და თავით დამიდო. ამ დროს ზემო სართულიდგან ჩამოცვივდნენ რიფსიმე და გაიანე იგივე ქალებითურთ, უში და ქვითინი დაიწყეს ჩემს უბედურს მგომარეობაზედ, მაგრამ კარის კაცებმა აღარ დაათავებინეს და ისევ სახლში შერეკეს.

შვილები ცალკე დროგში ჩამისხეს, მაგრამ მტირალა ირაკლი არ დადგა ისევ ჩემსკენ გამოიწია. აქ მოიყვანეს 40 თუ 60 მუშა, რომელთაც ამწიეს წასაყვანად და რადგანაც ჭრილობა შეხვეული არ მქონდა, სისხლი თქრიალით მომდიოდა.

ხალხი ზღვასავით მოგვაწყდა, ჩემს ამბავს ელვასავით გაერბინა მთელს ქალაქში და როგორც ქართველნი, აგრეთვე რუსნიც, გადმომდგარიყვნენ სახლებიდგან და საზარელ სურათით შეწუხებულნი, სტიროდნენ, თავ-პირს იხოკდნენ, თმას იგლეჯდნენ, რა გვხედავდნენ მე და ჩემს შვილებს ასეთს უკიდურესს მდგომარეობაში, ჯარის კაცნი ერეკებოდნენ ხალხს, მაგრამ ისინი თავისას არ იშლიდნენ და სამღვდელოებით კგუფ-ჯგიფად მოგვდევდნენ. ვერას რომ მივუახლოვდით (ასე ჰქვია იმა დგილს, რომელიც ტფილისს ხუთის ვერსით ჰშორავს), ციცი შვილისაგან გამოგზავნილი ზემოთხსენებული ექიმი ტატული მოგვეწია ნაცვალით ჭრილობის შესახვევად და რომ არა ჰქონდათ -რა შესახვევი, ერთ ყაზახს გამოართვეს რაღაც რაფის ჩვრები და მით შემიხვიეს; ამავე ექიმმა გვითხრა, რომ ლაზარევი მოუკლავთო. ვფიცავარ ყოვლად შემძლო ღმერთს და მერე ჩემთვის ძვირფასს თქვენის იმპერტორებითის უდიდებულესობის სიცოცხლეს, - აქამდეს კი არც ვიცოდი და არც გამეგონა ლაზარევის მოკვლა. იქნება ჩემის უბედურებით წაქეზებულმა, მისმა მტერთაგანმა ვინმემ

ჩაიდინა ბოროტ-მოქნედება, რადგან-როგორც ქართველთა შორის ისე რუსთ შორისაც – მრავალი მტერი ჰყადია. მე გავიგე, რომ ციცი შვილმა რაპორტით მოახსენა თქვენს უდიდებულესობას, რომელშიაც ცილსა მწამებდა მე და ჩემს ქალს თამარს, რომლემაც ვითომც ტფილისის ნაცვალი დასჭრა. ამავე ნაცვალს გვარად სურგუნოვს განსვენებულის ჩემის მეუღლის დროს ესეე ადგილი ეკავა და ერთგულად გვემსახურებოდა, ესეც რომ არ იყვეს, - დაჭრილი რომ ყოფილიყო, ჭრილობას როგორ შემიხვევდა? ან კიდევ როგორ მოვიდოდა ვერა ზედ ჩვენთან? ამის გარდა ის კაცი ეხლაც ცოცხალია და ადვილად შეიძლება მისი გამოკითხვა და ან რა საჭიროა ყველა ეს, რადგან იქ მყოფს ხალხს აშკარად შეუძლია დაამტკიცოს, რომ ის დაჭრილი არ ყოფილა. მაშასადამე, ციცი შვილმა, ტყუილად დასწამა რა სურგუნოვის დაჭრა ჩემს ქალს, არ გაუჭირდებოდა ჩემთვისაც დაეწამა ლა ზარევის მოკვლა, რათა ამითი საშუალება მისცემოდა ჩვენის რუსეთში გადასახლებისა. ასეთ სამწუხარო ბოლოს და შემთხვევას მე თავის დღეში არ მოველოდი, რადგანაც განსვენებულ იმპერატორ პავლესაგან მოცემულ გრამმატით სრულიად დაიმედებული ვიყავ და თქვენს იმპერატოროობითს უდიდებულესობაზედ კიდევ იმითი, რომ განსვენებულმა მეუღლემან ჩემმან შემოგწირათ ორი სამეფო და თავის ცოლ-შვილზედ ზრუნვა თქვენს ძლიერს ხელს ჩააბარა უკანასკნელს თავის სიცოცხლეში მოწერილი წერილი, იმ იმედით, რომ ციცი შვილისაგან მოყენებული უბედურების შემდეგ თქვენს იმპერატორებითის უდიდებულესობის წყალობასა და შეწევნას ჰღირსებდა მისი ცოლ-შვილი.

ვორონეჟში მისვლისთანავე 13 ივნისს გუბერნატორმა გამოგვიცხადა სასტიკი ბრძანება, რომლის ძალითაც მონასტერში შეგვამწყვდია და კარი გამოგვიკეტა. წარმოიდგინეთ, იმდენ მწუხარებისა და უბედურების გამოვლის შემდეგ თქვენგან წყალობას მოველოდი და, სამაგიეროდ კი. უფრო დიდ უბედურს მდგომარეობაში

ჩავვარდი, ამ დღიდან საუკუნოდ მოვაკლდი ჩემს მიწა-წყალს, მოვწყდი ჩემს სამშობლოს, რომელიც თუმცა დიდი არ არის, მაგრამ, სამაგიეროდ, ყველაფრით არის შემკული. მოკლებული ვარ აგრეთვე ჩემს ქმართან ერთად დასაფლავებას მცხეთაში. მოხუცთ ჩემს დედ-მამას და ძმებს, და ცხრა მთის გადმომშვლელს გაჭირვებითა და ვაებით დაწიოკებულ შვილებით, - სიკეთის მაგიერ ისევ უბედურება მხვდება წინ... ოხ, უბედურებავ! ღოდესაც ცილის წამებით ცდილობენ იპოვნონ ერთი ვირაც ათასის მკვლელი, მე-კი, მე დედოფალს, რომელიც დასჭრეს, ათრიეს, ექვსს მის შვილს შეურაცხყოფა მიაყენეს, ყურადღებასაც კი არ მაქცევენ. გადმოგვხედეთ მოწყალების თვალით, ხელმწიფეო, ჩაიხედე ჩემს მდგომარეობაში და შეიბრალე უბედურებაში ჩაცვივნული ჩემი უდანაშაულო შვილები. აქამდის მეგონა, რომ ვედირსებოდი როგორმე თქვენს ნახვას და ყველაფერს მოგასხენებდით, მაგრამ იმდენი გამიცრუვდა რისთვისაც ვწერ ამა თხოვნასა. ამისათვის ჩემის შვულებითურთ მუხლმოდრეკით გევედრებით, ნება მოგვცე მანდ მოსვლისა და თქვენის უდიდებულესობის ნახვისა, შედით ჩემს მდგომარეობაში, დასაჯეთ, ვინც დამნაშავე აღმოჩნდეს და ნუ ინებებთ უდანაშაულოთა დასჯას. შეისმინე ვედრება ჩვენი და გვაღირსე მანდ მოსვლა... ჰოი, მისმინე უფალო! ნუ დასტოვებ უყურადღებოდ ვედრებასა ჩვენსა; მტერნი ჩვენნი თქვენს უდიდებულესობას ჩვენს სასიკეთოდ არას მოახსენებენ, თუ არ საუბედუროდ? მოგვიწოდე თქვენთან, ისმინე ვედრება ჩვენი, თვით განსაჯე მათგან მოყენებული ჩვენდამი უბედურება... დიდებულო მეფევ! აპატიე მე ესე კადნიერება ჩემი, რაიცა მაიძულა უუკიდურესმა ჩემმა მდგომარეობამ და დამაწერინა გაურკვეველი საჩივარი ესე, შეისმინე ვედრება ჩემი!.. თქვენის იმპერატორებითის უდიდებულესობის უავგუსტოეს მპყრობლიდგან დამოკიდებული, დედოფალი მარიამ.

ამავე თხოვნით მიჰმართა დედოფალმა იმპერატრიცას – მარია თეოდორეს ასულს და სანკტ პეტერბუგის მიტროპოლიტს.

ეს თხოვნა მარიამისა, როგორც მრავალი ამგვარი, უყურადღებოდ იქმნა დარჩენილი, და მხოლოდ რვა წლის შემდეგ განათავისუფლეს მონასტრიდგან მისი შვილი მიხეილის თხოვნით.”

ედილლი

(ედილლი 1895)

დანართი 28, MS.Wardr. c. 26 (6)

Queen Mariam's Petition to the Emperor Alexander I at the time of her removal from Tiflis to Voronezh

The most unfortunate widowed Queen Mariam, consort of King Giorgi humbly beseeches ~~thee~~ you: Look mercifully upon me and hearken to my entreaty for many woes encompass me about. ℣ On April 18 in the early twilight General Lazarev, with a whole troop of soldiers approached my door, and he, with four officers, entered my apartment in which were my Mother, my son.in.law Aslan Orbeliani, maids of honour and many servants. Upon entering Lazarev bade them all go out, as he had brought commands to me from Tsitsishvili. I begged that Aslan might be allowed to remain and to this he consented. Thereupon he gave me Tsitsishvili's orders, which were ℣ the effect that since I had sent two of my little boys away secretely, he was instructed to set a guard over me. In reply to this Aslan said that the children were not sent away & opened the doors of a second apartment in which the boys were & showed them to him adding: These are the ~~children~~ little boys about whom you are suspicious; besides these the Queen has none as you yourself well know. — I called the children

დანართი № 29

Bishop Kirion

A letter from Kharkoff

You already have learnt from the newspapers that Bishop Kirion has once more been condemned and sent from the Kharkoff to a lonely solitary monastery. The suffering of the aged Bishop at this time was unimaginable. Why should they thus torture and rescue this man.

Bishop Kirion is a true sympathiser with his people. He is full of science love and a true Christian, true protector of the oppressed and what somewhere race they belong. This is the very reason for his merciless persecution and all the worse as he hears everything in silence.

The first punishment of Bisho Kirion was his appointment to an insignificant place in Russia. Several years after the circumstances changed and he was appointed to the first monk in the Bishoprie of Orel. A short time afterwards Kirion exchanged the Bishoprie of Orel for Sukhum with Bishop Dimitri. Hence Bishop Kirion was invited to the Synod. In discussions of the question of authocephaly of the Georgian Church, he defended warmly authocephaly and displaced great knowledge of history, as Professor Butkevich of Kharkoff University afterwards informs us. At that time prof. Butkevitch was an ardent opponent of Bishop Kirion. After this Bishop Kirion was again appointed to a small place at Kovn. He did not remain here long. Seeing that the high spiritual church looked on him with disfavour, he resigned Bishoprie and asked permission at Mount Athos. Upon this the famous Vostorgoff said: “He wished to live at Mount Athos, so that he may intrigue with the Turk and remove Georgia from Russia.” The Synod forbids him to live at Mount Athos and sent him to monastery neat Kharkoff, where he took up his alone last year on April 25th. He was greatly consoled by a deputation of Georgian students from Kharkoff University, who came to see him. He expressed his thanks for sympathy in a beautiful speech.

Here Bishop Kirion lodging consisted of three underground cells so damp that

water was down the walls. No pension was assigned to him and he was content with the fare of a simple monk. In spite of this Bishop Kirion didn't loose courage and was consoled in the proximity near to University, as he could use its library in addition to his own 5000 volumes. Here he lived seven months and completed a new work in Russian tongue.

“The Civilising Role of Iberia in the History of Russia”, Here he also made the acquaintance of various professors who were deeply interested in his new work and are anxious to haste its publication.

Though Bishop Kirion spent seven whole months in Curiadhis Monastery, only in the eighth month on the 10th December (o.s) as we knew, the deputy Purishkevitch publicly declared in the Duma, that Bishop Kirion was present at the meetings held in the house of the Chidjavadze on the 22th February (o.s.) 18th May (o.s.). These imaginary meetings were followed by the Exarch Nikon's murder and so on. Do you not marvel, reader, at such strange falselivion, who has heard of these meetings and next how could Kirion be in Tiflis on February 22, when he only resigned the Bishoprie of Kovno on march 9th and on May 18 can witnessed that he was officially in the Monastery of Curiadhi and never blessed someone as abbat (igumen).

Then where did Prishkevitch find such lei. Nevertheless Purishkevitch's falsehood of his work cut and joint two weeks after his speech on Dec 26 the order came out of Synod that Bishop Kirion was to move from Curiadhis Monaster to Sanaxaris Mosnastery in the Bishopery of Tamboff. Kirion wondered why and for what reason they should send him in midwinter to a still cold, more solitary monastery, where the railway station is 80 verst distant. He sent a telegram to the synod and begged to allow him to come to Peterburg and learn what had happened. A second telegram came: “The Synod considers necessary that you should immediately travel to Sanaxaris Monastey. They do not give you permission to come to Peterburg.”

The day after the receipt of this telegram a guard was set to watch him and the police were observing everything.

All this had a bad influence on Kirion's health and he became very weak and almost gave himself to despair.

By the advice of students he again sent a telegram to the Synod asking that on account of terrible state of health he might be allowed to delay his departure till may or if not that he might be granted shelter in a monastery in the South. To this a still more peremptory reply came ordering him to leave at once for the appointed monastery. There was nothing for it but to obey fate and on Jan. 10th he sat out. As he felt weakly, I went as far as Moscow with him, noticed that wherever we went there were stranger who watched and followed as like convict.

In Moscow we saw Prof. Khakhanashvili and Bishop Kirion showed him his new works which Khakhanashvili promised to have published. We also saw the famous N.N. Dunovo who was deeply grieved at this undeserved punishment and gave advice, various councils. As time passed Kirion became worse and worse ailing until Jan 16, when he entered the Golifzin Hospital at one o'clock. On the 17th when I went to hospital I was informed that they have taken away the Bishop. I asked why, where, what for in amazement. The doctor informed me that the night before at two o'clock the police wanted to take away the Bishop but the hospital authorities would not allow it. At 8 in the morning the Pristav came with his assistants and asked the doctor if it was possible or not for the Bishop to travel. The doctor replied that “although he was very weak it might be possible for him to travel.” Upon this the Pristav ordered the Bishop to dress quickly and to go with him. They put him in the carriage and drove away with him. The doctor didn't know where and why.

I informed Prof. Khakhanashvili of what had taken place and then N.N. Dunovo, who immediately hasted to learn the news. On a short time we heard that from the hospital Bishop Kirion had been taken direct to the railway station and sent to Sanaxaro Monastery with two guards.

The nest day I went to N.N. Dunovo's again and was almost weeping at this severe treatment to the Bishop and wish to know if Georgian society could do nothing to save him. It is necessary, said N.N. Dunovo that every Georgian Bishop should

enquire of the government why Bishop Kirion is thus persecuted and then this will be an end of it. He also told me that the assistant inspector of Moscow University Bogoiabovsky was asking with Vistorgoff about Kirion's groundless persecution and Vostorgoff replied: “I will drown him and all Georgia with blood.” Upon this Mr. Balashov a member of a Moscow newspaper, who was present at the moment said: Bishop Kirion may complain of these words of Vostorgoff, may call me as witness.

After this on my return to the Kursk Railway station jandarmes seized me, a police official related to me own journey and menacing me said: tell me where you have been or I shall arrest you. It is all the same, we know everything. If you know, replied I, then why it is necessary that I should tell you. They handed me testimony and finally let me go. Thus ended Bishop Kirion's journey.

G. Mousvenaridze” (MS.Wardr. c. 29 (6)

დანართი 30

კირიონ ეპისკოპოსი

წერილი ხარკოვიდან

გაზეთებიდან უკვე იცით კირიონ ეპირკოპოსის ხელ-ახალი დასჯა და ხარკოვის გუბერნიიდან ერთ მიყრუებულ და მივარდნილ მონასტერში გადასახლება. წარმოუდგენელია ის ტანჯვა-წვალება, რომელიც მოხუცმა ეპისკოპოსმა ამ დროს განიცადა. მერე არ იკითხეთ, რაზედ აწამებენ და სდევნიან კაცს?

კირიონ ეპისკოპოსი ჭეშმარიტი გულ-შემატკივარია თავისი ერისა. იგი გულწრფელის სიყვარულით არის განმსჭვალული, ამასთან იგი ნამდვილი ქრისტიანია, ჭეშმარიტი მოსარჩლე ტანჯულ-წამებულისა, რა ერსაც უნდა ეკუთვნოდნენ ეს ტანჯულ-წამებული. აი სწორედ ამისთვის განიცდის უწყალო დევნა-რბევას, ამიტომაცაა, რომ შეუმჩნევლად იტანს ყველაფერს.

პირველად კირიონ ეპისკოპოსი იმით დასაჯეს, რომ რუსეთში უმნიშვნელო ადგილზე დანიშნეს. რამდენიმე წლის შემდეგ საქმის ვითარება გამოიცვალა და იგი პირველხარისხოვან ორლოვის ეპარქიაში გაამწესეს. პატარა ხანს უკან ორლოვის ეპარქია კირიონმა სუხუმისაში გაუცვალა ეპ. დიმიტრის. აქედან ეპ. კირიონი ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საქმის გამო სინოდში გაიწვიეს, სადაც იგი მედგრად იცავდა ავტოკეფალიას და დიდი ცოდნაც გამოიჩინა ისტორიაში, როგორც ეს შემდეგში, ხარკოვის უნივერსიტეტის პროფესორმა ბუტკევიჩმა გადმოგვცა; პროპ. სუტკევიჩიც იმ დროს ეპ. კირიონის საწინააღმდეგო პოზიციაში მხურვალე მონაწილეობას იღებდა. ამის შემდეგ სოხუმიდან ეკ. კირიონი ისევ მცირე ადგილზე გაამწესეს, კონოვოში. არც აქ დაჰყო დიდხანს: შეატყო, რომ უმაღლეს სასულიერო წრეებში ცუდის თვალით უყურებდნენ თვითონვე თავი გაანება სამსახურს და ძველ ათონზე ცხოვრების ნება ითხოვა. ამაზე

ცნობილ ვასტორგოვს ეთქვა: “მაგას იმიტომ უნდა ძველ ათონზე ცხოვრება, რომ ოსმალებთან დაიჭიროს კავშირი და საქართველო რუსეთს ჩამოაშოროსო”. სინოდმა მართლა აუკრძალა ძველ ათონზე ცხოვრება ხარკოვის მახლობლად, კურიაჟის მონასტერში გამოგზავნა საცხოვრებლად, სადაც შარშან 25 აპრილს დაბინავდა. დიდად ანუგეშა კირიონ ეპისკოპოსი ხარკოვის ქართველ სტუდენტობის დეპუტაციამ, რომელიც ამ მონასტერში მივიდა მის სანახავად და რომელსაც ეპისკოპოსმა მშვენიერის სიტყვით მიმართა და მადლობა უძღვნა თანაგრძნობისათვის.

აქ ეპისკოპოს კირიონის სადგომს შეადგენდა სამი ძირის ოთახი, რომელთაც ნესტისაგან კედლებიდან წყალი გამოსდიოდათ. პენსია არა ჰქონდა დანიშნული და მონასტრის უბრალო ბერის ხარჯით კმაყოფილდებოდა. მიუხედავად ამნაირ გაჭირვებულ ცხოვრებისა, კირიონ ეპისკოპოსი მაინც სულით არ ეცემოდა და მხოლოდ იმითღა ინუგეშებდა თავს, რომ ახლოს იყო საუივერსიტეტო ქალაქზე და თავის ბიბლიოთეკის გარდა, რომელიც 5000 წიგნს შეიცავდა, უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკით ისარგებლებდა. აქ მან შვიდი თვის განმავლობაში განაგრძო და კიდეც დაამთავრა თავისი ახალი თხზულება რუსულ ენაზე ამ სათაურით "Культурная роль Иверiи въ исторiи Руси". აქვე გაიცნო რამოდენიმე პროფესორი, რომელნიც ძალიან დააინტერესა თავისი ახალი თხზულებით. პროფესორები აჩქარებდნენ, მალე გამოეცა ეს თხზულება.*

**თხზულება მართლა საყურადღებოა საინტერესო გამოკვლევებით. ვეცდები შემდეგში მოკლედ გავაცნო მკითხველებს. გ. მ.*

ამნაირად გაატარა ეპისკოპოს კირიონმა სრული შვიდი თვე კურიაჟის მონასტერში, მხოლოდ მერვე თვის დეკემბრის 10-ს, როგორც ვიცით, დეპ. პურიშკევიჩმა სახელმწიფო სათათბიროში საჯაროდ გამოაცხადა ცრუ ამბავი, ვითომ ეპისკოპოსი კირიონი დასწრებოდეს მღვდელ ჩიჯავაძისთან მომხდარ კრებებს 22 თებერვალს და 18 მაისს

და ვითომ ამ მოგონილ კრებებს მოჰყოლოდეს ეგზარქოსის ნიკონის მკვლელობა და სხვა. არ გაგიკვირდება მკითხველო, ამნაირი უცნაური ტყუილი! ჟერ ეს კრებების ამბავი ვისა სმენია და მერე ეპისკოპოს კირიონს რა უნდოდა ტფილისში 22 ტებერვალს, როდესაც იგი მხოლოდ 9 მარტს გამოემშვიდობა თავის კონვოს ეპარქიას და 18 მაისს კი, მე თითონ მოწამე ვარ, კურიაჟის მონასტერში მწირველი იყო და კიდეც ვიღაცა აკურთხა იღუმენად!! მაშ საიდან შეხანხლა ასეთი სიცრუე პირიშკევიჩმა?!

მაგრამ პურიშკევიჩის სიცრუემ მაინც გასჭრა და მისი სიტყვის სწორედ ორი კვირის შემდეგ, 26 ქრისტესშობისთვეს, მოვიდა სინოდიდან ბრძანება, ეპისკოპოს კირიონი კურიაჟის მონასტრიდან ტამბოვის ეპარქიის სანაქსარის მონასტერში გადასახლების შესახებ. რისთვის, რა მიზეზია, რომ ამ ცივ ზამთარში უფრო ცივ ყინვიან უდაბურ მონასტერში მასახლებენ, რომელსაც რკინის გზაც არ უდგება და 80 ვერსი ეტლით არის გასავლელიო, ჰკვირობდა კირიონი. კირიონმა გაიგზავნა სინოდს საპასუხო დეპეშა. შტხოვა ნება მიეცათ პეტერბურგში მისვლისა, რომ გაეგო რაში იყო საქმე. ხელმეორედ მოვიდა დეპეშა: "სინოდს საჭიროდ მიაჩნია, რომ დაუყოვნებლივ გაემგზავროთ სანაქსარის მონასტერში. პეტერბურგში მისვლის ნება არ მისცეთ".

ამ დეპეშის მიღების მეორე დღესვე ჩააყენეს სტრაჟნიკი საყარაულოდ, ირგვლივაც ეტყობოდა, რომ პოლიცია თვალყურს ადევნებდა ყველაფერს. ამან ცუდად იმოქმედა კირიონის გატეხილ ჯანზე და ძალიან დასუსტდა და თითქმის სასოწარკვეთილებასაც მიეცა. სტუდენტების რჩევით, ხელმეორედ გაუგზავნა დეპეშა სინოდს, სთხოვდა: "რადგან ამ ჟამად შეუძლოდა ვგრძნობ თავს, მაისამდე მაცალეთ დანიშნულ ადგილას წასვლა ან არა და რომელიმე სამხრეთის მონასტერში მომეცით ბინაო". მაზე უფრო მკაცრი პასუხი მოუვიდა: "ნაბრძანებია დაუყოვნებლივ წახვიდეთ დანიშნულ

მონასტერშიო”. მეტი ჯანი აღარ იყო, დამორჩილდა ბედს და 10 იანვარს გაუდგა გზას. რადგან სუსტადა გრძნობდა თავს გავყევი მეც მოსკოვამდის გასაცილებლად. ვამჩნევდი, რომ ყველგან, საცა კი წავიდოდით, უცხო პირები თვალს გვადებნებდნენ და კატორღელებსავით უკან დაგვდევდნენ.

მოსკოვში ვნახეთ პროფესორი ხახანაშვილი, რომელსაც ეპისკოპოსმა კირიომა გააცნო თავისი ნაწარმოები. პროფესორი ხახანაშვილი კიდეც შეჰპირდა მის გამოცემას. ვინახულეთ აგრეთვე ცნობილი ნ.ნ. დურნოვო, რომელიც ძალიან სწუხდა იმის უდანაშაულოდ დასჯას და სხვადასხვა რჩევას აძლევდა. რაც დრო გადიოდა, კირიონი მით უფრო სუსტდებოდა, რისთვისაც 16 იანვარს ნაშუადღევს პირველ საათზე იგი გოლიცინის საავადმყოფოში დაწვა. ჩვიდმეტ იანვარს საავადმყოფოში მისვლისთანავე შემატყობინეს, რომ ეპისკოპოსი წაიყვანესო. “ვინ რად, სად?” განცვიფრებულმა ზედი ზედ მივაყარე კითხვები მორიგე ექიმს, რომელმაც გადმომცა შემდეგი: “წუხელის, ღამის ორ საათზე, უნდოდათ წაეყვანათ ეპისკოპოსი პოლიციელებს, მაგრამ სამკურნალოს სამმართველომ არ შემოუშვა, ამიტომ დღეს, დილის რვა საათზე, მოვიდა ბოქაული თავისი ამალით და შეეკითხა ექიმს: შეუძლიან თუ არა ეპისკოპოსს გამგზავრებაო. ამაზე ექიმმა მიუგო, თუმცა ძალიან სუსტად არის, მაგრამ იქნებ შესძლოს მგზავრობაო.” ამის შემდეგ ბოქაულმა უბრძანა ეპისკოპოსს, საჩქაროდ ჩაიცვით ტანისამოსი და ჩემთან ერთად წამოდითო. ჩასვეს კარეტაში და სად წაიყვანეს ან რისთვის, ჩვენ თვითონაც არ ვიცითო”.

ჯერ პროფესორ ხახანაშვილს შევატყობინე ეს ამბავი და შემდეგ ნ.ნ. დურნოვოს, რომელიც მაშინვე გაექანა ამბის გასაგებად. პატარა ხანს უკან გავიგეთ, რომ სამკუნალოდან კირიონი პირდაპირ სადგურზე წაეყვანათ და ორი დარაჯით გაესტუმრებინათ სანაქსარის მონასტერში.

მესამე დღეს ხელმეორედ მივედით ნ.ნ. დურნოვოსთან მოხუცი თითქმის სტიროდა პეისკოპოს კირიონის ამნაირ სასტიკ მოპყრობის გამო, ამტყუნებდა ქართველ საზოგადოებას, რომ იგი არა ზრუნავს და რამე საშუალებას არა ხმარობს მის დასახსნელადაო. საჭიროა, ამბობდა ნ.ნ. დურნოვო, რომ ყველა ქართველი ეპისკოპოსები შეეკითხნენ უმაღლეს მთთავრობას, რადა სჯიან ასე სასტიკად ეპისკოპოს კირიონს და ან როდის მოელება ბოლო ამ დევნასაო. აქვე გადმომცა, რომ დღეს მოსკოვის უნივერსიტეტის ინსპექტორის თანაშემწეს ბოგოიაულენსკის ელაპარაკნა ვასტორგოვთან კირიონის უსაფუძვლო დევნაზე, და ვისტორგოვს პასუხად უთქვამს: “ я его утоплю и всю Грузию кровью залю.” ამაზე მოსკოვის გაზეთის რომელიღაც თანამშომელს ბ-ნ ბალაშოვს, რომელიც იმ დროს იქა ყოფილა ეთქვა: “ეპისკოპოს კირიონმა ამ სიტყვებზე უჩივლოს ვოსტორგოვს და მე მოწმად დამნიშნოსო”.

ამის შემდეგ, უკან დაბრუნებისას კურსკის სადგურზე ჟანდარმებმა მეც დამიჭირეს, აქ პოლიციის მოხელემ ჩამომითვალა ჩვენი მგზავრობა და თან მუქარით მკითხა – სთქვი, სადა და სად იყავით, თორემ დაგიჭერთო. შულ ერთიაჩვენ ყველაფერი ვიცითო”. თუ იცით, მე მივუგე, მაშ რაღა საჭიროა ჩემი თქმა მეთქი. ჩვენება ჩამამართვეს და ბოლოს როგორც იყო გამიშვეს.

ასე და ამნაირადა დაბოლოვდა ეპისკოპოს კირიონის მგზავრობა. (მოუსვენარიძე 1909)

დანართი №31

Abrskil

“Long ago there lived in Apkhazia a beautiful maiden the daughter of a renowned and wealthy house, who from her childhood made a vow to God that she would remain a virgin. Her parents rejoiced greatly that their daughter had given herself up to the service of God. After several years this virgin conceived. This did not distress the parents as they believed that the maiden was with child by a powerful divines. She bore a son. This son grew very quickly, so quickly that when he was ten years old, he was a true hero, in form, in might, in manliness and in bravery. He was called Abrskil. Abrskil quickly became famous in whole Abkhazia for his bravery and heroism and for protection of the widow, the orphan and the downtrodden. Tales of his power spread through all the country and the foes of Abkhazia for years of Abrskil was no longer heard. In the days of Abrskil the swords of the foes of Abkhazia rested in their seaboards; none dared to oppose him. Thus all the Akhazians, great and small, rich an poor, youth and maid, prince, noble, or peasant – all sought friendship and alliance with Abrskil, that they might dwell in safety, sheltered by the name of him, who inspired terror in their foes. Our lovely Abkhazia protected from the incursions of the invader, flourished and increased in extent.

At the time the inhabitants were protected and guarded from evil men and from weeds. The hero destroyes all maen with lght coloured variegated eyes (hazel) so that none remained in the land because they might bewitch the people with the evil eye. He also left on the earth none of the races of Sorecrers-Ashba and Katzuba – nor any plant harmful to men. In his blessed times cows and bullocks (!) were milked three times a day and the goats four or five times even, for all the meadows were covered with beautiful fresh grass and grass is good for cattle.

His fame spread throughout the whole earth. Even his most powerful foes strove to make treaty and friendship with him. All did hims homage. Thus the hero Abrskil counted himself equal to God and begun I everything to discover him. God seemed to

him a peer, a companion and not a superior.

II

Iimagine this, Abrskil would not pass under views twisted between two trees, or he could do so without beding his head. "If I bend my head" – said the hero, "God will think I do homage to him". Therefore whenever a view hindered his path he cut it down.

God tried in many ways to bring Abrskil to hi sence, to woship him, but all in vain. Then the creator brings wrath with the rebellious hero, commanded his angels that they should seize Abrskil, cast him bound into the depth forsed him there until he became reasonable and worshipped God.

The angels set out to do God's bidding. When Abrskil learnt this, he immediately chose two faithful resting places: One onteh peak of mount Ertzakhu and the second on those of the Black Sea. In these places one at a time the hero rested and caused his raschi (winged steed) to rest until the angel went to seize him. Then in a moment he sprung upon his faithful steed, which in one leap arrived at the other place. Here in the same way he rested until the coming of the angels, and then he again returned to the first place. The angels were deeply greeved that they could not fulfill their lord's command and went for aid to Sorecrers, by whose advice they spread bull's skin smeared with fat in each of the closedplaces, they divided themselves into two lands one hid in the wood, near the skins, the other went to Abrskil. When Arbrskil frightened by the first hand caused his horse to leap, he alighted on the greased ox skin, the rashi slipped its feet, fell and threw his rider. Immediately the angels srung out and seized Abrskil – seized that hero, whose peer has never been beneath the skies.

Great grief fell upon all Abkhazia, when its beloved, faithful guardian of its prosperity was taken, the country became melancholy.

(In another variant Abrskil had a steed by the aid of which he leaped from the mountain peak and to the close of the Black Sea and back again. The Sorecres gave the angels a worm, which twisted itself round the steed. The hero did not know this, he leaned upon the steed and prepared to leap, but the steed broke through the middle, Abrskil fell and was cought.)

III

But what was the use! Distress flowed forth in giants of tears; their only slight consolation was in weeping. All wept, wept, wept and wiped their noses and faces, for thy mourned. What means would they now use to save Abrskil, but all was in vain! Who could fight against God.

All were cast down because of the capture of Arbrskil, same the family of Ashba and Katzubas and light eye-coloured men. All mature were welpt at the fass of the hero except Brackets and weeds.

The angels following the advice of the old witch (?) imprisoned the rashi in a very deep cave. In the cve they drove an immense iron stake it into the ground, to which Abkhazia's hero was bound with huge chains. At his side was also a large hummer. In this cave stands bound Abrskil's rashi, which God accustomed to eat steel. The lord has placed as guardian to Abrskil a little bird adargantsukhva. Adargantsukhva is a littke ashe-coloured bird, who walks always on the earth and shakes its tail. This variant also exists in Imeretia, where the bird is called Kala. (This seems to be a yellow breasted wagtail.)

MS. Wardr. d. 40/1 (5)

დანართი №32

ქართული ეკლესიის დევნა

„გასულ წელს მოკლეს არქიმანდრიტი ნიკონი, საქართველოს ეგზარქოსი, ეკლესიის მეთაური თბილისში, მოხდა მთელ საქართველოს ისტორიაში აქამდე გაუგონარი რამ.

იმის გამო, რომ ქართული ეკლესიის წარმომადგენლებმა საკუთარი ეკლესიის ავტოკეფალიის უფლებების აღდგენას დაუჭირეს მხარი, ბუნებრივია, ამას მოჰყვა საეკლესიო პირების დევნის გაძლიერება. ხაზს ვუსვამთ, რომ მკაცრი და ყოველგვარად დაუმსახურებელი საეკლესიო პირების დევნა საკმაოდ დიდი ხნის წინ დაიწყო და ხალხისადმი ცინიკური დამოკიდებულება დიდი ხნის წინაც იგრძნობოდა.

იაცკევიჩმა, სინოდის ჩინოვნიკმა, რევიზიის ჩატარების შემდეგაც ვერაფერი აღმოაჩინა ისეთი, რაც ქართული ეკლესიის წარმომადგენლების მიმართ განსაკუთრებულ დამსჯელ ქმედებებს გაამართლებდა.

არქიმანდრიტი ამბროსი, ცნობილი მქადაგებელი, დააქვეითეს და გადაასახლეს რუსულ მონასტერში; ყველასაგან ზურგშექცეული მღვდელთმთავარი კირიონი, ცნობილი ქართველი წმინდანი და მამაო, ხარკოვის უდაბნოში უკვე გადასახლებული, სანაკურის მონასტერში გამოკეტეს. გზად სანაკურისაკენ ის ავად გახდა და მოსკოვის საავადმყოფოში იწვა. ხანში შესული ინვალიდი გადმოათრიეს საწოლიდან და ყინვაში გზას გაუყენეს. მღვდელთმთავარი ლეონიდის სახლი გაჩხრიკეს. ყველაზე დაფასებული ქართველი იერარქები; მრავალი ადგილობრივი სინოდის თანამშრომელი დაითხოვეს. ხმები

დადის, რომ მოსალოდნელია მეტი დამსჯელი ოპერაციები და მღვდელთა გადასახლებანი და ეს ხდება ყოველგვარი მიზეზის ახსნის, ბრალის წაყენების გარეშე.

ამას დაუმატეთ მთავარეპისკოპოს ვოსტორგოვის, საქართველოს მტრის მიერ შექმნილი განცხადება, რაც მოსკოვში იმ მოწმის თანდასწრებით გააკეთა, რომლის სახელი ქართულ გაზეთებში უკვე ნახსენებია: "მე მას დავახრჩობ (მღვდელთმთავარი კირიონი) და მთელ საქართველოს სისხლში ამოვახრჩობ" და უკვე აშკარა ხდება, რომ ეს საკითხი სცდება ეკლესიის ჩარჩოებს და სწორედ ამან აღაშფოთა მთელი საქართველოს მოსახლეობა, განურჩევლად პარტიისა და რანგისა.

აღნიშნული საკითხი შესაბამისად შუქდება პრესაში და საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფებისა თუ მათი წევრების, პირადი თუ ოფიციალური შეხვედრების განხილვის უმთავრესი საგანია.

ყველგან მიღებულია გადაწყვეტილება დასჯის შემთხვევების მიზეზებისა და საჯაროდ გასამართლების მოთხოვნის შესახებ.

მიღებული გადაწყვეტილებები საგანგებოდ შერჩეულმა პირებმა ლ. ლ. ვორონცოვ დაშკოვამდე მიიტანეს, რომელიც თავის ჩვეულ სტერეოტიპულ პასუხს გვცემს, რომ მან არაფერი იცის ამ საკითხთან დაკავშირებით, მაგრამ გამოიძიებს.

ამასობაში მდგომარეობა უფრო და უფრო კრიტიკული ხდება.

სინოდის რეჟიმით მრავალი უკმაყოფილო რწმენის შეცვლის აგიტაციას ეწევა, იერარქთა რეჟიმისაგან გათავისუფლების მიზნით.

რამოდენიმე დღის წინ კახეთის ორი სოფლის მოსახლეობა ბაპტისტი გახდა.

ქართველ თავადთა შეკრებაზე, თბილისში, თავადმა მაჩაბელმა წამოაყენა საკითხი, რომ, რუსეთთთან ნებაყოფლობით გაერთიანებული

საქართველო, მართლმადიდებლური რწმენისათვის პოლიტიკური თავშესაფარის მოპოვების მიზნით, ამჟამად მძიმე რელიგიური კრიზისის ქვეშ იმყოფება და თავადებს მოსთხოვა სიმართლის გამოაშკარავება.

შეხვედრის შედეგები ანონიმურად აცნობეს მთავრობის თავადთა მარშალს - თავად დ.ი. თამარაშვილს, რომ ეს მოთხოვნა ადგილობრივი მთავრობისათვის წაეყენებინა.

ამავე საკითხთან დავაშირებით შეხვედრა გაიმართა დასავლეთ საქართველოში, ქუთაისში, მაგრამ იქ ამას სრულიად მოულოდნელი შედეგები მოჰყვა. ქუთაისის მმართველმა გენერალმა ლავოჩინსკიმ ბრძანება გასცა შეხვედრის ყველა მონაწილის დაპატიმრების შესახებ და ისინიც დააკავეს.

ცნობილი მწერალი თავადი დ. მიქელაძე, რომელიც 70 წლისაა, სოხუმის მერი, თავადი თავდგირიძე, კონგრესის ვიცეპრეზიდენტი, თავადი ა. აბაშიძე, თავადი ო. წულუკიძე, თავადი ი. ნიჟარაძე, თავადი მ. მდივანი და სხვები.

ამ ბრძანებამ უფრო მეტად აღაშფოთა ქართველი საზოგადოება.”

დანართი №33

The Persecution of Georgian Church

Translation in the hand of M. Wardrop of article by Kokhideli – G. Dadiani

A last year Archbishop Nickon, exarch of Georgia, the head of the church was murdered in Tiflis, an event unheard of in the overall of Georgian History.

The public deputy agitated the...

But as the representation of the Georgian church proved to be supporter of the revival of the autocephaly rights of their native church it naturally followed the persecution of all Ecclesiastes much be strengthened. We underline the intensification a cruel and in no way deserved persecution of Ecclesiastes had begun long ago and even cynical feelings of the people had long been practiced.

Jatzkevich an official of the Synod after his revision findings in a dark to himself, here he could find nothing exciting that should call down special punishment on the clergy of the Georgian Church.

The Archimandrit Ambrose, the well-known preacher, has been degraded and exiled to a Russian Monastery, Bishop Kirion, the famous Georgian divine and pastor reversed by all , already exiled to the desert of Kharkov was confined in the Sanakur Monastery. On the way to Sanakur he fell ill and was lying in a Moscow hospital. The aged invalid was dragged from his bed and in the frost sent on his way. A search was made on Bishop Leonide's house. The most esteemed of the Georgian hierarchs; a number of persons employed at the local Synodical office were dismissed. The rumours are of expected further punishments and exile of many priests and this happens without any explanation of the cause, without any enquiry of the presentation of any accusation.

Add to this the impression produced by the triumph of the arch-priest

Vostorgoff, the enemy of Georgia, who loudly declared in Moscow in presence of witnesses, whose name have been given in Georgian papers: 'I will drown him (Bishop Kirion) and flood Georgia with blood' and it will be clear that this question has left the sphere of the ecclesiastical branches and has provoked all Georgian society without regard to party and class.

The question is passionately related in the press and is the chief topic of discussion private and official gatherings of different groups and societies.

Everywhere resolutions are passed demanding an explanation of the cause and a public trail of these persecuted occurs.

These resolutions are communicated by specially chosen persons to the L.L. Vorontsoff-Dashkoff, who gives his usual stereotyped reply that he knows nothing of the matter but will enquire with it.

And in the meantime becomes more and more crucial.

Many of those dissatisfied with Synodical regime in order to free hierarchies from this regime agitate a change of faith.

A few days ago two villages in Kakheti become Baptists.

At the meeting of the nobility of Georgia at Tiflis Prince Machabeli showed that Georgia has voluntarily united herself to Russia for political protection of the Orthodox faith, was now undergoing a sharp religious crisis owing to recent event and demanded that the nobility showed resolute strive to disclose the truth.

The meeting unanimously delegated the Marschal of the nobility of the Government, Prince D.I. Tamarashvili to make enquiries to the local government (Authorities).

Similar conversation took place of a meeting of the nobles of Western Georgia at Kutais, but there was followed by wholly unexpected results. The Governor of Kutais Gen. Lavotchinski, gave order to arrest all who had spoken at the meeting and the following were arrested.

The well-known Georgian author Pr. D. Mikeladze, who is 70 years old, the late

Mayor of Sukhumi, Prince Tavdgiridze, the Vice President of the congress, Prince A. Abashidze, Pr. O. Tsulukidze, Prince I. Nizharadze the secretary of the nobility V. Mdivani and others.

Such an order has yet more provoked Georgian society.

In the History of Georgia neither secretion, nor religious persecution and violence are known. For centuries there stood peacefully in the capital of Georgia, Tiflis, by the side of the Orthodox Sion Cathedral, Catholic Church, Mosque, Armenian Cathedral and Sinagogue. Guaranteed to them full liberty of conscience even in those unity. When Europe heresies were being boomed at stake, the Georgian people under apparent executor were always too sensitive to the interest of their faith.

Centuries passed.

The political organisation of Georgia has changed but evidently this characteristic feature is still presented in the Georgian people.

Let Russian society hear of this. It may be that it will intercede on behalf of this persecuted people to rescue the truth of an open trail.

Tiflis. Kolkhideli. ” (MS.Wardr. c. 29 (3)

დანართი №34

The persecution of the Georgian Church

Sad and piteous is the situation of the Georgian Orthodox Church. News has been received of the removal from his post of the member of Georgian Imeretian Archimandrite Ambrosi, severe punishments falling on the head representatives of the Georgian clergy, because of their expressed sympathy for the autocephaly of the Georgian Church... On the course of these years persecution and repression have broken down the just declaration of the Georgian hierarchies and placed on them the seal of silence. The last of the attempt to restore the canonical organization existing in Georgia since the 9th century was fixed for the beginning of the New Year.

The ruling synod – as well as the Russian Patriarchs, recognizing from the day of its foundation the Iberian Church autocephalous, had until 1811.Uuntil the ten years after the union of Georgia with Russia, relations with its higher Arch patriarchs addressing them as the most blessed Patriarch and Catholikos of Mtsketa and Iberia. The abolition of the autonomy of Georgian Church in 1811 by General Tomasoff cannot be recognized as canonical because no council of Georgian hierarchies never declared a resolution of the union of the Georgian Church of the Russia and the tradition of the Eastern Churches has never been gained. Consequently the Georgian Church remains autocephalous. Then being thus, now were the punished Georgian Churches and priests guilty before the synod? Only then losing the confidence in the fruitfulness of the Rule of the Russian Exarchs to the Georgian church. They submitted a lawful demand for the recognition of the autocephalous Church. So much has been written of the manner in which the Georgian Church has been governed since 1811 that it is better not to open unhealed sores. In the reply to the imperial

order regarding the organization of affairs in the Georgian Church followed in the 1909 the order for the transfer of the supporters of Georgian autocephaly – Bishop Kirion was removed from the Sukhum to Kovno and the Bishop of Imereti Leonid of Guria. Now the revision of the Georgian Synod office Jatskevitch exposed the squandering during many years of church monies of the exarchate, the authors of which will never, of course be found.

This revision was partly undertaken to discover the mystery surrounding the murder of the Exarch of the Georgia, Archishop Nikon. The murders are still unknown.

In any case the autocephalists could have taken no part in this infamous crime, because the Exarch Nikon, as it now appears, was a supporter of autocephaly. His murders may have been his enemies, someone, who judging by the declaration of the Viceroy of the Caucasus Court – Vorontsoff-Dashkoff, obey the proclamation of the union of Michael Archangel to rise an agitation for the recall of the court, while other monarchical organisation with indignation bring this proclamation to the notice of the administration. Meanwhile the Georgian autocephalists are called accomplices in the murder of the Exarch in a speech full of absurdities of Putishkevitch the member of Duma. The Viceroy of the Caucasus and his representative Baron Nolde disputed this judgement accusation. But his speech had its effect and Synod ordered to imprison in January of present year in the Sanakur monastery in Tambov, 65 verses from a railway station the enlightened Bishop Kirion who had been sent away from his office without any pension. Purishkevitch accused Bishop Kirion of taking part in a conspirational meeting on the 22th February and 18th May 1908 in Tiflis at the house of the priest Chigjavadze, who also evidently will suffer punishment for his accusation.

**On the 18th May of the day of the day of the Murder of Exarch Nikon Chijevadze was 12 verses from Tiflis.*

As a matter of fact Bishop Kirion from April 22 never moved from monastery and was far from sympathising with the desire to restore autocephaly- There is no

doubt that the accusations themselves consider the charge against Bishop Kirion Archimandrite Ambrose, priest Chojevadze fantastic and unproven. The churchmen in question are suffering of the present day irreconcilably for the Georgian Church and its best defenders. Everything has been done for humiliating the Georgian Church and trample on its rights! That church now governed by junior bishop of the whole Exarchat - Grigori Bakhnin who doesn't know Georgian language is instead of Catholicos. The Russian clerical deputies at Tiflis refused to persist, to express disapproval of the Putishkevitch. The defenders of the Georgian Church are declared the revolutionists and its persecutors ***orthodox*** *monarchists!...*

We believe that the supreme Divine judge who has presented the Iberian Church for fifteen centuries will not let it perish.“ (MS.Wardr. c. 29(5)

დანართი 35

Petition of Georgian Church presented to the viceroy of Caucasus

Your Highness!(Exarchate)

For sixteen centuries the Iberian people have worshipped the Holy Cross of Christ. Many severe trails and calamities have they suffered for the faith in their past history. During whole centuries they have groaned under the cruel yoke of Eastern conquerors, but the Iberian Church was unshakable and living, great (noble) was her spirit, mighty was her strength resting on the union of the shepherd with his flock; glorious was the path crimsoned by blood of martyr, by which she vigorously let the Georgian people, consoling, encouraging and guiding them to lofty aims and ideas of Christian, social and political life.

But a hundred years ago the government of the Georgian church passed into the hands of Russian Exarchs and what do we see? The faith of the Georgian people is slain, religious indifference has seized all layers of the population penetrating to the very heart of the masses, the churches are empty even on the great festivals; almost every day there are cases of theft a crime unheard of in past centuries; parishioners refuse to pay their pastors for performing church ceremonies and in places even altogether deny their necessity. The Georgian priests of both the Tiflis and Kutais governments, reduced to a helpless position, are applying to Exarch of Georgia by writing and also by deputation stating that they are doomed to death by starvation, that unless the government can guarantee them a living wage they will be forced to their resign their pastoral duties to return to the life of low-men and to gain the means of livelihood by worthy punishments. In a word Georgian Church is now in a state of agony at the time when among the other Caucasian peoples' faith is firm and the priesthood enjoys due respect and influence. What is the cause of this terrible

fall of the Georgian Orthodox Church? What is the reason of disappearance of faith among Georgians, those same Georgians, of whom the renowned Byzantine historian Procopious says: The Iberians better then all known peoples keep the laws of Christian faith. The cause lies in this, that she has been deprived of all that kept her alive and that now keep the churches of other Caucasian nationalities alive – her vital nerve has been cut, the bond between her and her head has been torn, the bond founded upon oneness of race, language, tradition and spiritual affinity. Today Georgian Church, by the suppression of its lawful self-government, has no head. He is a stranger; strangers too are the priests educated in spirit antagonistic to the people having not the gift of speech in their native tongue and in the eyes of the people being merely ecclesiastical Chinovniks. Under such conditions the church was bound to fall and it has fallen. In order to save the Georgian Orthodox Church it is indispensable to breathe life into her, to give her back former canonical order (organisation) in all its fullness, to return her elected Catholocos with all his rights and duties. There is no other way. This act, removing a century long existence to strengthen the political union of Georgians with Russia, for nothing weakens this union so much as the loss by the Georgian people of that important right which neighbouring peoples, in the frame line of the Russian Empire, enjoy to the full.

Your highness! The proposed autonomy of the Caucasian Church with a Caucasian metropolitan at its head would not satisfy the Georgian people who receive the news of this with affiliated heart. Look upon this project as an impetus to self Georgian Church the last traces of its glorious many century long existence. Only the revival of the Catholicosate in all its pristine purity can content the Georgian people, Therefore we, members of the Georgian Church gathered together from different part of Georgia to <u>fervently</u> beg your Excellency to grant your powerful support to the petition presented by of both the Georgian government of His Imperial Magesty and the Holy Synod concerning the revival of the autocephaly of the Iberian Church with an elected Cathlicos at the head in agreement with the canonical law of the Orthodox Greek Eastern Church.

We firmly trust that your authoritative and just intervention will be esteemed by the Emperor and that to the Georgian Church will be returned autonomy similar to that which has been granted solely by your petition to the authocephalious Armenian Church with the return how of Church property and also national parochial schools. The renaissance of Georgian Church together with other reforms awaited with impatience by all the population would bring about that pacification of the country which, as you were graciously pleased to remark in your address to the people on your entering on your appointment

*(*MS. Wardr. c.1 (9)

დანართი № 36

"Dear Babo,

I have not written to you for a long time, and since I wrote there have been many vicissitudes not only in our private life, but in the life of the Caucasus in general. It is only two days since we arrived in Kutais after the terrible sack of Bagdad, and out subsequent wanderings in the villages. We are left without shelter and literally without property - real proletarians. The social -Democrats used to be very anxious that everybody should become proletarian, for in their opinion the class most likely to struggle energetically for political and economic freedom is the class which has nothing. But we did not belong to any party David (the writer's husband, a doctor of medicine) carried out to the best of his ability the duty of his calling and the most searching enquiry cannot show that he took any active part in the movement, but we have suffered more then any. The invasion of Georgia by Aga Mohammed Khan cannot be compared with what is going on here. As usual, in order to find out the whole truth one should learn it at first hand...

I wish to tell you in detail how they raided us. After the 27. Nov. when they raised barricades here i.e. in Kutais, I was so frightened that I could not go out of the

house and even when I heard people speaking loudly in the street I felt alarmed. I could not go out to B. because the house was not quite ready, but as soon as the glass was put in the windows and the paint was dry, we went there – on Dec. 30. Next day Masha arrived with children. We thought we were going to be comfortable. But alarming rumours reached us -that the Suram Tunnel was blown up and that collisions with the troops were taking place; all this produced a depressing effect on us. Afterwards we heard that the troops were going freely through the tunnel without meeting any resistance and that they were burning all stations, houses, shops etc. along the line. When these become known, the people began to pack and flee. Then there was a big interval. We reassured all the people and persuaded them not to leave their homes, because there was no reason why B. should be sacked. Several followed our advice and remained, but many fled in the mountains. On the 10 Jan. we heard that half of Kutais had been burned because some of the shops had closed to show sympathy with the victims of the 9 Jan. of last year. (The massacre in St. Petersburg) Then there was panic and all the women and children fled. We were advised to hide, but with a smile I replied that they would not come to us and if they did come they would only look for the leaders of the movement and those who had taken some part in it, and since we had nothing to do with it we were safe. I even told A. to clean out the rooms and take down the carpets and pictures next morning. I rose early in the morning of the 11th, but the children and D. were still in bed when Masha noticed a movement on the highroad from Kutais. The others told that the Cossacks were coming. I stopped doing up my hair and the children and D. begun to dress. Our servant told me that it was a Sotnia accompanied by an officer. We now began to wonder why had they come and what they would do. Masha and I ran out to the balcony with field Glasses. We begun to hear shots and to see the men of the township running in all directions and begin fired at. Without ten minutes we saw .mounted Cossacks with an officer; they rode past and went into the druggist's. The landlord came to us and said that we had just time to escape and that we should all go to the hospital. We dissuaded him and said that nothing would happen to him nor to us, but if he had a riffle he should hide it. Durin my conversation with the landlord the

Cossacks came out of the drugginst's and came up to our house on foot. Masha told that it was a surveyor that he had a uniform like that, but when he came near we saw that he was an army officer in an adjutant's uniform. They were now all on the balcony and I opened the door and invited them to come in. The officer came in accompanied by four Cossacks with their rifles cocked and assuming a fierce expression he said we were to hand over at once all arms, otherwise in ten minutes we should all be shot. You can imagine what effect this had on us. D. Said that we had no arms, I said that I had a lady's revolver which I would bring immediately and I called to the servant to bring it. He (the officer) turned to the boys and asked who they were, where they not students? M. replied that they were. He said they should be immediately shot as he had been ordered to shoot two students who were in B. agitating. Masha begun to cry but I said that it was not long since they had arrived and that they had not been agitating and that he ought to be ashamed of him to frighten people in that way to no purpose. Then he asked their names, the university, when they left Petersburg and when they arrived here. Afterwards he told the Cossacks to start searching the house, while he himself began to brag that he had burned Kutais yesterday and he would burn B. to-day. I begged him not to shout like that and frighten the baby, but to go himself with Cossacks. I was afraid they would steal and I too went to open the sideboards, the presses: when the keys could not be found at once they broke the thing open with the butt end of their ruffles and ripped up dressin bags and travelling bags with the daggers.

Suddenly I heard 'what is this?' Looking round I saw a riffle... It was only then that I remembered the existence of this riffle.. It was an old sporting Winchester, rusted and without ammunition; It had been left by our brother in law, the Inspector of Police at the time when our people were were attacking the Inspectors and killing them to get arms... D. and I explained all this to the officer but he said the house was doomed to be burned and d. must follow him as we were not to be trusted. When the search was over they ordered us all to go out and to burn the house. I rushed at once to take my case which contained bills of exchange and my rings, but they were not there, the Cossacks had taken them during the search. This so upset me that I laid

down on the chest of drawers, seized Kuku in my arms, pushed Masha out gathered them all and went out. They soaked the pillows of my bed in kerosene and benzine and set fore to them, they did the same in all the rooms and on both balconies and stood around so that nobody should put out the fire and did not go away until the roof had fallen in D... I was in my dressing gown and slippers which I lost in the mud.

They fired on those who ran away and shot all those who remained; they shot some because they took their things out of the burning shops and others because they tried to put out their burning houses. On their way back they burned all the houses along the road whether they belonged to the peasants or nobles. In two or three hours they did all this harm and went after robbing, killing and burning out so many people. A month ago a Russian family arrived from Abbas Tuman; the husband was a Joiner and his wife a laundress who happened to be ironing for us that morning; I soothed her and told her that since they were Russians they would not touch them – but I was wrong. When they set fire to the house in which they lived, the aged joiner, who was lame, rushed to take out his chest; they killed him in the doorway...” (MS.Wardr. c. 2)

დანართი №37

(Lang 1962)

დანართი №38

“Last Saturday the Governor-General of Tiflis, Mr. Timofeev, issued the following Order in the official journal “Kavkaz”: “In the journal paper “Tsnobis Purtzeli” there have been printed more then once letters and articles from Government of Kutais attributing lawless conduct to the troops operating in that region. Although I have already warned the editor to attend to the news sent by his staff in one of the recent numbers of the paper there was printed correspondence from Imeretia which was reprinted in the Russia paper “Novoe Obozrenie” In these letters the troops are accused of incediarism, murder, rape, &c. In consequence of this, I, the Governor General of Tiflis, order the editor of “Tznobis Purtzeli” to lay before me within seven days irrefutable proof that these were real facts and not inventions. Hereby I warn the editor that unless he submits to me within stated time substantial proofs his paper will be suspended during the time that martial law shall prevail in the

Government and District of Tiflis.

We have done our duty; we have fulfilled what we believe to be the function of press. We could not remain silent while the land was being laid waste and the people oppressed, while the whole of western Georgia were abandoned to indescribable suffering and sorrow. On the contrary we are rather to blame that we did not more energetically and more boldly champion the cause of our tortured fatherland, but our readers know those weighty reasons which shackled us hand and foot and hindered us from revealing more clearly the deeds of the cruel avengers. Our readers will now realize clearly how weighty these reasons were: we are accused and held guilty because we have dared to reveal only a few facts, because we have ventured to paint a pale picture of those horrors which have overwhelmed our land.

The Governor – General demands from us irrefutable proofs of those horrors. What proofs are needed where the very stones cry out?! Anyone who will take the trouble to travel to Western Georgia, need not even leave the railway carriage to see the irrefutable proofs. From Khashuri down to Black Sea terrible ruins bear incontestable witness to that bravery which has razed to the ground a flourishing countryside and wet the soil with tears and blood of the people... For us, for out people such proofs are not necessary. Everyone has been apparent, evident to every eye; everybody knows who is guilty... Since the Governor – General does not believe our reports because they do not agree with those of General Alikhanov in justice we should handed over to a tribunal... As matters stand at present no official would give us confirmation of our assertions; no private persons would be allowed to travel freely and collect proofs; the inhabitants are so terrorized by repression that they dare not to tell the truth, for they know that if they did so they would be burned our next day. Thus it is clear that as long as martial law lasts in Georgia, and artillery stands at the door we are bound hand and foot and incapable of satisfying the Governor-General's thirst for knowledge. Besides seven days is too short a time...

... Everybody in Kvirila bears witness that on such a day the town was pillaged and burned by military. Kvirila, Bielogory, Kutais, Ozurgeti, Abasha-the whole of W.

Georgia could testify that the people of those places did not destroy burn and pillage their own house with their own hands, if such evidence be needed required...” (MS.Wardr. C. 2)

დანართი №39 (MS.Wardr. C. 2)

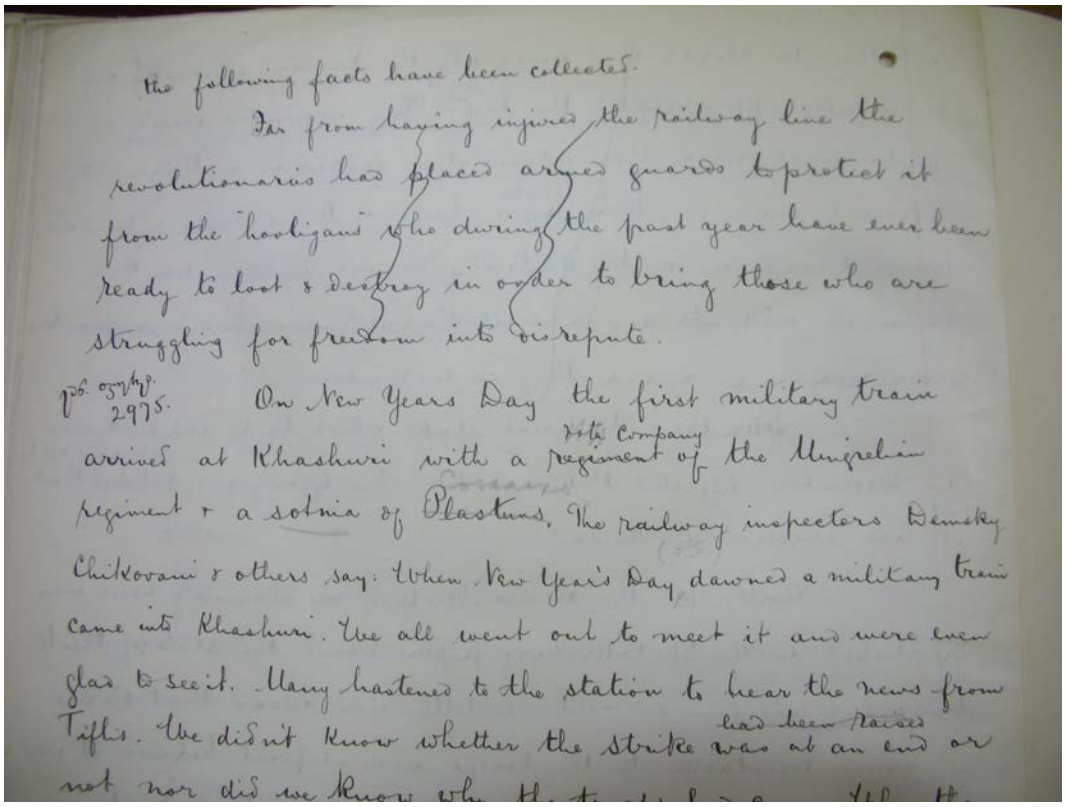

the following facts have been collected.

Far from having injured the railway line the revolutionaries had placed armed guards to protect it from the "hooligans" who during the past year have ever been ready to loot & destroy in order to bring those who are struggling for freedom into disrepute.

2975. On New Years Day the first military train arrived at Khashuri with a ~~regiment~~ Kota Company of the Mingrelian regiment & a sotnia of Plastuns. The railway inspectors Demsky Chikovani & others say: When New Year's Day dawned a military train came into Khashuri. We all went out to meet it and were even glad to see it. Many hastened to the station to hear the news from Tiflis. We didn't know whether the strike was had been raised at an end or not nor did we know wh

დანართი 40

MS Wardr. C.30

C30 121

RÉPUBLIQUE GÉORGIENNE

MINISTRE
DES AFFAIRES ETRANGÈRES.

„18 „ნოემბერი 1918

ღრმად პატივცემული
ბატონო უორდროპ,

ვხარგებლობ შემთხვევით,რომ მოგიძღვნათ ჩემი გულთბილი სალამი და მშვენიერი ხერხეულები.

მე არ ვაძლევ ჩემს თავს ნებას დაწვრილებით მოგწერო ,ვინაიდან ბ. ავალიშვილი პირადად გაგაცნობთ ჩვენს მდგომარეობას. მაქვს სრული იმედი,/ რომ ყოველთვის ,კეთილად მშერალი მოკიდებით მრავალ-ნაომებულ ხალხთა ხვედრს.

ხალხთაშორისი იმის ძლიერმა ტალღებმა კვლავ აღმოგვინა თავისუფალი ხალხთა სიმბოლო. ის არსებობს იურიდიულად ნახევარი წელიწადია,არსებობდა ფაქტიურად რუსეთის რევოლუციის პირველ დღიდან,იმედი გვაქვს-იარსებებს მომავალშიც. ქართველი ერი და მისი მთავრობა თავიდანვე ღრმალმური იყვნენ და არიან მეომარ ხალხთა სიმპათიით მიმართ, ისინი მოელიან ამიტომ ხალხთა სიმპათიას ფორმალურად ცნობას და მის კანონიერ წევრად მიღებას ერთა ლიგაში.

ბევრია დამოკიდებული ჩვენს სამშობლოსგან-დიდი ბრიტანეთისაგან. მე დარწმუნებული ვარ,ხალხთა სიმპათია დამოუკიდებლობა სრულად ეთანხმება დიდი ბრიტანეთის პოლიტიკურ ინტერესებს და ამიტომ იმედი გვაქვს,შეანახვინებს მშვიდს დაგვიწერს.

ჩვენ კი,ვიმეორებ, ბატონო უორდროპ, ყველა ჩვენი პოლიტიკურ წრეების რწმენით,მჭიდრო დაგვიკავშირდა ამ წმინდა საქმეში,რასაც არ დავივიწყებთ ოვალსაჩინო ხალხთა.

ღრმად ჩვენი პატივისმცემელი,

ივ. ჩხენკელი

SPECIAL COLLECTIONS & WESTERN MSS
Bodleian Library
Oxford University Library Services

დანართი № 41

Arrest of Georgian Princes

On the 22 February in Kutaisi in the room of the club was held a private meeting of the nobles, princes of the Government of Kutaisi. At the meeting among other topics by many of the fear was expressed that if the highest hierarchies of the Georgian Church continue to be arrested, exiled without a trail it may have a harmful effect on the mass of the people in the scene of alienating them from the Orthodox Christian Church. The meeting considered in urgent that this question should be delivered at the approaching general meeting of the nobles of Kutaisi. In spite its innocent character of this meeting, it had unfortunate results for them, who took part in it.

The General Governor especially asked the Marshal of the governor of Kutaisi nobility for detailed plot of the meeting. 28 February (O.S.) prince D.A. Mickeladze and prince H.K.Tavdgiridze were arrested. Further arrests are awaited... (MS.Wardr. c. 29 (4)

დანართი 42 MS. Wardr. C.27

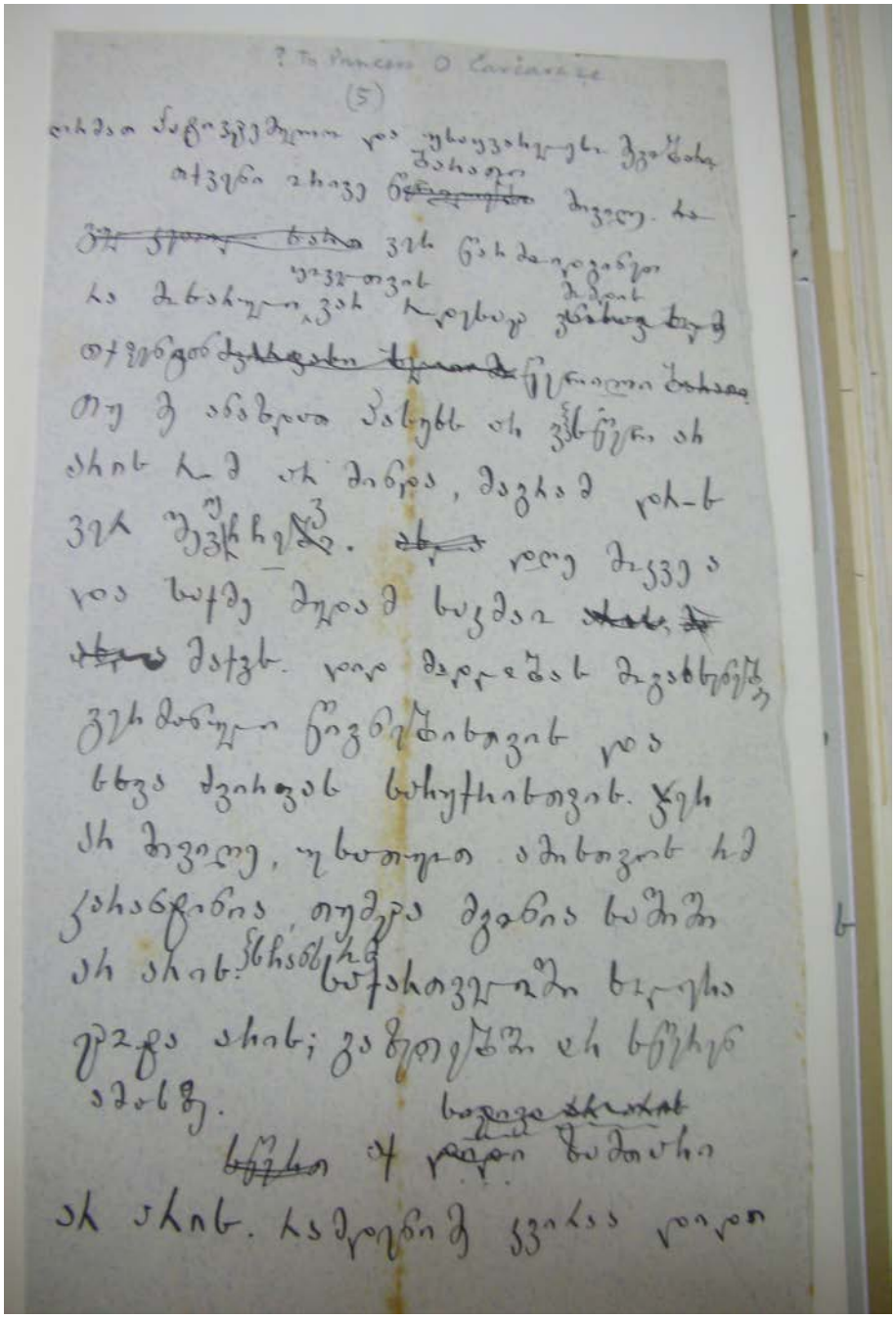

დანართი №43

Babo Bagration- Davitashvili

Of the royal family of Georgia I have often thought that I should like to introduce to my fellow readers of the Bel. Mag. some of the woman I have met in my wanderings abroad. Allow me to present to you today Babo a Georgian Princess, whose family claims to be descended from David, the King of Israel. When first I met Babo at an evening party in the house of her married sister she was a girl who had just finished her education. She was the gayest of the gay, throwing herself heart and soul into the enjoyment of the moment. At supper she leaped up again to toast and welcome us strangers. She played to us, danced to us and made eloquent little speeches in her native tongue, which were applauded by all present.

It was not only for her gaiety that she was loved; even in those days her heart was full of curiosity. In her simple straightforward way she has told us how at that time of the persecution of the Dukhobors, when eight of them came to her country house when she was alone and asked for shelter. She took them all, men and women and children, housed them in barns, stables and fed them, gave them work and kept them for two years until they were immigrated to Canada. They are not very easy people to deal with, but Babo seems to have won their hearts and even now she receives letters from them.

In few countries have the woman played a greater role then in Georgia, the beautiful, romantic region, which has between the Black sea and the Caspian. A tradition tells that when disciples cast lot among themselves to decide which part of the world each was to preach the Gospel, the virgin Mary bagged she too might have a share into the work. Iberia, now called Georgia, was allotted to her and even since she has been protectress of her chosen people.

St Nino, the apostle and enlightened of Georgia was disheartened by her perilous journey over the mountains from the South Mary appeared to her in a vision and gave her a cross of vine stems. She bowed them tied with her own hair. (MS. Wardrop. c. 26 (2)

დანართი № 44

Translated from the Georgian by Marjory Wardrop

An Allegory

They say that it was a beautiful day, and that the sun's blessed life-bringing beams were shining on the earth.

The mighty mountains' magnificent frosty crown flashed in his rays with a thousand tints. The land was as a bride adorned, over those bosom a snowy white veil fell gracefully. In her breast the green woods nestled like a precious emerald brooch, set in silver. The river, following down in two streams, gleamed like a sash of cloth of gold. Her robe was of green velvet broidered with manyhued roses and other flowers by nature's wondrous skill- Slippers, too, she had bedecked and besprinkled with pearls drawn from the Black Sea's depths. Long had this beauteous bride lain in her maiden purity, but no repose was allowed to her by the jealous, powerful east or the wicked, bold West. A brave and careless people dwelt about the bride. But where were the people? "A long time has this word existed, but only now do we understand its meaning," say the wise.

Suddenly, on this beautiful day, it begun to rain. It was a rain of blood. The bride's fair raiment was becoming wet, soiled, and crimsoned. The king assembled his elders and braves, and, after thinking long:-

"We must do something to keep the bride and her garments "free from stain", said he. They discussed much and... They resolved to get an umbrella. The umbrella was to be such a one as would protect all the fair form of the bride. It seemed there was such a one. A savage in the North had made one. And they brought it with great

pomp. Some say that the King borrowed the umbrella only for a time after that the owner might take it back again. But of course, this has nothing to do with us.

The only thing is this, that people of that savage race came down with the umbrella. And they stuck the handle of the umbrella right into the bride's heart. There they propped it up. It is a marvel that the bride did not die. But, in spite of all, her heart still throbs.

They opened the umbrella. The rain of blood, so heavy and steady, seemed to cease, but... oh, how dark it was, how terribly dark – especially in the beginning. At first their eyes, so long used to sunshine, could see nothing. The very face of the bride faded and became darkened. And those who dwelt there became quite feeble. But at least they began to turn on their beds and to look at the umbrella, but the big wng of an immense eagle. "Look how thick and furry it is!" said he. They began to stare. But this surprised them: - if it really was a wing, shy should there be what seemed to be an umbrella stick?! At this stick too, energetic work was going on. Somehow or other it got firmer and firmer, they fixed it, now on this side now on that, so that no power, neither of heaven nor for earth, could move it. Round about could be heard the reading of woods and the crashing of rocks. It was the woods and rocks which adorned the bride, torn from her emerald brooch, and raft from her slippers' pearls.

Then there was no sound save that of those working at stick. So that it was indeed silence. It was darkness.

Where were the people? The wise say: "Long has this word existed, it is but now we understand its meaning."

But there were some curious folk, nevertheless. "If this sky of ours be really an eagle's wing, we shall find out by shooting an arrow at it", said they. "Either its blood will flow or we shall frighten it."

But they spoke about these whispers, partly to keep it secret, partly through fear. Although sometimes when it seemed as if the umbrella fell lower and darkened bride's face even more then usual, an archer would draw his bow and boldly the

arrow would hiss through he air. But all in vain. Either the arrow had missed its mark, or it had damaged the sheltering umbrella.

Then, here and there, voices were heard saying: "the bow was not wisely bent, it is no use to shoot singly, and all must be together."

And from hat time a sound trembled in the air. This sound was heart-moan, in one key, continuous, unceasing. Now the strong chest of youth sang this melody, not the lungs of an old man would add bass, and now again a woman's tender, clear throat warbled it. But all they sang the same melody. It was a dirge for the lost sun, a lament for his life-bringing beams. Then, gradually, there came into the lament a lodging that a bow might be bent in unison and a common arrow hurled.

The voice called to the people, it bade them act.

Where were the people? "Long has this word existed, bit only now do we understand its meaning," say the wise.

Time went on. Gradually their eyes became used t darkness. And lo! Towards the West was noticed a white belt of light on the umbrella's edge. The umbrella was not able to cover the outskirts.

It was only above that there was protection. When they came out into the light, many discovered that the umbrella covers not an eagle's wing. ...It was a common, painted arrow. Look at it! Some noticed too that the bird, owing to the circumstances of the time, was pulling out its own feathers and tearing them peaces.

When they saw this they burst into laughing. The workers at the stick took laughter as an insult, and called:

"What are you laughing at, you should be destroyed! We take you under our shadow, we protect you with our umbrella and then you mock us!"

But a laud noise interrupted this utterance. Somewhere in the distance a cannon roared, and the attention of the "shadowers" was taken up with this.

In the meantime the umbrella cover split in one or two places.

"Take away the umbrella, it is old," some boldly cried.

But the "shadowers" had some white calico by them, and patched up the rents, But still a little light came through. And at any rate the calico was white. And again a still lounder burst of derision was heard.

"What do you want, you should be destroyed, what is it you want?" They now asked from above the umbrella.

"Full light! We want the sun, the sun!" was shouted boldly from below.

And the other side of the umbrella cover was rent asunder.

Do you know what they patched it with?

One day, when they looked at the rent, there a scarlet beast was lying... it was wrapped in a scarlet caftan. And in whatever direction it turned its senseless, blood-shot eyes, crimson flames to fire burst forth.

By the wicked blaze of the fire were seen the outlines of naked woman, babes at the breast, helpless old folk. The woman's white veils lay spotted on the mud. There was a cracking noise, as it the cruel tongue of a whip were lashing naked bodies.

The fire's baleful light shone on Golgotha's holy hill. There was no cross raised there now. There were gallows, and on them human bodies were hanging.

But what is this? It seems as if Nature is reviving near the bride.

In the depths of the forest, the leaves of the trees begin rustle. The chirruping of birds fills the air. The clear streams ripple. The rivers roar. The sea rolls and tumbles, the sea thunders. Even from the silent rocks awful, jagged, destructive stones fall, rending the air with their noise. The flowering meads rustle gaily. And on all sides, everywhere alike, is heard Nature's sweet discourse, both near at hand and afar, but most powerful of all is her voice in that Kingdom of the Heart, which still beats, in spite of all.

Where are the people? "Long has this word existed, but only now do we understand its meaning," say the wise.

(MS. Wardr. C26 (10)

დანართი №45

“*When in the struggle with the waves of life, shown of strength, enfeebled, I stand alone without a comrade forgotten of all;*

When thoughts black thoughts surge in my brain I think with horror of all my past and I am furious with the present;

When terrible grief slays my soul grows my hear enraged with pain, faith is killed in me and I gaze at the future too with hope quite wanting;

Then tears, burning tears, my only faithful companions bring balm to my wound and I weep, I weep bitterly.

Oh! Why can I not pour myself forth all in tears that I might becoming a foaming river and wash out (cleanse) the evil established on the earth?!”

(MS. Wardr. e. 33)

დანართი № 46

“St. Giorgi was one of the many gifted Georgians who spent the best years of their lives at the Monastery of Mount Athos, translating sacred books from Greek into their mother tongue and rendering some of their own ancient literature into Greek. The version of the New Testament by St Giorgi and St.Euthimus is still in use. For

many years he had studied to fit himself for his work. He studied languages and philology in Byzantium, where he was a friend of Emperor, and for three years he led a hermit's life in the desert of Antioch. He was a very modest man, in spite of his great learning, and refers to himself in his writing "poor Giorgi the priest.

We can picture the Saint in his cell on the Holy Mount, resting from his arduous labours and gazing wistfully towards his beloved Georgia, "The pearl of the East." Once again he would see the convent where he and his sister had passed their childish years and hear the vesper bell stealing across the fair valleys of Trialeti..."
MS.Wardr.d.40/I (3)

დანართი 47

Beliefs of Svanetians
Concerning a Future Life
Translated by Marjory Wardrop
(From the article by "Tavisufali svani" B. Nizheradze in Georgian newspaper "Iveria," Tiflis)

Translated August 12. 1895

The beliefs of Svanetians concerning a future life are original and characteristic. They believe that the souls of the dead dwell in a vast plain covered with eternal verdure. Good and bad souls alike must enter this plain through the same door, and it is only after their arrival that they are separated, some going to Paradise and some to Hell. According to the ideas of Svans Heaven is a great plain; in the middle stands a long table, at which Christ sits in the place of honour, and souls of the just with him. The table is always spread with the best and most varied viands. The place where Christ sits is most brilliantly lighted by an ever-shining sun. Neither Christ nor the just eat or drink, but they only enjoy the sight of well covered table and the smell of food. Everyone has before him the viands which have been consecrated by his

kinsfolk at the feast of commemoration. The dead are not permitted to give food to each other, except in the case of near relations. To take food from a distant kinsman or a more acquaintance is, in the first place, an insult to the self respect of the soul that has no consecrated food of its own, and, in the second place, it may bring upon the recipient the ill-will of him that offered it... (In Svanetia it is considered disgraceful to eat in the dark.) But according to the opinion of others, food destined for the wicked is, by the order of Christ, given to those righteous souls who have nobody left to attend to them on earth. The Svans are convinced that if the kinsfolk of a dead sinner often commemorate the deceased by dedicating food to him, Christ will pardon him and transfer him into Heaven. The same thing may happen of the righteous ask Christ to pardon any sinner.

As we see, in the Svan idea of future life there are none of those horrors which may be found in various Christian beliefs, e.g. a fiery Cehenna, rivers of fire, red hot frying pans for sinful souls etc., and on the other hand heaven does not offer any exceptional joys and pleasures.

It is strange that in the Svan beliefs about the world there is not a single reference to the first person of the trinity. The Svan never address him on prayer fr the pardon of his dead kinsmen. Among the Svans the only mortal sin in the infraction of the sanctity of spiritual relationship by adultery. Of illicit relations between actual kinsfolk they have no idea, and cases of this kind never happen among them.

For adulterers who have violated spiritual kinship the Svans have in the other world a lake of pitch. Whereinto souls are thrown, from which no prayers can release them. Murder and seizure of a neighbour's land are considered great sins, but not mortal. The murderer is punished by having the souls of his victim to follow him about everywhere, tormenting him with a ceaseless howl of complaint from which there is no escape. The man who has stolen land from his neighbour is punished as follows: he must eternally drag about on his back a full basket of earth, and must run all the time with it without stopping to rest. Not only the soul of the person who robbed, but all the other souls are obliged to strike the basket with sticks, so that the earth falls out, and not to let the sinner rest. But it is easy to escape from this torture.

The man guilty of seizing another person's land has only to appear in a dream, or even openly, to a kinsmen or some other person and confess his sin. They, in their turn, restore the stolen land to the rightful owner (there have been cases of this in Svanetia) and the sinner is relieved from his punishment.

The following are considered to be sins in Svanetia: theft, slander, torture of animals, neglect of festivals, failure to assist neighbour, oppression of the weak and helpless, neglect of fasts etc. But the punishment of these sins in the other world so slight that nobody is afraid of it. Those who have committed the sins in question are punished by not being allowed to come near Christ or sit at His table.

In the other hand world there is no eating and drinking. Although one may hear frequently among the Svans the following reproach to ungrateful people. "May god punish thee as much as I have fed thy living and dead kinsfolk", yet this is nothing more than a figurative expression. With the exception of the absence of work and the impossibility of matrimonial relations, the Svans look upon the life beyond the grave as being very like the present world. There are the same joys and sorrows, the same quarrels between dead souls, though in a less degree, because fighting is strictly forbidden among the dead. Husbands recognize their wives, parents their children, brothers their sisters, and kinsfolk always do each other a good turn. This assistance begins at the moment of a man's death. During the last minutes of life the souls of dead kinsfolk come from the other world and surround the dying man, awaiting his end in order to take his soul to the other world, and give him hints about the unknown life he is entering upon. A man at the point of death, often in delirium utters the names of kinsfolk. His family are firmly convinced in such a case that the souls of the dead have appeared to the soul of the sick man to take him away with them. "Surely you might leave him to us a little longer", "Sooner or later you would see him. Do you think we can spare him any more then you can?... But if you will not relent and will take him away, at least take care of him, so that all may be well with him, and if you do not we shall punish you when we come to you." When a Svan wishes to convince anyone that he is speaking the truth, he utters the following oath: "May God not let me meet my kinsfolk in yonder world if I deceive thee."

According to beliefs of Svans, every year, on the fifth of February, all the dead come from the other world (in the opinion of some, they rise from their graves) and return to their homes, remaining there till the first Monday following. The fifth of February is called by the Svans "the day of resurrection from the dead." On that day a Svan spares nothing in his endeavors to give the dead a worthy welcome, and in this he is influenced by fear as much as respect. The Svan believes that if the souls are dissatisfied with their reception they will revenge the lack of hospitality by sending illness, bereavement, blights and murrains etc. The Svan therefore tries to do the greatest honour to the dead. In the preparation for the day the whole house is cleaned up, all the domestic utensils are carefully washed; a sheep, which has been fattened for the purpose is slaughtered, supplies of Vodka and cheese are laid in. Poverty is no excuse: the Svan would rather grudge himself food and clothing the whole year round then let his neighbours outstrip him on that day. And the neighbours do not allow him to forget the festival; souls dissatisfied with the preparations made for them fail not to appear to the neighbours in a dream, or in some other way, and complain of their inhospitable kinsman; he to whom this revelations is made hastens to tell his guilty neighbour how to appease the angry souls. The Svan takes this step partly from fear that he himself may be infected with any disease that may be sent to the guilty man, and partly because he thinks that if anybody in the other world suffers privation his dead neighbours are obliged to help him, and thus the survivors would have to supply the needs of other people's kinsfolk as well as their own. In Svanetia one can often hear the following reproach: "Surely you must know that the souls of your kinsfolk give no rest to the souls of ours, and deprive them of necessities."

If a Svan sells his real property and leaves his native place, the new owner has to fulfil all his obligations towards the dead. If the estate of the emigrating Svan becomes the property of a corporation, the corporation has to fulfil the same duties. In a word, in Svanetia there are certain conditions and obligations existing between the living and the dead. The living must perform their duties to the dead, for they fear them even more then a fear God himself. The man who dies without leaving an estate to his heirs is in an unfortunate position. In the other word he drags out a weary

existence and suffers from the want of everything. The heir must be a son, not a daughter. It is true that a married daughter celebrates festivals in memory of her parents and kinsfolk, just as her husband does not forget his wife's relations, but his commemoration is performed unwillingly, and only after the man's own kinsfolk have been honoured. "If you find it possible," says the Svan of his dead kinsfolk, "do something for my wife's parents."

As we have said cleanliness and order reign in the Svan's house from the 5th February to the next Monday. The richest food is prepared for dinner and supper. A long low table is spread in the middle, and chairs are placed round it. Wax candles are lighted, the table is loaded with all sorts of food abundantly sprinkled with salt (cf. The mola salsa of the Romans) Then the master of the house places himself near the table, devoutly takes off his hat, and amid deep silence, enumerated all the dead. All those present to the same. The Svan believes that the souls of the dead then come into the room and sit down at the table. When the host has mentioned all the dead, he doesn't trust his memory, and concludes in the following words: "Id I have forgotten any one of those from whom I ought to pray, I beg Christ to forgive you yours sins; forgive us if we have not known how to please you; you see our poverty, our failings; all that we have belongs to you, we are ready to deprive ourselves of all if we may but please you, but not angry with us," and so on in the same strain.

After this speech, the oldest man in the house goes up to the table, takes a vessel containing vodka, and ours out a little of it on the ground, then he takes a piece of meat, bread, cheese, and throws them all on the ground near the table. After this the table is cleared and laid again for the living. It is strictly forbidden to sit down at the table when it is spread for the dead. All this ceremony is repeated daily until the first Monday after the 5th of February. The family must pass all these days quetly, without quarrels and dissensions. Every day, from morning to evening, folk-tales are told in the house, and the souls of dead derive great entertainment from listening to them. If no member of the family knows any tales, professional story-tellers are invited. This is the fairy tale season in Svanetia.

On the Monday, when the souls of the dead abandon their homes for a whole year and set out for the land of eternal rest, the farewell festival is particularly impressive. The table is laid with still better viands, and the doors are open; the snow is wept away from the door. The oldest man in the house takes a wooden tray (Tabaki) with food, and bareheaded, carries it outside and puts it on the ground; after mentioning the dead by name he goes inside again. The family sit down to supper, the dead return to their place. On this night all the souls of the dead hold an assembly in which they enquire whether any of their kinsfolk have failed in their duties to the souls. If no misfortune happens to the family during the following year, this is a sign that the souls are satisfied. The fear to displeasure of the dead is so great that the Svan, who is generally brave and daring by nature, would not go outside on that night for anything. After twilight children are not allowed to go out of doors, and if you offend the Svans Mountains of gold you would not get one of them to visit the graveyard on that night."

(MS. Wardr. c. 26. (29)

დანართი № 48

"When a youth wishes to marry he does not tell the fact to the head of the family in so many words; He seeks rather to make it evident by various outward signs that such is his desire: at that time he either works extraordinarily hard or stands with band head doing nothing at all... If the young man has set his choice upon a particular maiden he says to his parents: 'Go to such and such a girl's master and ask him to give me her as wife.' If he has not seen her then he himself arranges with the girl's parents for an examination gasasindja.

I shall shortly describe the ceremony examination which is an interesting one.

When the girl's master is satisfied with the wooer, he gives him permission with his master, to visit woman's house. She is in another house being adorned. In the meantime the lords of the fate of these beings are engages in the pleasant talk and greeting... He seldom joins the conversation but sits silently waiting with beating heart the arrival of his beloved. For her also it is natural a trying time: she weeps and refuses to appear, but friends and neighbours encourage her to be brave, adorn her, joke and lead her to the place where her suitor awaits her.

When the gaily maiden, with downcast eyes is led before the youth, he gazes with delight upon her. She keeps her head bent seeking to avoid meeting young man's eye, but nature concurs and several times their eyes meet, as if by force. This momentary glance is sufficient for the girl to decide whether her future master pleases her or not."

MS. Wardr. C. 26. (18)

ბიბლიოგრაფია

ბერიძე 2010: ბერიძე, ციური, *ვლადიმერ, ლადო აღნიაშვილი, ცხოვრება და მოღვაწეობა*, "საქართველოს მაცნე," თბილისი, 2010.

ბორაშვილი-შტოიერი 2010: ბორაშვილი-შტოიერი, შორენა, *ჭეშმარიტების მაძიებელი, კირიონ მეორე და მარჯორი უორდროპი,* ლიტერატურა და ხელოვნება, №6(54), 2010.

ბორაშვილი – შტოიერი... 2010: ბორაშვილი-შტოიერი, შორენა, ჯანელიძე ოთარ, *მარიამ საქართველოს უკანასკნელი დედოფალი და მარჯორი უორდროპი,* 24 საათი, Weekend, 7-13 მაისი, №17, (153) 2010

ბორაშვილი-შტოიერი 2011: ბორაშვილი-შტოიერი, შორენა, *მარჯორი უორდროპის ქართულ ეკლესიათან დაკავშირებული თარგმანები,* ლიტერატურა და ხელოვნება, №1512-3189, №3, (63) 2011.

ბორაშვილი-შტოიერი 2009: ბორაშვილი–შტოიერი შორენა, *საიდუმლოდ შენახული ქართული საგანძური, ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკის უორდროპის კოლექციის მასალები,* თბ., გამომც. „ ნეკერი", 2009

ბორაშვილი-შტოიერი 2008: ბორაშვილი-შტოიერი, შორენა, მარჯორი სკოტ უორდროპი - ინგლისელი მთარგმნელი, ქართული კულტურის დამფასებელი და მკვლევარი გაზეთი „ 24 საათი," №3, (99) 2008

B 1909: B. *მის მარჯორი ვარდროპ*, საქართველოს მოამბე, №8, 1909

გაბაშვილი 1991: გაბაშვილი გ., *დამოუკიდებელი საქართველო და ინგლისის დიპლომატია*, გაზეთი „თავისუფალი საქართველო", 1991, №1

გაწერელია 1954: გაწერელია, ა. უცნობი „წერილი" ქეთევან დედოფალზე, წიგნში ა. გაწერელია, ლიტერატურული წერილები,

თბ., 1954.

გაწერელია 1935: გაწერელია, დ. ქართული თემა ბაირონის შემოქმედებაში, ლიტერატურული საქართველო, 1973, №6.

გოზალიშვილი 1972: გოზალიშვილი, შ. *ილია და მარჯორი უორდროპი,* ახალი ქართული ლიტერატურის საკითხები, II ტომი, მეცნიერება, თბილისი, 1972, გვ. 108

დადიანი 1907: დადიანი შალვა, *შინ,* გაზეთი ისარი, 25 თებერვალი № 43, 1907 (გვ. 2)

ედილლი 1895: (ზაქარა ედილაშვილი) ედილლი, *მარიამ დედოფლის პეტიცია,* №109, 1895

ვაზიანი 1894: ვაზიანი, ვ. *ინგლისის ეხლანდელი დედაკაცი,* გაზეთი ივერია, 31. 07 № 163, 1894

ვაზიანი 1894, №198: ვაზიანი, ვ. *ინგლისის ჟურნალ-გაზეთების აზრი მისს ვარდროპის მიერ ნათარგმნ ქართულ საერო ზღაპრების შესახებ,* გაზეთი ივერია, 18 სექტემბერი, №198, 1894

ვაზიანი 1894, №140: ვაზიანი, ვ. *ინგლისის ეხლანდელი დედაკაცი,* II ნაწილი, გაზეთი ივერია, 3 ივლისი, №140, 1894

ვაზიანი 1894, №163: ვაზიანი, ვ. *ინგლისის ეხლანდელი დედაკაცი,* III ნაწილი, გაზეთი ივერია, 31 აგვისტო №163, 1894

ვაზიანი 1894, №188: ვაზიანი, ვ. *ინგლისის ეხლანდელი დედაკაცი,* V ნაწილი, გაზეთი ივერია, 4 სექტემბერი, №188, 1894

ზეინაბიშვილი 2004: ზეინაბიშვილი, ია, *თარგმანი, როგორც ენობრივ-კულტურული ფენომენი და მთარგმნელობითი ეკვივალენტურობის ლექსიკური ასპექტი,* ენა და კულტურა, ფილოლოგიური სერია, ილია ჭავჭავაძის სახ. უნივერისტეტი, მთ. რედ. ი. მოსიძე, №1, 2004

თაქთაქიშვილი-ურუშაძე 1958: თაქთაქიშვილი-ურუშაძე, ლეილა, *ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილების“ ინგლისური თარგმანისთვის,* ჟურნალი ცისკარი, მაისი, №5, 1958.

თბილისი 1964: *უორდროპი და ქართული კულტურა,* (საკდესი,) Tbilisi, #52, 2 მარტი, 1964

თოფურიძე 1957: თოფურიძე, ც., *განდეგილი ინგლისურ ენაზე,* ჟურნალი ცისკარი, №5 გვ. 142 – 145, 1957

თურნავა 1995: თურნავა, სერგო, *ვინ არის გ. შარაძე?* მოზაიკა, №34 ნომებერი, 1995

ივერია 1894: №11: უცნობი კორესპონდენტი, *ახალი ამბები,* გაზეთი „ივერია“, 16. იანვარი №11, 1894

ივერია, 1894, №227: უცნობი კორესპონდენტი, ახალი ამბავი, გაზეთი „ივერია“, 27 ოქტომბერი №227, 1894

ივერია 1896: №37: Inman, *ბიბლიოგრაფია,* გაზეთი „ივერია“, 17 თებერვალი, შაბათი, №37, 1896

ივერია 1894: *ნარკვევი ჟურნალ-გაზეთებიდან, გაზეთი* „ივერია“, 4 ნოემბერი, №234, 1894.

ივერია 1894: №108: გაზეთი „ივერია“, 23 მაისი, 1894

ივერია 1894: *ნარკვევი ჟურნალ-გაზეთებიდან, გაზეთი* „ივერია“, 20 ნოემბერი, №247, 1894

ივერია 1894, №227: *ახალი ამბავი,* გაზეთი „ივერია“, 31 დეკემბერი, №227, 1894.

ივერია 1895, №20: *ახალი ამბავი,* გაზეთი „ივერია“, 27 იანვარი, №20, 1895.

ინმანი 1895: ინმანი, (ივანე მაჭავარიანი) ინგლისის ჟურნალნი ქართულ ლიტერატურის შესახებ, გაზეთი „ივერია“, 2 აპრილი, №70, 1895

კარბელაშვილი 1987: კარბელაშვილი, ანრე, *ივერიის ლონდონელი კრესპონდენტი,* ჟურნალი „მნათობი“, მარტი, №3, 1987

კელენჯერიძე 1961: კელენჯერიძე, ელ, *უორდროპისეული ქართული ხელნაწერების აღწერილობა ე. თაყაიშვილისა: ო. უორდროპის მიერ ოქსფორდის უნივერსიტეტისათვის შეძენილ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა,* მოამბე, ხელნაწერთა ინსტიტუტის

შრომები III, 1961,

კენჭოშვილი 1961: კენჭოშვილი, ი. ინგლისური წიგნი ქეთევან დედოფალზე, ჟურნალი „მნათობი“, 1961, №

კიკნაძე 2001: კიკნაძე, ზურაბ, ქართული ხლახური ეპოსი, თსუ ფოლკლორისტიკის კათედრის შრომები, ლოგო-პრესი, თბ, 2001

კვალი 1894: *საყურადღებო ამბები,* გაზეთი „კვალი“, 22 მაისი, №22, 1894

კრებული 1898: კრებული, *საუბარი ინგლისელ ქალთან,* აკაკის თვიური ჟურნალი, №10, თბილისი სტამბა შარაძისა და ამხ. იკ. 1898

ლენგი 1957: ლენგი, დ. მ. *ქართველოლოგიური კვლევა-ძიება ოქსფორდში,* ჟურნალი „ცისკარი”, №4, გვ. 139–151, 1957

მარკოზაშვილი 1969, №12: მარკოზაშვილი შ, *მარჯორი უორდროპი,* დაბადების 100 წლისთავის გამო, გაზეთი “დროშა”, №12, 1969

მაჩაბელი-ჩერქეზიშვილი 1965: მაჩაბელი-ჩერქეზიშვილი, ე. *მცირე მოგონება*, გაზეთი “დროშა”, №12, 1965

მეველე 1894: მეველე, *Miss Marjory Wardrop,* გაზეთი „ივერია“, 8 სექტ, №191, 1894

მერაბიშვილი 1991: მერაბიშვილი, ი. *ბაირონი და საქართველო,* ლიტერატურული საქართველო, №, 1991

მოუსვენარიძე 1909: მოუსვენარიძე, გიორგი *კირიონ მეორე,* დროება 13 თებერვალი პარასკევი, №33, 1909

მღებრიშვილი 1999: მღებრიშვილი, ალექსანდრე, *მარჯორი და ოლივერ უორდროპი საქართველოში,* გაზეთი „ლიტერატურული ცხინვალი“, №11, ნოემბერი, 1999

ორლოვსკაია 1987: ორლოვსკაია, ნ. იბერიის თემა აღორძინების ეპოქის ინგლისურ ლიტერატურაში, «ლიტერატურათმცოდნეობა II“, რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერეციის თეზისები, თბ., 1987.

ორლოვსკაია 1964: ორლოვსკაია ”მორფილის ნაშრომები ქართული ფილოლოგიის დარგში”, ჟურნალი „ცისკარი“, №6, გვ. 139-140,

1964

ოძელი 1998: ოძელი, მარიკა, *ქართულ – ინგლისური ლიტერატურული ურთიერთობების ისტორიისთვის,* რედ. გოგი სალიაშვილი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1998

ოძელი 2001: ოძელი, მარიკა, ხინთიბიძე, ელგუჯა, თხინვალელი, მიხეილ, ქართულ-საზღვარგარეთული ლიტერატურული ურთიერთობანი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 2001.

პაპავა 1956: თამარ და აკაკი პაპავები, *მარიამ, უკანასკნელი დედოფალი საქართველოსი,* ბუენის აირესი, 1956

პოპიაშვილი 2010: პოპიაშვილი, ნ. *მიჯაჭვული გმირის სახე კავკასიურ ფოლკლორში,* კავკასიოლოგთა II საერთაშორისო კონგრესის მასალები, თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის კავკასიოლოგიის ინსტიტუტი არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბ., 2010

ჟღენტი 1961: ჟღენტი, გ. *მამია გურიელი,* მონოგრაფია, თბ,. გამომც. საბჭოთა საქართველო, 1961

სანო 1888: სანო, *ფელეტონი, მოგზაურობა უცხო კაცისა კავკასიაში,* გაზეთი „ივერია“, №257, 6 დეკემბერი, სამშაბათი, 1888.

სახოკია 1969: სახოკია თედო, *ჩემი საუკუნის ადამიანები, მოგონებათა ფურცლები,* თბ., ნაკადული, 1969

სახოკია 1912: სახოკია თედო, *ვეფხისტყაოსანი ინგლისურად და მარჯორი უორდროპის ასული,* „სახალხო გახეთი“, № 635, 1912

სურგულაძე 1976: სურგულაძე, მ. *ქართული საზოგადოებრივი აზრი ინგლისის შესახებ / XIX-XX სს. რევოლუციამდელი პერიოდი,* ჟურნალი „ცისკარი“, №12, გვ. 131-144, 1976

უორდროპი 1958: უორდროპი, მარჯორი, *შენიშვნები 1894-1895 წლებში საქართველოში ვიზიტის შესახებ,* ქართული თარგმანი ლ. თაქთაქიშვილი ურუშაძისა: მარჯორი უორდროპი,

ჟურნალი "ცისკარი", ნოემბერი, №11, თბ., გვ. 49, 1958

ურუშაძე-თაქთაქიშვილი 1965: ურუშაძე-თაქთაქიშვილი, ლ. *მარჯორი უორდროპი, ინგლისელი მთარგმნელი ქალი, ქართული კულტურის მოამაგე*, მონოგრაფია, თბ., ლიტერატურა და ხელოვნება, 1965

ურუშაძე 1961: ურუშაძე, ლ., *განდეგილის ინგლისური თარგმანი,* ჟურნალი „ცისკარი", №6 გვ. 145 – 148, 1961,

ურუშაძე 1965: ურუშაძე, ლ., *მარჯორი უორდროპი*, გაზეთი თბილისი, გვ. 79 – 87, 1965

ურუშაძე 1945: ურუშაძე ვენერა. *ილია ჭავჭავაძის განდეგილი და მარჯორი უორდროპი*, ჟურნალი „მნათობი", №10, გვ. 100 – 110, 1945

ქართველოლოგი 2005: ქართველოლოგი, The Kartvelologist, Journal of Georgian Studies, თსუ გამომცემლობა, №12, 2005

ქართულ-აფხაზური... 2001: *აბრსკილი,* ქართულ-აფხაზური ურთიერთობათა ინსტიტუტის გამოცემა, (ბაგრატ შინქუბა) თბ., 2001

ქართულ - საზღვ. 2011: ქართულ-საზღვარგარეთული ლიტერატურული ურთიერთობების კვლევის ისტორია 2011: ქართულ – საზღვარგარეთული ლიტერატურული ურთიერთობების კვლევის ისტორია, ელგუჯა ხინთიბიძის რედაქციით, თბილისი, 2011

ქიციშვილი 1984: ქიციშვილი, თამარ, *„ყვავილების ქვეყანა..." or Something We've Seen in Pictures Only, გაზეთი „Georgia Today"*, 26-10.07-01.11.07, №380, 1984

შარაძე 1984: შარაძე. გ. *ბედნიერებისა და სათნოების საუნჯე,* გამომც. საბჭოთა საქართველო, თბ., 1984

შარაძე 1944: შარაძე, გ. *თხზულებანი ილია ჭავჭავაძისა*, გაზეთი „თბილისი", 2 ივნისი, №3, 1944

შარაძე 1983: შარაძე, გ, *წერილები უორდროპებისადმი*, ჟურნალი „მნათობი“, №1, 1983

ჩვენი მწერლობა 2001: *მარჯორი უორდროპი და დეკანოზი ღამბაშიძე*, “ჩვენი მწერლობა”, ახალი ეპოქის სალიტერატურო ჩანართი, 14-21 სექტ. №37, 2001

ჩიორა 1894: ჩიორა, (არტემ არხაზანოვი), სახელდახელო, არც ყბა დასაღები და არც წყალ-წასაღები ამბავი, გაზეთი „ივერია“, 11, სექტ. №193, 1894

ჩხეიძე 1973: ჩხეიძე, ა. *ინგლისის პოლიტიკა კავკასიაში*, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1973;

ცერცვაძე 2010: ჩერცვაძე მაია, *მოგონება ვორდროპზე*, ჟურნალი „ჩვენი მწერლობა“, 24.12.2010.

წერეთელი 1973: წერეთელი, პაპუნა, *მამია გურიელი და მისი ძმები*, “საქართველოს ქალი”, იანვარი, №1, 1973,

წერეთელი 1942: წერეთელი, გიორგი, არმაზის ბილინგვა, ენიმკის მოამბე, XIII, 1942, გვ. 34-42

ჭითანავა 2002: ჭითანავა, ლ. თ.ს.უ. ზუგდიდის ფილიალის შრომები, I ნაწილი, თბილისი, 2002

ჭუმბურიძე 1971: ჭუმბურიძე, ზ. *პირველი უცხოელი ქართველოლოგი*, „სამშობლო“, №6, მარტი, 1971

ხინთიბიძე 2008: ხინთიბიძე, ე. *ვეფხისტყაოსანი შექსპირის ეპოქის ინგლისში*, თბ., 2008.

ლიტ. მუზეუმი: თბილისის ლიტერატურის მუზეუმი, ხელნაწერი № 172486 ბ

ლიტ. მუზეუმი №14443-ბ: საქართველოს ლიტერატურის მუზეუმი, უორდროპის ხელნაწერთა განყოფილება. (ხელნაწერი №14443-ბ).

ლიტ. მუზეუმი №14219-ბ: საქართველოს ლიტერატურის მუზეუმი,

უორდროპის ხელნაწერთა განყოფილება. (ხელნაწერი №14219-ბ).

რუსული ლიტერატურა

Акты собранные кавказскою археографическою комиссею, Тип. Главного Управления Наместника Кавказского, том II, Под редакцией: А.П. Берже Тифлис, 1868

Акунин 2011: Акунин Борис Обрис, *Загадочное преступление и загадочное наказание* ("Колонизация"), 31 августа 2011, http://www.echo.msk.ru/blog/b_akunin/807507-echo /

Дубровин 1866*:* Дубровин, Н.Ф., *Закавказье от 1803-1806 года,* Петербург, 1866.

Дурново 1907: Дурново, Николай, *Судьбы грузинской церкви:* 2-е Добавление (По вопросу о Грузинской церковной автокефалии) / Москва: Русский стяг, 1907.

Епископ Кирион 1910: Епископ Кирион, *Культурная роль Иверии в истории Руси* / Тфл., 1910

Константинова 2011: Константинова Галя, «Вечерний звон. Бом! Бом!». А откуда он? 29.05.2011 http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-46223/

Литературные новости 1894: Литературные новости 1894, *Перевод грувинских произведений, на Английский язык*, Кавказ, #12, 14.1.1894

Орловская 1986: Орловская Н. К, *Тема Иберии в романе Филипа Сидни «Аркадия“; Грузия в поэме Томаса Мура ”Лалла Рук“*, в кн.: Орловская, Н.К., Вопросы литературных связей Грузии с Западом, Тб., 1986.

Орловская 1965: Орловская, Н. К, *Грузинская тематика в «Восточных эклогах“ Вильяма Коллинса; Пьеса Бомонта и Флетчера об Иберии,* в кн.: Грузия в литературах Западной Европы XVII-

XVIII веков, Тб., 1965.

Tankov 1901: Tankov, A. *Грузинская царица в Белгороде* ("Georgian Queen in Belgorod"). Istoricheskiy vestnik № 3. 1901
http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XIX/1800-1820/Tankov/text.htm

Церетели 1949: Г. Церетели, *Армазское письмо и происхождение грузинского алфавита*, Эпиграфика Востока, т. III, Л., 1949.

Церетели 1948: Г. Церетели, *Эпиграфические находки в Мцхета – древней столице Грузии*, ВДИ, № 2, М., 1948.

ინგლისურ - გერმანული ლიტერატურა

Allen 1932: Allen, William Edward David, *A History of the Georgian people: from the beginning down to the Russian conquest in the nineteenth century*, London: Kegan Paul : Trench, Trubner and Co, 1932.

Allen 1970: Allen, William Edward David, R*ussian Embassies to the Georgian Kings: 1589-1605* (Hakluyt Society Second) (v. 2) Edited by W.E.D. Allen Cambridge University press, December 28, 1970)

Buyers 2007: Buyers Christopher (March - September 2003). *Bagrationi Dynasty – Kakheti, Royal Arch*. http://www.4dw.net/royalark/Georgia/kakhet7.htm. Retrieved 2007-01-06.

Barret 1973: Barret, David. Ed, *catalogue of Wardrop Collection and of other Georgian Books and Manuscripts in the Bodleian Library, Oxford:* Oxford UP, 1973.

Donnkin 2004: Donnkin, Jenifer, *'Wardrop, Marjory Scott'* (1869 – 1909) Oxford dictionary of National Biography, Volume 57,edited by H.C.G. Matthew and brian Harrison, Oxford 2004.

Dowling 1912: Dowling, Theodore Edward, *Scetches of Georgian Church History,* London Society for promoting Christian Knoweledge, London, 1912

Fontescue 1908: Fontescue, Adrian, (Ph.D, D.D.) *The Orthodox Eastern Church,* Catholic truth Society, Second edition, London, 1908

Foster 1949:W. Foster, *Sir Oliver Wardrop, K.B.E., C.M.G.*. Journal of the Royal Asiatic Society, Volume 81, 1949, pp 115-116

Junker 1925: Junker**,** Heinrich Franz, *Das Awestaalphabet und der Ursprung der armenischen und georgischen Schrift, Caucasica* 2, 1925b, pp. 1-82; 3, 1926a, pp. 82-139; repr. Leipzig, 1927a. 1925, repr., 1927

Historians of the Caucasus 2011: *Historians of the Caucasus, Including: Solomon Caesar Malan, Ivane Javakhishvili, Teimuraz Bagrationi, Tamaz V. Gamkrelidze, Oliver Wardrop, Kartvelian Studies, David Marshall Lang, William Edward David Allen, Cyril Toumanoff, Theodore Edward Dowling* – Trade paperback by Hephaestus Books, 2011

Khintibidze 1996: Khintibidze Elguja, *Georgian Literature in European Scholarship,* Chapter Two: The Main Contents of the Monograph: "Towards the History of the Study of Georgian Literature in Europe"
1996 http://www.nato.int/acad/fellow/94-96/elguja/02.htm

Kropotkin 1909: Kropotkin, Petr Alekseevich, knīā̂z′, *The terror in Russia; an appeal to the British nation*, seventh edition, issued by the Parliamentary Russian Committee, London, Methuen & co., 1909

Lang 1952: Lang, D.M, *Georgia and the Fall of the Safavi Dynasty,* Bulletin of the School of oriental and African Studies, University of London, Vol. 104, #3, pp.523-539, 1952

http://intersci.ss.uci.edu/wiki/eBooks/Articles/Georgia%20and%20Safavids%20Lang.pdf

Lang 1955: Lang, D. M. *Georgian Studies in Oxford,* Oxford Stavonic Papers, vol. VI, 1955.

Lang, D. M ; Meredith, G. M, *Amiran-Darejaniani A Georgian Romance And Its English Rendering* Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 1959, Vol.22(3), p.454-490

Lang 1959: Lang,D.M. G. M. Meredith-Owens. *Amiran-Darejaniani*: A Georgian Romance and its English Rendering. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies,University of London,* Vol. 22, No. 1/3, pp. 454-490, 1959

Lang 1957: Lang, D.M., *The Last Years of the Georgian Monarchy, 1658-1832* New York: Columbia University Press, 253-270, 283-284, 1957

Lang 1966: Lang, D.M., *The Georgians,* New York: Praeger, 1966

Lang 1976: Lang, D.M.,*Lives and Legends of the Georgian Saints,* New York: Crestwood, 1976

Lang 1962: Lang 1962: Lang. D. M. *A Modern History of Georgia, Georgia under Russian Imperial Rule,* London: Weidenfeld and Nicolson, 1962

http://conflicts.rem33.com/images/Georgia/Lang_3.htm (retrieved: July 14, 2008)

Lang 1970: Lang, D. M. *Popular and Courtly Elements in the Georgian Epic, Bedi Kartlisa*, vol. XXVII, Paris,, p.143-160, 1970

Lang 1956: Lang, D. M, '*Wisdom and Lies'*: Variations on a Georgian Literary Theme Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol.18(3), p.436-448 [Peer Reviewed Journal] 1956

Malan 1866: Solomon Caesar Malan, *A short History of the Georgian Church*, London: Saunders, Outlay and co., 1866.

Malan 1897: Malan, A. N. Solomon Caesar Malan, D.D.: *memorials of his life and writings*, London, 1897, pp. 273-277.

Marr 1952: Marr, Niko, Journal of the Royal Asiatic Society (New Series) Copyright © The Royal Asiatic Society, April 1952, pp 81-82

Maria... 1847: "*Maria, the Last Queen of Georgia*". In: C. MacFarlane, editor (1847), *The Book of table-talk*, pp. 34-39. London

Maude 1906: Maude Alymer, *The outlook in Russia, The revolution in operation*, Westminster Gazette, 12, Dec. 1906

Mikaberidze 2007: Mikaberidze Aleksandre, ALM Dinctionary of Georgian national

Biography. 2007, http://www.georgianbiography.com/bios/w/wardrop.htm

Moore 1941: Moore, Thomas, *The Poetical Works of Thomas Moore*, including his Melodies and Ballads. Complete in One Volume, Philadelphia, 1941

Morfill 1904: Morfill, W. *Das Georgische Volk, geschildert von A. Leist*, The Journal of the Royal Asiatic Society. London, 1904, p. 152-154.

Müller 2009: Müller, Max Friedrich, *Indoeuropäische Märchen und Mythen*- München : Books Ex Oriente, (1986) republished in 2009.

Nasmith 1998: Nasmith, Peter, *The Wardrops*, Ge, 1998

British-Georgian Chamber of Commerce: *Oliver and Marjory Wardrop* - Roots of Diplomatic Relationship, British-Georgian Chamber of Commerce. http://www.bgcc.org.uk/press-room/82-oliver-a-marjory-wardrop-roots-of-diplomatic-relationship.html

Odzeli 2001: Odzeli, M. *Georgian Literature in English Literary Criticism*, Georgian Literature in European Scholarship, Amsterdam, 2001, pp. 106-122.

Rayfield 1994: Rayfield, Donald, The Literature of Georgia: A History, Clarendon press, Oxford, 1994 Routledge, 16.08.2000

Rayfield 1993: Dayfield, D., *Entries on Georgian Literature in Robert Pynset* (ed.), The Everyman Companion to East European Literature, London, 1993.

Rayfield 1978: Dayfield, D., *The Heroic Ethos in Georgian and Russian Folk Poetry,* Slavonic and East European Review, 56 (Oct. 1978), 505-521

Rustaveli 1938: Rustaveli Shota, *The Knight in the Tiger Skin*, Translator: Marjory Scott Wardrop, E. Orbelīanī, S.Iordanishvili, Pavle Ingoroqva, International Publishers, 1938.

Rustaveli 1966: Rustaveli Shota, *The Knight in the Tiger Skin*: A poem translated by Marjory Wardrop, Progress Publishers, Russia, 1966.

Rustaveli 1966: Rustaveli Shota, A poem translated by Marjory Wardrop, republished in London, 1966.

Sayce 1922: Sayce, Archibald Henry, *Iberians*, Times, Thuesday, June 20, 1922

Stoyer 2011: Stoyer, Shorena, *Marjory Wardrop and Early twentieth-century Georgian History*; Comparative Literature and Culture, ISSN-4374, Issue

Purdue University Press © Purdue University. 13.1, 2011,

Stephens 1907-21 Vol. 14: Stephens, W. R, T. G. Law, *Historians, Biographers and Political Orators, W. E. Collins; J. H. Overton;* The Cambridge History of English and American Literature in 18 Volumes. Volume XIV. The Victorian Age, Part Two. (1907–21)

The Hermit 1895: *The Hermit*, a legend, translated from Georgian by Marjory Wadrop. By Prince Ilia Chavchavadze, London, 1895

Tuite 1998: Tuite, Kevin, *Kartvelian Morphosyntax.* Number agreement and morphosyntactic orientation in the South Caucasian languages. (Studies in Caucasian Linguistics, 12). München: Lincom Europa. 1998.

Tuite 1997: Tuite, Kevin, *Svan.* (Languages of the World / Materials, vol. 139); München: Lincom Europa.1997

Tuite 1994: Tuite, Kevin, *An anthology of Georgian folk poetry,* Madison, NJ: Fairleigh Dickinson University Press.1994

Tuite 2008: Tuite, Kevin, *The Rise and Fall and Revival of the Ibero - Caucasian Hypothesis*. Historiographia Linguistica, 35 #1; 23-82. 150, 2008

Tuite 1998: Tuite, Kevin, *Achilles and the Caucasus.* Journal of Indo - European Studies, vol 26, #3-4; 289-344, 1998

Tuite 2010: Tuite, Kevin, *The violet and the rose. A Georgian lullaby as song of healing and socio-political commentary.* Cultural Archetypes and Political Change in the Caucasus. Nino Tsitsishvili & Sergey Arutiunov, eds. Saarbrucken: Lambert Academic Publishing, 2010

Visramiani 1914: *Visramiani: the story of the loves of Vis and Ramin, a romance of ancient Persia,* translated by Sir Oliver Wardrop in Royal Asiatic Society, London, 1914.

Vivian 1981: Vivian, K. *Vephkhistqaosani: Elements from Eastern and Western Cultures, Bedi Kartlisa, vol. XXXIX, Paris, 1981, p. 216-221.*

Vivian 1982: Vivian, K. *Sufic Traces in Georgian Literature, The Institute for cultural research, Monograph series #18,* 1982

Wardrop 1912: Wardrop, Marjory, *The man in the Panter's skin, A Romantic Epic by*

Shota Rustaveli, translated by Marjory Wardrop, (Oriental Translation Fund) London, 1912

Wardrop 2005: Wardrop Marjory, *The Man in the Panther's Skin*, by Shota Rustaveli, a close rendering from Georgian attempted by Marjory Scott Wardrop, publishing house Nekeri, 2005

Wardrop 1894: Wardrop, Marjory, *Georgiam Folk Tales*, Published by David Nutt, London, 1894;

Wardrop 1987: Wardrop Marjory, *Ilia Chavchavadze*, The works, translated by Marjory and Oliver Wardrops, Ganatleba publishers, Tbilisi, 1987.

Wardrop, 1994:Wardrop, Nino, *Oliver, Marjory and Georgia*, Bodleian Library Record, pp. 501-23 1994 (14(6)

Wardrop 1923: Wardrop, Oliver, *Japhetitische Studien zur Sprache und Kultur Eurasiens*, The Journal of Asiatic Society of Great Britain and Ireland / Volume 55 / Issue 04, pp 630 - 635 ,October 15, 1923.

Wardrop 1923: Wardrop, Oliver, *Recueil Japhetique I.*The Journal of Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Volume 55 / Issue 02, April 1923, pp 307 - 309

Wardrop 1888: Wardrop, Oliver. *The Kingdom of Georgia, Notes of Travel in Land of Women, Wine, and Song*, London, Sampson Low, Marston, Searle and Revington, 1888

Wardrop 1911: Wardrop, Oliver, *English: Svanetian Vocabulary,* Journal of the Royal . Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Jul., 1911, p.589 -634

Wardrop 1914: Wardrop, Oliver, *Laws of King George V, of Georgia, Surnamed "The Brilliant"* Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Jul., 1914, p.607 -626

Wardrop 1909: Wardrop, Oliver, *The Russian Conquest of the Caucasus*, The English Historical Review, Jul. Vol.24(95), p.599-601,1909

Wardrop 1892: Wardrop, Oliver, Dragomanov, Mikhail; *Slavonic Folk-Tales About the Sacrifice of One's Own Children*, The Journal of the Anthropological

Institute of Great Britain and Ireland, Vol.21, p.456-469, 1892

Williams 1849: Williams, George. *The Holy City, The Georgians,* Historical, Topographical and antiquarian notes of Jerusalem, Volume II, the second edition, London, 1849

Werth 2003: Werth, Pawl, *Georgian Autocephaly and the Ethnic Fragmentation of Orthodoxy*, Acta Slavica Iaponica, Volume: 23, Pages: 74-100, 2003

Zaushitsyna No.1525: Zaushitsyna, Anastasia *Youth English section, Thomas Moore, The Irish Minstrel, Grade 11, Lyceum No. 1525 "Vorob'evy Gory"* http://eng.1september.ru/articlef.php?ID=200701019

Zürrer 1978: Werner Zürrer, *Kaukasien, 1918-1921, Der Kampf der Großmächte um die Landbrücke zwischen Schwarzem und Kaspischem Meer,*Drose verlag, Düsseldorf, 1978

მარჯორი უორდროპის ქართული კოლექციის მასალები

MS. Wardr. c. 1 (4): MS. Wardr. c. 1 (4) To the Oppressors: translation my M. Wardrop of a poem by Akaki Cereteli which appeared in “Taiguli.” Written in? 1894 by M. Wardrop. 10.11.1914, don. J. O. Wardrop.

MS. Wardr. c.1 (9): MS. Wardr. c.1 (9), *Petition of the Georgian Church Presented to the Viceroy of the Caucasus,* tr. into English by M. Wardrop. 10.11.1914, don. J. O. Wardrop.

MS. Wardr. c. 1 (10): MS. Wardr. c. 1 (10), Georgian-English word list, compiled by M. Wardrop, Begun June 8th, 1895. 10.11.1914, don. J. O. Wardrop.

MS. Wardr. c. 1 (15): MS. Wardr. c. 1 (15), “Anglo-Georgian Society,” circular containing statements of aims & c. Oct. 1919, don, E.S. Loimer.

MS. Wardr. c.1 (33): MS. Wardr. c.1 (33), Petition of the People to the International Piece Conference at the Haague, 6 ff;

MS. Wardr. c.1 (34): MS. Wardr. c.1 (34), Petition du peuple Georgien aux etats du monde civilise reunis es conference a la Haague, 11 ff.

MS. Wardr. c.1 (38): MS. Wardr. c.1 (38), Three letters to Sir Edward Grey, Foreign Secretary, from the Hampstead Committee for the Georgian Women's Appeal, written in 1906, by Mrs Dryhurst and Emily Mausice, 3ff., Nov,1920, don. J. O. Wardrop.

MS.Wardr. c. 2: MS.Wardr. C. 2. ff. 52-57, An Allegory, with reference to the state of Georgia in 1906, tr. From a Georgian newspaper by M. Wardrop. Don. J.O. Wardrop.

MS.Wardr. c. 2: MS.Wardr. C. 2. ff. 58-67, Translation by M. Wardrop of an article in “Cnobis purceli,” no.3035, Tiflis, 24.3.1906, Don. J.O. Wardrop.

MS.Wardr. c. 2: MS.Wardr. C. 2, ff. 68-75, Memoir concerning events in Georgia in 1906, prepared by M. Wardrop from newspaper notices. Don. J.O.Wardrop.

MS.Wardr. c. 2: MS.Wardr. c. 2, ff. 75-80, Translation by M. Wardrop of a letter to

Princess Barbara Bagration-Davitashvili, from a relative in the Caucasus, written on Feb. 1906 at Kutais. With a relevant press cutting. Don. J.O.Wardrop.

MS.Wardr. c. 22: MS.Wardr. c. 22. Georgian Folk Tales, tr, by Marjory Wardropf. In English, on exercise paper: written by J.O.Wardrop and M. Wardrop, c. 1893-1895, 64 ff., Don. J.O. Wardrop.

MS.Wardr. c.25: MS.Wardr. C.25 Letter (in Georgian) to J.O Wardrop from G. Gvazava, 15.3.1923,

MS. Wardrop. c. 26 (2): MS. Wardrop. c. 26 (2), Note by M. Wardrop on Princess Babo Bagration Davitashvili, for a school magazine. 1f. July 1944, don. J.O.Wardrop.

MS.Wardr. c. 26 (6): MS.Wardr. c. 26 (6), Queen Mariam's petition to the Emperor Alexander I, Translation by M. Wardrop. Feb. 1906 at Kutais. With a relevant press cutting. July 1944, don. J.O. Wardrop.

M. Wardr. c. 26 (8): M. Wardr. C 26 (8), The Gurians fight for freedom: free translation by M. Wardrop from a pamphlet by Sh. Gortsev, 1906,12ff. July 1944, don. J.O.Wardrop.

MS. Wardr. c. 26 (10): MS. Wardr. c. 26 (10), Typescript of ”An Allegory” translation by M. Wardrop 52-7 ff. July 1944, don. J.O.Wardrop.

MS. Wardr. c. 26. (18): MS. Wardr. c. 26. (18), Marriage Customs in Kakheti. Translation by M. Wardrop. 6ff. July 1944, don. J.O. Wardrop.

MS. Wardr. c. 26. (19): MS. Wardr. c. 26. (19), Fragments of Translation by O. Wardrop dealing with New Year Customs 1f. July 1944, don. J.O.Wardrop.

MS. Wardr. c. 26. (20): MS. Wardr. c. 26. (20), M. Wardrop's translation of the poem Suliko, by Akaki Tsereteli, 2ff. July 1944, don. J.O.Wardrop.

MS. Wardr. c. 26. (29): MS. Wardr. c. 26. (29), Beliefs of Svanetians, &c. Duplicate typescript of the Translation by M. Wadrop, 10.ff. July 1944, don. J.O.Wardrop.

MS. Wardr. c. 26 (30): MS. Wardr. c. 26 (30), Ossetian Legends, translated by O. Wardrop from Sbornik materialov dlia opisania mestnostei i plemen Kavkaza. Vol. 27. 3ff. July 1944, don. J.O.Wardrop.

MS. Wardr. c.27 : MS.Wardr. c.27, Correspondence of Oliver Wardrop related to Georgia, Oct.1932, don. J. O. Wardrop.

MS. Wardr. c. 27 (105-106): MS. Wardr. c. 27 (105-106), Letters from H.V. Trust, University of London (on the subject of help for students Davitashvili and Nozaze, 6.10 & 10.10 1921). Oct. 1932, don, J.O. Wardrop

MS. Wardr. c.28 (6): MS. Wardr. C.28 (6) List of Georgian books presented by J.O.& M. Wardrop to the library of Indian Institute, (for adition to the Malan Collection) July, 1898. In the hand of M. Wardrop 3.ff. Feb.1929, don. J.O.Wardrop

MS. Wardr. c.28, (7-13): MS. Wardr. c.28, (7-13), Letter to J.O.Wardrop from A.K.kalpakian, offering nine Rustaveli miniatures for sale. Paris, 3.12.1911. Feb.1929, don. J.O.Wardrop

MS. Wardr. c.28: MS. Wardr. c.28 Papers related to Georgian books and manuscripts, (1-6) Feb.1929, don. J.O.Wardrop

MS.Wardr. c. 29 (1): MS.Wardr. c. 29 (1), The Georgian Church Question, Translation in hand of J.O Wardrop, of an article by A.A. Tsagareli in Slovo, 30.10/31.12.1908. 2ff. Feb.1929, don. J.O.Wardrop

MS.Wardr. c. 29 (3): MS.Wardr. c. 29 (3), The persecution of Georgian Church. Translation in hand of M. Wardrop, of Article by Kolkhideli in Rech #72, March 1909. 3ff.Feb.1929, don. J.O.Wardrop

MS.Wardr. c. 29 (4): MS.Wardr. c. 29 (4), Arrest of Georgian Princes. Translation in the hand of M. Wardrop, of a news item in Rech. #7, March 1909. Feb.1929, don. J.O.Wardrop

MS.Wardr. c. 29 (5): MS.Wardr. c. 29(5), The persecution of Georgian Church. Translation in hand of M. Wardrop, of Article by A. Khakhanov in Moskovskii ezednevnik #, 24 Jan.1909 2ff.Feb.1929, don. J.O.

Wardrop

MS.Wardr. c. 29 (6): MS.Wardr. c. 29 (6), Bishop Kirion: a letter from Kharkoff. Translation in hand of M. Wardrop, of Article by G. Mousvenarize in Droeba, no 33, 1909. 3ff.Feb.1929, don. J.O. Wardrop

MS.Wardr. c. 29 (7): MS.Wardr. c. 29 (7), Copy, in the hand of M. Wardrop, of a letter addressed by her to the Bishop of Gibraltar, and dated Bucharest, 15.4.1909. 1ff.Feb.1929, don. J.O.Wardrop

MS. Wardr.c.31: MS. Wardr.c.31, Marjory and Oliver, Biographical notes on Marjory and Oliver Wardrop, by Nino Wardrop based on Family letters. 25ff. March 1991, don, Miss Nino Wardrop.

MS. Wardr. d. 4: MS. Wardr. d. 4, The Kingdom of Georgia, notes of travel in land of women, wine and song; by Oliver Wardrop. The work was published by Sampson, Low & Co., London, 1888.

MS. Wardr. d. 8: MS. Wardr. d. 8, Life of Saint Nino, tr. By J.O. and M.S. Wardrop from the text given in “sakartuelos samothe”, ed. By M.P. Sabinin, St. Petersburg, 1882, the translation was printed by at the Clarendon Press, Oxford, in 1900. 11.10.1910, don. J.O.Wardrop.

MS. Wardr. d. 9: MS. Wardr. d. 9, The book of Wosdom and Lies, a Georgian story-book of the XVIII century, by Sulkhan-Saba Orbeliani, tr., with notes, by O. Wardrop. 11.10.1910, don. J.O.Wardrop.

MS. Wardrop. d.17: MS. Wardrop. d.17, Vephistqaosani, by Shota Rustaveli. In Georgian on yellowsh papers, late17-th cent. 2.9.1920, don. J. O. Wardrop.

MS.Wardr. d. 20: MS.Wardr. d. 20, Correspondence of Marjory Wardrop. Album containing 191 items, mostly letters addressed to M. Wardrop. 22.7.31, don. J.O. Wardrop.

MS. Wardr. d. 20 (188): MS. Wardr. d. 20 (188), Memorial of the Subject Races Committee, 1907, 22.7.31, don. J.O. Wardrop.

Ms. Wardr. d. 22: Ms. Wardr. d. 22, Translations from Georgian by Marjory Wardrop. 1-22 ff., 22.7.31, don, J. O. Wardrop.

MS. Wardr. d.25 (1-3)*:* MS. Wardr. d.25 (1-3), Sir J.O.Wardrop: Miscellaneous papers, 1938-38 5 items in envelope.

MS Wardr. d. 26/2: MS Wardr.d.26/2 , Correspondence of Marjory Wardrop: letters and postcards from Venera Beridze. July 1931, don. J.O.Wardrop.

Ms. Wardr. d.26/4: Ms. Wardr. d.26/4, Drafs of letters, written by marjory Wardrop. 18.7.1931, don J.O.Wardrop.

MS.Wardr. d. 26/4 (3): MS.Wardr. d. 26/4 (3), To Prof. A Cagareli. Bucharest, 9.6.1909. 18.7.1931, don, J.O.Wardrop.

MS.Wardr. d. 26/4 (11); MS.Wardr. d. 26/4 (11), Letter of Condolence on the death of the recepients' daughter, Elene. (Bucharest 1909) 18.7.1931, don. J.O.Wardrop.

MS.Wardr. d.26/5 (16): MS.Wardr. d.26/5 (16), Letter (in English) from W. E. Collins, Bischop of Gibraltar , Haidelberg, 3. 6. 1909. Draft of Marjory Wardrop's reply. July 1931, don, J.O.Wardrop.

MS. Wardr. d. 30: MS. Wardr.d. 30. Papers of the Friends of Georgian Committee: miscellaneous receipt. books, notes of meetings, &c. Nov.1948, don Marjory Wardrop Fund

MS. Wardr. d. 32: MS. Wardr.d. 32, The man in the panther's skin, a romantic epic by Shota Rusthaveli: a close rendering from the Georgian attempetd my Marjory Scott Wardrop. 1911-1912 October, 1952, don. Marjory Wardrop Fund.

MS. Wardr. d. 38/7: MS. Wardr. d. 38/7, Correspondence of J. O. Wardrop, Letter from Venera Cereteli (1-8) Oct, 1952, don. Marjory Wardrop Fund.

Ms. Wardr. d.39/2: Ms. Wardr. d.39/2, Correspondence of J.O.Wardrop.1-34.

Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

Ms. Wardr. d.39/6 (5): Ms. Wardr. d.39/6 (5), Correspondence of J.O.Wardrop. A letter (in Russian) from N. Ya. Marr, 18.1. 1912.

Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

MS.Wardr.d. 40/1 (3): MS.Wardr.d. 40/I (3) Those Evening Bells, an echo from Georgia, single sheet, with carbon copy of a typescript. Oct. 1952, don. Marjory Wardrop Fund.

MS. Wardr. d. 40/1 (5): MS. Wardr. d. 40/1 (5) Abrskil, an Ap'hasian legend, written down by N. Janashia, 8 ff, Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

MS. Wardr. d. 40/1 (6): MS. Wardr. d. 40/1 (6) *Amirani*, tr. From Svanetian folk tales of *taisufali svani* (B. Nizaraze) i+22 ff. Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

MS. Wardr. d. 40/1 (7): MS. Wardr. d. 40/1 (7) Opening chapters i-iv and part of the v) of Amiran – Darejaniani, 40.pp. Begun Dec. 13. 1900. Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

MS. Wardrop. d.40/2 (6): MS. Wardrop. d.40/2 (6) Suliko, (a poem) by Akaki Cereteli, 2ff. tr. In 1897. Oct. 1952, don. J. O. Wardrop.

MS. Wardrop. d.40/3: MS. Wardrop. d.40/3, Georgian Folk Tales, translated into English by M. Wardrop. Oct. 1952, don. J. O. Wardrop.

MS. Wardrop. d.40/4 (1): MS. Wardrop. d.40/4 (1) Oliver Wardrop, Transcaucasian folk tales about Prometheus; 2 ff. Alington House, Letchworth. Oct. 1952, don, J. O. Wardrop.

MS. Wardrop. d.40/4 (3): MS. Wardrop. d.40/4 (3) English – Svanetian vocabulary, by Oliver Wardrop; Carbon copy of typescript, 58ff. Oct. 1952, don, J. O. Wardrop.

MS. Wardrop. d. 40/4 (4): MS. Wardrop. d. 40/4 (4), Folk Takes translated from Sbornik materialov dlia opisania mestnostei i plemen Kavkaza. Vol. 10. Oct. 1952, don, J. O. Wardrop.

MS. Wardr.d. 40/4 (5): MS. Wardr.d. 40/4 (5), Folk tales translated from Sbornik Materialov dlya opisania mestnosti I plemen Kavkaza. Vol 10. October, 1952, don. Marjory Wardrop Fund.

Ms. eng. C. 6824: Ms. eng. C. 6824, Draft of letter written by Marjory Wardrop. July 1931, don. J.O.Wardrop.

MS.Wardr. e. 4: MS. Wardr. e. 4, Kartuli zgaprebi, Guriashi cacerili, ana bezanis

asulis mgelazisagan, presented to M. Wardrop at Kutais in 1895 by Anna, wife of Ilia Cqonia. Contains ten tails. 4.10.1910. Don, J.O.Wardrop.

MS.Wardr. e. 4: MS. Wardr. e. 4,The Hermit, a legend by Prince Ilia Chavchavadze: translated from Georgian by Marjory Wardrop. To Oliver from his devoted sister Marjory Wardrop, Ketch, October 10. 1895. 22.7.1931, don. J.O.Wardrop.

MS.Wardr. e. 33: MS. Wardr. e. 33, Miscellaneous notes, drafts of letters and others, by M. Wardrop. 7.6.1933, don. J.O.Wardrop.

MS.Wardr. e. 35-36: MS.Wardr. e. 35-36, Photographic plates of views in Georgia. June 1932, don. J.O.Wardrop

MS.Wardr. f.11: MS.Wardr. f.11, Notebook of M. Wardrop, with Georgian word-lists, fragments of translation & c. In English, Georgian and Russian 62 ff., Oct. 1952, don. J.O.Wardrop

Wardr. 2. 68 (5): Wardr. 2. 68 (5), Letter to J.O.Wardrop from E. Cerkezishvili, July 22, 1922

ბიბლიოგრაფია დანართებისათვის

დანართი № 1: MS. Wardrop. d.40/3, გურიაში ჩაწერილი ქართული ხალხური ზრაპრები. ფოტოასლი.

დანართი № 2: ოლივერისა და მარჯორი უორდროპების ნაშრომების ჩამონათვალი მარჯორი უორდროპის ქართული კოლექციის მასალებზე დაყრდნობით.

დანართი № 3 MS. Wardr. c. 1 (4) To the Oppressors: translation my M. Wardrop of a poem by Akaki Cereteli which appeared in “Taiguli.” Written in? 1894 by M. Wardrop. 10.11.1914, don. J. O. Wardrop.

დანართი № 4: MS. Wardr. d. 40/1 (6) *Amirani*, tr. From Svanetian folk tales of *taisufali svani* (B. Nizaraze) i+22 ff. Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

დანართი № 5: MS. Wardrop. d.40/4 (1) Oliver Wardrop, Transcaucasian folk tales about Prometheus; 2 ff. Alington House, Letchworth. Oct. 1952, don, J. O. Wardrop.

დანართი №6: MS.Wardr. e. 33 Miscellaneous notes, drafts of letters and others, by M. Wardrop. 7.6.1933, don. J.O.Wardrop.

დანართი №7: Ms. Wardr. d.39/2, Correspondence of J.O.Wardrop.1-34. Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

დანართი №8: Ms. Wardr. d.39/2, Correspondence of J.O.Wardrop.1-34. Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

დანართი №9: Ms. Wardr. d.39/2, Correspondence of J.O.Wardrop.1-34. Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

დანართი №10: Ms. Wardr. d.39/2, Correspondence of J.O.Wardrop.1-34. Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

დანართი №11: Ms. Wardr. d.39/2, Correspondence of J.O.Wardrop.1-34. Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

დანართი №12: Ms. Wardr. d.39/2, Correspondence of J.O.Wardrop.1-34. Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

დანართი №13: MS. Wardr. c.28 Papers related to Georgian books and manuscripts, (1-6) Feb.1929, don. J.O.Wardrop

დანართი №14: MS. Wardr. c.28 Papers related to Georgian books and manuscripts, (1-6) Feb.1929, don. J.O.Wardrop

დანართი №15: MS. Wardrop. d.17, Vephistqaosani, by Shota Rustaveli. In Georgian on yellowsh papers, late17-th cent. 2.9.1920, don. J. O. Wardrop.

დანართი №16: MS. Wardr. d.25 (1-3), Sir J.O.Wardrop: Miscellaneous papers, 1938-38 5 items in envelope.

დანართი №17: MS. Wardr. d.25 (1-3), Sir J.O. Wardrop: Miscellaneous papers, 1938-38 5 items in envelope.

დანართი №18: MS. Wardr. d.25 (1-3), Sir J.O. Wardrop: Miscellaneous papers, 1938-38 5 items in envelope.

დანართი №19: MS. Wardr. d. 32, The man in the panther's skin, a romantic epic by Shota Rusthaveli: a close rendering from the Georgian attempted my Marjory Scott Wardrop. 1911-1912 October, 1952, don. Marjory Wardrop Fund.

დანართი №20: MS. Wardr.d. 30. Papers of the Friends of Georgian Committee: miscellaneous receipt. books, notes of meetings, &c. Nov.1948, don. Marjory Wardrop Fund

დანართი №21: MS. Wardr. c. 1 (15), “Anglo-Georgian Society,” circular containing statements of aims & c. Oct. 1919, don, E.S. Loimer.

დანართი №22: MS. Wardr.d. 30, Papers of the Friends of Georgian Committee: miscellaneous receipt. books, notes of meetings, &c. Nov.1948, don Marjory Wardrop Fund.

დანართი № 23: MS.Wardr. f.11, Notebook of M. Wardrop, with Georgian word-lists, fragments of translation & c. In English, Georgian and

Russian 62, ff., Oct. 1952, don. J.O.Wardrop .

დანართი №24: MS.Wardr. c. 29 (7), Copy, in the hand of M. Wardrop, of a letter addressed by her to the Bishop of Gibraltar, and dated Bucharest, 15.4.1909. 1ff.Feb.1929, don. J.O.Wardrop.

დანართი №25: MS.Wardr. d.26/5 (16), Letter (in English) from W. E. Collins, Bischop of Gibraltar , Haidelberg, 3. 6. 1909. Draft of Marjory Wardrop's reply. July 1931, don, J.O.Wardrop.

დანართი №26: MS.Wardr. c. 26 (6), Queen Mariam's petition to the Emperor Alexander I, Translation by M. Wardrop. Feb. 1906 at Kutais. With a relevant press cutting. July 1944, don. J.O. Wardrop.

დანართი №27: ედილლი 1895: (ზაქარა ედილაშვილი) ედილლი, *მარიამ დედოფლის პეტიცია,* №109, 1895.

დანართი №28: MS.Wardr. c. 26 (6), Queen Mariam's petition to the Emperor Alexander I, Translation by M. Wardrop. Feb. 1906 at Kutais. With a relevant press cutting. July 1944, don. J.O. Wardrop.

დანართი №29: MS.Wardr. c. 29 (6), Bishop Kirion: a letter from Kharkoff.

Translation in hand of M. Wardrop, of Article by G. Mousvenarize in Droeba, no 33, 1909. 3ff.Feb.1929, don. J.O. Wardrop.

დანართი №30: მოუსვენარიძე, გიორგი *კირიონ მეორე*, დროება 13 თებერვალი პარასკევი, №33, 1909.

დანართი №31: MS. Wardr. d. 40/1 (5) Abrskil, an Ap'hasian legend, written down by N. Janashia, 8 ff, Oct.1952, don. Marjory Wardrop Fund.

დანართი №32: საკუთარი თარგმანი: The persecution of Georgian Church.

დანართი №33: MS.Wardr. c. 29 (3), The persecution of Georgian Church.

Translation in hand of M. Wardrop, of Article by Kolkhideli in Rech #72, March 1909. 3ff.Feb.1929, don. J.O.Wardrop.

დანართი №34: MS.Wardr. c. 29(5), The persecution of Georgian Church.

Translation in hand of M. Wardrop, of Article by A. Khakhanov in Moskovskii ezednevnik #, 24 Jan.1909 2ff.Feb.1929, don. J.O. Wardrop.

დანართი №35: MS. Wardr. c.1 (9), Petition of the Georgian Church Presented to the Viceroy of the Caucasus, tr. into English by M. Wardrop. 10.11.1914, don. J. O. Wardrop.

დანართი № 36: MS.Wardr. c. 2, ff. 75-80, Translation by M. Wardrop of a letter to Princess Barbara Bagration-Davitashvili, from a relative in the Caucasus, written on Feb. 1906 at Kutais. With a relevant press cutting. Don. J.O.Wardrop.

დანართი № 37: Lang 1962: Lang. D. M. *A Modern History of Georgia, Georgia under Russian Imperial Rule,* London: Weidenfeld and Nicolson, 1962

დანართი № 38: MS.Wardr. C. 2, ff. 68-75, Memoir concerning events in Georgia in 1906, prepared by M. Wardrop from newspaper notices. Don. J.O.Wardrop.

დანართი № 39: MS.Wardr. C. 2, ff. 68-75, Memoir concerning events in Georgia in 1906, prepared by M. Wardrop from newspaper notices. Don. J.O.Wardrop.

დანართი № 40: Ms. Wardr. C. 30 (84, typed letter in Georgian from A Chkhenkeli, 18,11,1918

დანართი № 41: MS.Wardr. c. 29 (4), Arrest of Georgian Princes. Translation in the hand of M. Wardrop, of a news item in Rech. #7, March 1909. *Feb.1929, don. J.O.Wardrop*

დანართი № 42: MS.Wardr. c.27, Correspondence of Oliver Wardrop related to Georgia, Oct.1932, don. J. O. Wardrop.

დანართი № 43: MS. Wardrop. c. 26 (2), Note by M. Wardrop on Princess Babo Bagration Davitashvili, for a school magazine. 1f. July 1944, don. J.O.Wardrop.

დანართი № 44: MS. Wardr. c. 26 (10), Typescript of ”An Allegory” translation by M. Wardrop 52-7 ff. July 1944, don. J.O.Wardrop.

დანართი № 45: MS. Wardr. e. 33, Miscellaneous notes, drafts of letters and others, by M. Wardrop. 7.6.1933, don. J.O.Wardrop.

დანართი № 46: MS.Wardr.d. 40/I (3) Those Evening Bells, an echo from Georgia, single sheet, with carbon copy of a typescript. Oct. 1952, don. Marjory Wardrop Fund.

დანართი № 47: MS. Wardr. c. 26. (29), Beliefs of Svanetians, &c. Duplicate typescript of the Translation by M. Wadrop, 10.ff. July 1944, don. J.O.Wardrop.

დანართი № 48: MS. Wardr. c. 26. (18), Marriage Customs in Kakheti. Translation by M. Wardrop. 6ff. July 1944, don. J.O. Wardrop.